

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

MOLLA MURAD'IN SAİB-İ TEBRİZİ ŞERHLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Doç.Dr.Yusuf ÇETİNDAG**

**Hazırlayan
Muhammed Felat AKTAN**

İSTANBUL – 2008

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Muhammed Felat AKTAN
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Molla Murad'ın Saib-i Tebrizi Şerhleri
Tez Tarihi : Temmuz-2008

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070611 numaralı öğrencisi Muhammed Felat AKTAN tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Doç.Dr. Yusuf ÇETİNDAG
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Cihan OKUYUCU

Prof.Dr.Mehmet İPŞİRLİ

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet ORHAN
Müdür

ÖZET

Çalışmamızın konusu on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Mehmet Murad Nakşibendî'nin Sâ'ib-i Tebrizî'nin gazellerine yapmış olduğu şerhlerdir. Tasavvufî şerhe örnek olan eser Sa'ib-i Tebrizî Divanından seçilen bazı gazellerin şerhinden oluşmaktadır. Türk kültür ve edebiyatına katkıları olan M.Murad'ın hayatı ve eserlerinin yanında Saib-i Tebrizi'nin gazel şerhleri üzerinde çeşitli incelemeler yapmak ve eserin Latin harflerine aktarımı yapılarak bundan sonraki çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bununla birlikte incelenilecek eser doğrultusunda şerh metodlarının tespit edilmesi,Tasavvufî şerh metodunun uygulanışında kullanılan terimleri ve bu terimler arasındaki özelliklerin kendi terimolojisinin açıklanması sağlanacaktır. Gayemiz, bu çalışmayla Klasik Türk Edebiyatında metin şerhi ve metoduna dair bir katkı sağlamaktır.

İlk olarak şerh ve şerh geleneği hakkında bilgiler derlenmiş, Sa'ib-i Tebrizî ve M. Murad'ın hayatı, sanatı ve eserleri bölümü oluşturulmuştur. İnceleme kısmında ise eserde uygulanan metoda dair bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde transkripsiyonlu metin ve lügat yer almaktadır. Son olarak da orijinal metin verilmiştir.

Anahtar kelimeler : Sâib-i Tebrizî, M. Murad, Divan, Şerh, Şiir, Tasavvuf, Mürşid,

ABSTRACT

The subject of our study is the interpretations to the ghazals of Sâ'ib-i Tebrizî by Mehmet Murad Nakşibendî who lived in 19th century. The work which is an example of the sufistic interpretation consists of interpretations of some ghazals selected from the Divan of Sâ'ib-i Tebrizî. In this study, it is aimed to make various analyses on the interpretations to the ghazals of Sâ'ib-i Tebrizî in addition to the life and works of Mehmet Murad Nakşibendî who had contributions to the Turkish culture and literature and to provide contribution for further studies by transcribing the work into the Latin alphabet. In addition to the foregoing, it is tried to determine the interpretation method in respect of the work to be analyzed and to explain the terms used in the application of the interpretation method and the characteristics of these terms and the terminology specific to interpretations. Our goal is to provide a contribution to text interpretation and interpretation methods in the Classical Turkish Literature.

Firstly; information on interpretation and interpretation tradition is collected and compiled, and then a chapter to cover the lives, literature arts and works of Sa'ib-i Tebrizî and M. Murad is designed. In the section related to analysis, it is aimed to render information about the method used in the work. The third chapter covers the transcribed text and the glossary. The final chapter includes the original text.

Key words: Sâib-i Tebrizî, M. Murad, Divan, Interpretation, Poetry, Sufism, Spiritual Guide (Spiritual Leader),

İÇİNDEKİLER	
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	VIII
ÖNSÖZ.....	IX

GİRİŞ

ŞERH GELENEĞİ.....	11
---------------------------	-----------

II. BÖLÜM

1. SA'İB-İ TEBRİZİ

1.1.Hayatı.....	32
1.2.Sanatı.....	35
1.3.Eserleri.....	38

2.MURAD NAKŞİBENDİ (ŞÂRİH)

2.1.Hayatı	40
2.1.1.Adı, Mahlası, Doğum Tarihi ve Yeri.....	40
2.1.2.Ailesi.....	41
2.1.3.Eğitimi.....	42
2.1.4.Vefatı.....	45
2.2.Edebî Şahsiyeti	47
2.3. Eserleri.....	53

II.BÖLÜM

ŞERH METODU YÖNÜNDEN M. MURAD'IN SA'İB-İ TEBRİZİ GAZELLERİNİN İNCELENMESİ

1. ESERİN KÜNYESİ	58
2.ESERDE TAKİP EDİLEN METOD VE ÜSLUP	61
2.1. Ses Özellikleri.....	67
2.2. Biçim Özellikleri	68
2.3. Eserde Yabancı Unsurlar ve Arkaik Kelimeler	68
2.4.Vokal Değişimleri	69
2.5.Konsanant Değişimleri	69
2.6.Bildirme Ekleri	70

3. ESERİN KAYNAK & MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

3.1 DİN & TASAVVUF

3.1.1.Din

(Kıyamet,Cehennem, Cennet,Kevser, Melek, Şeytan, Cin, Perî).....71

3.1.2. Tasavvuf

(.Masivâ, Mürşid&Mürşid-i Kâmil, Ârif, Arş-ı Cevalân, Âlem-i Lâhytî, Çileyle Girme, Nefs-i Emmare, Riyazet,Meşayih,Hikmet, Âlem-i Gayb,Masiyet).....78

4.MUHTEVÂYA BAĞLI DİĞER UNSURLAR (Ketân-Ay; SadeF-İnci; SadeF-Nisan Yağmuru; Âb-ı Hayat; Mahî-İnsan İlişkisi, Nebatlar, Bâd, Bâde, Bülbül, Câm, Ölüm, Duhân, Dua, Fener-Fanus, Felek, Hab-ı Gaflet, Huma Kuşu, Ka'be, Rişte, Şem', Tÿtî, Aşk-Âşık, Sevgili)84

5.ESERİN NİÇİN YAZILDIĞINA DAİR BİLGİLER

(SEBEB-İ TEŞRİH).....105

6.ESERİ YAZARKEN ŞARİHİN FAYDALANDIĞI BAZI İLİMLER.....105

6.1.Kelâm,107
 6.2.Hadis.....108
 6.3.Fıkıh.....109
 6.4.İlm-iHikmet.....110
 6.5.İlm-i Kıyafe.....111
 6.6.İlm-i Ta'bir-i Rûya.....111
 6.7.İlm-i Belâgat112

7.ESERDE ŞERH-VAAZ MÜNASEBETİ.....114

8.ESERDE TELMİHE KONU KISSA-MENKİBE TAHKİYELERİ116

8.1Peygamber Kıssaları

8.1.1. Hz. Nuh.....116
 8.1.2. Hz. Hud.....116
 8.1.3.Hz. İbrahim.....117
 8.1.4.Hz. İsmail.....117
 8.1.5.Hz. Lut.....118
 8.1.6.Hz. Yakub.....118
 8.1.7.Hz. Yusuf.....119
 8.1.8.Hz. Musâ.....119
 8.1.9.Hz. Süleyman120
 8.1.10. Hz.İsâ.....120
 8.1.11. Hz. Muhammed121

8.2.Hulafâ-i Râşîdin ve Ashab-ı Kirâm Kıssaları

8.2.1.Dört halife.....	122
8.2.2.Aşere-i Mübeşşere.....	123
8.2.3.Hz. Hüseyin.....	124
8.2.4.Hz. Huzeyfe.....	124

8.3.Mezheb İmamları ve Sufî Menkıbeleri

8.3.1. İmam Hanifî&İmam Malikî.....	125
8.3.2.Molla Cami.....	125
8.3.3.Nizameddin Hâmuş.....	126
8.3.4.Aziz Mahmud Hüdâî.....	127
8.3.5.Fudeyl b. İyâz.....	129
8.3.6.Zünnÿn-ı Mısrî.....	130
8.3.7.Hafız-ı Merhum.....	131
8.3.8.Şeyh Darir.....	131
8.3.9.Hallac-ı Mansur.....	132
8.3.10.Beyazid-i Bistâmî.....	132
8.3.11.Hâfız-ı Şîrâzî.....	133
8.3.12.Niyâzî Mısrî.....	134
8.3.13.Hasan el Harkanî.....	134
8.3.14.İbrahim b. Edhem.....	135

8.4. Diğer Telmih ve Tahkiye Unsurları ile Şahıslar

8.4.1.Hızır a.s.....	135
8.4.2.Hoca Nasreddin.....	136
8.4.3.Bahaddin Amilî.....	137
8.4.4.Şahidî.....	139
8.4.5.Sultan I. Ahmed.....	140
8.4.6.Sultan III. Selim.....	141
8.4.7.Ömer Efendi.....	141
8.4.8.Muhammed Arif Efendi.....	142
8.4.9.Salih Efendi.....	142
8.4.10.Halet Efendi.....	142
8.4.11.Pertev Paşa.....	144
8.4.12.Şeyh Sadî.....	145
8.4.13.Şeyh Feriddun Attar.....	145
8.4.14.Yunus Emre.....	146
8.4.15.Mevlâna Celaleddin Rumî.....	147
8.4.16.Şeyh Galib.....	147
8.4.17.Cemşîd.....	148
8.4.18.İskender-i Zülkarneyn.....	148
8.4.19. Hüsrev.....	149
8.4.20. Ferhâd & Şirin.....	150
8.4.21.Leyla & Mecnÿn.....	151

9. METİNDE ADI GEÇEN ESERLER VE YERLER152

10. ESERDE BULUNAN MANZUM-MENSUR İKTİBASLAR.....153

11.ESERDE TESPİT EDİLEN KAZİYYE, FEHVA, MANTUK, MEFHUM, DARB-I MESEL, KELAM-I SUFİYYE.....	155
12. ESERDE DİDAKTİK ÖRNEKLENDİRME.....	156
13.ESERDE MUHTELİF KAYNAKLARA GÖNDERMELER VE ALINTILAR..	157
14.ŞAİRVEŞARİHE AİT BİYOGRAFİK BİLGİLERİN ŞERHE İDHALİ VE ŞARİHİN ŞİİRE VE ŞAİRE BAKIŞ AÇISI	159
15.ESERDE KULLANILAN SORU-CEVAP YÖNTEMİ.....	162

III.BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU

METİN.....	164
------------	-----

KAYNAKÇA.....	322
---------------	-----

SÖZLÜK	327
--------------	-----

EK. ORİJİNAL METİN.....	347
-------------------------	-----

KISALTMALAR

S.	sayı
s.	sayfa
C.	cilt
Bkz.	bakınız
m.	madde
a.g.e	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen madde/makale
H.	hicrî
M.	miladî
Yay.	yayımları
İst.	İstanbul
Ank.	Ankara
Hız.	hazret
Üniv.	üniversite
Fak.	fakülte
Ktp.	kütüphane
Böl.	bölüm
Hızl.	hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
OM	Osmanlı Müellifleri
F	Fatin Tezkiresi
SC	Sicilli Osman
T	Tuhfe-i Naili
yy.	yüzyıl

Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti

ء	'
ا	a,e,i,ı
ب	b
ت	t
ث	U <u>̣</u> U
ج	c
ح	h
خ	ħ
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
س	s
ش	ʃ
ص	ʂ
ض	z,d
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	g
ف	f
ق	q
ك	k,ñ,g
ل	l
م	m
ن	n
و	,o,vû
ه	h
ي	i,y

ÖNSÖZ

Hiç şüphesiz ki bir milletin en değerli kültür varlıkları arasında yer alan edebiyat, toplumun yaşantısını günümüze aktarmada önemli bir yere sahip olmuştur. Kültürel nitelikteki bütün yazıların bize kadar ulaşmasında edebiyatın katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Türk edebiyatını dönemlere ayırdığımızda bu dönemler içerisinde önemli bir yere sahip olan Klasik edebiyatımız, asırlardan beri süregelen bir edebî gelenek olmuştur. Daha çok manzum ağırlıklı olan Divan edebiyatıyla ilgili sayısız eserler verilmiştir. Manzum eserler ağırlıkta olduğundan, içerisinde taşıdığı anlam ve mefhumların toplum tarafından anlaşılması için çözümlemeye ve tahlile gereksinim duyulmuştur. İşte bu ihtiyaçla birlikte Divan edebiyatında şerh geleneği doğmuştur. Divan edebiyatında şerh geleneği, asırlardan beri zengin kültür olan geçmişe ait edebiyat ve bu bağlamda dinî-tasavvufî birikimlerimizin bugün bize ulaşmasında büyük getirisi olmuştur.

Gerek edebî ve gerekse dinî tasavvufî konularda yapılan şerhler edebiyatımızda oldukça fazladır. Daha çok metin tahliline ve yorumlamaya dayalı dinî tasavvufî eser şerhleri insanları yönlendirmeyi, toplumsal ihtiyaçları karşılamayı kendine hedef olarak saptamıştır.

Murâd Molla'nın Sa'ib-i Tebrîzî'nin gazellerine yapmış olduğu şerhlerden oluşan bu eser, hem muhteva olarak hem de metod bakımından tasavvufî şiir şerhlerine girmektedir. Çok geniş bir tasavvufî birikimine sahip olan M. Murâd, Sa'ib-i Tebrîzî'nin gazellerini şerh ederken tasavvufî muhtevanın yanında eserin dil ve metod yönünden de şerhine dikkat ederek bir bütün halinde eseri okuyucuya sunmuştur. Eserini, tasavvufu tanıtmak ve geniş kitleler tarafından anlaşılacak amacıyla meydana getiren M. Murâd bulunduğu asırda Türk edebiyatına önemli katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmamızda eserin günümüz Latin alfabesine aktarılmasının dışında, şârihin yaşadığı dönemdeki sosyal durumu yansıtarak, bu unsurun edebiyata etkileri de ele alınmıştır. Ayrıca dönemin dil ve morfolojik yapısına dikkat edilerek şerh metodu hakkında bilgiler edinilmiş, şerhe dair bilgi dağarcığına katkıda bulunulmak amaçlanmıştır.

Çalışmamızın giriş bölümünde şerh kelimesinin tanımı, terimleşme süreci ve şerh geleneği üzerinde durulmuştur. Şerh sözcüğü tanımlandırıldıktan sonra, şerhin ortaya çıkışı, günümüz metin tahlilleri ile karşılaştırılarak incelenmiştir. Bununla beraber şerh çeşitleri, şerhin metod olarak tahkiki şerh geleneği içerisinde ele alınmıştır.

Eserin birinci bölümünde şerhe kaynaklık eden metnin yazarı olmasından dolayı Sa'ib-i Tebrîzî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi vermeyi uygun gördük. Bunun yanında şârih M. Murâd'ın hayatı, sanatı ve eserleri ile ilgili bilgiler de eserlerinden yola çıkılarak derlenip aktarıldı.

İkinci bölümde Murâd Molla'nın Sa'ib-i Tebrîzî'nin gazellerine yapmış olduğu şerhler gerek metod ve üslub olarak ve gerekse de muhtevâ olarak incelenmiştir. Bunun yanında eserde kullanılan iktibâslar, mefhûm, darb-ı mesel gibi unsurlara da yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise transkripsiyonlu metin verilmiş, buna orijinal metin çalışması eklenmiştir. Esas metinde geçen Ayet, Hadis, Arapça ve Farsça ibareler photo shopla taranıp orijinal şekliyle verilmiştir. Farsça beyitler şerh edildiği ve bazı ibârelerin anlamları metin içerisinde geçtiği için mod mod karşılığı verilme ihtiyacı görülmemiştir. Okuyucunun metni daha iyi anlayabilmesi için çalışmamızın son bölümünde de sözlük kısmı verilmiştir.

Bu tez çalışması tasavvufî şerh geleneği ile ilgili bilgilerimi pekiştirmesinin yanında bana, bir ilmi çalışmanın nasıl hazırlanacağı ile ilgili tecrübe kazandırmıştır. Bu çalışmanın olumlu yanlarından faydalanılmasını; noksan yanlarının ise yeni çalışmalara zemin hazırlamasını temenni ediyorum.

Çalışmam süresince bilgilendirme ve yönlendirmesiyle yol gösteren ve çalışmamı titizlikle takip eden tez danışmanım Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG'a, değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Cihan OKUYUCU'ya, her zaman desteklerini hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed Felat AKTAN

Bahçelievler,2008

GİRİŞ

ŞERH GELENEĞİ

Şerh nedir?

Şerh, lugatî anlamıyla açma, yarma, açıklama; bir şeyi açıklamak üzere yazılmış kitap, açık ve ayrıntılı anlatma gibi anlamlara gelmekle beraber, terim olarak da bir meseleyi açık ve ayrıntılı olarak izah etme, metnin ince ve dikkat gerektiren anlamlarını yorumlama demektir.

Şerh kelimesi Arapça bir sözcük olup Şaraha kökünden gelmektedir. Bu kelime “genişletmek açmak, sonra da izah etmek anlamında kullanılır. Kamus-ı Okyanus’ta şerh sözcüğü “ceraha vezninde müşkil ve mübhem muhaffî makulesini keşf ve izhar eylemek ma’nasınadır”¹ anlamıyla kullanılır. Devellioğlu ise şerh kelimesini “bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap”² olarak tarif eder.. Mahmud Salahi Efendi, “şerh”i, Kamus-ı Osmani’de “açmak, açılmak, bir dekayık ve gavamizi izah ve tefsir için söylenen sözler ve bu yola yazılan kitaplar”³ olarak belirtir.. Kamus-ı Türki’de ise, “bir kitabın ibaresini yine o lisanla veya bir lisan-ı aherde tafsil ve izah ederek müşkilatı açma”⁴ izahı mevcuttur. Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı Türkçe Sözlük’te ise “açma,yarma; bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama; bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap; açık ve ayrıntılı anlatma”⁵ diye tanımlanmıştır.

¹ Mütercim Asım, Kamus-ı Okyanus, İstanbul, C.I, s.484

² Ferit Devellioğlu,Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat,Aydın Kitapevi,Ankara,2003 s 991

³ Mahmud Salahi, Kamus-ı Osmani, İstanbul, 1313

⁴ Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, (Hazırlayan: Ömer Faruk Akün) Alfa Yayınları, İstanbul,1998 s 773

⁵ Türkçe Sözlük,Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara,1998(9.baskı) C.II, s.2087

Açıklama ve yorumlama sadece edebiyata özgü olmadığı için diğer alanlarda da bu ihtiyacın karşılanabilmesi için şerh kelimesi değişik adlarla karşımıza çıkmıştır. “Hâşiye, hamîş, ta’lîk, telhîs, tahlîl, tefsîr ve Tanzimat’tan sonra revâc bulan Fransızca analyse kelimeleri küçük nüanslarla birlikte çoğunlukla birbirlerinin müterâdifleri olarak kullanılmaktadır.”⁶ Şerhe atf edilen bütün bu adlar daha doğru ve daha iyi anlamayı oluşturmak için yapılmıştır. “Aslında bütün bu isimlerle kastedilen daha doğru anlama ve anlatma, İslâm dünyasındaki diğer bir çok ilim dalında olduğu gibi Kurân’ı hakkıyla anlama ve anlatmaya yönelik araştırmalardan kaynaklanmaktadır. Kurân’ın meâli üzerine yapılan araştırmalardan doğan Tefsir ilmi bu nedenle şerhin menşei kabul edilir.”⁷ Bununla beraber M.Ali Yekta Saraç’ın şerhin diğer ilimlerden yararlanması ve şerhin ortaya çıkış süreciyle ilgili tespitleri benzer yönde olmuştur: “Şerh gerektirdiği nisbetle bir çok ilim dalından istifade eder. En bariz vasfı ise esere müdahale etmeyiştir. Hatta gizlenen manayı açığa çıkarmak için metne estetik açıdan yaklaşp edebi sanatlardan istifade ederken bile eser hakkında edebi bir değer verme hükmü gayesini taşımaz. Kısacası şerhte metin bir çok açıdan yaklaşılarak anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılır. Şerh müşterek İslam kültürünün, geleneğinin bir ürünüdür. Dini metinleri anlama çabaları şerhi doğurmuştur.”⁸

Şerhin edebiyattaki kullanımına baktığımızda bir edebî eseri, bir risâleyi sözcük sözcük açıp, izah ederek ihtiva ettiği bütün dil, anlatım sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlayan özlü bir ifade olarak görürüz. Şerhin edebiyatımızda farklı bir işlevle yer edinmesi ve bu süreçteki gelişimini, Muhammet Nur Doğan şöyle yorumlamıştır: “Bu iş edebiyat tarihimizde bir hayli yaygın olup, bazen küçücük bir risalenin, bir kasidenin, bir gazelin sayfalar, hatta ciltler dolusu

⁶ Ömür Ceylan, Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000, s 19

⁷ Ceylan, a.g.e , s 19

⁸ Yekta Saraç, “Divan Tahlilleri Üzerine”, İlmî Araştırmalar 8, İstanbul, 1999, s. 211

şerh edildiğine, bazen bu şerhlerin dahi şerhlerinin yapıldığına tanık olmaktayız. Bu sebeple şerh, tür olarak neredeyse müstakil bir hüviyet kazanmış ve zaman zaman asıl eser ihmal edilerek ona yazılan şerhler ön plana geçmiştir.”⁹

Türk Edebiyatı’na baktığımızda şerh, daha çok çeşitli ilim dallarında incelenen bir esere yazılan açıklama olarak algılanmıştır. Aynı şekilde Arap ve İran edebiyatını tetkik ettiğimizde benzer anlayışı görmek mümkündür. “Arap edebiyatında ilk devirlerde yazılan şiirler, edebi metinler zamanla muhtevalarında devirleri ile ilgili bazı tabirler bulunduğu, devirlerinde meydana gelip sonradan unutulmuş bazı hadiselerle işaret ettiği için mana genişliğini yitirmeye başladı. Sonradan derlenen bu eski metinleri anlaşılmasının zorlaşması neticesinde henüz hayatta olan bu eserlerdeki müşkülleri bilenlerin bilgileri ışığında gerekli açıklamalar şiirlere beyitler şeklinde ve belirli bir düzene bağlı kalınmadan eklenmeye başlandı. Bu açıklamalar kelimenin anlamını vermek, ifadeleri güç tabirleri açıklamak, metinde geçen yer ve şahıs adları hakkında bilgi vermek ve tarihi hadiseleri izah etmek usulünü takip ettiler.”¹⁰

Arap Edebiyatı’nda olduğu gibi İran Edebiyatı’nda da birçok eserin bilindiği ve bir kısmının medreselerde okutulduğunu görmekteyiz. İran’da tasavvuf edebiyatının 10. asırdan sonra geliştiği ve şerhlerin de çoğu manzum olarak kaleme alınan bu eserlere yapıldığı bilinmektedir. İran Edebiyatında 10.asırda Senâî ile başlayan, Attar, Sadi-i Şirazi ve Mevlana ile zirveye ulaşan tasavvufi şiir akımı, şerhlerin daha çok tasavvufi şiir olarak anlaşılmasına katkıda bulunmuş, sonraki asırlarda yaşamış çeşitli mutasavvıf ve edipler tarafından halkın anlayabileceği şekilde izah edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu sahada Mesnevi şerhleri, Gülistan ve Bostan şerhleri oldukça tanınmış ve en popüler eserler kategorisine girmişlerdir.

⁹Muhammet Nur Doğan, “Metin Şerhi Üzerine”, Yedi İklim, Haziran 1995, s.70

¹⁰ Ali Fuat Bilkan, “Şerh Geleneği” (Yayımlanmamış Makale), s.1

Türk edebiyatı alanında yapılan şerhleri incelediğimizde dikkat çeken önemli özelliklerden biri dinî motiflerin ağırlıkta olmasıdır. Tasavvufi edebiyat sahasında İran edebiyatı örnekleri daha tesirli olmuştur. Dolayısıyla tıpkı İran edebiyatında olduğu gibi dini ve tasavvufi örneklerin, bizim edebiyatımızda da çok sık rastlanıldığını görürüz.

Dinî sahada geçerli dilin Arapça olması sebebi ile bu eserlerin büyük bir kısmının Arapça olarak şerh edilmiştir. “ Şerh, dini muhtevalı bir açıklama ve izah olarak “maksadı” devir ve zamanın idrakine uygun olarak anlatma zaruretinden kaynaklanmıştır. Buna bağlı olarak, Birgivi;Adap Şerhleri, Şerh’ül-aka’idler, Neseî şerhleri, Taftazani Şerhleri, Usul-i Hadis Şerhleri, Şerh’ül-Bürde gibi dini ve edebi şerhler oldukça yaygınlık kazanmıştır. Şerhteki bilgi aktarımı ve hikemilik tamamen dini manadaki tebliğ ve telkinin bir gereğidir”¹¹ Bununla beraber Türk edebiyatında yapılan şerhlerde sadece dinî ve tasavvufî değil, bunların dışında diğer alanlarda da şerhlerin yapıldığı bilinmektedir. Dinî içerik içeren eserlerin dışında kalan yapıtlar daha çok dil ve astronomi ile ilgili yapıtlar olmuştur.

Şerh çeşitleri

Klasik edebiyatımızda ; Gramer Şerhleri ve Metin Şerhleri olmak üzere iki tür şerh mevcuttur; “ancak bu her iki türün ele alındığı ve bir eserde her iki özelliğinde yer aldığı şerhler vardır ki bunlar da bir üçüncü kategori oluştururlar.”

¹¹ Bilkan, a.g.m, s.2

¹² Kaynak dillerine göre Gramer şerhlerini Türkçe eserlere yazılan; Farsça eserlere yazılan ve Arapça eserlere yazılan şerhler olmak üzere üç kısma ayırabiliriz.

Bizde tenkit kavramı her ne kadar Batı tesirinde gelişen edebiyat ile birlikte işlev kazansa da klasik edebiyatımızda da tenkit kavramına yakın fikirler oluşmuştur. O dönemdeki tenkit mefhumu günümüz eleştiri anlayışıyla benzerliklerinin yanında farklılık da göstermiştir.Yine o dönemde eleştiri metinden bağımsız olarak tekst dışı unsurlardan yola çıkarılarak oluşturulmuştur.Bunun aksine şerh ise metni kaale alarak çözümlemeye gitmiştir. Nitekim Ali Fuat Bilkan'ın bu konudaki görüşleri şöyledir:

“Eski edebiyatımızda, o çağ insanının ve kültürünün mantığına uygun olarak, esaslı bir ‘tenkit’ fikri mevcuttur. Bu tenkit fikri günümüzdeki "eleştiri" anlayışıyla bazı yönlerden ayrılır. Eleştiri, metni esas almaz daha ziyade "metin dışı" ölçülerden hareket eder. Şerh ise tamamen metnin anlamına yöneliktir. Devir ve kültür farkları karşısına ‘anlaşılmaz’ olarak çıkan bir metin, kendi mantığı ve ortaya çıktığı mefhumlarla açıklanmaya muhtaçtır. Eskilerin "şerh" mantığı aslında sadece edebiyata veya sanata mahsus olmayan bir kültür olayıdır. Batı eleştircileri eseri, eserin dışındaki bir takım unsurlarla ele alırlar. Böylece eserde "olan"ı değil "görmek istediklerini ararlar.”¹³

Günümüzde bazı filologlar artık şerh kelimesinin, yerini tahlil sözcüğüne bıraktığını söyleseler de çoğu edebiyat araştırmacısı bu iki kavramın bir birinden farklı olduğunu, aynı anlamı karşılamada yetersiz kaldığını öne sürmüşlerdir. Şerh metni esas aldığı için diğer ilimlerden ister istemez yararlanmıştı.

¹² Hilal Tuğba Mengüç, İlmî Mehmet Dede'nin Cezire-i Mesnevisi(Yüksek Lisans Tezi) Fatih Üniversitesi, 2005

¹³ Bilkan, a.g.m, s.2

Edebî eseri anlamının ve duymanın farklı şeyler olduğunu ifade eden Ali Nihat Tarlan, metinler şerhini şöyle açıklamıştır: “metinler şerhi anlamaya çalışır, davasını vesika ile ortaya koyar, olumlu bir bakış açısıyla eserden istifade etmeye gayret ederken, eseri bir takım nitelermelerle değerlendirip okurun zevkine müdahale etmez, diye açıklar. Bunun yanında her devir için hususi bir yürüyüş noktası bulmaya çalıştığından bahseder.¹⁴

Mehmet Kaplan ise metin şerhleri ile ilgili düşüncelerini ifade ederken şerhin kaynağının kutsal kitabın meâli üzerine yapılan araştırmalarla bağlantılı olduğunu ve metnin medeniyet tarzından bağımsız ele alınamayacağı görüşündedir. “Bizde, İslam aleminde Kur’an’a uygulanan tefsir, edebi eserlere de uygulanmıştır. Türkiye’de çok zengin ve derin bir mesnevi şerhi geleneği vardır. Fakat bu tefsir ve şerh “contexte” (metnin tümü) üzerinde durur. Ali Nihad Tarlan, kelimeler arasındaki münasebete dikkat ederek, Divan edebiyatında mazmun sistemini ortaya koymuştur. Fakat metin ile medeniyet tarzı arasındaki münasebeti ihmal etmiştir. Fuat Köprülü, edebiyatın içinde vücuda geldiği sosyal, politik ve kültürel şartlara önem verir. Fakat o da metin ile medeniyet arasında yakın bağıntı kurmaz.”¹⁵

Metni meydana getiren ibarelerin kendi hususiyetlerini belirtmelerinin yanında nasıl ve nerede gerçekleştirildiğinin de bilinmesi gerektiğinin önemini vurgulayan Şerif Aktaş, “divan şiiri tahlillerinde hareket noktası bizim eski - rethorique-”¹⁶olarak görmüştür. Klasik şerh usulünü daha ziyade “structuralist” bir yaklaşımla ele alan Aktaş, metni tetkik etmek isteyen bir birey çalışmasını hangi

¹⁴ Ali Nihad Tarlan, “Metinler Şerhine Dair”, Edebiyat Meseleleri, Ötüken yay, İstanbul,1981, s.191

¹⁵ Mehmet Kaplan, “Edebiyatımızda Tenkid”, Doğuş, Haziran 1986, s.8

¹⁶ Şerif Aktaş, “Edebi Eser ve Yapısalcılık”, Doğuş, Nisan 1982, s.10

seviyede gerçekleştireceğini belirtmesi gerekliliğinden de bahseder.

Şerhleri gramer açısından ele aldığımızda yazıldığı dilin hususiyetine göre Türkçe eserlere yazılan; Farsça eserlere yazılan ve Arapça eserlere yazılan şerhler olmak üzere üç kısma ayırabiliriz.

Klasik edebiyatımızda Türkçe ve Farsça metinler üzerine yapılan şerhlerin yanında Arapça eserler üzerine de şerh yapılmıştır; ancak Arapça yapılan şerhler edebiyattan daha çok dinî ve tasavvufî içerikli unsurlar içerir. Bu yapıtlar genellikle tarikat ve tasavvuf erbablarının, şeyhlerinin, müşidlerinin didaktik amaçlı yazdığı metinlerden oluşmaktadır.

“Kendisinden önce üretilmiş bol miktarda Arapça ve Farsça metnin mirasçısı olan Osmanlı edebî kültüründe şerh daha çok çeviri amaçlı bir karakter arz etmektedir.”¹⁷ Türkçe şerhler konusunda azımsanmayacak kadar eserler vücuda getirilmiş, Türkçe şiirlerden yola çıkılarak dinî ve bu katagoriye girmeyen Türkçe şiirlerin şerhleri yapılmıştır. Amil Çelebioğlu ile başlayan Türkçe manzume şerhleri Necla Pekolcay, Emine Sevim, Mustafa Erdoğan’ın çalışmalarıyla takip edilmiştir. Türkçe manzumeler üzerinde yapılan ilk çalışmalar Yunus Emre’nin ve Niyâzî Mısrî’nin şiirleri üzerine yapılmıştır. Dolayısıyla yapılan bu çalışmalarla Tasavvufî şiir şerhleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Tâhirü’l-Mevlevî’ye kadar yapılmış bütün şerhlerin tasavvufî manzumelerden seçildiğini, hem şair hem de şârihlerin mutasavvıf olduğunu görüyoruz.¹⁸ Buna göre Türkçe manzumelerin şerh edilmesi tasavvuf erbabındaki kişilerle ilişkilendirilmiş, tasavvufî terbiyenin yayılması amacıyla yapıtlar oluşturulmuştur.

¹⁷ Ceylan, a.g.e. s 34

¹⁸ Ceylan, a.g.e, s 35

Yapılan araştırmalara göre bugüne kadar Şiirleri Şerh edilmiş en eski Şair Yunus Emre olarak bilinir. “Őimdilik Şerhlerine ulaŐabildiĐimiz ilk Őarihlerimiz olan ŐeyHzade ve Şemseddin Sivâsi’den Tâhir’l-Mevlevi’ye kadar geçen dört asır boyunca Şerh edilen manzumeler karakteristik tekke Şiirleri ya da tasavvufi boyutları ağır basan manzumeler,Şairler ve Şarihlerin tamamı da sufi çehreleri ön planda olan isimlerdir.”¹⁹ Şiirleri en fazla Şerh edilen Şairler arasında ; Yunus Emre ,Niyâzi Mısrı, Murâdi, Nakşi Akkirmâni bulunmaktadır.

Farsça eserlere yapılan Őerhlere baktığımızda Mesnevî Şerhleri, Gülistân ve Bostan Şerhleri, Sâib-i Tebrizi Şerhleri gibi Farsça eserlere yazılan Şerhler karşımıza çıkar.

“Mesnevî” edebiyat terimi olarak ilk defa İran edebiyatında kullanılmış olmakla birlikte,bu nazım Őeklinin ilk rnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. Mesnevî terimi ve nazım Şekli Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiş, XI-XIX. yüzyıllar arasında bu türde sayısız eserler yazılmıştır.”²⁰ Gerek beyit sayısı ve gerekse de beyitler arası kafiyeye bağlantısının zorunlu olmaması, mesnevî nazım Őeklinin edebiyatımızda çok kullanılmasına katkıda bulunmuştur.

Mesnevî Şerhleri manzum tercüme ve Şerhlerden oluştuğu gibi geneli mensura dayalı tercüme ve açıklamalardan oluşmuştur. Bugüne kadar mesnevilerin tamamına Şerh yapılabildiği gibi ,bir kısmına ya da sadece Őeme beyitlerden oluşan kısımlarına da Şerh yapılmıştır. Mesnevî nazım Şekliyle yazılan yapıtlara baktığımızda aklımıza ilk gelen Şübhesiz Mevlana Celaleddin Rumî’nin Mesnevîsi olmuştur. Yazıldığı günden beri oldukça rağbet gören bu eser ,aynı zamanda bir çok dile de çevrilmiştir. “Mesnevî, Türkçe Şerhlerin yanı sıra, Arapça ve İngilizce’ye

¹⁹Ceylan, a.g.e, s 35

²⁰ İsmâil nver, ‘Mesnevî’, *Türk Dili ,Türk Şiiri zel Sayısı*, C. II, Nu: 415-417, Ankara, 1986, s.430

tam olarak; Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyanca, Rusça, Japonca, Flemenkçe, Lehçe, Urduca ve Korece'ye de seçmeler halinde tercüme edilmiştir.”²¹ Bu tercümelerin yanında farklı kişiler tarafından şerhleri de yapılmıştır. Mesnevî'yi yorumlayan şârihler bu eser hakkında bilgi vermekle yetinmemiş, Mevlana'nın dünya, tasavvuf, din, edebiyat anlayışlarını da aks ettirmişlerdir.

Anadolu sahasında ilk mesnevî şerhleri XV. yüzyılda yapılmıştır. Mevlevî İbrâhîm Bey Mesnevî'yi Türkçe olarak kaleme alan ilk şârihlerindendir. 15. yüzyılda yaşayan İbrâhîm Bey, Mesnevî'deki 17 hikâyeyi manzum olarak şerh etmiştir. Şâhidî İbrâhîm Dede'nin (ö.1550/h.957) Farsça şerhi Gülşen-i Tevhid 16. yüzyılın ilk şerhlerindendir. Şâhidî, Mesnevî'nin her cildinden yüz beyit seçmiş ve her beyti Farsça beş beyitle şerh etmiştir. Bu şerh de Mesnevî vezninde ve tarzında yazılmış manzum bir şerhtir. Anadolu sahasında Mesnevî'nin ilk tam şerhi XVI. yüzyılda Gelibolulu Sürûrî Muslihuddin Mustafa Efendi tarafından Farsça olarak yapılmıştır.²²

17.yy da Ankaravî Rüsûhi İsmâil Dede, Abdülmecîd Sivâsî, Abdullah Bosnevî, Sarı Abdullah Efendi, İlmî Dede;18.yy İsmâil Hakkı Bursevî;19.yy da Şeyh Gâlib, Âbidin Paşa, 20. yy da Ahmed Avni Konuk önemli Mesnevî şârihlerindendir.

Klasik edebiyatımızda Gülistan şerhleri 14. yy den itibaren yapılmaya başlanmış ve büyük bir rağbet görerek defalarca basılmış, farklı dillere çevirisi gerçekleşmiştir. “_İlk olarak Latince tercümesiyle birlikte G. Gentius tarafından

²¹ İsa Çelik, ‘Klasiklerimiz Mesnevî-i Manevi’, Tasavvuf Dergisi Mevlana Özel Sayısı, Nu:14, Ankara, 2005, s.678

²² Mengüç, a.g.t, s.9

yayımlanan eser, Türkçe, Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Flemenkçe'ye defalarca tercüme edilmiştir”²³

14.yy da Seyf-i Serâyî tarafından ilk defa yapılan Gülistan tercümesi , Kıpçak Türkçe'sine çevrilmiş ve günümüze kadar farklı kişiler tarafından şerh edilmiştir. “_İsbîcâbî'nin, Gülistân Tercümesi, Mahmûd b. Kâdî-i Manyas'ın Gülistân Tercümesi, Za'âfi'nin Kitâb-ı Nigâristân ve Hadîka-i Sebzistân'ı, Mehmed Es'ad'ın Gül-i Handân Tercüme-i Gülistân'ı, Mehmed Said Efendi'nin Mülistân'ı, Sâfi Efendi'nin Cidâl-i Sa'dî bâ Müdde'î'si, Ahmed Esad'ın Gülistân Tercümesi, Osman Faik'in Zübde-i Gülistân'ı, Za'îfi'nin Kitâb-ı Bostân-ı Nesâyih'i, yazarı belli olmayan Fihrist-i Gülistân-ı Seyh Sa'dî, yazarı belli olmayan Ebyât-ı Gülistân, Hilmî'nin Bahrü'l-Kemâl'i, Kilisli Rifat Bilge'nin Bostân ve Gülistân'ı, Hikmet İlaydın'ın Sa'dî Sirazi Gülistân'ı, Yakup Kenan Necefzâde'nin Sirazlı Seyh Sa'dî, Gülistân'ı, Nigdeli Hakkı Eroğlu'nun Seyh Sa'dî Sirazi Çiçek Bahçesi'dir”²⁴

Divan edebiyatının zirvede olduğu, önemli eserlerin verildiği 16. yy da, şerh alanında da dikkat çeken yapıtlar verilmiştir. Yine bu dönemde Gülistân şerhleri önceki dönemlerle mukayese edildiğinde daha fazla verimin elde edildiği görülmüştür.

Klasik edebiyatımızda Sâhidî, Hevâyî-i Bursevî, Sem'î, Sûdî, Hüseyin-i Kefevî, Mevlânâ Ya'kûb Seyyid Alî, Sürûrî ve Aysî Gülistân'ın tamamını yorumlayan şârihlerdir. Lâmi'î Çelebi, Rûsdî, Pir Hamdî, Kâni'î ve Safvet gibi şârihler ise Gülistân'ın sadece ön sözünü şerh eden yazarlardır.

²³ Bekir Özcan: Sa'dî ve Türk Edebiyatına Tesirleri (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1985 s 86

²⁴ Hülya Canpolat, Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılması İncelenmesi (Doktora Tezi), İzmir, 2006 s 13

Tasavvufî şerhe örnek olan Sâ'ib Tebrîzî şerhleri Farsça eserlere yapılan şerhler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sâ'ib-i Tebrîzî ile ilgili bugüne kadar sekiz çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki on dokuzuncu yüzyılda yazılan Şerh-i Divân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî'dir. * Ebubekir Nusret Efendi tarafından talik olarak yazılan bu eser altmış dokuz varaktan oluşmaktadır. Orijinal metnin üsleri kırmızıyla çizilmiş daha sonra çizilen bu beyitlerin şerhi yapılmıştır. Yine bu yüzyılda Tebrîzî ile ilgili yapılan bir diğer çalışma Divân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî- Farsça Risâle'dir.♣ İbn. Hüsâm Dervîş Turâbî ve İbrâhîm Rahmi b. Abdulhamit tarafından Nestalik olarak yazılan bu eser iki yüz kırk dört varaktan oluşmaktadır. Eserin son kısmında Nabî'den bazı şiirler ile Ziya Paşa'nın Terkib-i Bend'i bulunmaktadır. Günümüze baktığımızda Tebrîzî ile en çok çalışmayı A. Fuat Bilkan'ın yaptığı görülür. Bilkan Sâ'ib-i Tebrîzî ve Nabî üzerine bir mukayese denemesi ²⁵ adlı çalışmanın yanında Sâ'ib-i Tebrîzî'den Hikmet Damlaları ²⁶ adlı eserlerini yazmıştır. Ayrıca Sâ'ib-i Tebrîzî ile ilgili Hüseyin Gönel'in ²⁷ Y. Lisans tez çalışmasını yürütmüştür. Sâ'ib-i Tebrîzî'yi konu alan bir başka tez çalışması Osman Ünlü'nün Sâ'ib-i Tebrîzî Divânı Şerhi adlı ²⁸ Y. Lisans tez çalışmasıdır. Ahmet Kartal'ın Sâ'ib-i Tebrîzî ve Türkçe Şiirleri ²⁹ onunla ilgili yapılan bir diğer çalışmadır. Mehmet Atalay ve Orhan Başaran'ın ortak hazırladığı Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Bazı Darb-ı Meselleri ve Onlarla İlgili Örnek Beyitleri ³⁰ adlı çalışması onunla ilgili yazılan bir başka tez çalışmasıdır.

Şerhte Metod

* bkz. Fatih Üniv. Nadir Eserler Bölümü, 0038769 ve 0038768 nolu eserler

²⁵ Ali Fuat Bilkan , Sâ'ib-i Tebrîzî ve Nâbi Üzerine Bir Mukayese Denemesi, Akademik Araştırmalar Dergisi, yıl: 1, (1998b000) S:3(Kasım-Aralık-Ocak) s 96a05

²⁶ Ali Fuat Bilkan, Sâ'ib-i Tebrîzî'den Hikmet Damlaları, Kaynak Yayınları, İstanbul,2003

²⁷ Hüseyin Gönel, Şerh-i Ba'zı Gazeliyat-ı Sa'ib-i Tebrîzî,(Y.Lisans Tezi) Fatih Üniv. 2004

²⁸ Osman Ünlü, Sâ'ib-i Tebrîzî Divânı Şerhi,(Y.Lisans Tezi) Celal Bayar Üniv.

²⁹ Ahmet Kartal, Sâ'ib-i Tebrîzî ve Türkçe Şiirleri, The Journal of Turkish Cultural Studies S:7, 2002

³⁰ Mehmet Atalay-Orhan Başaran, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Bazı Darb-ı Meselleri ve Onlarla İlgili Örnek Beyitleri,(Y.Lisans Tezi) Atatürk Üniv. 1998

Şerhin çıkış noktasının; Kur'ân-ı Kerîmi anlamaya, yorumlamaya çalışan Tefsir ilmi olduğu bilinmektedir. “Eski Araplar belagat ilmine fevkalade önem verirlerdi. Özellikle şiir sahasında kıyasıya mücadele yaşanmaktaydı. Kur'an-ı Kerim'in icazı değişik müfessirler tarafından defalarca işlenmiştir. Tefsir ilmi birçok ilmi kendisinde toplayan mühim bir ilim dalıdır. Tefsirde şu ilimler aranılır:

1. Kelimelerin delalet ettiği asli manaları anlamaya yarayan lügat ilmi,
2. Mananın muhtelif i'rab durumlarına göre değişmesine ait konuları ihtiva eden “nahv” ilmi,
3. Sığa ve binalardan bahseden “sarf” ilmi,
4. İştikak ilmi,
5. Belagat ilimleri(me'ani, beyan, bedi),
6. Kıraat ilmi,
7. Ayetlerden hüküm çıkarmanın kaidelerini bildiren “fıkıh usulü” ilmi,
8. Cenab-ı Hak hakkında vacib, caiz ve mümteni' olan hususları inceleyen “kelam” ilmi,
9. Ayetten kastedilen mananın ne olduğunu tayine yarayan “sebeb-i nüzul” ilmi,
10. Kıssalar ilmi,
11. Nasih ve mensuh ilmi,
12. Mücmel ve mübhem ayetlerin tefsirini beyan eden “hadis” ilmi,
13. İlmü'l- mevhibe...

Çoğu orta ve yüksek seviyedeki eğitime ait olan bu mevzulara vakıf olunmadan tefsir yapılamamaktadır. Devrin kültürü gereği, özellikle belagat ilmi çerçevesinde oluşan tefsir usulü birçok yönleriyle daha sonraki yıllarda edebi şerhlerde de aynen uygulanmıştır.”³¹

³¹ Bilkan, a.g.m, s.4

TEFSİRDE ESAS ALINAN HUSUSLARIN EDEBİ ŞERHLERDEKİ METODLA KARŞILAŞTIRILMASI

Sebeb-i nüzul, bir veya daha fazla ayetin tazammun etmek, Cevâb vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden hadiseye denir. Kur'an'ın i'cazını açıklayan me'ani ve beyan ilimlerinin medarı olan "mukteza-yı hali bilmek" nüzul sebeplerini bilmekle mümkün olur. Zira aynı söz; söyleyene, muhataplara, şartlara ve sözün söyleniş gayesine göre muhtelif hükümler alabilir, değişik anlamlar ifade edebilir.³²

"Klasik edebiyatta, özellikle kasidelerin kime, ne amaçla, ne zaman yazıldığı bizzat belirtilmiştir. Böylece muhatap, çağ ve durum dikkate alınarak şerh yapılabilmektedir. Sebeb-i nüzul ile, şairin nasıl bir psikolojik hal içinde olduğunu da anlayabiliyoruz ki, bu durum şairin muhatabıyla ilgisi, yakınlık derecesi, onu medh veya zemmetmesindeki asıl sebebi konusunda bizi aydınlatmaktadır. Ancak gazellerin çoğunda "estetik ifade" esas olduğu için, sebeb-i nüzul sadece "zaman, mekan, kişi, vak'a" hakkındaki ipuçlarından hareketle ortaya konabilmektedir."³³

Birçok Kur'an tefsirinde, tefsire geçmeden önce lügat ve nahv bakımından gramer izahlarını yapıldığını belirten Bilkan, klasik şerhte de bu usulün takip edildiğini ve daha ziyade dil öğretimi ve metin şerhinde cüz'ü esas alma tavrından kaynaklanan bu tür şerhlerde önce kelimenin manası, tekilse çoğulu, çoğulsa tekili verildiği; daha sonra isim mi, sıfat mı yahut fiil mi olduğu belirtildiği; sonra da beyit veya kıt'a vs. düz cümleye çevrilerek yorumu yapıldığını³⁴ ifade eder.

³² Suat Yıldırım, Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş, Ensar Neşriyat, 2.basım, İst.1985, s.89

³³ Bilkan, a.g.m, s.5

³⁴ Bilkan, a.g.m, s.9

“Şerhte esas olan açıklama, izah ve tebliğdir. Batıda esere eser dışı özelliklerle yaklaşılmamasına karşın bizde eserin kendisini (beyanı) esas alma tavrı yaygındır. Bu tavır, eserin oluştuğu şartlara, eserin kime, ne için ve ne zaman yazıldığına, mana, beyan ve gramer (belagat) özelliklerine , ifadede orijinallik, tesir ve açıklığa (icaz), sözün akıcılığına (fesahat) dikkat eder.”³⁵

Ali Nihat Tarlan, “Teessüri hayatımızın dile in’ikası, meşgul olacağımız sahanın sıklet merkezidir. Tarih ve fikir tarihi, edebiyat tarihinin etrafındaki üçüncü ve dördüncü dairedir. Psikoloji ve biyografi birinci ve ikinci dairedir. Merkez noktası ile bu dairelerin hakiki ve sağlam irtibatı temin edilmelidir. Edebi mahsul, duygu, fikir ve muhayyilenin imtizacından doğar. Duygu, muhtelif psikoloji usulleri ile basit unsurları irca ile tayin edebilir. Duygu ve onunla mümteziç fikir, ya muhayyileyi kullanıp kendini ifade eder; yahut dil üzerinde hususi bir tasarrufla akis bırakır. Tahlil, hiçbir zaman terkinin külli hüviyetini değiştirmez. Tahlil, bir küllün unsurlarını bize göstererek onun mahiyeti hakkındaki tecessüsümüzü bir itminan ile karşılar. Bütün mevcudatı bize bir küll olarak veren hilkat, tahlili de ruhi bir ihtiyaç haline getirmiştir. Kabiliyet ve madde hususiyeti ferttedir. Onu besleyen, yetiştiren, kuvvetlendiren veya zaafa düşürüp öldiren farikalarını bulmak mecburiyeti vardır. Bu bina onun biyolojik cephesini, imkan mertebesinde son haddine kadar derinleştirmek ve verdiği edebi mahsulün aydınlığında psikoloji kanunlarına göre ruhi portresini resmetmekle meydana gelir. Sanatkarın ruhi portresini aydınlığa çıkarmak, bir taraftan eseri, diğer taraftan sanat eserinin vücuda gelmesinin kanunlarını izah eder ve hepsinden mühim olarak bize yeni bir insan verir,”³⁶ diyerek kapsamlı bir açıklama yapar.

³⁵ Bilkan, a.g.m, s.9

³⁶ Tarlan, Edebiyat Meseleleri, Edebiyat Üzerine, s.22b6

“Geçmiş zamanlara ait bir eser layıkıyla ve tarihi manasıyla anlamak için evvela o devrin umumi hayatını, yaşayış ve düşünüş tarzlarını, o devir insanlarının hayat ve kainat hakkındaki telakkilerini öğrenmemiz gerekir,”³⁷ diyen M.Fuad Köprülü mezkur konudaki düşüncelerini böyle izâh eder.

“Hiçbir metin muayyen bir usule ve düşünceye göre okunmadıkça, kendiliğinden bize derin bir fikir vermez. Yazılı metin de tabiat gibidir, sırlarını ancak kendini hususi sualler sorana açar. Tabiat veya metnin derinliğine nüfuz edebilmek için tahlile ihtiyaç vardır. Bir edebi eserde aranılacak şey her şeyden önce onun nasıl bir davranış tarzının ifadesi olduğudur. Bunu bulabilmek için esere bütün olarak bakmak, onun ruhunu kavramak ve üslubuna ait teferruatı bu ruha bağlamak icap eder. Hasılı metin tahlili, umumiyetle zannolunduğu gibi, yabancı kelimelerin manalarını bildirmek, vezni ve şekli buldurmak, edebi sanatları göstermek suretiyle teferruatı ortaya dökmekten ibaret değildir. Metinde mevcut her şeyi manalandırmak, müellifin şahsi davranış tarzına bağlamak, bütün ile arasındaki münasebeti ortaya çıkarmak ifade eder...Edebi esere hangi zaviyeden bakarsanız o size ayrı Cevâb verir,³⁸ şeklindeki görüşleri de Mehmet Kaplan ifade eder.

Tahir Üzgör ise üç önemli şahsiyeti birden mukayese ederek değerlendirir. “Bugün tenkitli metin neşri, edebiyat tarihi ve metin tahlili gibi esas dalları olan bir edebiyat ilminin var olduğunu söylesek bile bu dallarda bir sistem birliğinin mevcudiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Ali Nihat Tarlan’ın “Şeyhi Divanını Tedkik”, Mehmet Kaplan’ın “Şiir Tahlilleri”, Mehmed Çavuşoğlu’nun “Necati Bey Divanının Tahlili” ve benzeri örneklerle başlayan metin tahlili çalışmaları sahasında ortaya konan muhtelif eserlerde çok değişik sistemlerin uygulamaya konulduğu

³⁷ M.Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1981, s.1-2

³⁸ Mehmed Kaplan, Şiir Tahlilleri I, Dergah Yayınları, İstanbul, 1963, s.3-7

söylenemez. Hatta bazen şerh ile tahlilin birbirinin yerine kullanıldıkları da görülmektedir,”³⁹ diyerek şerhte karşılaşılan temel sorunları dile getirir.

“ Bir metnin açıklanması gerekiyorsa, o metinde okuyucunun bilgisi, aklı, düşüncesi, sezgisi veya duygularıyla aşamayacağı bazı güçlüklerin varlığı kabul ediliyor demektir. Ayrıca metnin daha büyük ilişkiler manzumesi içerisinde mesela inanç veya düşünce sistemlerinde ne anlama geldiğini anlamak ve anlatmak ihtiyacı da metinleri şerh ettirmiştir⁴⁰, diyen Tunca Kortantamer şerhin sebebini bu cümleleriyle açıklar.

“Metin şerhi bizde ve Batı’da yüzlerce yıldır var. Metin şerhi adı altında yapılanlara baktığımız zaman şöyle çok basit bir tesbitin bu konudaki bütün eserler için geçerli olduğunu görüyoruz: bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması. Bu kanaat başkaları tarafından paylaşılsa da paylaşılmassa da, bir metni açıklamaya başlayan bir kişi, onu bazı kişilerden veya herkesten daha iyi anladığı kanaatine kendisi sahiptir.”⁴¹

“Şiirdeki metin şerhi, tarihin bütün eskiliğine rağmen hâlâ en önemli metin şerhi problemlerini barındırmaktadır. Çünkü şiirdeki açıklamalar şiirin ses ve anlam bütünlüğünün oluşturduğu yapı ile bağıntılı olmak zorundadır. Böyle olmadığı durumlarda şerhin sözlükten bir farkı kalmaz. Söz konusu olan şey kelimelerin yalnızca anlamları değil, şerh edilen şiir içerisindeki anlam ve fonksiyonlarıdır. Bu da daima biraz tahlil ve eleştiri ile karışmış olmak demektir.”⁴²

³⁹ Tahir Üzgör, Metinler Şerhinde Usule Dair, s.5

⁴⁰ Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı, VIII, İzmir, 1994 s1

⁴¹ Kortantamer, a.g.m, s.1

⁴² Kortantamer, a.g.m, s.2

“Şiir metinlerinin şerhi İslam kültür dünyasında varlığının bütün karakteristik çizgilerini tıpkı filoloji, belagat, tarih, biyografi ve benzeri birçok dal gibi Kur’an’ı ve onun i’cazını daha iyi anlamaya yönelik araştırmalara borçludur.”⁴³

“Bilhassa filologlar, müfessirler, kelimciler ve filozoflar bu alanda büyük çalışmalar yapmışlardır. Bu alanlarda elde edilen bilgi ve tecrübe sanat ve şiir alanına aktarılmış, orada eserlerin açıklanmasında uygulanmıştır. Hitabet ve kitapetin ortaya çıkardığı edep literatürü, şairlerin faaliyeti, şiir tartışmaları, eleştiri, daha fasih ve belîğ ifadenin araştırılması, hep birlikte, klasik metin şerhinin esasını oluşturan bilgilerin tesbitinde, kristalleşmesinde önemli roller oynamışlardır. Bu çerçevede lafz, mana, kelime, nahv, cümle, paragraf, ifade şekilleri ve daha çok bedi ve beyan adı altında toplanan retorik figürler araştırılmıştır. Bu iş yapılırken mantık dilinden ve usullerinden yararlanılmış, aklî ve vaz’î delaletlerle sınırlandırmalara, sınıflandırmalara gidilmiş, kurallar konmuştur.”⁴⁴

Geleneksel şerh metodu günümüze kadar etkisini sürdürmüş ve günümüzde bile saygı ile karşılanabilecek bir dil, mantık ve bilgi zeminine oturtulmuştur.

Kortantamer “Şairi sadece kendi dünyası içinde kendi ölçüleriyle değerlendirmek gerekir” fikrine ait iki eleştiriden söz eder:

1. Her devir kendi içine kapalı, ötekilerden tamamen kopuk bir hal almaktadır. Bu ise tarihi tekamül çizgisini birbirinden kopuk bloklar haline getirir. Blokları birbirine bağladığımızda da diğer devirlerin ölçü ve hükümlerini işin dışında bırakamayız.

⁴³ Kortantamer, a.g.m, s.2

⁴⁴ Kortantamer, a.g.m, s.2

2. Sanat eseri sanatçıdan bağımsız bir varlığa sahiptir. Eser değişik devirlerde değişik okuyuculara sahip olabilir.yazarın dünyasını ne kadar aslına uygun oluşturmaya çalışırsak çalışalım, bu, yine de yazarın dünyasının yerine onu kavramları düzenleme tarzı ile kurulan kendi dünyamız olacaktır.⁴⁵

“Divan şiirinin çerçevesi ile ilişkileri koparılsa değeri kalmaz. Bir eser başka bir çağda yeni değerler kazanabilir, ama bu, eserde hiç olmayan bir şeyi uydurmak demek değildir. Çağdaş sanat eserleri de dahil tarihi çevresinden dışarı çıkarılan bir metnin anlamı kalmaz. Bir eserin önce tarihi mahiyeti ortaya konmalı, sonra eserin çağımızda nasıl yorumlanıp ondan neler çıkarılabileceğine bakılmalıdır. Şiirin kendi dünyasıyla ilişkileri büyük bir zenginlik oluşturur. Bundan vazgeçmek esere haksızlıktır. Toplumun gelişme çizgisi göz önüne alınmalı, eserin temel felsefesi ihmal edilmemelidir. Divan şiirinin mazmunları ve sesi göz önüne alınmazsa, bu onda var olan şeyleri hiç hesaba katmamak olur.”⁴⁶

Metin şerhi ile ilgili yapılabilecekleri şöyle ifade eder: “Şerhler, farklı oranda da olsa sübjektif eserlerdir. Eski şerhler yazıldıkları dönemin kültürünü ve edebi anlayışını temsil ettikleri için değerli ve önemlidir. Günümüzde metinlerin yazıldıkları dönemin edebi anlayışından uzaklaşmadan, o zamanki edebiyat kuramlarının dışına çıkmadan ve açıklamalarını tanıksız bırakmadan yapılacak şerhler yararlı olacaktır”.⁴⁷

Eski edebiyat metnlerinin şerhinde iki ana ve pratik hedef gözetilmesi gerektiğine inanan Muhammet Nur Doğan, bunları şöyle sıralar:

⁴⁵Kortantamer, a.g.m, s.7

⁴⁶ Murat Belge, “Metin İncelemesi Üzerine”, Papirüs 3, Ağustos 1966, s.8a2, Naklen, Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”

⁴⁷ Ünver, a.g.m, s.500

1. Dilimizin geçmişten günümüze kadar gelişimini sürdüren ifade kabiliyetinin, estetik, psikolojik ve sosyal hayatın tezahürlerini aksettirme gücünün tespiti ve bunun çağdaş insanımızın dikkatine ve istifadesine sunulması;

2. Lisanda hüviyet kazanan ve kendini ifade eden kültür, fikir, düşünce, duygu, inanç, ahlak, sosyal hayat, örf, adet, folklor gibi toplumumuza has olan orijinal kültür unsurlarının özüne ulaşmak, bu unsurların edebi zeminde hangi yollarla ifade edildiğini anlamaya çalışmak; sanatkarın duygularını ve dış dünyadan aldığı duyuları nasıl kendine has bir yorumla sınduğunu, bunu yaparken klasik unsurlara kendi ruhundan, yaratıcılığında neler kattığını, dolayısıyla dış dünyayı değiştirmede nasıl bir yol izlediğini gözlemek...⁴⁸

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak Ali Nihat Tarlan'ın metinler şerhine bakışımı özetleyelim: Metinler şerhi birçok noktadan edebiyat nazariyeleri, edebiyat tarihi ve psikoloji ile ilgili olmakla beraber kendi aleminde hususi formülleri, tetkike muhtaç mevzuları olması lazım gelen bir disiplindir.

Metinler şerhi edebi bir tenkit değildir. Çünkü edebi tenkit, eserin bedîî güzelliği üzerinde hüküm verir. Bedîî güzellik henüz kanunları layıkıyla belirmeyen, hâlâ kapalı tarafları olan ve hepsinden ziyade enfüsî sezîşlerle mahiyeti anlaşılabilir bir hadisedir. Edebî tenkidi yapan bir şahsiyet, belki de yaşadığı devrin iç zevkini en çok temsil eden bir şahsiyettir. Elinden geldiği kadar bitaraf olmaya çalışır. Lakin ruhundaki ayrılığı, şahsiliği ona veren hususi veya tarihi yaşayışının seyrini değiştirmek elinde midir? Sanat ve edebiyat münekkidi, edebi eser üzerinde ikinci bir edebi eser yaratan bir ediptir.

⁴⁸ Doğan, a.g.m, s.1-2

Edebi eseri anlamak başka duymak başkadır. Metinler şerhi anlamaya çalışır. Anladığını her zaman anlatabilir. Yolu afakîdir, neticeleri objektif maddelerdir. Davasını vesika ile ortaya koyar. İstifade ettiği ilimlerin daima müspet taraflarını almaya çalışır. Okuyanı zevkine hiçbir zaman müdahale etmez. Ve hiçbir zaman bir esere güzel, çirkin vasıflarını vermez. Bir operatör veya kimyager bitarafılığı ile eseri teşrih ve tahlil eder. Müşterek maddelerini bulur. Onları sıralar. Her devir için hususi bir yürüyüş noktası bulmaya çalışır. Çünkü bilir ki muayyen bir devir içinde yaşayan ve birleşik, ahenkli kanunlarla kımıldanan uzviyetin daima birleşik tarafları (formül) vardır. Bu bakımdan edebi tenkit ile metinler şerhi arasında fark bulunur.

Bir metni şerh etmek değil yalnız okuyabilmek için Osmanlı dili (gramer ve sentaks nazariyatı ile beraber) ve aruz vezninin bilinmesi şarttır.

Klasik edebiyatımızın nazım sahası incelenirken üç esaslı yoldan bahseden Tarlan;

1. Eserlerin ve sanat anlayışının dış geniş birliğini bulmak,
2. Bu geniş birlik altında edebi şahsiyetleri tetkik,
3. Edebi şekillerin mahiyetlerini anlamak, umum karakterlerini, içlerine aldıkları mevzuların birleşik noktalarını meydana çıkarmak, gereğini işaret eder.

Divan edebiyatı mahsullerinden her şeklin kendine mahsus bir duyuş ve düşünüş alemi olduğunu belirten Tarlan, bunların bilinmesi ve tespit edilmesi gerektiğini söyler. Bununla da yetinmeyip eserlerin dış geniş birliğini bulmak için o devir edebiyatını İran edebiyatı ile karşılaştırıp mazmunların, fikirlerin menşelerini bulmak; her edebi şahsiyetin müşterek taraflarını tespit ettikten sonra orijinal taraflarını bulmak ve bunları muayyen kategorilere bağlamak; her şeklin belli bir mevzu alemi olduğunu, bu alemin belli başlı muayyen noktalarını bulmak, gerek dil

ve gerek Őeklin bu mevzu űzerinde nasıl bir rol oynadığını izah etmek⁴⁹ ihtiyacından bahseder.

Őerhin ortaya çıkıŐından geliŐmesine, oradan edebiyatımıza girmesine, hangi hususlara dikkat edilerek eserler verildiđine ve gűnűműzde Őerhten istifade Őekillerine dair bilgiler űzetlendi. Sonuç olarak; Őerh, edebiyatımızda incelenmesi ve yorumlanması gereken műstakil bir alandır. Bu konuda yetkin ađızlardan derlenen bu ifadeler Őerh hakkında daha fazla çalıŐma yapılması ve Őerhin dođru anlaŐılması gerektiđinin ifadesidir. Őerh, birtakım kavram karıŐıklıklarının içinden çıkarılarak ve Őerhe ait problemler űzűlerek geçmiŐle gűnűműz arasında kűprű vazifesi gűrebilecek bir daldır.

⁴⁹ Tarlan, a.g.e, s.22b6

I. BÖLÜM

1. SAİB-İ TEBRİZİ⁵⁰

1.1. HAYATI

Sebk-i Hindi'nin büyük şairi Mirza Muhammed Ali Saib-i Tebrîzi İsfahani (tezkire yazarlarının ittifakıyla), hicri 999 yahut 1000 (m.1590-91) yıllarında İsfahan'da doğmuştur. Aslen Türk⁵¹ olduğu iddiaları da vardır.

Saib, ilk eğitimini İsfahan'ın önde gelen tacirlerinden olan babası Mirza Abdurrahim'den almıştır. Nitekim bir şiirinde bu konuda şöyle demektedir:

Heftad-sale valid piriest bende-ra
K'ez terbiyet bud be-meneş hakk-ı bi-şumar
(Yetmiş yaşını aşkın babamın, benim terbiyemde hadsiz emeği vardır.)

Saib, gençliğinde Hacca gitmiş ve dönüşünde İmam Rıza türbesini de ziyaret etmiştir. Şair bu hususu şöyle dile getirmektedir:

Şükr-i li'l-lah ki ba'd-ez sefer-i hac Saib
Ahd-i hod taze be sultan-ı Horasan kerdem
(Allâh'a şükür ki hac vazifesinden sonra Horasan sultanı ile ahdimi tazeledim)

Sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı ülkelerini dolaşmış ve müteakiben İsfahan'a dönmüştür.⁵²

⁵⁰ Sa'ib-i Tebrîzî hakkındaki bu bilgiler Ali Fuat Bilkan'ın Sa'ib-i Tebrîzî'den Hikmet Damlaları adlı eserinden alınmıştır. (Kaynak Yayınları, Doğu Klasikleri Serisi, s.21-27, İstanbul, 2003)

⁵¹ Tahsin Yazıcı, "Sa'ib" İA. C.10, s.75-76, Milli Eğitim Basımevi, 1967, İstanbul

⁵² İA, a.g.m, s.75-76

Sa'ib, h.1034(m.1624) yılında İsfahan'dan Hindistan'a yolculuğa çıkmıştır. Herat ve Kabil'e uğramış ve Babürlü sultanı Şahcihan tarafından Kabil hükümrânlığına getirilmiş olan Ahsen mahlaslı, Zaferhan adıyla meşhur Hacı Ebu'l-Hasan Türbeti ile tanışmıştır.

Kabil'e giden Laşkar Han saltanata geçince, ubudiyetini arz için Kabil'e giden Zaferhan ile birlikte oraya gitti. Hükümdar tarafından iyi bir kabul gören Sa'ib'e "Musta'id Han" unvanı verildi ve *hazari* mansıbı ile taltif olundu.⁵³

Hicri 1039(m.1629) yılında Saib, Burhanpur'da ikamet edip Şahcihan'ın maiyetinde bulunduğu sırada babasının Hindistan'ın Ekberabad şehrine geldiğini, kendisini İran'a götürmek üzere beklediği haberini almıştır.

Sa'ib Agra'da babası ile buluşarak, memleketine döndü. Hindistan'da 3 yıl kaldı.⁵⁴

Esasen Saib, Hindistan'da çok rahat yaşamış ve padişahın teveccühünü kazanmıştır. Buna rağmen şiirlerinde daima İran'a duyduğu özlemi dile getirmiştir.

Hoş an ruzi ki Saib men mekan der İsfahan sazem

Zi-vasf-ı zinderud-eş hame ra ratbu'l-lisan sazem

(Ey Sa'ib, İsfahan'ı mekan tuttuğum o günler ne güzeldi. Onun hayat ırmaklarının vasfıyla kalemi yumuşak sözlü yapayım.)

Saib İran'a dönüp İsfahan'a yerleştikten sonra zaman zaman Kum, Kazvin, Erdebil, Yezd ve Tebrîz gibi yerlere seyahat etmiştir. II.Şah Abbas tarafından

⁵³ İA, a.g.m, s.75

⁵⁴ İA, a.g.m, s.76

kendisine “melikü’ş-şuaralık” ünvanı verilen Saib, 1059(1649) yılında, Kandehar’ın fethedilmesi sebebiyle bir kaside yazmıştır, burada tarih düşürdüğü mısra şöyledir:

Ez-dil zedud zeng-i elem feth-i Kandehar
(Kandehar’ın fethi gönlümüzdeki elem pasını sildi.)

Saib, II.Şah Abbas’ın Kandehar’ı feth etmesine “Kandehar-name” adında otuz beş bin (bazı kaynaklarda yüz otuz bin) beyitlik bir mesnevi de kaleme almıştır.

Kaynaklarda Saib’in son yıllarında İsfahan’da yaşadığı ve günlerini çeşitli memleketlerden kendisini ziyaret etmeye gelenlerle sohbet ederek geçirdiği bildirilmektedir.

Saib’in ölüm tarihi (kaynakların ekserisinde) h.1081 (m.1670) olarak belirtilmiştir.Ölüme düşürülen tarih ise “Saib vefat yaft” mısraıdır. Kabri İsfahan’dadır.⁵⁵

Saib’in mezar taşına yazılan şiirin ilk beyti şudur:

Mahv key ez-safha-yı dilha şeved asar-ı men
Men heman zevkem ki mi-yabend ez-goftar-ı men

(Benim eserlerim nasıl gönüllerden silinir geder.Sözünde buldukları o zevk benim işte.)

⁵⁵ İA, a.g.m, s.76

1.2. SANATI

İran’da, Hindistan’da ve Osmanlı ülkesinde büyük bir değer ve saygın bir yer kazanmış olan Saib, “hikemi tarz” olarak adlandırılan hikmetli şiir geleneğinin en büyük temsilcisi ve “Sebk-i Hindi” nin (Hint üslubu) en büyük şairidir.

Saib’in şiiri, geleneksel İran şiirinin mistik veya hissi etkilerinin, bilhassa XVII. Yüzyılın başlarından itibaren, düşünce ve felsefeye, hayatta olup bitenleri “anlamlandırmaya” yönelik, yeni bir tarza dönüştüğünü de göstermektedir.

Saib’in şiirlerinde genellikle nasihat, temsil ve hikmetler, ahlaki konular, ders alınacak nokteler, nefsin kötülüklerinden kaçınmayı, fazilet sahibi ve dirüst olmayı tembihleyen ifadeler ve telkinler yer almaktadır. Dünyanın faniliği, insanın daima tabiatta olup bitenlerden anlamlı dersler çıkarması gerektiği üzerinde duran Saib, şiirde “mana”ya büyük önem vermiştir.

Saib-i Tebrîzi, Türk edebiyatında büyük tesir uyandırmış bir şairdir. Saib, Ali Nihad Tarlan’ın deyimıyla “edebiyatı fikri ve hakimane bir sahaya sevk etmek suretiyle Türk edebiyatına bir devir açmıştır.” Türk edebiyatında Nabi tarafından temsil edilen bu tarz, esas olarak şiir yoluyla öğüt verme, olay ve durumlara hikmet nazarıyla bakma anlayışını öne çıkarmıştır .Eşyaya dikkatle bakma ve en küçük ayrıntıyı bile değerlendirme alışkanlığı, zamanla geleneksel şiirden farklı hayal ve mazmunların doğmasına da yol açmıştır. Saib’in temsil ettiği Sebk-i Hindi (Hind Tarzı) şiiri, bu yönüyle yeni anlamlar ve alışılmamış ifadeler içeren bir şiir anlayışı olarak değerlendirilmiştir.

Burada Sebk-i Hindi şiiri üzerinde de kısaca durmakta fayda vardır.

İran'dan Hindistan'a giden şairler, özellikle Babürlü sultanlarının teşvik ve ödülleriyle orijinal manalar bulma yarışına girmişlerdir. Geleneksel şiirden farklı ve zaman zaman da zorlama ifadeler taşıyan bu şiir anlayışında, usta şairlerin elinde, eşsiz manalar, her biri birer zeka parıltısı olan orijinal hayaller şeklinde ortaya çıkan şiirler, sonraki takipçilerin elinde, mu'amma gibi kapalı ve saçma ifadelere dönüşmüş ve söz tabii halini kaybetmiştir.

Sebk-i Hindi'nin özelliklerinden biri olan edebi sanatlar, şairlerin çok fazla rağbet ettiği sanatlardır .Bu üslupla yazılan şiirlerde istiare, kinaye ve mecaz önemli yer tutar. Şairler atasözü ve irsâl-i mesel kullanmaya da özen göstermiş ve şiirlerindeki ifadeleri bu sanatlar vasıtasıyla kuvvetlendirmişlerdir. Bilhassa Saib'in şiirlerinde öğüt verici, ibret-amiz ifadelere rastlanmaktadır:

“Su kandi hayatını dolanmayla saflaştıramaz
Hiçbir yerde girdap yüzünden fazla çer-çöp bulunmaz”

Mazmun bulma çabası, en usta şairlerde bile zaman zaman hoşça gitmeyen anlamsız ifadelere yol açmıştır:

Saib sabırlı ol ki bülbül gülsüzlükten
Tahta kapıdaki güle benzeyen çivileri söker

Bilhassa Hintli şairler, bu üslubu gereksiz ve külfetli ifadelerle içinden çıkılmaz mana ve hayallere boğmuşlardır. Öyle ki zamanla bu üsluba muhalefet edenler bile çıkmıştır. Ancak bütün bunlar, dünya edebiyatının en önemli edebi üsluplarından biri olan ve Hint, Afgan, İran, Türk şairlerini etkisi altına alan bu üslubun, latif ve ince bir zevkin eseri olduğuna halel getirmemektedir. Urfi-i Şirazi

(ö.1591), Feyzi-i Hindi (ö.1595), Talib-i A'muli (ö.1625), Kelim-i Hemedani (ö.1699) ve Bidil (ö.1720) gibi şairler, Sebk-i Hindi üslubunun önde gelen temsilcilerindendir.

Sebk-i Hindi, Nef'i (ö.1636), Fehim-i Kadim (ö.1648), Şehri (ö.1660-1), İsmeti (ö.1665), Na'ili (1666), Nedim-i Kadim (ö.1670), Neşati (ö.1674), Nabi (ö.1712) ve Şeyh Galib (ö.1799) gibi Türk edebiyatı şairleri üzerinde de etkili olmuştur.

Sebk-i Hindi şairleri, ince ve yeni manalar bulma konusunda çaba sarf etmekle, edebiyata yeni konular, hayal ve ifade zenginliği katmışlardır.

Sebk-i Hindi şiirinde anlam ön plandadır. Nitekim bu konuda Saib, ince anlamlar bulabilmek için kıl gibi inceledim, demiştir. Sebk-i Hindi şairleri bu üslubun etkisiyle, şiirde “anlamı” ön plana çıkarmışlardır. Şiirde orijinal anlamlar bulma anlayışıyla birlikte, hayal ve heyecan unsurlarına da geniş yer verilmiştir. Bu şiir üslubunda zihin, orijinal mana ve hayaller bulmaya zorlanması neticesinde, mübalağa sanatı önem kazanmıştır. Şairler, eşya ve olaylara farklı yönlerden bakmaya çalışırken mübalağa sanatıyla birlikte tezat sanatı da kullanmışlardır. Yeni mazmunlar bulmak ve şimdiye kadar söylenmemiş anlamlar keşfetmek, şairlerin başlıca uğraş alanı olmuştur. Sebk-i Hindi şiirinde tasavvuf teması yoğun bir biçimde işlenmiştir. Bu şiirde yeni ve orijinal hayal ve anlam unsurlarını ifade edebilmek için de yeni bir dil kullanılmıştır. Şiir diline yeni giren kimselerle süslü bir üslup meydana getirilmiştir.

Sebk-i Hindi, yapmacık bir şiir anlayışı niteliği taşıması ve mu'amma gibi anlaşılması ve çözülmesi zor bir şiir tarzı olması bakımından zaman zaman tenkit edilmiştir. Bu şiirin tarzının temsilcilerinin realiteden kopmaları, çevre ve sosyal

olayları görmezlikten gelmeleri de iyi karşılanmamıştır. Şiirde his, heyecan ve ilham yerine, yeni ve anlaşılması güç mazmunlar icat edilmesi, şiiri bir bilmeceye dönüştürmüştür. Mazmunların incelenmesi, hayal kapılarının iyice zorlanması, fikrin esas alınması, şiirin ana malzemesi olan duyguyu da zayıflatmıştır.

1.3. ESERLERİ

Saib'in şiirlerinin yaklaşık yüz bin beyitle yüz yirmi bin beyit arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Farsça divanında birçok gazeller aynı vezin ve kafiyede olup, bu şekilde olan gazelerde bir çok beyitler, bir kelime değişikliği ile, aynen tekrar edilmiştir. Gazelde riayet edilmesi lazım gelen 7 beyitten az ve 14 beyitten çok olmaması hususına pek uyulmadığı, beyit adedinin 3b3 arasında değiştiği görülmektedir. Çoğu Sana'i, Attar, Kasım Anvar, Avhadi, Sa'di, Hafız gibi 50'ye yakın şaire nazire olan gazellerinde aşk, tasavvuf, nasihat ve hikmet ile ilgili mevzuların işlendiği görülür. Daha hayatta iken, divanı hediye olarak hükümdarlara gönderilmiştir.⁵⁶

İslam Ansiklopedisinde Sa'ib'in Azeri şivesiyle Türkçe divanı olduğu, henüz neşredilmediği ve bazı nüshaların muhtelif kütüphanelerde bulunduğu ifade edilmektedir. Kasidelerden ibaret divanı, ayrıca eski şairlerden, muasırlarından ve kendi şiirlerinden parçaları ihtiva eden ve Bayaz adını taşıyan müntehabattan ibarettir.⁵⁷

⁵⁶ İA, a.g.m, s.76

⁵⁷ İA, a.g.m, s.76

Şairin “Kandahar-name” ve “Mahmud u İyaz” adlı iki mesnevisi vardır. Tezkerelerde şairin başka eserlerinin de olduğu belirtilmiştir. Saib’in tömbeki tütününü ve nargileyi öven mensur eserleri, dostlarından birinden nergis ricası ve sultandan şarâb yasağını kaldırması isteğini belirten mektupları ve çeşitli konularda yazdığı yazıları da bulunmaktadır.

2.MURÂD MOLLA(NAKŞİBENDÎ)⁵⁸

2.1.Hayatı

2.1.1. Adı, Mahlası, Doğum tarihi ve Yeri

Asıl adı Mehmed Murâd'dır. 23 Muharrem 1203'te (24 Ekim 1788) İstanbul'un Çarşamba semtinde dünyaya geldi. Aynı semtteki Murad Molla Tekkesi şeyhi olan Ahıskalı Abdulhalim Efendi'nin oğludur.⁵⁹ Yakınında bulunan Murâd Molla Kütüphanesi⁶⁰ "Tekke ve kütüphaneden oluşan Murâd Mollâ Külliye'sinin banisi Rumeli Kazeskeri Damad-zâde Mehmed Murâd Mollâ ile aynı ismi taşıması onunla karıştırılmasına sebep olmuştur.

Mehmed Murad Nakşibendi divanında Damad-zade Muhammed Murada yazmış olduğu manzumesinde kendisiyle nam-daş olduğunu bize şu beytiyle ifade etmektedir.

Müznib-i dîrînedir gerçi bu 'abd-ı za'îf
Lîk olup nâm-dâş oldu bu bendeñ Murâd

Hayatı hakkındaki bilgiler, geniş ölçüde Mâ-Hâzar adlı eserin sonunda yer alan Hâl Tercümesi'yle Vakâyı-nâme adlı eserine dayanmaktadır.⁶¹

Müellif "Şârih-i mütercimiñ aḥvâl-i faḳîrâne ve 'âcizânesi bu 'âlem-i fânide şu vech ile vukû' - yâftedir ki bu 'abd-i faḳîr u ḥaḳîr ve müznib-i pür taḳşîr âsitâne-i aliyyede Sultân Selîm Ḥân-ı Ḳadîm Tâpsarâh Ḥazretleriniñ Câmî' i Şerîfi ḳurbunda Çehârşanba Pazarında vâkı' 'aşrında sadr-i rûm behcet-i

⁵⁸ M.Murad'ın hayatı ile ilgili bilgiler Davut Köse'nin Murad Nakşibendi ve Divanı adlı yüksek lisans tezinden alınmıştır.

⁵⁹ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-ı Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi yayınları İstanbul 2006 cilt.2 s.256

⁶⁰ Muzaffer Gökman, a.g.e., s.9

⁶¹ M.Hüdai Şentürk, "Murâd Nakşibendî", *TDVİA*, C.31, s.188.

mersûm şâhibu'l-hayrât ve'l-ḥasanât ve'l-muberrât verâğbü'l-cenneh ve'd-deracât merḥûm ve mağfûrun leh Dâmâd-zâde Muhammed Murâd Efendi 'aleyhi rahmetu'l-Bâri Ḥazretleriniñ ḥasbeten lillâh binâ ve iḥyâsına muvaffak oldukları Ḥânkâh-ı Nakşibendiyye-i şafvet-penâhında şeyḥ u postnişin-i reşâd olan E's-Şeyḥ E'l-hâc 'Abdulḥalîm li'l-Aḥişḥavîyyü'n-Nakşibendî 'aleyhi rahmetü'l-mülkü'l-ḳavînin şülbünden , biñ iki yüz üç senesi Muḥarremu'l-Ḥarâmınıñ yirmi ikinci Pençşenbe gecesı vaḳt-i seḫerde tevellüd edip"⁶² diye kendinden bahsetmektedir.

Ailesi:

Murâd Molla bir şeyḫ oğlu olarak dünyaya geldiği için, tasavvufi bir terbiye içinde büyümüşür. Babası Şeyḫ Hacı Abdulhalim Efendi bu tekkenin postnişinidir. Kendisi hakkında kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Murâd Molla babasından kendi biyografisinde “Valid-i mâcidim emriyle Soğuk Çeşme Kapısı ḳurbunda Zeyneb Sulṫân Câmî'-i Şerîfi saḫasında vâḳı' odalarda sâkin ve âḫir-i 'ömründe Üsküdârda Selimiye Ḥânkâhında şeyḫ olan Ḳuṫbu'l-'ârifin Ğavşü'l-vâşılın Ferid-i 'asra ve vahîdü'd-dehre mazḫar-ı elṫâf-ı Şamed Vâriş-i Sırr-ı Ḥazret-i Şâḫ Nakşibend e's-Şeyḫu'l-Hâc Ni' metullâh aleyhi tecelliyâtü'l-ilâḫ Ḥazretlerinden aḫz-ı dest-i inâbet edip on sene miḳdârı hidmet-i celîleleriyle müşerref oldum.”⁶³ bahsetmektedir. Diğeri aile fertleri hakkında ne yazık ki bilgi mevcut değıldir.

Babası Şeyḫ Hacı Abdülhalim Efendi 1230/1815 tarihinde vefatı üzerine babasının yerine atanmışür. Murâd Molla vefat ettikten sonra “Mahdumları Muhammed Arif Efendi câ-nişin” olmuşür.⁶⁴

⁶² M.Hüdayi Şentürk, “Şeyḫ Murâd-ı Nakşibendî ve Vekâyî'-name'si”, *İstanbul Araştırmaları Dergisi*, 1997, S.1, s.17-62

⁶³M.Hüdayi Şentürk, a.g.e., s. 32

⁶⁴ Hüseyin Vassaf, a.g.e., s. 258

2.1.3. Eğitimi:

Çarşamba'da Mehmed Himmet Efendi'nin mektebinde öğrenim hayatına başladığını, on yaşında hıfzını tamaladıktan sonra iki yıl Gebzeli Ahmet Efendi'nin mektebine devam ettiğini söyleyen Murâd Nakşibendî, on sekiz yaşına kadar çeşiti hocalardan özel dersler alarak kendini yetiştirdi. “Ve bu tahşîl eşnâsında on sekiz yaşında iken Üstâd-ı Bozorkvâr Hâ~ce Neşet Efendi telâmîzinden Sulţân Selîm civârında Debbâğ Yûnus Maħallesinde Hâ~ce Muhammed Efendi Hâzretleriniñ dâru'l-ifâde-i pür bereketlerine rû-mâl u şeb u rûz ħidmetlerine kâ'im olarak Tuhfe-i Vehbî ve Pend-i Aţţar ve Gûlistân-ı Şeyĥ Sa' dî ve Bostândan daĥi bir miqđâr ve Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî ve Kitâb-ı Mefâtîhü'd-Dürriye okunmuş idi. Bu eşnâda Hâ~ce-i Mûmâ ileyh rahmetullâh-i aleyh ĥacc-ı şerîfe ve seyâhat kaştıyla zümre-i şâkirdânını mübtelâ endûh-i firâk buyurdular.”⁶⁵

Daha sonra Hoca Neşet Efendiden mesnevi okuduğunu,

Aña keşf etmişdi Meşnevîsin Hâzret-i Mollâ

Nice yıllar okutdu gûne gûn ma' nî edip îcâd

dile getirmektedir. Hoca Neşet Efendinin talebelerinden, Hoca Mehmed Efendi'nin derslerine devam etti.⁶⁶

“Nakşibendî şeyhi Abdullah Kaşğari'nin halifesi Salih Arif Efendi'den Fars edebiyatının bazı kılasiklerini yine Hoca Neşet'in talebelerinden Süleyman

⁶⁵ M.Hüdaî Şentürk, a.g.e., s. 31

⁶⁶ Bu talebeler arasında devrin pek çok şairi bulunuyordu; Şeyh Galib, Pertev Efendi, Beylikçi İzzet Bey, Kethüdazade Arif, Hoca Vehbi (bk. Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, haz. Cemal Kurnaz, Ankara 1986 s.77

Vahyi Efendi'den Şevket-i Buhâri Divanı'nı ve Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevisi'ni okudu.”⁶⁷

Süleyman Vahyi Efendiye derin bir muhabbet duyan Molla Murad, Süleyman Vahyiden hürmetle bahsetmektedir.

Diñle cân ile beni eyleyem saña beyân

Bir ulu zâtı ki olmuş idi üstâd-ı cihân

Nâm-ı pâki de Süleymân idi Vahyî mağlaş

Şeyh ile hûâce demek oldu o zâta şâyân

Süleyman Vahyiden ders alıp onun hizmetinde bulunduğunu yine bir beytinde şöyle ifade etmektedir.

On sene dersinde hâzır idi bu ‘abd-ı za‘îf

Gûn-e-gûn keşf-i kerâmâtı gördüm heme ân

Kethüdâ-zâde Arif Efendi’ den istifade etti. “Kethüdâ-zâde Muhammed ‘Ârif Efendi Hazretlerinden on iki ‘aded Kaşâ’id-i ‘Urfî Şirâzî ve Risâle-i Rub‘-i Muqanţara vü Ceyb ve Risâle-i Üşturlâb ve Risâle-i Kürrre ve Meşnevî-i Şerîf evvelinden Yehûd Vezîri hikâyesiniñ Evâsıtına gelince okudum. Cenâb-ı Allâh Ta‘âlâ ‘ömrüne bereket ve vucûduna şihhat ve dâreynde selâmet ve uhrevî murâdât ve maşşûduna nâ’il eyleye. Âmin.”⁶⁸

“Aynı yıllarda reisu’l-kurrâ Şeyh Coşkun (Coşğun) Efendi’den Kurân ve kırâat ilimleri tahsil etmeye başladı. Onun ölümünden sonra Reisu’l-kurrâ Abdullah Efendi’den derslerine devam etti. Murâd Nakşibendî babasının ölümünden sonra, (

⁶⁷ M.Hüdai Şentürk, “*Murâd Nakşibendî*”, TDVİA, C.31, s.188.

⁶⁸ M.Hüdai Şentürk, a.g.e., s.32

1230/1815) onun yerine Murâd Mollâ Tekkesinin meşihatına tayin edildi. Bu dönemde de tahsilini sürdürerek 1824 yılında Galatasaray Kütüphane Hocası İmâmzade Mehmed Es'ad Efendiden dini ilimler, Benli-zade Ahmed Efendiden kıraat icazeti aldı.”⁶⁹

“Hal Tercümesini yazdığı 1833 yılında tekkede Mesnevi, Şifa-i Şerif, Şevket ve Saib-i Tebrizi divanlarını ve diğer eserleri okuttuğunu, kıraat, aruz ve fıkıh derleri verdiğini söyleyen Mehmed Murad Hafız-ı Şirazinin divanını okuttuğunu Divanında şöyle ifade etmektedir.

Gel oğu şıdık ile benden hâzretiñ dîvânını
Olasıñ Hâfız gibi sen de müşârun-bi'l-benân

Çihil sâl oldu ki dîvânıñ oğutmağda Murâd
Geldi ihsânıñ zamânı belki geçti çok zamân

Mehmed Murad mesnevihan yetiştirip icazet vermenin yanında aynı zamanda kurra olup kuran hıfzı ve kıraatında da icazet veren alim bir zattır. Bunu divanında şöyle dile getirmektedir.

Hâfızım ben de efendim zümre-i kurrâdanım
Gayret-i cinsiyyeti icrâ umâr gönlüm hemân

Ayrıca Feridüddin Attarın Pent-namesini okutup ona şerh yazmıştır. Attara yazmış olduğu manzumesinde, buna değinmiştir.

Eyâ şeyh-i cihân rahm et Murâd-ı nâ-murâda sen
Otuz yıldır kitâbını oğudur yâd eder her bâr

⁶⁹ M.Hüdayi Şentürk, “*Murâd Nakşibendi*”, TDVİA, C.31, s.189

Yine haddince şerh edip âdını Mâ-Hazar koydu

Murâd-ı intisâb-ı dergahındır ey ulu hünkâr

Murad Nakşibendî,1844’de tekkenin yanında bir Darul-Mesnevi inşa ettirdi. Darul-Mesnevi 18 Ocak 1845’te Sultan Abdulmecid’in katıldığı bir törenle açıldı.

19.yüzyılda Nakşibendî-Mevlevi yakınlaşmasını temsil eden önemli Nakşibendî şeyhlerinden ve dönemim ünlü Mesnevihanlarından olan Mehmed Murad Efendi tekke şeyhliğinin yanında, Sultan Ahmet Camii Cuma vaizliği görevini de uzun yıllar sürdürdü.”⁷⁰

Sultan Ahmet Camii Cuma vaizliğini Divanında Şeyh Sivasi-zade Efendiye yazmış olduğu şirinde şöyle dile gitmektedir.

Bende ahlâkıñdanım Sulţân Aħmed şeyhiyim
Gel yetiş imdâdına gelmeksizin mevt u ecel

Vefatı:

Murâd Molla pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Özellikle öğrencileri arasında devlet ricalinden önemli kişilerde bulunmaktadır. Sultan Ahmed Camii Cuma vaizi olduğu için vükela ve vüzera şeyhin sohbetlerini dinler ve ona derin saygı gösterirlerdi. Şey efendi devlet erkanının orada olmasına aldırmandan söyleyeceklerini açık yüreklilikle ifade ederdi. ⁷¹Ayrıca Osmanlı devlet ve fikir adamı Ahmet Cevdet Paşa Murâd Mollaya talebe olmuş, Farsça ve mesnevi

⁷⁰ M.Hüdai Şentürk, “*Murâd Nakşibendî*”, *TDVİA*, C.31, s.189

⁷¹ Fatma Aliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamani*, Bedir yay. İstanbul 1995 s.34

okumuştur.⁷² Cevdet Paşa o dönem İstanbul'da iki mesnevihanından biri olduğunu bahseder.⁷³

Cevdet Paşa, "Murad Molla Tekkesinde her türlü ilmin okutulduğunu ve bir darü'l-fünuna benzediğini söyler. Şeyh Murad Efendinin haftanın belli günlerinde Mesnevi diğer günlerinde çeşitli ilimlere dair dersler okuttuğunu, her kesimden insanın tekkeye geldiğini, kendisinin de zaman zaman oraya gittiğini söylemiştir. Birçok müridi olan şeyhin, istidatlı yüksek bir kişi, kendisine intisab etmek istediğinde, bu bizim işimiz değil diyerek Kuşadalı İbrahim Efendiye gönderecek kadar da mütavazi bir zat olduğunu belirtmiştir.

“⁷⁴

Murâd Molla 27 Şevval 1264'de (26 Eylül 1848) vefat etti. Tekkesinin haziresine defnedildi.⁷⁵

⁷² İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB yay 1969 s.256

⁷³ Fatma Aliye, a.g.e., s.34

⁷⁴ M.Hüdai Şentürk, “*Murâd Nakşibendî*”, *TDVİA*, C.31, s.189

⁷⁵ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, C.1, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, s.159

2.2. Edebî Şahsiyeti

Hayatı hakkında gerek kaynaklarda ve gerekse de tezkirelerde yeteri kadar bilgi birikimine rastladığımız M. Murâd'ın, edebî şahsiyeti ve sanatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Onun sanatı, edebî yönü ile ilgili bilgilere Divanı ve Saib-i Tebrîzi'nin gazellerine yapmış olduğu şerhlerden ulaşacağız.

Kaynaklar Murâd Molla'nın iki yönünü işaret etmektedir. Öncelikle ilmi kişiliği, ikincisi tasavvufi kimliği ve edebî kişiliğidir. Bu çevrede verdiği vaazlar, nasihatlar, bunların halk ve devlet erkanı üzerinde verdiği derin etki üzerinde durulmaktadır. Kaynaklar onun tasavvufi kimliğini ön plana çıkartmış, şiirlerinin edebî değeri üzerinde durmamıştır. Divanında klasik şiirimizden ziyade tasavvufi bir şiir vadisinde olduğunu görmekteyiz. Bu divan baştan sona kadar Kaside şeklinde, fakat bu şeklin hususiyetini teşkil eden nesib, veya teşbih, girizgah kısımlarını içine almayan, yalnız medhiyelerden ibaret şiirleri ihtiva etmektedir.⁷⁶ Divanında tasavvuf büyüklerine yazılmış şiirlerden müteşekkildir. Divanda tevhid, münacat yoktur. 4 naat, sırasıyla Hz. Ali, Hz. Hatice, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin, sonra tarikat büyüklerine yazılmış şiirler mevcuttur. Arapça ve farsçayı çok iyi bildiği kullandığı kelimelerden anlaşılmaktadır.

Nûr-i çeşm-i evliyâdır Hâzret-i Mollâ-yı Rûm

Maṭla' -i nûr-i hüdâdır Hâzret-i Mollâ-yı Rûm⁷⁷

⁷⁶ Fevziye Abdullah Tansel, Molla Murad Divan'ı ve Sünbül Sinan, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* cilt. 16 1968 s. 72

⁷⁷ Davut Köse, Murad Nakşibendi Divanı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, 2008

Şarihin sık sık başvurduğu anlatım özelliklerinden biri , herhangi bir konu üzerinde durulurken okuyucudan gelmesi muhtemel soruların o anda cevâplamasıdır.

Keennehu denildi ki bu ğazeli niçin uzatdın? Cevâb virürler ki eger kulaqlar ğaflet uykusında olmasaydı bir hikâyeyi bir harf ile taqrîr mümkün olurdu. Velâkin kulaqlar ħ̣âb-ı ğafletde olmağla işte böyle uzun ğazeller ve taṭvîl-i kelâm lâzım geldi. (7a)

M. Nakşibendi eserlerinde zaman zaman ders aldığı hocalarından bahseder. Seyyid Nizâmzâde kıddise sirruh buyururlar: Zâhidlere ver cenneti müştâkıdır. Anlar kıatı ben isterem sen ħazreti ayırma ‘aşkından beni ma‘lûm ol ki iki cihânı ħâkir olmağla iki pâpuşa teşbîh buyurdılar. Zâhidleriñ indinde dünyâ nice ħâkir ise ‘âşıklarıñ indinde daħi cennet öyledir. Zîrâ o daħi dar-ün nâim ve ħazzı-ı nefis yeridir. (3a)

Mıṣra‘-ı şani aña kıarine olur. Bundan ğayrı ma‘na ħatıra gelmiş ise daħi ustâd-ı ekremim Sâlih Efendi ħazretlerine bu vechîle taqrîr itmekle bi‘aynihi bu meħalle şebt ve imlâ olmuştır. (5a)

M.Murâd, şerh yaparken zaman zaman kendinden emin olarak doğru tespit yaptığına ve şerhin doğru çözümlendiğine inandığı görülür.

Sırr-ı ħalka‘-i ehli cünûn olan mecnûnu Leyli’nin ‘aşkı ile töhmetlenmiş ve ‘aşk kendüyi kendinden almış ve kelâmınıñ sırr u büni yokdır derler aşla kelâmını ışğa itmezler. Mecnûndır saçma söyler derler. Böyle denilir, bundan ğafildir ki merdüm-ü divâneniñ kelamı maħmil saçıcılar tutar; lâkin ħalk kıusuru sebebiyle anlayamazlar. Bu beyitte Mecnûn’dan murâd mutlağa âşık demektir. (4a)

M.Murâd'ın eserlerinde dikkat çeken bir başka husus şahısları ele alırken karşılaştırma yapmasıdır.

Bir kimesneki Şâ'ib gibi ayağını maķâmı rızâya koydu ve Mevlâ'nın kâdrine ve fi'line râzı oldu bu fâni 'âlemi kalbi hoş olarak ve kendine aşlâ inķibâz ve ıztırâb olmayarak 'ömrünü geçirdi ve kalbinde huzur ve râhat buldu. Ammâ mertebe-yi teslîme vâşıl olmaya bu niçin böyle oldu ? ve şundan öyledir diyerek miñnet ve ıztırâbda kalıp 'ömrünün lezzet ve halevetinden bî behre olarak ve Cenâb-ı Hâķķa tâ'at ve 'ibâdet etmeyerek ve dâ'imâ ef'âl-i ilahîyeye mu'tarız olarak ahirete gitdi. (12b)

Onun eserlerinde dikkat çektiği bir başka nokta siyasî ve sosyal olayları güncel unsurlarla birleştirmesidir.

Çilleyle girmesiniñ ma' nâsı kendüye kiriş ma' nâsı kendüye kiriş taķılıp çille-nişinlü gibi iki kat olmasıdır. Böyle iken yine zulmünden fâriğ olmayıp gerek insânı ve gerek hayvânı vurup öldirmekten hâli olamadı ve çille-nişlik ve devîşlik aşlâ kendiye faydâ vermedi. Fi'l-vâķi' Şâ'ib-i merhûmuñ buyrduğu gibidir. Zîrâ 'aşrımızda Hâlet Efendi ve Pertev Pâşâ ve bunlarıñ emşâli ricâli devlet-i 'âlîyeden ve vüzerâdan çok kimesneler gördük ki dervîşlik taşlarlar idi. Hâl böyle iken gerek devlet-i 'âlîyeden ve gerek fuķarâya etmedikleri zulüm ve ekmedikleri tohum u fesâd kalmadı. El'ân bitmektedir ve 'ibâdullâh zarar görmektedir. Dervîş olmayan vüzerâ anlardan inşâflı ve merhametli çıktılar ve tariķâta intisâbları dağı ancak mâl u câh içindir. (11b) bu beyitin şerhinde de şârih Sâib-i Tebrîzî'yi onayladığını kendi asrından örnek vererek açıklar.

Onun eserlerinde yer verdiği bir başka özellik ayet ve hadislerden yararlanmış olmasıdır. O açıklama ve yorumlamalarına kaynak olsun diye dinî motiflerden faydalandığı görülür.

Onun edebi yönünü anlatan en net bilgi Fatma Aliye'nin Ahmet Cevdet Paşa ve zamanı adlı eseridir. Bu eserde Fatma Aliye, babası Ahmet Cevdet Paşa'yı bir taraftan yaşadığı dönemdeki sosyal, siyasal koşullar altında anlatırken, diğer taraftan babasının bilinmeyen yönlerini, karakterini, yakın çevresini, muhatab olduğu kişileri de eserinde belirtmiştir. Bunlar şahsiyetler arasındahiç şübhesiz M. Murâd da vardır. Fatma Aliye Hanım'ın M. Murâd ile ilgili tespitleri şöyledir:

Zannederim ki Murat Molla Şeyhini görmediği halde bizim gibi dinleyerek öğrenmiş olanlar çok vardır. Lakin bilmeyenler de varsa anlatmış olalım. Pederim ve üstadım (Ahmet Cevdet Paşa) merhumdan Murâd Molla Şeyhine dair çok fıkralar işitmiş idim ki bazılarını burada zikredelim. Çarşamba Pazarında ki Murâd Molla Tekyesi bir daru'l-funun demek olup orada her nevi ulum u mearif tahsil olunurdu. Oraya bütün rical u kibar gider. Her sene Ramazan-ı Şerifte bir akşam zat-ı şehane orada Murâd Molla Şeyhinin misafiri olarak iftar eylerdi. İstanbulun ulema ve ubedası oraya devam eyledikten başka taşralardan hatta pek baid memalikten oraya tahsil ve istifade için gelirlerdi. Murâd Molla Tekyesi ve Şeyhi işte böyle aktar-ı cihana nam u şöhet şalmış idi.

Şeyh Efendi sahib-i servet olduğu kadar da hayır-perver olduğundan parasını umur-ı hayriyyeye sarf eylerdi. Tekyesi civarında Darul-Mesneviyi kendisi inşa ettirmiştir.

Murâd Molla Tekyesi post-nişini olan o zatın ismi Mehmed Murâd idi. Vükela ve rical kendisine hürmet eylerlerdi. Murâd Efendi kürsi-i vaaza çıkardı ki

onun vaazında ekseri vükelada bulunurdu. Cümle indinde rağbet ve nüfuzu olan şeyh, gayet açık sözlü idi. Bir gün camide vaaz ederken bütün heyet-i vükela mevcut olduğu halde şeyh Murâd ,” bir deli gavur vardır, bir de gavur delisi vardır. Deli gavur bizim bakkaldır. Francalanın bayatını, peynirin bozulmuşunu, hülesa her şeyin fenasını verir. Ben onu çağırırım bir güzel tekdir ederim. Heman yola gelir. Bir müddet böyle gider. Yine işi bozunca yine tekdiri yiyip düzelir. Gavur delisi ise Evkaf Nazırındır ki camilerin kandilleri yağı parasından çalar!” demekle orada hazır bulunan Evkaf Nazırı ne tarafa gizlenip nasıl savuşabileceğinden mütehayyir, diğer vükela mahbut kalırlar. Şeyh Efendi hiddetlendiği zaman hiddeti pek şedid imiş. Pederimin (Ahmet Cevdet Paşa) Mesneviden icazeti Murâd Molla Şeyhindendir. Mesnevi dersi için devam eden pederim bir gün onun o hiddetine tesadüf eylemiş. Şeyhinden ders almaya gittiğinde o kolları sıvalı olarak gelip “ görüyorsun ya halimi ? Bugün aşçılık var! Hizmetkarlık var!” demiş. Meğer hiddetlenip tekyede ne kadar aşçı ve hizmetkar varsa savmış.

Bir sabah Hazret-i Şeyh tekyeden çıkmış. Bir işe gitmek üzere Fatih Çarşısından geçiyormuş. Kibardan lakin cüheladan bir efendi şeyhin geçtiğini görünce heman önüne çıkıp kemal-i ihtiramla selamladıktan sonra bir müşkülünün hall-i ricasıyla, “ Hz Muhammed s.a.v Hanefi mezhebinden mi idi? Yoksa Şafii mi? Diye sormuş. Murâd Molla Şeyhi adamın kılığına kıyafetine bakıp onun hal-i cehline merhamet etmekle, orada bulunan meşhur, gayet temiz ve nazif helvacı dükkanına girmiş. Orada o adamı karşısına oturttarak mezahibin suret-i zuhurunu anlatıp Hazret-i Muhammed (s.a.v.) zamanında mezahibin bulunmadığını izah eylemiş. Uzun uzadıya tafsilat vermiş. En nihayet o adam “ ha şimdi anladım! Ben Peygamberimiz Hz Muhammedi Şafii sanıyordum, meğer Hanefi imiş!... ” demesiyle Murâd Molla Şeyhi birden bire dükkandan dışarı fırlayıp eyvah benim zahmetime söylediğim o kadar sözlere yazık!... Diye o adama lakırdı anlatmak için zayi ettiği zamana teessüfler ederek yürümüş.

O zaman İstanbul'da meşhur iki Mesnevi-han bulunup bunun biri Küçük Mustafa Paşada Mesnevi okutan Hoca Hüsameddin Efendi namında mübarek bir zat imiş. Diğeri Murâd Molla Tekyesi post-nişini Murâd Efendidir. Murâd Efendi eyyam-ı muayenede Mesnevi okurdu. Eyyam-ı saire de sabahtan akşama kadar mütenevvi dersler verirdi. Kendisinin akdem-i şakirdanı olan Hafız Tevfik Efendi de orada hücre-nişin olup müracaat edenlere Farisi tedris eylerdi.

Hafız Seyyid Efendi sufiyye mesleğini inkarda mutaassıp olup hatta Kuşadalı İbrâhîm Efendi gibi meşayih-ı sufiyyenin müridlerine telkin eylediği rabıta, şeyhin suretini zihine alarak ona teveccüh demek olduğundan bunun şirk-i celi olduğunu isbat için bir risale telif eyledi. Murat Molla Şeyhini Şii ve sapık diye zımmeylerdi. Murat Molla Şeyhide onu kaba sofı ve zahid-i huşk diye kadh eylerdi. Şeyh kadir şinas bir zat olduğundan Hoca Efendiye yine i'ânede kusur etmezmiş. Hafız Seyyid Efendi bir derse başlayacak olsa istiareye muhtac olduğu halde kitaplar alacak parası olmayıp fakirdi. Şeyh Murâd, Hafız Saide lazım olacak kitapları evvelce tedarik ederek Hafız Tevfik Efendi vasıtasıyla ona gönderirdi. Sanki aleyhinde kullanmak için ona bir çok esliha verirdi!... zehi! Ali zevat! Pederim merhum o zamanlardan has ederken demiştiki " Fatih semtnde, o vakil ulum ve mearife dair bahisler cereyen eylediği sırada, böyle zahir ve batın mücadeleleri dahi eksik değil idi. Şimdi ne o var, ne bu var! O zevatin cümlesi alem-i bahs-i cedeli terk eylediler. Hepsi yerlerini boş koyup gittiler! Keşke bir Murâd Molla Şeyhi ola idi de onu zemm edecek bir de Hafız Seyyid buluna idi!..."

Murâd Molla Şeyhi Sultan Ahmed Cami-i Şerifi vaizlerinden olup Cuma günleri vaaz onun sırası imiş. Mani-i zuhurunda ancak Hafız Tevfik Efendi bi'l-vükela gönderilmiş. Sonra Cevdet Efendi tedris zamanında, onun iktidarını görmekle kendisinin mani bulunduğu bazı Cuma günleri onun bi'l-vükela göndermek istemiş.

Cevdet Efendi vaizlik kendi mesleği olmadığını ve sinninin buna müsait bulunmadığını söyleyerek her ne kadar affını rica etmiş ise de Şeyhi ikna mümkün olmamış. Şeyhin tedrisi para, pul olmadığından onu gücendirmek, tedrisinden mahrum kalmak demek idi. Cevdet Efendi bol kollu vaiz cübbesinden de hiç hoşlanmadığından gitmemek için ne dese kabil olamamış, Şeyh Efendi onun arkasına kendi cübbesini giydirdiği gibi vaaza yollarmış. Bazı Cumaları Murâd Molla Şeyhinin vaazını dinlemeye gelen, vükela, vüzera, rical, Murâd Molla Şeyhinin cübbesi içinde henüz yirmi iki yaşında bulunan Cevdet Efendinin vaazını dinlermiş. Murâd Molla Şeyhi inşa ettirdiği Darul-Mesnevi hitamı üzerine 1260 senesi Muharrem'in dokuzuncu günü küşşad eylediğinde, o gün teberrüken Sultan Abdulmecid Hazretleri teşrif buyurmuş. Murâd Molla şeyhi o gün huzur-i şahanede eski şakirdanına icazet verdiği gibi Cevdet Efendiye de Mesnevi-i Şerifden icazet vermiş ve Kaside-i Bürre ve Hizbul Bahr okumaya dahi mezun kılmış. Ondan sonra her sene Muharrem'in dokuzuncu günü Darul-Mesnevi de mersiye okunmak adet olmuş. Dokuzuncu güne tayin olunması ise her sene Muharrem'in onuncu günü Koca Mustafa Dergahında mersiye okunmak adet olmak cihetle iki mersiye bir güne gelmemek içindir.⁷⁸

2.3. Eserleri

Mehmet Murâd Nakşibendî'nin Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Divanındaki gazellere yapmış olduğu şerhin dışında bir çok konuda çeşitli eserler vücuda getirmiştir. Yazdığı eserlerin çoğu kendi ismini taşıyan kütüphanede mevcuttur. Diğer eserleri şunlardır:

⁷⁸ Fatma Aliye Hanım, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı, İstanbul, 1332 s 33-38

Pend-i Attar Şerhi

M. Murat bu eserini mahazar olarak adlandırmıştır. Mezkur eser müellif hatt ile Süleymaniye kütüphanesinde mevcuttur.(mh. Arif kısmı.no.260). Eser : Feridüddin Attar'ın Pendname adlı yapıtının şerhi olmasının yanında , bu metinde Murâd Nakşibendî kendi hayatı hakkında bilgiler de vermektedir.

Hülâşatü's-Şürûh

Mesneviden yapmış olduğu derlemeleri içermektedir. “ altı cild mesnevi şerif şerhi. Pek kıymetli bir eserdir. Murat molla kütüphanesinde nüshası vardır.”⁷⁹ bu eserinin dîbâce bölümünde Murâd Molla eseri yazmasının sebebini ve ne zaman yazdığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Haddimiz ve liyâkatimiz olmayarak hân-ķâhımızda dâyimâ neşr-i ‘ulûm ile meşgûl olur idik. Binâberîn *Elḥamdüli’llâhi Te‘âlâ* üç def‘ â Meşnevî-yi Şerîf ḥatmi muķadder oldu ve aḫyânen ḥâtır-ı fâtıra ḥuṭûr eder idi ki muḥtaşarca bir şerḥ yazayım. Ba‘zı telâmîzimiz daḫi bu eṣnâda ṭâlib olmakla efkâr-ı dîrîneyi ḳuvveden fi‘ile çıkarmak murâd olunup Hicret-i Nebeviyyeniñ biñ iki yüz elli beşinci senesi Receb-i Şerîfiniñ on yedinci çehârşenbe günü işbu şerh-i şerîf yazılmaya ibtidâ olundu, *bi-‘avni’llâhi Te‘âlâ* ve ismine *Hülâşatü's-Şürûh* tesmiye olundu. Hemân Cenâb-ı Ḥaḳḳ *celle ve ‘âlâ* itmâmını me‘a’t-teshîl naşîb ü muķadder eyleye. Temme, şerḥ-i dîbâcetü'l-kitâb, *bi-avni’llâhi'l-Melikü'l-Vehhâb*. Temme.(Üİ.Ktp.TY, nr.6309)

Eserin dört nüshası mevcuttur.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 6309-6314

⁷⁹ Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya , s 257

Süleymaniye Kütüphanesi Darülmünevi no: 618 15 varak

Süleymaniye Kütüphanesi Darülmünevi no: 208 272 varak

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar no:165 272 varak

Kavaid-i Farisiyye:

Birçok defa basılan bu eseri (a.g.e. c.11,842–843) Mehmed Tevfik Efendi Şerh-i Kavaid-i Farisiyye adıyla şerh etmiştir.(İstanbul 1267,1285)

Vakayı-nâme

Murâd Nakşibendî bu eserinde inşa ettirdiği Mesnevihanenin 1845 yılında yapılan açılış törenini anlatır. Ayrıca o yıl içinde İstanbulda çeşitli olaylardan mesela Galatada çıkan yangından, mubarek gün ve gecelerden, yapılan dini törenlerden, II. Mahmudun kızı Adile Sultanın nikâh merasiminden, bazı memurların tayin, azil ve vefatlarından bahseder. Tek nushası Ali Emiri Kütüphanesinde bulunan eser(nr.103) M. Hüdayi Şentürk tarafından yayınlanmıştır.⁸⁰

Divan

Baş tarafındaki dört na'ttan sonra Hz. Ali, Hz. Hatice,Hz. Fatıma, Hz, Hasan, Hz.Hüseyin (ayrıca Hz. Hüseyin hakkında iki mersiye) tarikat kurucuları, büyük veliler ve mutasavvuflar hakkında yazılmış methiyelerden oluşan eser Divan-ı Murâd Molla adıyla basılmıştır.⁸¹ Fatın tezkiresi ve Sefine-i Evliya'da Murâd Molla'nın Divan'ı ile ilgili şu bilgiler verilmiştir:

“bir kıta müretteb divan-ı türkiyye ki mecmuu beş adettir muma ileyhın murur-ı ezmine ile keşf u keramatı dahi nakl olunmak memul u muhtemeldir.”⁸²

“Murâd Molla'nın divanı her üç dilde söylenmiştir.”⁸³

⁸⁰ Hüdayi Şentürk, İ.A, s 189

⁸¹ Şentürk, İ.A, s 189

⁸² Fatın Tezkiresi s 374

Murâd Nakşibendi'nin diğ er eserleri de ş unlardır:

Mesmuat: Bazı müridleri tarafından derlenen eser şeyhin sohbet ve vaazlarından nakiller iç ermektedir.

Eserin bilinen tek nüshası İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi no: 113 bulunmaktadır.

Mektubat: Arapça mektupları ihtiva eden risaleyi Mehmet İsmet adlı müridi derlemiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi no: 114 bulunmaktadır.

Şerh-i Tuhfe-i Şahidi (Şâhidî el- müsemmâ bi-Müzeyyi'l-Hafâ) : Mevlevi İbrahim Şahidi'nin lügatının şerhidir. Bu eserde basılmıştır.

Muzihü'l-Hafa Şerh Tuhfe-i Şahidi / Muhammed Murad b. Abdülhalim el-Buhari en-Nakşi Murad Molla. İstanbul : Matbaa-i Amire, 1256. 129 s.

Muinu'l-Vaizin:

Eserin nüshaları

Süleymaniye Kütüphanesi Darülmünevi no: 268 58 varak

Süleymaniye Kütüphanesi M. Arif –Molla Murad no:258 54 varak

Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa no: 334

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdai Bölümü no: 514

⁸³ Vassaf. a.g.e. s 257

Mefatihü'd-Düriyye Tercümesi: M. Murad'a ait olan bir başka eser Mefatihü'd-Düriyye tercümesidir. Eser hakkında teferruatlı bilgi Terceme-i Mefatih-i Dürriyye / Muhammed Murad b. Abdülhalim el-Buhari en-Nakşi Murad Molla. İstanbul : Matbaa-i Amire, 1251. 25 s. da bulunmaktadır.

Risâletü's- Sakaleyn: Bazı kaynaklar bu eserin varlığından bahsetse de⁸⁴ kütüphane kataloglarında bu esere ulaşamamıştır.

⁸⁴ Hüseyin Vassaf, a.g.e., s.257& Bursalı Mehmet Tâhir, a.g.e., s.159

II.BÖLÜM

ŞERH METODU YÖNÜNDEN M.MURÂD'IN SÂ'İB-İ TEBRİZÎ'NİN GAZELLERİNE YAPMIŞ OLDUĞU ŞERHLERİN İNCELENMESİ

1. ESERİN TANITILMASI

İncelediğimiz metnin tam adı Şeyh Mehmet Murâd el Nakşibendi'nin Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Divânı'ndaki Birkaç Gazelin Şerhidir. Eserin yazılış nedeni tam olarak verilmesi de tasavvufu öğretmek ve tanıtmak amacıyla yazıldığı bilinmektedir. Eserin gerek giriş kısmına ve gerekse de son kısmına baktığımızda metnin tamamlanmadığı görülmektedir. 2b ile başlanan eserimiz, girişte ilk olarak Farsça gazel ile verilmesi gerekirken gazelin Türkçe şerhi ile başlangıç yapılmıştır. Eserin tam olarak istinsâh tarihi bilinmiyor; ama şârihin yaşadığı döneme baktığımızda eserin, on dokuzuncu yy. da yazıldığını söyleyebiliriz. Eser tek nushadan oluşmuş; bu tek nusha da Süleymaniye Kütüphanesi, M.ARİF-M.MURÂD Koleksiyonu 622 demirbaş numarasında mevcuttur. Elimizdeki eser talik yazı ile yazılmış, 34 varak ve 250 *185 mm ölçülerinden oluşmaktadır.

Eserin yaprakları, transkripsiyonunun yapıldığı metinde parantez içinde verilmiştir. Metin içinde geçen ayetlerin yeri tespit edilmiş, tercümesi ile birlikte dipnotta belirtilmiştir. Bunun dışında metinde geçen hadislerin yer aldığı kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Kaynağı tespit edilemeyen hadislerle birlikte metinde geçen Türkçe dışındaki diğer ifadelerin ise tercümeleri yapılmakla iktifa edilmiştir.

Eserin bazı yerlerinde müstensih hatalarının olduğunu tespit ettik. Bu tür hataları düzeltirken eklediğimiz ya da düzelttiğimiz kısımları dipnotta gerekli açıklamalarla belirttik.

Eserimizin Yeni Harflere Aktarılmasında İzlenen Yol

1. Bu tür bilimsel çalışmalarda uygulana gelen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Buna göre Arap-Fars alfabesinde bulunup da yeni Türk alfabesinde bulunmayan harfler şöyle gösterilmiştir:

Hemze:	’
Peltek Se:	<u>ş</u>
Kalın Ha:	h
Hı:	<u>h</u>
Peltek Ze:	<u>z</u>
Sad:	s
Dad:	z
Ayn:	‘
Ğayn:	ğ
Kalın Kaf:	k
Nazal Nun:	ñ

2. Arapça ve Farsçadaki uzun ünlülerin okunuşunda örnek:

“â”, “î”, “û” şekilleri kullanılmıştır.

3. Farsça Vâv-ı ma‘dûle -v- biçiminde gösterilmiştir.

Örnek: ħ^ˆâce , ħ^ˆâb

4. Yapım ekleri işlevini gören Farsça ekler, sonuna geldikleri kelimedden çizgi (-) ile ayrılmamıştır.

Örnek: bihter, dîvânçe, gülzâr, tamahkâr, gibi.

5. Arapça ve Farsça terkiib ve tamlamalar aslına uygun şekilde transkribe çevrilmiştir.

Örnek: dârü'n-ni'am ; envâ'-ı şîve

6. Bilindiği gibi Farsça isim ve sıfat tamlamalarında ilk kelimedden sonraki kesrenin atılması ve iki öğenin ters çevrilmesi yoluyla da birleşik isim ve sıfat haline gelebilmektedir. Yazımda bu durumdaki birleşik kelimelerin arasına çizgi konulmamıştır.

Örnek: şikâyetnâme gibi.

7. Silik çıktığından dolayı okunamayan veya şair tarafından boş bırakılan kelime ve ifadeler sıra noktalarla (.....) gösterilmiştir.

8. Çeviriyazı sırasında 'âşk-'ışk, 'ayâr-'ıyâr gibi her iki şekilde de okunması mümkün olan kelimelerin okunuşunda kesin bir tavır gösterilerek bütün metinde tek şekil yazılmıştır.

9. . Farsça ikili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek veya edatlar kısa çizgi arasında yazılmıştır.

Örnek: ser-â-ser, leb-â-leb gibi.

10. En çok geçen ve farklı yazımları olan bazı kelime ve eklerde tercih edilen şekiller:

Yazım Şekiller	Tercihimiz
iyle-	eyle-
itmek	etmek
tamar	damar
alur	alır

iyü	iyi
şübhe	şübhe
yoh	yok
gelmişdür	gelmiştir
oldı	oldu
diyü	diye
kapunun	kapının
tolu	dolu
yerü	yeri

11. “Ve” bağlaçlarında genel bir temayül olmadığı için cümle başlarında “ve” olarak aldık. Cümle içinde ise duruma göre “ve” “u”, şekilleri seçildi.

2. ESERDE TAKİP EDİLEN METOD VE ÜSLUP

Murâd Molla'nın Sa'ib-i Tebrîzî'nin gazellerine yapmış olduğu şerhlerden oluşan bu eser, dini- tasavvufi şerhe örnek teşkil etmektedir. Bilindiği gibi tasavvufi şerhlerde daha çok anlam, işaret ve remizler, mefhûm üzerinde durulur. Şârih bu müphem manalara ulaşmaya ve muallakta olan ifadeleri anlaşılır hale getirmeye çalışır.

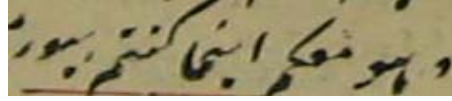
Tasavvuf daha çok bir mana ilmi olarak tarif edildiği için, tasavvufi manzumelerde çok defa manası yalnız erbabınca malum olan ledünni remizler kullanılarak yazılmaktadır. Şârih şerh ettiği manzumenin lebaleb hikmetle dolu olduğunu ve onun zaten bir veli olarak şaire Allâh tarafından söyletildiğini düşünmektedir. İlahi menşelere dayandırılan ve tabiri caiz ise takdis edilen bu

şairlerin şerhleri de bilgi ve düşünceden daha ziyade ilham mahsulü olarak takdim edilmektedir.⁸⁵

Eser tasavvufu öğretmek , halkı bu konuda bilinçlendirmek amacıyla şârih tarafından şerh edilmiştir. Hedef öğretme gayesi olduğu ve öğretici gaye güdüldüğü için eser didaktik bir özellik taşır. Şârih Farsça'ya tam olarak vakıf olamayan, Farsça beyitleri çözümlene de zorluk çeken kitleyi de düşünerek beyitleri mümkün olduğu kadar muşahhas örneklerle izah etmiştir. Şârih beyitleri yorumlarken genellikle âyet ve hadislerden yola çıkarak düşüncelerine kaynak göstermiştir.

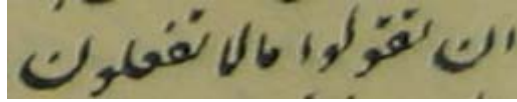
Böyle olunca insân Allâh Ta'âlâya 'âşık olmak gerekdir ki müfârakatı ile perişân olmaya . Zîrâ Cenâb-ı Kibriya bir mâşûkdur ki 'âşıkından cüdâ olmaz.

Nitekim Qurân-ı 'âzîminde diye :

(maakum eynema kuntum) buyurmuştur. 17b

Zîrâ Qurân-ı keriminde müşa'ade ile Allâh :

buyurmuştur. 21-1

Görüldüğü gibi şârih beyitlerin izahında Kutsal kitaptan ve hadislerden yararlanmıştır ; ancak şunu da belirtmek gerekir ki şerh yaparken beyitlerin mümkün olduğu kadar dışına çıkmamış, âyet ve hadisleri yorumlamamıştır.

Eseri tedkik ettiğimizde ele aldığımız bir başka husus, şârihin beyitleri incelerken kendisinden , kendi sanat ilminden bahsetmemiş olmasıdır. Eserde şârihin gerek kendisinden ve gerekse de sanat anlayışıyla ilgili hiçbir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu da bize tasavvufî alanda yazılmış diğer eserlerde olduğu gibi şârihlerin kendilerini ikinci plana ittikleri ulaşılmak istenilen amacın tasavvuf

⁸⁵ Ömür Ceylan, Tasavvufî Şiir Şerhleri, İstanbul, 2000, Kitapevi Yayınları, II.baskı, s.307

öğretimi olduğu öğretilmektedir. Bunun yanında eserde şâir ise kendini övmekte , kendi kaleminin güçlü olduğuna inanmaktadır.

Ey Şâib! Seniñ lebinden a‘ lâ inci dökülsin nice bir şadef gibi buhl edip ağzını kapama ve aç ki dirr gibi ebyât ve eş‘âr ağzından dökülsin ve cihân inci ile malâmâl olsun . Şadef kaatre-i bâranı aldukdan sonra ağzını açmaz ve kapar güyâ incilerim dökülmesin için eder imiş sen anıñ gibi olma ve mühr-i sükût-ı lebinden kaldır demekdir ki halk seniñ kelâmından intifâ‘ edip şafâ-yâb olalar 3a

Her kimesne ki ey Şâ‘ib bizim ebyât ve eş‘ârımızın le‘âfetine ve ma‘nâsına âşinâ olur. bu cihetle başka kuşlarıñ nâlesini istimâ‘ meyl etmez . belki hemân ancak benim şi‘irimi dinlemege heves eder. Mısrâ‘-ı evvelde olan “şın” zamiri her kiye raci‘ dir . filhâkiķa feşâhat ve belâgat aşhâb-ı tabâyi‘ n kalbini her şeyden ziyâde cezb edicidir. 26b

Şârih bazen şahsî gözlemlerini, bilgi ve birikimlerini. yorumlarını şerhe dahil etmekte sakınca görmez.

‘Âşık kaftana sığmaz anıñçün ‘üryân gezeriz yoħsa bizim için atlas gibi olan eflâkdan hil‘ atler hâzır itmişlerdir. Düşümüze bâr olur diyi giyinmezsın zan itme ki yoķdır da böyle çıplâķ gezerler. Hâşılı ‘âşıkıñ ‘üryân olduğunu bulamadığından ve fiķarındandır diyi i‘tikâd eylemeyesin demekdir. Zîrâ dünyâ-yı deniyye nedir ki Mevla anı ‘âşıkdan diriğ eyleye 4b

Şâ‘ib’iñ kaleminiñ gayrı kanğı şâ‘iriñ kalemi taze şi‘ir ile İşfehân memleketiniñ ħakinini yüzünü taze yüzlü tutar. Hiçbir şâ‘irin ħamesi tutamaz demekdir. Ya‘ni ħazel söylenür emmâ bahârda ve vaķt-i ħına vu feraħda söylenür;

lâkin böyle mevsim-i şitâda yahud bu faqr ile söylemek her şâ'irin kârı olmayıp ; ancak benim gibi şâ'iri mâhiriñ işüdir dimekdir. 7b

Şârih eseri ele alırken incelediği yöntem şöyle olmuştur : Önce Farsça beyitler verilmiş, beytin ardından bir cümle ile açıklama yapılmıştır. Bu açıklama genellikle mod mod yapılmıştır. Şârih bire bir çevirilerden sonra kısaca çözümlemelere gitmiştir. Şârih açıklamalara yeteri kadar değinmemiştir.

Bu beyitte beyt-üs şanemden murâd yine ka'bedir. Zîrâ bir vakit ka'be'-i mükerremenin derûnunu küffara kıreyş eşnâm ile malâmal itdiler. Bu şüretde ka'be ve beyt-i şanem şey-i vâhid olmuş olur 3a

‘Âlem-i tahayyülde fuşûl-u erba'a bahârdır ve biri birinden aşla farkı yoktur. Bundan için bülbül gül çâdırına kıanâdınıñ altını vermez ve mevsim-i şitâyı bahâra değışmez 13b

Murâd Molla, toplumun bir kesiminin Farsça'ya yeteri kadar hakim olmadığını düşünerek Farsça geçen kelimelerden hemen sonra mezkur sözcüğü açıklama ihtiyacı duymuştur.

İşte binâguşuñuz daği böyle nûr şâhibidir. Yâhût imân maşdarı fâ'iline muzâf olup tecellînin imânını tâzeler demek olan imân tecellî mağzı nûr iken binâguşuñuzuñ nûru aña ğâlibdir demek ola. Binâguş kıulaķ tozuna derler. 12b

Şârih bir gazeli bitirip diğer gazele başlamadan önce araya “ velehu eyzan” ile başlayan bir cümle koyar. Eserde oldukça sık rastladığımız (41kez) bu cümleden sonra şârih bir sonraki beytin orijinal halini verdikten sonra beyti teker teker açıklamaya çalıştığı görülmüştür.

Velehu eyzan nevverallâhi ta'âla merķadehu 4a

Velehu eyzan rahmallâhi ta'âla 28b

Velehu eyzan nevverallâhi meçce'a 25a

Şârih anlatımı monotonlutan , sıkıcı olmaktan kurtarmak için çeşitli edebi sanatlardan yararlanmıştır. Söz konusu sanatlarla anlatıma akıcılık getirmiş, eserin şerhini tekdüzelikten kurtararak esere canlılık kazandırmıştır. Eserde başta teşbih sanatı olmak üzere telmîh, mübalağa, kinaye kişileştirme, intak, istifham , mecazi mürsel , hüsnü tahlil gibi sanatlarla anlatıma zenginlik katılmıştır. Mezkur sanatlardan bazıları şunlardır:

‘Âşıkunñ kalbi cehennem âteşinden korkmaz. Zira döşek iri arslana şıcak sıtma ve ummadan olunur. Bu şuretd e iri arslan âteşe ve ģarârete alışmışdır. ‘Âşık daği âteş-i ‘aşk ile ülfeti sebebi ile ģarârete alışıp cehennem âteşinden ģavf itmez. Bu beyitte ‘aşık iri ve ģadüb arslana teşbih vardır. 2b (teşbih)

Her ķande ki Şâ'ibiñ kalbi inci gibi ģazel ve ķasîdeler saçııcı olur. Ĥalkın ağızları maşşere dek şadefiñ ağızı gibi açuķ ķalır. 2b (mübalağa)

Ĥazreti Yusuf ‘aleyhisselâmñ ‘âşıkı ve vâlîde-i macidi Ĥazreti Ya'ķüb aleyhisselâm faķať Yusuf ‘aleyhisselâmñ ģömleđi ile ķani' olmaz. Belki ma'şuķı Ĥazreti Yusuf'ı ister ve anıñ mülâķatını re'yül 'ayn arzu eder.5a (telmîh)

Çünkü ģörürüm ki hâle mâhi ķucađında tıtar. Hâle ma'şuķını derkenâr itmiş ve benim ma'şuķım niçin kucâğımda yoķdır diye ģasedimden ağlarım dimekdir. Hâle mâhiñ eťrafında olan dâireye derler. Ĥüyâ mâhi derâğuş itmekle 'âşık imiş. 8a (mecaz-i mürsel)

deryâda balıklar şu ararlar imiş ve bulamazlar imiş. Bir eski ‘ârif balık var imiş. Aña şuyı şormuşlar. Cevâbında demiş ki : “şudan hâli yer var mı?” ve ba‘zı ‘ârifler daği buyurmuşdır. 5b (kişileştirme-intak)

Seniñ hüsünüñ hayreti hayreti zemâniyeye bir efsin oğudu. Zîrâ mâh-tâb ve ketânı şir ü şeker gibi eyledi. Meşhûrdur ki mâh-tâb ketânı çürüdir. Hâl böyle iken şimdi çürümez oldu. bunâ bir şey denmez illâ hüsünüñ eczâyı cihânı ‘âşık-ı hayretzede edip mizâcından fâriğ eyledi ve ketânı çürütmege tâkati kalmadı. 11a (hüsünü tahlil)

Ey Şabâ yüzerlik toğumu dök ve söyle ki işte Şâ‘ibiñ hâli budur ve böyle yanar ve mağv olur demek olsa olmaz mı ? 12b

Şârihin açıklamalara oranla yeteri kadar değinmediği husus kelimelerin gramer açısından tahlilidir. Eser tasavufî şerh mahiyetinde olduğu için dolaylı olarak gramer tahlili az olmuştur.

Takdir-i ‘ibare dil-i ‘ârif âlûde-i ğîpâr-ı keşret dimekdir. Zâret-i vezn için muzâfun iley olan ğîpâr lafzı kendi muzafı olan âlûde üzerine tağaddüm itmiştir. 4a

Bir emr-i hazır olup ilet dimekdir. Evvelindeki bâ zâid olmağla meksûr oğınır. Fi‘ li muzâri-i bâniñ fetğiyle berd kelimesidir. 7b

Bî mâl evvelinde ki bâ zâit olarak ma‘nilen maştarından müştak olmağ üzere emr-i hazırdır. 8b

Müşebbek ism-i mefûldur, tef'îl bâbından şepkelenmiştir. Ve deliklenmiş demektir. Bâdem gözlü gibi olduğundan perde'-i dide'-i bâdem ta'bir eyledi . fi'l-vâki' bâdemün üst kabuğu iğne ile delinmiş gibidir. 25a

Eserin dil özelliklerine baktığımızda şu tespitlerde bulunabiliriz. Eser her ne kadar tasavvufî terimler ve kavramlar içermesi açısından ağır olsa da şârih halkın seviyesine inerek eseri daha basit ve sade şekilde okurlara sunmuştur 16. yy da Saib-i Tebrîzî tarafından yazılan bu gazeller , Murâd Molla tarafından 19. yy da şerh edilmiştir. 19. yüzyılın edebî diline geçmeden önce kısaca Anadolu Türkçesi'nin gelişimine bakalım.

13., 14. ve 15. yüzyıllarda kullanılan Eski Oğuz Türkçesi, siyasi olarak Anadolu Selçukluları'nın son dönemini, beylikler devrini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletlerini; Osmanlıların ilk iki asrını içine almaktaydı. 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi denilen dönem başlar. Osmanlı'nın hâkim olduğu bütün sahalarda edebî dil olarak kullanılır ve 20. yüzyıl başlarında Genç Kalemler hareketinin yarattığı terkipsiz Türkçe'yle sona erer.⁸⁶ Görüldüğü gibi Osmanlı Türkçesi'nin ilk asırları Eski Oğuz Türkçesi'yle; son asırları ise günümüz Türkiye Türkçesi'yle büyük benzerlikleri vardır. Bununla beraber şârihin kullandığı kelimelerdeki gerek konsonant ve vokal olsun ve gerekse de ses özellikleri açısından eski Türkçeye daha yakın bir çizgi çizdiği görülür.

2.1. Ses Özellikleri

Eski Anadolu Türkçe'sinde küçük ünlü uyumunun olmayışı kendisinden sonra gelen Osmanlı Türkçe'sini de etkilemiştir. Eserde geçen başum , kalmayup, sözi , ağzu vb. gibi sözcükler 18. yüzyıla kadar devam eden kelimelerdir. 18. yy

⁸⁶ Ahmet B. Ercilasın, Türk Dili Tarihi, Ankara 2004, s. 461

sonlarına doğru bu tür kelimeler başım, kalmayıp, sözü, ağzı şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Eser 19 yy da yazılmasına rağmen eski yazı diliyle kullanılmaya devam edilmiştir.

Eserde sıkça rastladığımız göziñ, gönül, beñzedi alduñ gibi sözcüklerde nazal n'nin (ñ) kullanılmasına devam edilmiştir.

2.2. Biçim özellikleri

Çokluk 1. şahıs eki “-vuz” un yerini 19.yy “-k”ye bırakır: “gitsek” Gelecek zaman eki “-Isar” 17.yüzy sonra yerini “-acak”a bırakır.(kazanacak)

2.3. Eserdeki Yabancı Unsurlar ve Arkaik Kelimeler

Eser dini-tasavvufî bir metinden oluştuğu için Farsça ve Arapça kelimelere geniş yer verilmiştir. Metinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerden bazıları şunlardır:

“Âlud , A'mâ Binâgûş ,Bînî , Cevf , Ceyb, Demâlût ,Derâguş, Ecza ‘,Edille ‘”

Bununla beraber metinde dikkati çeken bir başka hususta çok sayıda Eski Anadolu Türkçesi'ne ait arkaik kelimelerin mevcudiyetidir. Bunlardan eserde en çok geçenler aşağıda verilmiştir.

Ancılayın(5/2): onun gibi

Birle (5b) : ile

yoh: (5/2): yok

eyü (5/2): iyi

İçerü (14/1): içeri

Yeg : iyi

Sovuk: (10/2)soğuk

Şol (13a): bu, o

Niteki (7/1): gibi, benzeri, nasıl

Kendüzi (5/1): kendisi

Anınçün(5/2) : onun için

Kimesne(7/1): kimse

Kanden(11/2): nereden

Kangı(7/1) : hangi

2.4.Vokal Değişmeleri

Türkçe'de gerek kelime köklerinde gerekse eklerdeki vokal harfleri zamanla çeşitli sebeplerle ötürü değiştiği görülür.

i < e değişmesi: Eskiden beri Türkçe'de çok yönlü (i < e, e < i) değişmelerinin olması, bu meselenin kesin olarak ispatını güçlendirmiştir. Bu türlü çok yönlü değişiklikler yalnızca eski devrelere ait değildir.

i < e değişmesine metinde geçen örnekler inci(3/1), gice(6/2)

2.5. Konsonant Değişmeleri

t < d değişmesi: Eski Türkçe'de kalın ve ince sıradan bütün kelimelerin başında t/d ayırımı yapılmadan hep "t"li şekiller bulunmaktaydı. Eski Anadolu Türkçesi'nde ise "t"yi devam ettirme veya "d"ye dönüştürme bakımından karışık bir durum kendini göstermektedir. Bu karışıklık yüzyıldan yüzyıla ve eserden esere göre farklılıklar göstermekle birlikte, daha ziyade ince sıradan kelimelerin başındaki "t"ler "d"ye dönüşürken, kalın sıradan kelimelerdeki "t"ler daha çok korunmuştur

Metindeki örnekler: talga(17/1), tolu(14/2), toğru(5/2), tursın(4/1), tamar(14/2), dilkü-tilki-(9/1)

k < h değişmesi: Türkçe kelimelerde iç ve son ses durumundaki k<h değişikliği ise Eski Anadolu Türkçesi'nde geniş ölçüde görülen bir değişiklikler. Ancak "k"lı ve "h"lı şekillerin yan yana ve karışık olarak kullanımları hadisenin düzenli olmadığını göstermektedir.örnek: yoh, yoħsa (5/2)

g<v değişmesi: Tek heceli kelimelerin son sesleri ile birden fazla heceli kelimelerin iç seslerindeki ğ/g ünsüzleri korunmuştur. Büyük kısmı bugün "y" şeklinde telaffuz edilen bu ğ/g'lerin Eski Anadolu Türkçe'sinde g ve y'ye dönüşüp dönüşmedikleri anlaşılmamaktadır. Bunlardan ancak yuvarlak ünlü yanında, bulunan bazılarında bir g<v değişikliği görülmektedir. örnek: sovk (10 b)

2.6.Bildirme ekleri

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan bildirme ekleri dur, dir 19.yy Osmanlı Türkçesi'nde dır dir, tır tir dönüşmüştür. Eserde de eski şekliyle yazılmış olmakla birlikte tercihen tarafımızdan dır dir şeklinde ele alınmıştır. Bu eklerden bazıları şunlardır:

Yazım şekli	Tercihimiz
gelmüşdir	gelmişdir
gerekdir	gerekdir
sarmakdur	sarmakdır
yerüdir	yeridir

3. ESERİN KAYNAK & MUHTEVA YÖNÜNDE İNCELENMESİ

3.1.DİN & TASAVVUF

3.1.1.Din

Kelime anlamı Yaratıcı'ya, doğa üstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı sistemleştiren toplumsal kurum olan din, bir başka anlamıyla, Allâh tarafından peygamberler vasıtasıyla söylenen itikad ve ameller bütünüdür. Din, insanoğlunun yaşayışından beri önemli bir müessese olmuş olup, insanların hayatına yön vermiştir. Gerek Arap ve Fars edebiyatları ve gerekse de klasik edebiyatımızda İslam dininin esas kaynaklarına başvurulmuş, hem âyetlerden hem de hadislerden oldukça aktarma yapılmıştır. * Divan edebiyatı yüzyıllar boyunca İslam dininin tesirinde kaldı ve bu konuda çeşitli eserler meydana getirildi. Yeryüzündeki bütün dinler peygamberler vasıtasıyla insanlara iletilmiştir. Eserimizde de Hz.Nuh, Hz. Hud, Hz.İbrâhîm, Hz.İsmâil, Hz.Lut, Hz.Yakub, Hz.Yusuf, Hz.Musa, Hz. Süleyman, Hz.İsa ve Hz.Muhammed (s.a.v) adı geçen peygamberlerdendir. Eserde geçen dinî motifler de şunlardır:

Kıyâmet

Bütün ölümlerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman olan kıyamet, değişik adlarla çağrıştırılmıştır. “ *yevmü'l kifâh*: yüzyüze olma günü. Kıyamet gününde herkes ameliyle karşılanacaktır. *yevmü't telâkî*: İnsanların amelleriyle ve birbirleriyle karşılaşacağı kıyamet günüdür. *yevmü't tenâdî* : Halkın birbirinden yardım istemek için nidâ edeceği kıyâmet günüdür.”⁸⁷

* Bu bölüm ve kaynaklar ileriki konuda teferruatlı olarak verilecektir.

⁸⁷ Botsalı, A.g. t s 115

Kıyamet günü ile ilgili gerek edebî ve gerekse de dinî kaynaklarda mahşer günü ile ilgili azamet ve korku sahneler tasvîr edilmiştir. İnsanların bu günde birbirinden kaçarak kendi başlarının çaresine bakacaklardır. Kıyamet gününde inanmayanlara azap varken diğer taraftan da inananlara da ödül olacaktır. Nitekim konu ile ilgili eserde şu bahis geçer:

Qıyâmet günü başını inci penceresinden çıkarırsıñ eger iplik gibi bu ‘âlemde piç ü tâbe râzı olursın. Yâriñ cenneti a‘lâda inciden maşnu‘ olan köşkten eţrâf u eknâfi seyredersıñ. Keennehu iplik inci deliginden geçerken piç ü tâb etdi ve piç ü tâba rızâsı sebebiyle taħammül edip pencere gibi olan inciniñ berü cânibinde olan deliginden başını çıkarıp eţrâfi temâşâ eyledi. Sen daħi dünyâda mücâhedeye ve râh-ı haħda tâb u zaħmete şabredersıñ .Yekpâre inciden maşnu‘ cennetdeki köşkte oturup cennetiñ köşklerini ve bağçelerini temâşâ edersin. Heman piç ü tâba razı ol. (9a)

Cehennem

Ahiretde suçları bağışlanmayan, günahkâr kulların cezalarını çekecekleri yer olarak bilinen cehennem, yedi tabakadan oluşmuştur. İlk katına hâviye, ikinci katına lazâ, üçüncü katına sakar, dördüncü katına cahîm, beşinci katına hutame, altıncı katına sa‘ir ve son katına da kendi ismiyle telaffuz edilen cehennem adı verilmiştir.

Edebiyatta tamu, cahîm ve dūzah şekillerinde kullanılan cehennem, aşğın çektiği ayrılık acısıdır. Âteş olması ve yakma özelliği ile çok kullanılır. Sevgilinin öfkesi cehennemden nişan verir.⁸⁸

⁸⁸ Pala, A.g.e s 86

Kibirli ve gururlu olanların gerek bu dünyada ve gerekse de ahirette hakir edeceği, ahirette bu tür mizaca sahip kişilerin cehennem âteşiyle cezalandılacağından bahseder.

Ehl-i kibriñ tepesi başılmış ve tepelenmiş olmaması olamaz; belki fark-ı mütekebbirân pâmâl olmaktadır. Görmez misin kibr edip ber hevâ olan oğnuñ seferi bir müddetten sonra hake olup ve başiaşâğı düşüp pâmâl olur. bu beyitte Ehli ber hevâ olan oğa teşbîh eder. Şu cihetle ki oğ biraz müddet ber hevâ olur. vaqtâ ki bâ yek rûzi tamam olur ve zemine düşmeye teveccüh eder. Bunun gibi mütekebbirler daği bir zamân dünyâda câhları sebebi ile i'tila-i zamân ma'zul olup hake berâber olur ve âhrette daği maqâm-ı nâr-ı cehennem olur. Hâşılı kibir insânı iki 'âlemde hor ve haqîr eder demektir. (21-2)

Ayrıca eserde cehennem motifinin dehşetliğı anlatılmış, bu korkunç durum karşısında tüm insanlar hatta nebiler kendilerini düşünerek nefsi nefsi derken, Hz. Peygamber nefsinden öte ümmetini düşünerek ümmeti ümmeti diyerek bir şecaât göstermesi metinde anlatılmıştır.

Menkûldır ki cehennem maşşer yerine geldikde enbiyâ ve murseline daği dehşet gelip nefsi nefsi diyerek 'arş-ı 'alâya yapışacağlar imiş illâ fahr-i 'alem şallallâhu t'aala aleyhi vesellem efendimize havf gelmeyip Yâ Rabb "ümmetî ümmetî" diyerek secdeye varıp cehennemiñ yerine gitmesine şefâ'at buyurıp duzâhı geri döndirecekler. (2b)

Cennet

Bu dünyada yapılan iyiliklere ve uyulan emirlere karşı, ahirette Hâk Ta'âla'nın mükafatlandığı kişilere vaâd edilen mekandır. Darü'l celâl, darü's

selâm , cennetü'l mevâ, cennetü'l huld, cennetü'n naîm, cennetü'l firdevs, cennetü'l karar, cennetü'l adn olmak üzere sekiz kısımdan oluşmuştur.

Bu nezâket u leţâfet cennet meyvesi için aşla yoğdur. Zîrâ seniñ elmâ gibi olan çeneni diş e ihtiyâc mest etmeyerek zevk ile yemek mümkündür. Cennet meyvesi her ne kadar nâzik ise yine diş ile ısırmağa muhtâcdır . Lâkin seniñ sîb-i zenâhtandan şıfat-ı kelâm murâd olunur ve şöyle demek olur ki cânânîñ kelâmının leţafeti cennet meyvesinden elezz ve a' lâdır . (28b)

Görüldüğü gibi eserde sevgilinin elma gibi yanağı cennet meyveleriyle karşılaştırılmış; sevgilinin sîb-i zenâhtanı, cennet meyvelerinden daha üstün olduğu belirtilmiştir. Divan şiirinde sevgili , sevgilinin bahçesi , yurdu, dolaştığı yerler , kapısının önü kısacası sevgiliye ait tüm motiflerde bu kavram vardır. Ayrıca bu kavramla beraber hürî, gilmân, kevser gibi terimler de yer alır. Eserde bu anlamının yanı sıra dinî anlamda da kullanılarak cennet tasvirleri yapılmıştır.

Sen dañi dünyâda mücâhedeye ve râh-ı hağda tâb u zağmete şabredersîñ .Yekpâre inciden maşnu' cennetdeki köşkte oturup cennetiñ köşklerini ve bağçelerini temâşâ edersin, (9a)

Kevser

Muhtevaya bağlı mücerred varlıklardan olan Kevser Cennet'teki bir havuzun, bir ırmağın adı olarak geçiyor. “Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı , kardan soğuk, kaymaktan yumuşakmış. Kevser'i Cennet'te Peygamberimize verilmiş özel bir havuz olarak tefsir edenler de vardır.”⁸⁹ Divan edebiyatında sevgilinin

⁸⁹ Pala, A.g.e s 268

dudağı için kullanılan bir mazmun olan Kevser, âb-ı Kevser tamlamasıyla da karşımıza çıkmaktadır. Eserde de Kevser suyu soyut anlamıyla kullanılmıştır.

Ꞑadeh gibi olan uçuk ile cennet-i a' lâda kevser ırmağından içmek mümkündür. Böyle olunca serâp gibi taşneciger ile bu 'âlemde kâni' ol ve dudaklarıñ uçuklasın ki kevser ırmağından nûşa sebep ol uçuk içeriniñ hareketinden dudâklardan hâşıl olan kabârcığa derler. Tahtında şu almak cihetiyle kevserden içmege sebep olmak hasebiyle kadehe teşbih eyledi.(9b)

Melek

Nurdan yaratıldıklarına inanılan, görülmez özelliklerine sahip, ilahî emirlerin gerçekleştirilmesinden hükümlü olan varlıklardır. Daima zikir halinde bulunan melekler, ceberrûfî ve melekûtî melekler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. “ Ceberrûfî melekler ruhlar makamında kalmışlar, cisimler âlemine inmemişlerdir. Sürekli ilâhî tecellîde gark olmuşlardır. Melekûtî melekler ruhâniyetden cismâniyete kadem basmışlar; letafetden cisim elbisesini giymişlerdir. Cebrail, Mikail diğer küçük ve büyük melekler bu gurupdandır.hepsi secde ile emr olunmuşlardır.”⁹⁰

Divan edebiyatında gerek huyu ve gerekse çehresiyle sevgiliye benzetilen melek , metinde ise gerçek anlamlarıyla geçmektedir. Bunun yanında büyük meleklerden olduğuna inanılan ve peygamberlere vahiy iletmekle mükellef olan Cebrâîl meleğinin de eserde adı geçmektedir.

Eger Vâcib Ta' âla hâzretlerinden hicâb ederseñ melek olursuñ. Ancileyin ki halkdan burada hicâb edersen gerçi hayâminnâs maqbûl ise de aşıl lâzım olan hayaminalâhdır. (9b)

⁹⁰ Botsalı, a.g.t. s 124

O iki cânibinde şalman ‘anber gibi râyiha’- i tayibe şâhibi ve siyâh zülfünden ‘uqdeyi aç ki ‘âşıklar temâşa etsinler ve daği Cibrîl-i eminiñ iş görücü baş ve a‘lâ kanâdından ‘uqdeyi küşâd eyle murâd o zülflerdir. Silsile lûgatda zinciredirler. Bu maqâmda isti‘âre-i muşarraha tarîkiyle zülf murâd olunur. Şehper kuşuñ kanâdınıñ eñ üstünde ki kirtüklere derler. Rûhu’l emîn Cibrîl aleyhisselâmıñ ismi şerîfidir. (22b)

Menkûldır ki Zunnun-ı Mısrî kudisesirrehu hazretleriniñ ‘aşırında çok büyük kimesneler ilhâdına zahib olmuşlar. İrtihâli bir günü bir nev‘i kuşlar ki aşla öyle kuş görülmemiş cenâzesine halk ile beraber hazır olmuşlar ve cümle nâsa o kuşlardan ta‘acip ve ‘azîm dehşet gelmiş ve melâike-i kirâm olduklarını herkes cezm itmiş. (6a)

Şeytan

Haris adında ve âteşten yaratılan, önceleri bir melek olan İblis, Hz. Âdem’e secde etmeyerek Allâh’ın emrine karşı çıkmıştır. Bu olay sonucunda Allâh tarafından lânetlenen şeytan, bu duruma düşmesinin sorumlusunu âdemoğluna yükledi ve kıyamete kadar insanları doğru yoldan saptırmak için , Yaratıcıdan süre istedi. İlk icraâtını Cennet’de Hz. Adem ve Havva’ya yasak elma yedirterek uygulayan şeytan, insanlığın başlangıcından kıyamete kadar bu misyonu sürdürme eğiliminde olmuştur. Divan şiirinde şeytan, yasak elma, Nuh tufanı, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâil ve Hz. Hacer tarafından kovulması, nefis ile bağı ve Hz. Peygamber ile ilgili söylediği sözler ile her zaman olumsuz konu olmuştur. Bunun yanında İblis klasik edebiyatta âşığın rakibine de benzetilmiştir. Metinde de şeytan nefis ile ilişkili olarak ele alınmıştır.

Çünkü düşmen-i şeytân ve düşmen-i nefs-i emmâre mülâyim olur. İhtiyâtı ve kendüni kayırmağı elden bırakma ve bunlarıñ mülâyemetine mağrûr olma. Evliyâ-yı Kirâm-ı nüfusi muţma'inne aşhabı olmuşlar iken ve maķâm-ı emine varmışlar iken yine dâimâ korkıp ihtiyâtı terk itmediler (7b)

Bu beyitte nefs-i emmâre ve şeytânı şaman altındaki maĥfi şuya ve mekirlerini maĥfi olan şunuñ muzırratına teşbî eylediler ve zahir düşmenini daĥi mülâyim olup dost göründükde yine ihtiyât ile hareket lazımdır. (8a)

Cin

Gözle görülmeyen, latif cisimlerden oluşan ruhanî varlıklardır. Âteşten yaratılan bu mahluklardan dişi olanlarına perî adı verilmiştir.

İnsanlardan altmış bin yıl önce yaratılmışlardır. Allâhu Ta'âla cinlere kendi cinslerinden resuller gönderip; onları Hak yoluna davet ettiği zaman insanoğulları gibi bir kısmı kabul,diğerleri redd etmiştir. En son gönderilen peygamberleri Yusuf idi. Cinler onu katledince Cenâb-ı Hak meleklerin askerlerini ve mümin cinleri gönderip, onları o bölgede koğup, ücra adalara sürdüler.⁹¹ Divan şiirinde bu metafizik varlıklar daha çok Süleyman Peygamberle birlikte anılmıştır. Nitekim metnimizde de bu şekilde geçmektedir.

Zîrâ cinniler Süleymân aleyhisselâmıñ maĥkumu idiler. (31-1)

Perî

Çok güzel ve etkileyici olduklarına inanılan metafizik varlıklar olup âteşten yaratılmışlardır. Çeşitli şekillere bürünmeleri, insanları kendilerine âşık etmeleri, zamansız ortadan kaybolmaları yönüyle sevgiliye benzetilerek klasik edebiyatımızda

⁹¹ Botsalı, a.g.t. s 41

kullanılmışlardır. Metnimizde de bu yönüyle kullanılmasının yanında Hz. Süleyman'a gösterdikleri itaatla da isimleri geçmiştir.

O cânânîñ cilvesi ‘uşşâkıñ kânını dökmek için hâzır olur. zîrâ bu perî ruhsâra Hâzreti Süleymân aleyhisselâmîñ hıvfi yoğdur. Atıñ çekmek hazırlamağdan kinâyedir. Yâhûd nâz u şîveden ‘ibâretdir. Zîrâ vaçtı şîvede daği mehâbib eteklerini çekerler ve hırâmân olurlar ve mütekebbirleriñ hâli daği budur . Perî ruhsâr-ı dilber ma‘nâsına ıştılâh olunmuşdur. Süleymân lafzıyla Perî zikri beyitte cinâsı şî‘ri vardır. (31-1)

3.1.2. TASAVVUF

İslâm mistisizmi olarak bilinen tasavvuf , Allâh’ın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî akım olarak malûmat olunur. “ Tasavvuf bugün bir felsefe sistemi olmaktan daha ziyade, asırlarca muayyen bir zümrenin tefekkür ve tehassüsüne hakim olmuş bir akîde olması itibariyle kıymeti haizdir; ve ancak bu haysiyetle tetkike lâyıktır.”⁹² Tasavvuf kelimesi, Arapça "suf" (yün) kelimesinden türemiştir. her türlü zevkin, rahatlığın, insanı Allâhdan uzaklaştıracağına inananların kaba yün giysiler kullanmaları yüzünden onlara "Sufi" denilmiştir.

VIII.yy yavaş yavaş oluşuma başlanan tasavvuf bu yüzyıldan sonra hızlı bir ilerleme gösterir. Bu anlayışta amaç, gönlü tüm dünyasal şeylerden, nefsi hastalıklardan temizleyerek, ölmeden önce Allâh'ya varmaktır. Tasavvuf anlayışına

⁹² Agâh Sırrı Levent, Divan Edebiyatı(Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s 13

göre, etrafımızda gördüğümüz herşey, varlıkta var olan Allâh'ın, varlığını belli etmek için yokluğa yansımaları sonucunda varolmuştur.

Tasavvufun temelini yaratılış nazariyesi oluşturmaktaydı. Buna göre vücûd-ı mutlak olan Allâh, aynı zamanda Kemâl-i mutlak, Cemâl-i mutlak ve Hüsnî mutlakdır. Onun şanı kendini izhardır. Allâh'ın aşk-ı zatî nedeniyle kendini görmek ve göstermek istemesi âlemin yaratılmasına sebep olmuştur. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa Allâh da kendi güzelliğini temaşâ için bir ayna hükmünde olan âlemi ve onun en değerli varlığı olan insanı yaratmıştır. Bunu “küntü kenz” hadisiyle bize bildiren Cenab-ı Hakk “kün” (ol) emrini verdi ve her şey böylece yaratıldı.”⁹³

Metnimizdeki kullanılan tasavvufî kavramlar, eserin gramer şerhinden çok tasavvufî şerhe daha yakın olduğunu gösterir. Masiva, mürşid-i kâmil, meşâyih, alem-i lâhutî, masiyet, tecellî-i ilahî, alem-i gayb, tarikat, riyâzet, ârif, nefis-i emmare, çilleyle girme, hikmet, lâ yakilin, mey, arş-ı cevelân gibi sözcükler tasavvufî terimlere dahil olmaktadır.

Mâsivâ

Allâh'n dışında olan her şey anlamına gelen bu sözcükle asıl kastedilen, Allâh'tan başka herşeyle ilgisini kesmektir. Tasavvuf erbabları gönüllerinde Allâh'tan başka bir şey bulundurmazlar; ancak ilahî bir sevgi ile kurtuluşa ereceklerine inanırlar. “Gönüllerinde başka bir sevgi olan kişi mâsivâdan kurtulmuş

⁹³ Pala, a.g.e. s 441

sayılmaz. Dervişliğin aslı mâsivâyı terk etmektir.”⁹⁴ eserde de mâsivâ ile ilgili şu cümle geçmektedir.

Vaqtaki insân mâsivâdan göz yumar. ‘âlem-i lâhûti da’ima seyranda olur.3b

Mürşid & Mürşid-i Kâmil

Kelime anlamı olarak doğru yolu gösteren, kılavuz anlamlarına gelen mürşid; müritlerine tasavvufu öğreten, sırları ve gerçekleri gösteren tarikat şeyhi anlamında kullanılır. “Mürşid herkese nasibi ölçüsünde hak yolu gösterir. Bazen büyük bilginlere de mürşid denildiği olur. Her bakımdan gerçek mürşid Hz. Muhammed’dir. Kutub ve gavs ise zamanın mürşididir.”⁹⁵ Mürşid-i kâmil ise artık tasavvufta yetkinliğe erişmiş kişiler için kullanılır. Müridin mürşid-i kâmile intisab etmesi tarikat ehline girmesidir.

Beytiñ hâşılı ‘ulûm-u zâhire taşsilinden men’ ve bir mürşid-i kâmile intisâba terğîb ü teşvîkdir. 2b

Mürşid-i kâmilin dürüst mü riyakar mı iyi ya da kötü olduğunu ancak Cenâb-ı Hakk’a duyduğu aşka bağlılığından öğrenebiliriz. Gerçek mürşid-i kâmil ilahî aşkla yanıp tutuşmalıdır.

Bir kimesneye derviş ve sâlik-i râh-ı Hudâ olmadıkça ve Cenâb-ı Haqqıñ meydân-ı ‘âşkında at koşdırmadııkça kim mürşîd-i kâmildir. Ve kim mürâidir ve kim iyidir ve peşdir. Bunları bilmek aňlamak mümkün olmaz. 6a

Ya‘ni ey mürşîd-i kâmil bir meclis-i muhabbetden ki sen gedersin. 13b

⁹⁴ Pala, a.g.e. s 298

⁹⁵ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayıncılık, İstanbul ,2004, s 342

Ârif

İrfan sahibi,yaratıcıyı tanıyan anlamlarına gelen arif, insanlara bahş edilen önemli bir lütuf olarak bilinir. Tasavvuf erbabları arifin ilimden üstün olduğunu ileri sürerler. “İlm aklın irfan ise duygunun eseridir. Ârif olmanın yolu kitapî bilgiyi aşmaktan geçer. Ârif ilm-i ledün denen ilahî hakikatler bilgisini ,öğrenmek ve çalışmak yoluyla değil ; ilham hal ve şübhe perdesinin ötesine geçme yoluyla elde edilir.”⁹⁶

‘Ârifler ka‘be içindeki muşallı gibidir. Her cânibe ki teveccüh eder. namâzı dirüst olur. 5b

‘âriflerin kitâbı kalbleridir, ana bakarlar ve dersi kitâb-ı kalbden alırlar. 13b

Görüldüğü gibi eserde ârifler için önemli olanın kalben olduğu,zahiri ilimden çok batini ilme önem verdikleri ve ibadetlerini samimi ve düzgün bir şekilde yaptıkları eserde belirtilir.

Arş-ı Cevalân

Arş : “ Eski felekiyât ilmince dokuzuncu felek olan felek’ül eflâkin şeriat lisanınca verilen addır.”⁹⁷ Divan edebiyatında arşa yükselmek,arşa çıkmak gibi deyimlerle sık rastladığımız bu kelime tasavvufta gönül karşılığında kullanılmıştır. Gönülün dolaşması anlamına gelen arş-ı cevelân eserde mücerred bir yapıya sahiptir.

Himmet ile cismini cânına hiffetde hemrenk ile bu ‘arş-ı cevelân idici, cismini kendin ile ‘âlem-i bâlaya ilet. Ma‘lûm ola ki aşhâb taşavvufiye riyâzat ve mücâhedât –1 şâkka ile cisimlerini keşâfetin ve şikletini bilkulliye izâle edip ervâh-ı tayyibeleri gibi şaf ederler. 7b

⁹⁶ Pala, A.g.e s 26

⁹⁷ Onay, A.g.e. s 44

Âlem-i Lâhûtî

Lâhût, uluhiyet âlemi olup,gabya tekabül eder. İsimler ve sıfatlar dünyası demek olan âlem-i lâhûtî dini tasavvufî bir terimdir. Nitekim eserde de bu anlamda kullanılmış, derin ve soyut ifadeler içermiştir.

Vaqtaki insân mâsivâdan göz yumar. ‘ âlem-i lâhûtî da’ima seyranda olur.3b

Çilleye Girme

Kelime olarak sıkıntıya düşme, eziyet çekme anlamlarına gelen çille tasavvufî anlamda dünyevî unsurlara ait her şeyden uzaklaşarak kırk gün boyunca nefsi terbiye etmek ve ibadet etmek anlamlarına gelmektedir. Mürid bir tarikata intisab edince önce nefsini dünyevî zevklerden uzaklaştırarak çilleyle girer.

Zîrâ görmez misiñ çille-nişinlikden kemânîñ kalbi mülâyim olmadı. Zülme dañi olmağla riyâzet ve evrâd vu ezkâr ile kalbleri mülâyim olmaz ve şalâh u terbiye bulmazlar. Mısrâ’-ı şâni hem ‘ illet ve hem irsâl-i meşeldir. Keennehu yâyı bu kadar hayvânâtı vurmağ sebebiyle zülmeden oldu. çilleyle girdi. Çilleyle girmesiniñ ma‘nâsı kendüye kiriş ma‘nâsı kendüye kiriş tağılıp çille-nişinlü gibi iki kat olmasıdır. Böyle iken yine zülmünden fâriğ olmayıp gerek insânı ve gerek hayvânı vurup öldirmekden hâli olamadı ve çille-nişlik ve devîşlik aşlâ kendiye faydâ vermedi. (11b)

Tecellî

Bir şeyin açıkca belirlenmesi anlamına gelen tecellî kelimesi, tasavvufî görüşe göre ilahî nurun tesiriyle kulların kalbinde Hakk sırlarının ayân olması hâli olarak tanımlanır. “ Sufî Vahdet-i vücûda erebilmek için önce tevhîd-i ef’âl sonra

tevhîd-i sıfat ve en son olarak da tevhîd-i zât tecellilerine uğrar. İlk durakda her işi yapanın Allâh olduğunu, ikincisinde bütün sıfatların Allâh sıfatı olduğunu, sonuncuda da her şeyin Allâh'ın zuhurundan ibaret olduğunu anlar.”⁹⁸ metinde de ilahî tecellînin Tur dağında yansıması geçer.

Nitekim Cebel-i Tûr mazhar-ı tecellî-i ilâhi olup bû-yı ‘aşkı şem’ etdikde dört pâre olup bir pâresi Mekke’-i Mükerrime cânibine ve bir pâresi yerinde kalıp ve bir pâresi daği ile *kıyâm-ı insa‘a* mağrîb ile maşrîk beyninde elân ne eylediği geşt-i mevâîzede muşarrahdır. (18b) Eserde tasavvufla ilgili geçen diğer terimlerde şu şekilde geçmektedir.

Menkûldır ki Zunnun-ı Mısrî kudisesirrehu hazretlerinin ‘aşrında çok büyük kimesneler ilhâdına zahib olmuşlar. İrtihâli bir günü bir nev‘i kuşlar ki aşla öyle kuş görülmemiş cenâzesine halk ile beraber hazır olmuşlar ve cümle nâsa o kuşlardan ta‘acip ve ‘azîm dehşet gelmiş ve melâike-i kirâm olduklarını herkes cezm itmiş ve yine seng-i mezârına kudretten ve ‘âlem-i gaybden *zunnun habibullâh minelşevk-i kutîllâh* yazılmış. Halk bunu gördükde mahv itmişler.(6a)

Görmez misin ‘avâm-ı nâs nice mürâ‘ileri meşâyih ve aşlîn zan ederler ve nice muhlişleri mülhid ve zındıkdır diye i‘tikâd ederler.(6a)

Çünkü düşmen-i şeytân ve düşmen-i nefs-i emmâre mülâyim olur. İhtiyâtı ve kendüni kayırmağı elden bırakma ve bunların mülâyemetine mağrûr olma. . Tabl-ı rişletden murâd emmâre-i mevtdir. (7b)

⁹⁸ Pala, a.g.e. s 445

4. MUHTEVAYA BAĞLI DİĞER UNSURLAR

Keten-Ay ilişkisi

Keten; keten olarak adlandırdığımız bitkinin sakından çıkarılan lif ipidir ve bundan belirli kumaşlar dokunmaktadır.Keten ile mehtab arasında şöyle bir ilişki vardır. “ güyâ mehtâbın tesiriyle odlar ve keten çürümüş,yahut rengi parlar,üzerindeki lekeler gidermiş. Eski ŝiirimizde mehtabın keten üzerine tesiri en mühim mevzulardan biridir. Bu tesir ayın ilk yarısında çok, son yarısında az olumuŝ.”⁹⁹ Eserde de ayın aydınlığına ve güzelliğine dayanamayan ketan çürümeye yüz tutmuŝtur.

Görmez misiñ ‘ayın aydınlığı ketânuñ dağını çürümüş eder. Ketânuñ dağından murâd telleridir, pembeden murâd mehtâbdır. Meşhûrdır ki ey ketân vü ketândan yapılmış bizi çürüdür. K‘ane ketân mehtabâ ‘âşık imiş. Ana vişâl ile çürüyüp dağlarında aşla kuvvet kalmadı. 2b

Sadef-İnci

Midye ve istiridye gibi deniz hayvanlarının kabuğunda bulunan, pırıltılı,beyaz ser bir maddeye verilen ad olan sadef,aynı zamanda deniz kaplumbağasına benzeyen bir çeşit istiridyedir. “Bu hayvan daha çok Çin ve Hind denizlerinde bulunumuŝ.”¹⁰⁰ ve yılın belirli ayında deniz yüzüne çıkar ve ağzını açarmıŝ. Sadef, Divan şiirinde şekil yönünden kulak ve göze benzetilir. Eserde şair o kadar güzel kaside ve

⁹⁹ Ahmet Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Türkiye Diyânet Vakfı Yay. ,Ankara , 1992,s 251

¹⁰⁰ Pala, A.g.e s 385

gazeller söylemiş ki insanların ağzı hayretten, tıpkı sadefin ağzı gibi açıkda kalmış şeklinde geçmektedir. Şair ağzından çıkan bu sözleri inciye benzetmiş.

Şâ'ibiñ kalbi inci gibi ğazel ve şasîdeler saçıcı olur. Halkın ağızları maşşere dek řadefiñ ağızı gibi açuř kalır. Kemâl-i hayretlerinden “bu ne sözdür ve niçe kelâmdır“ diye řadefiñ ağızının kûşâdeliği şatre-i bârân-i Nisanî almak zamanında olur. 2b

Ey Şâib! Seniñ lebinden a‘lâ inci dökülsün nice bir şadef gibi buhl edip ağızını şapama ve aç ki dirr gibi ebyât ve eş‘âr ağızından dökülsün ve cihân inci ile malâmâl olsun . Şadef şatre-i bâranı alduğdan řoñra ağızını açmaz ve şapar güyâ incilerim dökülmesin için eder imiş sen aniñ gibi olma ve mühr-i sükût-ı lebinden şaldır demekdir ki halk seniñ kelâmından intifâ‘ edip şafâ-yâb olalar 3a

Sadef-Nisan Yağmuru Damlları

Sadef adı verilen ve görünüş olarak kaplumbağaya benzeyen bu yaratık Nisan ayında (genellikle 18 Nisan) sudan çıkıp sahîle gelerek ağızını açar. Bu sırada yağmur yağdığı için yağmur tanelerini yutar, daha sonra da bunları inciye dönüştürmüş. Görüldüğü gibi Nisan yağmuru sayesinde sadeften inci oluşmuştur. Eserde sadef- nisan yağmuru ve inci arasında münasebet vardır.

Şadefiñ ağızının kûşâdeliği şatre-i bârân-i Nisanî almak zamanında olur. Ba’de ağızını deñiz şuyı gitmesin için şapar. 2b

Ab-ı Hayat

İçen kimseye ebedî hayat veren onu ölümsüzlüğe götüren su olan âb- hayat tatlı lezzetli bir sudur. “ Kaynağını karanlıklar demek olan zulmat denilen menba’ı

meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ölmez,dünya durdukça yaşarmış.”¹⁰¹
Rivâyete göre İlyas peygamber ve Hızır a.s bu suyu bulup içmişler,daha sonra da İskender buyu suyu bulabilmek için karanlıklar ülkesine gitse de bu ölümsüzlük suyunu bulamaz. Divan edebiyatında bu mazmun sevgili için kullanılmıştır. Sevgilinin dudağı âb-ı hayata benzetilmiştir. Eserde de âb-ı hayatın ölümsüzlülüğünden bahsedilmiş, tasavvufî anlamıyla da kullanılarak manevî bir neşeden söz edilmiştir.

Ab-ı hayât ile sefer tozını seniñ yüzünden yıkarlar. 7a

Her kimesne ki dâğ gibi olan havâdiş-i dehriyyeye merdân-ı Hudâ gibi şabr eyledi. Bu âteşe mensûb kadehlerden ki murâd dâğ-ı havâdişdir. Anlardan âb-ı hâyât-ı ma‘nevi nûş eyledi ve hayât-ı ebedî buldu. 16a

Mahî-İnsan ilişkisi

Balık, “ Divan şiirinde deniz veya su içinde oluşu, ağ veya olta ile yakalanışı, uyku uyumamaları vs. ile aşığın gönlü ve kurduğu hayellere benzetilir.”¹⁰² Eserde de balık insanla ilişkisi ve benzer yönleriyle karşılaştırılması üzerinde durulmuştur. Hayalî’nin

“ Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler

O mâhîler ki derya içredir deryâyı bilmezler

beytinden alıntı yapan şair, eserde de denizde yaşayan balıkların deryanın kıymetini bilemediğini, onun varlığından haberdar olamadığından yola çıkarak, insanoğlunun da Yaratıcısı aramasını bilmediğinden bahseder.

Deryâda balıklar şu ararlar imiş ve bulamazlar imiş. Bir eski ‘ârif balık var imiş. Aña şuyı şormuşlar. Cevâbında demiş ki : “şudan hâlî yer var mı?” ve ba‘zî ‘ârifler daği buyurmuşdur. 5b

¹⁰¹ Onay, A.g.e. s 7

¹⁰² Pala, A.g.e s 294

“ ş u mâhîler ki deryâ içredir. Deryâyı bilmezler” hattâ bir kadim bâlîğa sâ’ir bâlîklar su’âl etmişler. Cevâbında demiş ki “ ş ūdan hâli yeri gösteriñiz . Ben dañi ş ūdan size haber söyleyeyim.27b

NEBATLAR

Gonca: Açılmamış çiçek olarak biline gonca, klasik edebiyatta sevgilinin ağzı yerine kullanılır. “ Goncanın gülmesi açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hâli içinde sırlar saklayan bir gülü andırır,onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır. ” ¹⁰³ Şairde eserinde gonca ile kendini kıyaslamakta ve gonca gibi gönül dışında açılmamaktan yakınmaktadır.

Ġonca gibi başımı yakaya iletmişim . Ey Şâ’ib zîrâ gönülden ġayri bir kapıdan baña açılmağ ümidi yokdur. Ġonca keennehu her taraftan me’yus olmuş ve inkişâfına cümleden ümidini kesmiş ahır başını yakasına çekmiş ve gönülden açılmış. Ben de kaç’-ı ümid etmiş olduğundan münkeşif olayım diye dervîş olup ġonca gibi murağabeye vardım ve açılıp gül olayım diye serv bîkâr beyân eyledim demektir. 11b

Bizim muğtarib olan ġalbimiziñ ġoncasınıñ yaprâğı şeker gülüşlü degildir . ya’ ni küşâyış bulmadı ve şığletden ġonca’-i ġalbimiz gül gibi açılmadı 26a

Gül

Divan edebiyatında en çok bahsedilen çiçek türü olan gül, sevgilinin yanağı ve yüzüyle ilişkisi olmuştur. Gerek kokusu ve gerekse de renk olarak tazeliğini sürekli muhafaza eden gül, farklı özelliklerinden dolayı klasik edebiyatta çeşitli mefhum ve nesnelere de münasebetlendirilmiştir. “ gülün açılması bir neşe ve sevinç

¹⁰³ Pala, A.g.e s 168

belirtisidir. Çünkü gül açılınca bahar gelir eğlence başlar... ancak sonbahar yeli onun için bir felakettir. Onun perişan olmasına ,dağılmasına neden olur.”¹⁰⁴ Eserde de gül, bahar ve sonbahar motifleri ile kullanılarak yaşam ve ölümle münasebeti kuruluyor.

Gül-i ra‘nâ ne güzeldir . Zîrâ mevsim-i baharda başınıñ eñsesinde hazân faşlını gösterdi. Ya‘ ni hazân ile bahârı bir etdi demektir. Zîrâ pes-i serde göstermege birleştirmek lâzım gelir. Hoşâ adet-i taşsindir. Gül-i ra‘nâ şol gülüñ ismidir ki yaprağınıñ iç cânibi kırmızı ve taşra cânibi şârı gibi olur. Yahût hazândan murâd ancak mevt olup ve bahârdan murâd bu şüretde hayât olmağla eyyâm-ı hayâtında mevtini gösterdi. 11a

Zambak

Yaklaşık 100 cm uzunluğunda olan ve bir süs bitkisi olarak kullanılan zambak, güzel ve oldukça iri bir çiçektir. Bu çiçek türü divan edebiyatında sevgilinin yanında, Hz. Musa'nın yed-i beyzâsı için de kullanılmıştır. “Açdı zambak yed-i beyzâyı kef-i Mûsâ var “ (Bâkî) Eserde de zambak çiçeği bu işlevi ile kullanılmış,bu defa Hz. Peygamberin yed-i beyzası ile ilişkilendirilmiştir.

Ne güzeldir yariñ sa‘id-i simini ile çiçek gibi olan yedi beyzâsı murâd fahr-i kâ‘inât aleyhil ekmelettahıyyât efendimiziñ yedi beyzâyı enverleridir. Bunda şükûfeden murâd zambâk çiçeğidir ki insânıñ eli aña ğayet şebîhdir. 8a

Üzüm

Divan şiirinde üzüm, genellikle kendi taneleri ve şarâb ile beraber kullanılmıştır. Üzümün yüklendiği diğer vasıf insanlara cesaret verici bir meyve

¹⁰⁴ Pala, A.g.e s 171

olmasıdır. Şarâb, üzümün suyundan yapıldığı için sürekli bu ikisi ilişkilendirilmiştir. Bunu eserde de görmek mümkündür.

Nice biñ ‘uqde üzüm danesi gibi gönülde ey sâ’ib! tolmuş idim ve çok müşkilim var idi ki hal olunmaz. Bir kadeh şarâbla sâkî müşkillerimi halletti 4a

Bâd

Rüzgar anlamına gelen bâd, klasik edebiyatımızda daha çok bâd-ı şimâl , bad-ı hazân, bâd-ı seher anlamlarında kullanılmıştır. Eserde de rüzgar ,bâd-ı hazân ve bâd-ı sabâ ile birlikte kullanılmıştır. Sonbahar rüzgarı anlamına gelen bâd-ı hazân ölümle çağrıştırılmış ve tükenişliği ifade etmekle birlikte yazarın tükenişliğe tahammülünün olmamasını belirtmiştir.

Ey Şâ’ib sen hazân rüzgârınıñ sillesiniñ harifi ânı yemege ve şâhip ve muğârin degilsin ve sende aña taħammüle qadr u şabr yoqdur. Böyle olunca bâd-ı hazân-ı mevt gelmezden evvel şecere-i vücûdunda olan meyvelerini ve yâprağını dök ki bâd-ı hazân esdikde sende dökecek bir nesne bulmasın ve anıñ şamârından ħalâs bulasın. 20-1

Ey bâd-ı şabâ bir avuç yüzerlik tohumu âteşin başüzzerine dök. Eger yâr qalbi hasta ve mecrûh Şâ’ib’iñ ħâtırını su’al ederse ve yâd ederse nazâr degmesin diye . Çünkü yüzerlik tohumu işâbet ayına devâdır. 12b

Bâde

Şarâb anlamına gelen bâde, divân edebiyatında çok kullanılan içici maddelerdendir. “renği dolaysıyla dudağa, kana, gözyaşına, yanağa benzetilir.

Lezzeti ve sarhoş edici özelliği ile de teşbihlere konu olur. ”¹⁰⁵ Eserde de bâde bir küp içinde saklanmış ve kadehle bağlantısı kurulmuştur.

Tecrübe kadehinden ziyâde hâm olduk zîrâ bizim şarâbımız küp seferinden bâde rütbesini bulmamış olduğu halde geldi. Ya‘ ni bizim vücûdumuz ‘aşk seferinden puhte olmadı ve hâm olduğumuz zâhir oldu. (21a)

Aynı zamanda bâde tasavvufî tekke edebiyatında da kullanılan sembolik bir mefhumdur. Tekkede Pir-i Mugân, Sâki veya şeyh tarafından dağıtılır.

Bir kadeh şarâbla sâkî müşkillerimi halletdi. Ya‘ ni çok şübhelerim var idi. Şeyhim ve mürşidim bir cüz‘i bâde-i ‘aşk-ı ilâhî sınmağla beni o şübhelerden kurtardı. İşte ‘aşk-ı cüz‘iyyeniñ hâli budur. 4a

Bülbül

Divan edebiyatının önemli mazmunlarından olan bülbül, sesinin güzelliği ile bilinen küçük bir kuştur. O durmadan inleyen, sevgilinin güzelliklerini anlatan bir âşık örneğidir. Klasik edebiyatımızda âşığı simgelemesi ,gül ile ilişkisi, sesi, kafesle çağrıştırılması konu olmuştur. Eserde de kafeste tutulmaktan rahatsız olmaması , ve kendi sesinin güzelliğinden dolayı şâirle kıyaslanmıştır. Nasıl ki bülbül kendi sesinin güzelliğinden dolayı başka kuşları dinlemediği gibi şâir de güçlü ve hoş sözleri dolaysıyla insanları etkilemiş ve bu etkilenen kişiler de ondan başkasına meyl etmemişlerdir.

Bizim bülbülümüz tutulmağdan şikâyet tutmaz. Gülistânda olmağ ve kafeste esîr olmağ ‘inde müsavîdir. Hatta kafesiñ yârığı bizim yüzümüze gülüñ

¹⁰⁵ Pala, A.g.e s 52

handesinde olan neş'eyi ve şâfâyı eyler çâk-ı kafese bağıdıkça gül gülüyor gibi gelirişte râh-ı aşkda bu mertebeyi ihrâz ettiñ. Giriftârlık ve azârlık ve gam u ferh u firqat u vuşlat 'indimizde beraber oldu demektir 26b

Bülbülüñ şadâsı anıñ kulağında baykuş nâlesi gibidir. Her kimesne ki ey Şâ'ib bizim ebyât ve eş'ârımızın lefâfetine ve ma'nâsına âşinâ olur. bu cihetle başka kuşlarıñ nâlesini istimâ' meyl etmez . belki hemân ancak benim şi'irimi dinlemege heves eder. Mısrâ'-ı evvelde olan "şın" zamiri her kiye raci'dir . filhâkiğe feşâhat ve belâgat aşhâb-ı tabâyi'n kalbini her şeyden ziyâde cezb edicidir. 26b

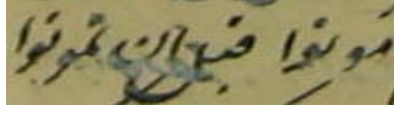
Câm

Şarâb kadehi, sırça anlamlarında kullanılan câm, renginden dolayı sevgilinin dudağına ve güle benzetilmiştir. Eserde de câm, sevgilinin dudağıyla ilişkilendirilmiştir. İçi dolu olan bir sırça kadeh tıpkı dudak renginde görüldüğü için sevgilinin dudağıyla münasebeti kurulmuştur.

Ey cânân! Ne güzeldir seniñ lebinüñ fikrinden fikirlerimin kadehi kan toludur. Ve daği seniñ siyâh hattından arğamız hayretler divarı üzerinedir câm-ı fikirden murâd kuvve'-i mütefekkiyedir. 4a

Ölüm

Hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi anlamına gelen ölüm, mücerred bir kavram olmakla birlikte divan şiirlerinde sık rastladığımız bir mefhumdur. Aynı zamanda tasavvufî şiirde de sık geçmektedir. Tasavvufî düşünceye göre sufinin dünya nimet ve isteklerinden feragat etmesidir. Nitekim metnimizde de dünya nimetlerinden vazgeçme ile ilgili hadis-i şerif eserin birkaç yerinde geçmektedir.

(mūtū kable en-temūtū) ölmeden önce

ölünüz (33a) denilerek dünya nimetlerinden vazgeçilip, nefsin öldürülmesinden bahsedilir. Ölüm teması bir başka anlamda metinde şöyle geçer:

Mevt gibi ve ğam u zem ve faqr ve bunlarıñ imtişâli şeylerdir ve bahârdan murâd müştahiyâtı nefs-i emmâredir. Gül-i ra' nâ ne güzeldir . Zîrâ mevsim-i bahârda başınıñ eñsesinde ħazân faşlını gösterdi. Ya' ni ħazân ile bahârı bir etdi demektir. Zîrâ pes-i serde göstermege birleştirmek lâzım gelir. Hoşâ adet-i taşındır. Gül-i ra' nâ şol gülün ismidir ki yaprağının iç cânibi kırmızı ve taşra cânibi şârı gibi olur. Yahût ħazândan murâd ancak mevt olup ve bahârdan murâd bu şüretde ħayât olmağla eyyâm-ı ħayâtında mevtini gösterdi. (11a) görüldüğü gibi burada da bahar mevsimi yaşama benzetilirken , sonbahar mevsimi de ölümle çağrışım kurdurulmuş.

Duhân

Sözcük olarak hem tütün hem de duman anlamlarına gelen duhân kelimesi tütün anlamında kullanıldığında sigara gibi keyif verici maddeleri karşılamaktadır. Diğer manada kullanıldığında ise etrafı kaplayan siyah sis olarak istimal edilir. Divan edebiyatında daha çok duman olarak işlenmiş olmasıyla birlikte eserde de bu yönüyle kullanılmıştır.

Zîrâ gitmek ayağı yârîñ ruşsârınıñ âteşiniñ tütününe yoğdur. Bu dudu âteş-i ruşsâr çünkü müferakata kâdir degildir. Yârîñ yanâğında tecemmül etdikçe elbet de yâ ħaṭṭı 'anber-feşân olur yâḥūd zülf-ü müşkin olur. beyitden murâd yârîñ ruşsârında olan leṭâfet-i şenâdır. Şu vechîle ki âteş-i ruşsârîñ duḥânı müferakata kâdir olamıyor sa'ir âteşleriñ düḥânı gibi . (32b)

Duâ

Kelime olarak Allâh'a yakarış, yalvarmaya karşılık gelen duâ, terim olarak da ibadet veya yakarma amacıyla okunan din değeri olan metin anlamına gelmektedir. Kul ihtiyacını ve acizliğini Yaraticıya yalvararak karşılamaya çalışmaktadır. Divan şiirinde daha çok, âşıkın sevgiliye kavuşmak için yaptığı dualar ön plana çıkmıştır. Eserimizde ise daha farklı bir işlevde kullanıldığı görülmüştür.

Kişi kendi düşmanını 'aşksız görmek güç işdir. Allâh'u Ta'âla düşmanı muhabbetsiz etmesin.(31-1)

Fener & Fanus

Sözcük olarak, saydam bir maddeden yapılmış veya bölge bir madde ile donatılmış, içinde ışık kaynağı bulunan aydınlatma aracı anlamına gelen fener ile; genellikle silindir biçimde olan ve mum gibi aydınlatma araçlarının çevresini kapatarak rüzgardan koruyan cam mahfaza adını verdiğimiz fanus, klasik edebiyatımızda şairler tarafından kullanılan motiflerdendir. “ divân şiirinde güneş bir muma, felek de o mum üzerinde bir fânûsa benzetilmiştir. Bu benzetmedeki ortak nokta ise şeffaflıktır. Fanûs-ı hayâl (camlar üzerinde resimleri büyütüp yasitan fener) tamlaması da mecazen dünyayı çevreleyen gökkubbe yerine kullanılır. “¹⁰⁶

Görüldüğü gibi halkın hayal feneri adını verdiği şey fânûs-ı hayaldir. Eserde de fenere benzetilen mürşid, kendisini çevreleyen kötülüklerden, tıpkı bir fanus gibi korunması için mürşid-i kâmilin yardımına ihtiyacı vardır.

Aşla hisârda yağıdıkları fenârdan ve anîñ fitil senden yıldırım olup fânusu pâreleyip taşra çıkmaz böyle olunca mürşidsiz ve şeyhsiz dünyâyı kendü kendüye terk ve insân-ı kâmil olmak mümkün degildir. Zîrâ insân dağı hisâr fenârına benzer

¹⁰⁶ Pala, A.g.e s 147

fitile'-i meş'ale fânusda maḥbûs olduğı insân dağı beşeriyetde ḥabs olunıp azâd olması ve hayvâniyetden kırtulması mürebbiye muḥtâçdır. (2b)

Felek

Sözcük anlamı gökyüzü, semâ , âlem demek olan felek, dokuz tabakadan oluştuğuna inanılır. * Klasik edebiyatımızda şairler daha çok sitem, şikayet şeklinde kullanmışlardır. Bununla beraber yükseklik, uluvîyetlik, genişlik ,parlaklık gibi olumlu şekillerde de kullanıldığı görülür. Divan şiirinde sevgili felekten de yüksek bir değerde gösterilmiş, âşğın çektiği ahlar felek dolayısıyla ona da yansımıştır. Çekilen bu ahların şiddeti feleği bile sarmış, dünyayı âteşler basmıştır. Felek kavramı o kadar geniş olduğundan divan şiirinde çeşitli yönleri ve farklı mefhumlarla ilişkisi içerisinde olmuştur. Nitekim eserde de felek; ayna , kader ve kadeh ile birlikte bahsedilmiştir.

mâh-ı siyâm gitti ve hilâli 'id zahir oldu. Felek de mah-ı neviñ zuhûrını bir meclis-i 'işrete teşbih itdi. Güyâ mâh-ı nev kadeḥ ve nefsi felek dağı çenk sazına beñzer. Bu şüretde felek güyâ 'işret idiyor. Çengi ve kadehi kıymuş, sen dağı ey sâkî! Felek gibi hilâle beñzer câm-ı çengiñ başüzerine kıoy ve meclis-i 'iyşı tertîb eyle. Felege rağmen biz dağı 'işret idelim(5a)

Bizim kıalbimizi kıırmağda feleđiñ sa'yi meḥalsiz değildir. Görmez misiñ şâf 'âyîne siyâh-i zengiyi bî maḥcûp eder. Bizim kıalbimiz bir şâf âyîne gibidir ve felek dağı kıalbimiziñ şafvetine nisbetle zenci gibidir. (15b)

* Feleğin dokuz katmandan oluşması teferruatlı olarak ilm-i felek ve ilm-i âhkâm-ı nücüm bölümünde işlenmiştir.

. Señ daħi felekden ni‘ met ve devlet isterseñ verir ise daħi men edip seni pir u nâtuvan eder. Kendünüñ zımet-i ħaline ve faqr u mücahedene razı olmağa baķ demektir (14a)

Şiše-i reng-i felekle mu‘âraza etmek öyle kimesneye ki levm-ü ta‘n taşını kebir kıadehi gibi başına çeker ve seng-i melamet ğayet mey horlarıñ elinde kebir kıadeh nice maķbûl ise öyle maķbûl olursa öyle kimesne felekle mu‘âraza eder ve aña şâyestedir. (14b)

Hâb-ı Gaflet

Gaflet uykusu anlamına gelen hâb-ı gaflet, klasik edebiyatımızda habersizlik ve gaflet vaziyetini anlatmaktadır. “sevgili nâz uykusunda gibidir, aşğını görmezden gelir. Bu durumda nâz-ı teĝâfûl veya hâb-ı teĝâfûl ortaya çıkar. Âşık ise çektiĝi aşk ızdırabından dolayı devamlı uykusuzluk çekmektedir. Bunun bir diĝer nedeni de cādū sevgilinin gamzelerindeki büyü ile büyülenmiş olmasıdır. “¹⁰⁷ nitekim eserde bu yönüyle tezâhür etmiştir.

Uyanık gönül lazımdır bu vâdi-i ‘aşkıda böyle dil-i bîdâr ile teveccüh ile zîrâ ben ħûb-alûd ayak ve ğafletle menzilleri kaţ‘ eyledim, hiçbir şeye yaramadı. Ħaşılı sulûk-u başiretle olmaķ lazımdır. Ğafletle olan sulûkda bir fâ‘ide yoķdır. (3a)

eger kulaķlar ğaflet uykusunda olmasaydı bir ħikâyeyi bir ħarf ile taķrîr mümkün olurdu. Velâkin kulaķlar ħûb-ı ğafletde olmaĝla işte böyle uzun ğazeller ve taţvîl-i kelâm lâzım geldi dimektir. (7a)

¹⁰⁷ Pala, A.g.e s 179

Hümâ Kuşu

Rivâyetlere göre Kaf dağında yaşadığına inanılan devlet kuşudur. “Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksacağı andırır bir kuşmuş.”¹⁰⁸ Bu kuşun gölgesi kimin üzerine düşerse o kişi padişah ya da devletin ileri gelen yöneticilerinden olurmuş. Âdeta bir talih kuşu hüviyetini andıran Hümâ kuşu, divan edebiyatında saadet , mutluluk ve açık bahtlılığın simgesi olmuştur. Nitekim metnimizde de bu sembollerle adı geçmektedir.

Bu müdde’aya irsâl-ı meşel olarak buyururlar ki Görmez misin Hüma kuşu her yediği kemiği devlet ve sa’adet neşr olunmuş eder. zîrâ o kemik eczâ-yı Hüma’dan olur ve Hüma’nın kendi ‘ayn-ı devlet olmağla yedi yıl kemikleri menşür-ı devlet itmiş oldu. (6b)

Kâ’be

Mekke-i mükerrermede , Harem-i Şerîf’in ortasında bulunan kutsal binâ olan Kâ’be, Beytullâh, Beytü’l Harem adlarıyla da zikredilir. Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmâil tarafından bugünkü yerinde inşa edilen Ka’be, cahiliye döneminde onarım görmüş ve Mekke’nin fethiyle Müslümanların kutsal mekanı sayılmıştır. Divan edebiyatında şairler, sevgilinin yüzünü ve çevresini Ka’be’ye benzetir, burada dolaşan âşık Ka’be’yi tavaf etmiş olur. Bununla beraber ka’be tasavvufî anlamda bir simge olup asıl kastedilen gönül olmuştur. Nitekim sūfiler’e göre ilahî aşk gönülde tezahür ettiği için gönülde ka’be’ye benzetilmiştir. Metinde hem müşehhas hem de mücerred anlamıyla kullanıldığı görülür.

¹⁰⁸ Pala, A.g.e s 216

Bu şüretde Hâzret-i İbrâhîm ve Hâzret-i İsmâ' il aleyhisselâma bîkâr ta'bir itdi ve bu ta'bir su'î edebdir diyerek i'tiraz daği vârid degildir. Mısra'-ı şaniniñ mazmûniña gönüller ka'besinden kil ü hışt baqiyye qalmış idi. Ka'be-yi şüriyye andan yapıldı dimekdir. Bu ma'na haқиқati üzerine maħmûl olmayıp belki ka'be-i dil, ka'be-i şüriyyeden eşref vaşıldır ve ka'be'-i şüriyye qaderde ve şerefde andan dun ve anıñ fer'-i maқâmındadır dimekdir. Kinâye ve ibâretdir ve daği ma'lûm qabilindendir ki ka'be'-i şüriyyeden eşref olan ka'be'-i dilden murâd vâriş-i sırr-ı Muhammedî ve ħalife-i Cenâb İzidî olan 'ârif -i billah vaşıl-ı illallâh olan quṭb vaқtin qalbidir. Zîrâ ka'be'-i şüriyye 'âvam-ı nasıñ qalbinden belki zâhidleriñ qalbinden nice 'aşıklarıñ qalbinden eşref ve a'la olduğunda qaṭ'a şübhe yokdur ve ka'beniñ celâdet ü qadri cümleye ma'lûm ve bedihîdir. (3a)

Ka'be'niñ derk gibi semâ ile arzıñ beynine vaşıl nurı vardır ki ehlulah anı dide'-i qalb ile müşâhade ederler ve yine ka'beye tecellî'-i ilâhî vardır ki nice 'âşıklara olmamışdır ve daği aşhâb-ı fil su'ikaşd ile ile muzmaḥill oldukları sure'-i Filde beyân olunmuşdır. Amma 'avâm-ı Nâsa su'ikasd ile bir şey olduğü daği bedihîdir ve bu beyitden nâzım ka'beyi taḥkîr idiyor dinmez. Zîrâ ancaқ murâd -ı insân-ı kamiliñ qalbinin eşrefiyetini beyândır. Bu daği böyledir, bunun emşâli ebyâta ba'zı mellâhda mağrûr olup kendilerinün bellât-ı zuқақи gibi gönüllerini ka'be'-i mükerrermeden eşref bildiler. (3b)

Rişte

Sözcük anlamı iplik demek olan rişte divan şiirinde rişte-i hayal, rişte-i Meryem, rişte-i teb gibi farklı konular altında da işlenmiştir. Klasik edebiyatımızda sevgilinin canı ve saçı ipliğe benzetilmiştir. “ can ipliği , sevgili ile ilgili her şeye

dolanır. Saçın ip oluşu ise âşıkları bağlamak , asmak vs. yönlerinden kendini gösterir. “¹⁰⁹ eserde de rişte sevgiliyle paralel bir şekilde ele alınmıştır.

Eger başdan ayağa dek ‘ uqde içinde bir tarafından üzülmemiş iplik görmemiş iseñ ve görmek murâd edersen benim iplik gibi olan gözümüñ yaşına nazar eyle. Ya‘ ni rişte gibi lâyenkaṭı‘ gözümüñ yâşıaḡar demektir. (12b)

Şem’

Sözcük anlamı bal mumu, mum demek olan şem’ ışığın kaynağı olması hasebiyle yanmak fiiliyle bağdaştırılır. Divan şiirinde genellikle pervane * ile birlikte zikredilen mum, klasik edebiyatımızda sık karşımıza çıkan bir mazmun olmuş, sevgilinin yanağı ve yüzü muma benzetilmiştir. Tasavvufi düşünce de de mum, insanların kalplerinde olan imanın ahirette yüzüne yansması olarak görülmüştür. Eserimizde ise mum, pervane ve çerâğ ile ilişkisinden bahsedilmiştir.

Ka‘be-i mükerreremeye gidenlerin şem u çerâğına ihtiyâçları vardır. Zîrâ ayaıklarınınñ kabarcığı rîk-i revân gibi yollarda dökülmüştür ve o eble terk-i ziyâsı rîk-i revânın ziyâsı gibi kâfidir. Beyitten maḡşûd râh-ı ka‘bede yayan yürüyenleri medḡ ü şenâdır. Zîrâ ayaıklarınınñ kabarcıkları şem u çerâğdan müstağni eder miş (8b)

Mümkündür âteş gibi şem’iñ filitesine ve damarına girmek. Damardan murâd fitileniñ ipligidir; lâkin pervâneniñ ḡalbini inciltmek murâdım degildir. Çünkü şem’

¹⁰⁹ Pala, A.g.e s 377

* Konu ile ilgili teferruath bilgi bkz. İ. Pala, A.g.e “şem’ ü pervâne kıssası” s 427

pervâneniñ ma' şûku olmağla rek-u rişesine girmeye râzı olmaz. Âteş zâlim olmağla hâtırâ ri' âyet etmez. Ben anıñ gibi degilim ve pervâneye ri' âyet ederim. (11a)

Tûtî

Papağan demek olan tûtî, divan edebiyatında sürekli ya ayna ile ya da şeker ile beraber anılmıştır. “ Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılmış. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlanmış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. Yine tûtî şeker ile beslenirmiş. Tatlı dilli oluşu da buna bağlanır. ”¹¹⁰ Görüldüğü gibi ayna ve şeker ile bu şekilde bir ilişkisi olan tûtî eserinde de benzer biçimde işlenmekle kalmamış bu ilişkiler bir kısım şeklinde anlatılmış, şâir tûtî ile karşılaştırılmıştır.

Keennehu denildi ki Ey Şâ'ib! Sen tûtî gibi şîrin suhen degilsin. Cevâb verir ki tûtîniñ karşusunda âyînesi vardır. Eger ben dañi bir âyîne yüzlü dilber-i mañbûb tûtî gibi nazarında ve karşunda tûtaydım. Tatlı söylemek ve şîrin-zebânlık cilvesini tûtîye tattırır idim. Ya' ni şîrin suhen olmak nice olur. Tûtîye gösterir idim. Emmâ ne çâre ben söylerken karşımda bir âyîne-rû ve mañbûbum yokdır. Şâ'ir mañbûbsuz ve dibersiz bu kadar söyleyebiliyor. Ma'zûr ola dimekdir. Meşhûrdır ki tûtîye söylemek t'âlîm olundığı vakitte tûtîniñ karşusına bir âyîne vaz' edip ve râsına mu'allim oturur imiş ve o âyîneñin ve râsından söyledikçe tûtî âyîne kendü 'aksini görüp ani bir âñer tûtî zann edip bu söylüyor. Ben de söyleyeyim. Diyerek söylemeye başlar imiş. Ve bu vechîle dürlü dürlü kelimât t'alîm ederler imiş. Bu beyit bu kışşaya mebnîdir. (5b)

¹¹⁰ Pala, A.g.e s 461

Aşk&Âşık

Divan edebiyatının temelini oluşturan aşk, gerek tasavvufî ve gerekse de edebî olarak hemen hemen bütün şairler tarafından mevzu bahis olan bir konu olmuştur. Tasavvufî anlamda Yaratıcı'yı bilmek onu tanımak için önce aşkın içinden geçmek gerekir. Bunun nedeni de İlâhî tecellî ve işaretleri bu aşkta mevcuttur.

Divan şiirine baktığımızda aşk konusu tasavvufî aşka oranla müşahhas olup, genellikle tek taraflı, aşırı bir sevgiden oluşmaktadır. “ klasik edebiyatımızda aşk basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir. Bu aşk ilk bakışta bir cinsellik izlenimini uyandırıyor da platonik bir zevk ve bağlılık olma düşüncesi daha kuvvetlidir. “¹¹¹

Divan şiirinde şâirler sürekli âşık vaziyetinde olup sevgiliye ulaşma çabası içerisinde olmuştur. Aşkalarında içten ve dürüst olan şairler, aşktan maddî bir kazanç beklemez. Klasik edebiyatımızda genellikle âşık tek taraflı sevmekte, bazen bu aşkını itiraf edememekte bazen de ettiği halde sevgili tarafından reddedilmekte ve bu reddedilişe birlikte perişan olmaktadır. Yani sevgiliye kavuşamamak ön plandadır. Aşığın sevgili ulaşmada en önemli engellerin başında râkib olarak adlandırdığımız âğyâr gelmektedir. Divan şiirinin, âşık ile sevgili arasındaki vaz geçilmez motiflerinden olan âğyâr, sevgilinin âşıkları olup, sevgili ile sıkı münasebeti vardır. Âşık nazarında kötü, çirkin, kıskanç, maddiyatçı olarak görülen âğyâr, âşığın mâşuğa yaklaşmasına sürekli engel olur.

Eserimizde de aşk konusu gerek tasavvufî anlamda ve gerekse de âşık, mâşuk ve râkib arasındaki münasebet ışığında geçmektedir.

¹¹¹ Pala, A.g.e s 38

Yazukdır ey yâr ‘âşıklarıñ iplik gibi olan cânı ‘uqde ile qarışmış ola ve muztarib ola. Ağyârıñ gönlüne o müy-ı miyânını şîrâze itme ve şarma. Zira ‘uşşâkuñ cânı çekemez. Şîrâzededen murâd bunda örmek ve şarmaktır. (2b)

Lâle renginde yüzünde ‘anber saçıcı zülfini izâle itme . varsın yañağınun üzerine şarkısın. El amân ‘uşşâkın perişân olan qalblerini şîrâzesiz ve nizâmsız itme zülf –ü yâri şîrâze teşbîh eder. ve ‘âşıkıñ qalbini perişân bir kitâba teşbîh eder ;fakať bir şîrâze ile tûrur. Eger şîrâze de gitse bütün bütün kitâb perâkende olduğı dil-i ‘uşşâk dađi cânânıñ zülfü ile *mehma emkan mecmu’dır*. Eger zülüfler gitse perişân olacağı derkârdır dimekdir. (7a)

Bir ‘âşık ‘aşk içinde iken derd çektiğı ‘âşıkıñ miñnetiniñ qadrini bilmez ve andan şikâyet eder ve ‘aciz getirür. Zîrâ bir kimesnede ni‘metiñ devam-ı ni‘meti qadirsiz eder. Meşela insân nâ-mizâc olmayıp da‘ima şihhat olduqça devletiñ qadrini ferâmuş eyler ve ğina dâ‘im olduqça devletiñ qadrini bilmez. Ağ yânen fakr gelirse o zamân bilir. Âşıkdan daği meger ki ‘aşk gidever ‘aşksız qala o zamân miñnetlerin qadrini bilir ve zevâline teessüf eder. (14b)

Sevgili

Divan şiirinin âşık gibi önemli aktörlerinden olan sevgili, hemen hemen tüm eserlerin vazgeçilmez ögesi olmuştur. Cânân, sanem, dilber, vefasız, mâh, perî vb. yakıştırmalarla adından sıkça söz ettirmiştir. Sevgili sürekli nazıyla âşıkı acı çektirmiş, aşğın çektiğı bu ızdırapları görmezden gelmiş, râkible ilişki içerisinde olarak âşığı kışkandırmıştır. Bütün bunlara rağmen sevgili âşık indinde sürekli ulvî bir özelliğe sahip olmuş, âşık tarafından yüceltilmiştir. Divan edebiyatında sevgili ile ilgili sık kullanılan motifler şunlardır:

Serv-i Revân- Sev-i Hırâmân

Sev bir ağaç türü olup, biçimsel özellikleri bakımından sevgilinin boyuna benzetilir.

O serv-i revânîñ h̃âceye ne ihtiyacı vardır belki yokdır. (2b)

Çumru kuşu kendi tovkını zir-i hakdeki tuzâk gibi eyler. Tutayım diye her bir gülşene ki o serv-i hırâmânîñ yolu vaqî' olur. (7a)

Gonca-fem

Bir açılmamış çiçek türü olan gonca, sevgilinin ağzı için kullanılmıştır. Sevgili gülüşünden dolayı ağzının açılması goncanın açılmasına benzetilmiştir. Sevgilinin dudağı küçük olup estetik bir özellik taşımaktadır.

O gonça-feme kendiniñ haţtı h̃âşiyeye vü şerhlik eder ve cilve ve envâ' -ı şiveyi kendi haţtı ana ta'lim eder. Böyle olunca haricden bir kimesneden cilve vü naz öğrenmege anîñ bir veç ile ihtiyacı olmaz. (2b)

Ağızda küçüklük mu'teber olduğu gibi lâkin belin inceliği ve ağzîñ küçüklüğü mu'tedil olmak şartıyladır . Hadd-i i'tidâldan küçük ve ince olursa yine maqbûl olmaz. (11b)

Zülf

Divan şiirinde sevgili ile ilgili kullanılan motifler arasında önemli yere sahip olan zülf , klasik edebiyatta sevgilinin saçına karşılık gelir. Gerek şekli gerek kokusu ve gerekse de rengiyle sevgiliyle çağrışım kurdurulur.

Cânânîñ zülfünden ki uzunluğundan kuşâğına kadar vâşıl olmuşdur ince belini piç-ü tâb ile zülfünden fark mümkündür(11b)

Müjgân

Kirpik anlamına gelen müjgân, sevgiliye ait önemli motiflerden olup, divan şiirinde sürekli okla birlikte kullanılmıştır. “ müjgân adı altında kirpikten bahsedilirken onun gamze gibi yaralıyıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Kirpik, oklarını âşğın üzerine salar. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler. Saç ve kaş gibi karadırlar. Âşık kirpiğin saldığı oklara hedef olmak ister. kirpik yerine göre kılıç veya hançer olabilir.”¹¹²

Kendi nefsimde dedim ki o yârîñ kirpiđiñ fitnessi uyğudan eksik olur ve uyânık iken fitne'-i müjgânına taħammül olmaz. Vağtâki yâr uyudu. Keennehu ħ`âb-ı sengini o ħân dökücü ħançer-i müjgânına bilegi şâşı oldu ve ħançeri müjgânı bilendi ve ziyâde keskîn oldu ve fitnessi artdı. Zannetme ki müjgânıñ te'siri vağti bidârinde zâhir ve vağti ħ`âbda zâ'ildir.(10a)

Kemân-Ebru

Gerek kemân ve gerekse de ebru biçimsel yönden sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaşa benzetilir.

Ĥarem-i řerîfiñ ħayvânatı ez-her-cihet ħaremde bulunmağ sebebi ile emin iken kemân ve ebru ikisi şey'-i vâĥiddir. Ebrunuñ başka kemânı yoğdur. (2b)

Şimşâd

Şimşir ağacına karşılık gelen bu sözcük, klasik edebiyatda sevgilinin boyuna benzetilmiştir. Nitekim eserde de bu yönüyle kullanılmıştır.

¹¹² Pala, A.g.e s 277

Kağı şimşâd böyle sâki şimden sonra bâğa gelir. Küdâm istifhâm-ı inkârı olmağla gelmez demektir. Zîrâ kumrunuñ tavkı ya‘ni gerdenindeki halkası serv-i revâna kucağ oldu ve serve şarıldı. Bu kükstağlığı şimşâd gördükde beni de kucağlar diye h̄âvf edip bâğa gelmez. (11b)

Muy-ı Miyân

Divan şiirinde sevgiliye at olan bir başka unsur ince bel, ince kıl anlamlarına tekâbül eden mûy-i miyândır. Bu iki kavram bir arada kullanılabildiği gibi zaman zaman tek başlarına da kullanılmıştır. Nitekim eserde de miyan kelimesi tek kullanılmıştır.

Ya‘ni evvel emîrde nazar olursa miyânı mıdır ? yoğsa zülfü müdir ? Miyânıñ inceliği hasebiyle zülfünden fark olunmaz. (11b)

Anber

Daha çok Hind denizinde yaşadığı bilinen bir çeşit balığın, uvuzlarından elde edilen siyah renkte,güzel bir kokulu nesnedir. Klasik edebiyatımızda anber, rengiyle ve kokusuyla bahsedilmiştir. “ Sevgilinin saç daima misk veya anber kokar. Öyle ki âşık sevgilinin saçını anacak olsa her yer anber kokusuyla dolar. Sevgilideki hat ve ben ise anberin ta kendisidir.”¹¹³ Nitekim eserde de sevgilinin kokusundan ve yüzündeki siyah hattan bahsedilir.

nâzım-ı taḥrîr ḥayretde bir z̄ulmet-i ma‘neviye taḥayyül itmekle ḥaṭṭ-ı ‘anberin üzerine ḥayli tefri‘ eyledi. Zîrâ ḥaṭṭı da z̄ulmet-i derkârdır. Ḥaṭṭ-ı ‘anberin koḡulu ve siyâh ḥaṭ dimekdir. ‘Anberiñ beyâzı olduğı gibi siyâhı daḡı vardır.4a

¹¹³ Pala, A.g.e s 23

5. SEBEB-İ TEŞRİH

Eski metinlerde genellikle giriş kısmında olan ve şairin eseri yazmasına neden olan durumu belirten kısımdır. “ yazar bu bölümde kitabını niçin ve kime yazdığını açıklar. Kitabı ithaf ettiği kişiye övgüler söyler, kitabın yazılmasına vesile olan kişi veya olaydan bahseder.”¹¹⁴

Şarihler tarafından, manzumenin girift suallerle dolu ve herkes tarafından anlaşılmadığı üzerine sık sık tekrarlanan cümleler, şerh edilen manzumeyi tebcil amacı taşımakla birlikte, yapılan işin ehemmiyeti ve güçlüğü vurgulamayı da hedeflemektedir. Şiirin barındırdığı güçlükler, yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır. İşte bu yanlış anlaşılmayı engellemek endişesiyle gösterilen gayretler de şerh sebebi olarak takdim edilir.¹¹⁵

Metnimizde ise eserin hangi amaç doğrultusunda yazıldığı, eserin yazılmasına sebep olan olay vb. hiçbir bilgi eserde verilmemiştir ; ancak eser tasavvufi şerh geleneğine mensub olduğu, burada da amacın tasavvufu öğretme ve yayma gayesi olduğundan muhtemelen bu amaç doğrultusunda yazılmıştır.

6.FAYDANILAN DİĞER İLİMLER

İlm

Tasavvufi düşünörlere göre ilim, zahiri ve batini olmak üzere ikiye ayrılır. Zahirî ilmde somut, duygularımızla kavrayabildiğimiz, görünürde olan cİsmânilerdir. Batinî ilmde ise görünürdeki olayların ardında gizli gerçeklerin bulunduğunu kabul eden bir anlayış vardır. Çoğu tarikatta ön plana çıkan ilm batınîdir. “ İlm Hakk’a

¹¹⁴ Pala, A.g.e. s.392

¹¹⁵ Ceylan, s.313

ulaşmada bir hicâbdır. Zîrâ bazen varlık âlemine, bazen de ilâhî âleme ilişkindir. Zâhir ilimleriyle uğraşanlar ilmin nisbetinden kurtulmadıkça bâtinî ilimlerle uğraşanlardan hakîkat kokusu duyamazlar. Bu yüzden ilm ile ayn,ayn ile de hakîkat-ı sarfa murâd edilir.”¹¹⁶ Mutasavvıflar verdikleri eserlerde kıymet ifade eden her türlü bilgiden yararlanmaya çalışmışlardır. Divan şiirinin kaynağını oluşturan bu ilimlerden faydalanma usulü daha çok, bir ilim dalına ait terimlerin mecaz ve istiarelerle örülerek bir arada zikredilmesi, böylece söz konusu nazım parçasında kullanılan terimler sayesinde ulaşılan ilmi netice ile asıl anlatılmak istenen duygunun pekiştirilmesi ve zenginleştirilmesi şeklinde olmuştur.

İlm üç türlü zuhur etmiştir. Bunlar; şeriat, ma’rifet ve hakikattir. “Şeriat ilmini halka,hâs ve ehassa getirmiş, zira herkesin yaratılışında buna kabiliyet vardır. Ma’rifet ilmi has olanlara öğretilmiş; çünkü marifet halkın idrakı dışındadır. Hakikat ilmi ise hâssü’l-hâs olan ehassa beyan edilmiştir. Bu ilmi ancak ehass ehli anlayabilir.”¹¹⁷

‘İlm tahşil ideyim diye beyhude tazâyî’-i evkât itme. Beytiñ hâşılı ‘ulûm-u zâhire tahşilinden men’ ve bir mürşid-i kâmile intisâba terğîb ü teşvîkdir. Zira iki nev’ ‘ilm şeyh-i kâmilîñ himmetiyle ednâ zamânda vücud(a) gelse gerekdir dimek isterler fi’l-vâki’ böyledir.2b

Eserde de zahiri ilmi öğrenmekle gereksiz yere vakit kaybedileceği asıl öğrenilmesi gereken ilmin batini ve bir mürşid-i kâmil yardımıyla olması gerektiği üzerinde durar. Eserde faydalanılan ilimler şunlardır:

¹¹⁶ Emine Botsalı, Muhammediye Şerhindeki Kelimeler ,Mazmunlar ve Kavramlar,(Lisans tezi) Selçuk Üniversitesi , Konya, 1981 s 95

¹¹⁷ A.g.t , s 95

6.1 Kelâm : Kelime anlamı söz, söyleyiş demek olan kelâm, terim anlamıyla Yaratıcı'dan ve onun birliğinden bahseden ilim olarak bilinmektedir. Allâh'ın kelamı Kuran-ı Kerim'dir. “ Kuran-ı Kerim'e Kelâm-ı kadîm , ayetlere kelamullâh, denilmektedir.”¹¹⁸ Eserimizde de bir çok yerde kutsal kitaptan alıntı yapılarak örnek gösterilmiştir.

Onun için (ey) resulüm, sen o bizim kuranımızdan yüz çeviripte yalnız dünya hayatını isteyen kimselere bakma (Necm süresi 29. âyet)

O vakit kabeyi insanlar için bir sevab ve emniyet yeri yapmıştık. Ey müminler ! sizde İbrâhîm'in makamından kendinize bir namazgah edinin. (İbrâhîm ile İsmâîl'e de şöyle emretmiştir.) evimi (kabeyi) tavaf edenlere orada ibâdet kastıyla oturanlara, rüku ve secde eden namaz kılıcılara tertemiz tutun. (Bakara suresi 125. âyet)

Doğrusu o kâfirler, Kurânı işittikleri vakit (sana olan düşmanlıklarından dolayı az kalsın gözleri ile seni devireceklerdi. Hâlâ da (senin için) : Muhakkak o bir mecnundur diyorlar. Halbuki o Kurân bütün alemler için ancak bir öğüttür. (Kâlem süresi 51. ve 52. ayetler)

Nuh şöyle demişti: EyRabbim! Kafirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma (Nuh süresi 26. ayet

Yoksa bize mahsus kitap varda onda şu dersi mi okuyorsunuz. (Kâlem süresi 37. âyet)

¹¹⁸ Pala, A.g.e. s 265

Ey imân edenler ! niçin yapamayacağınız şeyi söylersiniz. Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allâh katında buğz bakımından çok büyüktür. (Sâf süresi 3. âyet)

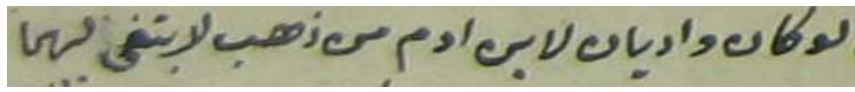
(onlar o kimselerdir ki ; geceleyin namaz kılmak için) yataklarından kalkarlar; rablerine azabından korkarak ve rahmetinden ümidvâr olarak dua ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına harcarlar. (Secde süresi 16.âyet)

Kim Sâlih âmel işlerse (sevabı) kendine kim de kötülük ederse (cezası) yine kendinedir. Yoksa Rabbin asla kullarına zulmedici değildir. (Fussilet süresi 46. âyet)

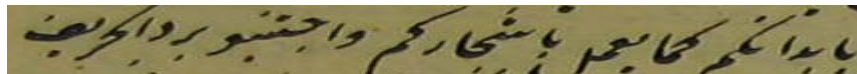
6.2- Hadis-i Şerif

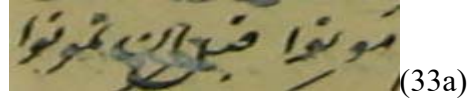
Kelime anlamı her ne kadar sonradan meydana gelen, sonradan oluşan demek olsa da , Hz. Peygamberin çeşitli konularda söylemiş olduğu sözler olarak bilinir. Bunlar içerisinde vahiy yoluyla Hz. Peygambere ilhâm edilen hadisler (kudsî hadis) olabildiği gibi , zayıf hadisler de mevcut olmuştur. Divan şiirinin kaynakları arasında oldukça sık yeri bulunan hadislerin metnimizde de yeteri düzeyde örneklerine rastlarız. Özellikle de mütû kable en temütû “ ölmeden önce ölünüz” hadis-i şerife sık rastlamaktayız.

 (3b)

 (8b)

6.3.Fıkıh

Kelime anlamı bir şeyi usulüne göre anlayıp bilme demek olan fıkıh, terim olarak şeriatın usul ve hükümlerini bilme ve uygulama demektir. “İslam dininin ibâdet ve hukuk meselelerini tanzim eden fıkıh ilmi de şairlerimizin doğrudan olmasa da istifade ettikleri ilim dallarından biridir. Daha çok fetva metnini ya da mecelle ahkâmını andırır söyleyişlerle fıkıh dairesine girildiği görülür.”¹¹⁹ metnimizde de şer’i hükümlerden bahsedilmiş, farz-ı ayn, namaz, küfür gibi künulara değinilmiştir.

Var Sâ’ir hüsne ma’rûf ‘azâyı añla ki ne derecede pürnürdür hâşıl-ı beyt münevver olmağda fağrı ‘âlem şallallâhu aleyhi vesellem Mûsa aleyhisselema tercihtir. Sâ’id bilek ma’nâsınadır. Bunda mücâveret a’lâkasıyla yed murâd olunur. Bu beytiñ ma’nâ-yı zâhîrisi yoğdur. Zîrâ mağbûbu mecâizi alursañ anıñ yedini Mûsa aleyhisselemiñ yed-i beyzâsına tercihtir. bu ise ma’âzallâhu Ta’âla şariğ küfr olur ve Şâ’ib-i merhûm bunları bilir kaç’â na’atdir. (12b)

Zîrâ ka’be’-i şūriyye ‘âvam-ı nasıñ kalbinden belki zâhidleriñ kalbinden nice ‘aşıkleriñ kalbinden eşref ve a’la olduğunda kaç’a şübhe yoğdur ve kaç’beniñ celâdet

¹¹⁹ Ceylan, A.g.e s 319

ü kıadri cümleye ma‘lûm ve bedihîdir. Zîrâ kıible-i şalâtıdır ve ziyâret-i farz-ı ‘ayndır.(3b)

6.4.İlm-i Hikmet

Kelime anlamı gizli sebep demek olan hikmet , yüklenen anlam olarak “ eşyanın hakikatlerini , özelliklerini , yaradılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre âmel etmektir.”¹²⁰ Edebiyatımızda sık kullanılan ilimlerden olan hikmete, eserde de yer verilmiştir.

Meşhûrdur ki la‘l bedâhşânda ve ma‘dende seng-i hâre içinde olur imiş ve yine güneşden feyz alıp terbiye olur imiş ve seng-i hâresi afitâbîñ feyzine mâni‘ olmaz imiş . (19b)

Ma‘lûm ola ki aşhâb taşavvufiye riyâzat ve mücâhedât –ı şâkka ile cisimleriniñ keşâfetin ve şikletini bilkulliye izâle edip ervâh-ı tayyibeleri gibi şaf ederler. Hatta hevâda tayrâna ve şu üzerinde yürümege kıadir olurlar. Bundan için *tayran femelhave vahşî ‘alelma’-i kerâmeti* evliyâdan ta‘dat ederler. Hatta bâ‘zi kefere-i mürtâziniñ heveda uçdıkları naql ve beyân olunmuşdır. (7b)

Buña göre ma‘na bu beldede bir ‘ârif-i billâh yokdur. Ğayr-i beldeye gedip anda seyr-ü sülûk edelim demek olur. Tıfl-ı şûhdan murâd insân-ı kâmildir. Divânelikten murâd ‘aşkıdır. Etfâl mecânine muşallaat olmağla letâfet ve cinâsı şî‘ri hâşıl olsun için bu ‘unvân ile ta‘bîr buyurdular . etfâl her ne kıadar mecânine seng-i endâzlık ve harf endâzlık ederler ise bihikmetillâh her ne kıadar zâhirde deliler ğazaba gelip infi‘âl ederlerse derundan maħzuuz olurlar.(27a)

¹²⁰ Pala, A.g.e. s 208

Görmez misiñ şuretler ayineniñ birliğine hâlel ve ziyân itmez. Her ne kadar ayineye suver defa'ât-ı vâhide yâhud defa'âtle 'aks itse yine âyîne de vaḥdet derkâr ve âyîneye keşret gelmez. Bunuñ gibi dil-i 'ârif-i billah daḥi âyîne gibi olmağla her ne kadar keşret de olsa süver-i keşire kendüye mün'aķis olsa anıñ vaḥdeti gedip ve ḥaķķı ferâmuş eyleyip ve o keşretle kendüye bir keşâfet 'âriz olmaz (4a)

6.5. İlm-i Kıyafe

Daha çok insanın fiziksel özelliklerinin, giyiminin onu karakterini tanımada ipucu olduğunu belirtmiştir. Şârih ilm-i kıyafeye yeteri kadar yer vermese de eserde yararlanılan ilimlerden olmuştur.

Nice kimesneler bizde kemâl vardır zannıyla izhâr- ı hüner edip mecâlis-ü meḥafilde musahḥara olduğunu çok görmüşüzdür. Yine irsâl-ı meşel olarak buyururlar ki kışa olan libâsuñ oturmak vaķtinde kışalık ayb-ı zâhir olmaz ammâ o libâsın saḥibi kalkmak ile kışalığı ve aybı zâhir olur. Bunun gibi olmayan söylemekçe cehl ve ayıbı zâhir olmaz idi. (8a)

6.6. İlm- i Ta'bir-i Rüyâ

Kelime olarak düş demek olan rüya, ta'bir sözcüğüyle birleşince uyku halinde görülen olayların yorumlanması anlamına gelmektedir. Rüya yorumlama ya da rüyadan anlam çıkarma, çok eskilerden beri gelen bir süreç olmuş ve hâlen geçerliliğini korumaktadır. " tasavvuf geleneğine göre rüyanın önemi bir yeri vardır. Salikin gördüğü rüyaların ve şeyhlerin bu rüyalara yaptığı yorumların, seyr-ü sülûkun çizgisini belirlediği bilinmekte, rüya üzerine sistemli bir şekilde düşünüldüğü bu konuda yazılmış çok sayıdaki

tasavvufî rüya tabir-nâmelerinden anlıyoruz.”¹²¹ İslamî gelenekte en iyi bilinen rüya tabircisi Hz. Yusuf olmuştur. Nitekim eserimizde de onun rüya anlayışından bahsedilir.

Ey Cânân biz seniñ yüzünüñ hayâliyle uykuya gitmişizdir ve seni dâimâ hâbda taşavvur ederiz ve cemâliñ bize cilveger olmağdadır. Eger rü'yâmızda Yūsūf ‘aleyhisselâm’ı görsek niķâb bağlamış olduğu halde hâbda bize öyle gelir ve hicâb eder. Çünkü seniñ cemâliñ hâzırdır. (21a)

6.7. İlm-i Belâgat & Sarf-Nahiv

Belâgat, “ sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adabına göre söylenmesini öğreten ilmin adı.”¹²² olarak bilinir. Batı edebiyatında karşılığı Retorik olan belâgatda önemli olan sözün doğru bir şekilde ve sanatlı olarak anlatılmasıdır. Sözün akıcılık kazanmasında ifade ve beyan her zaman önemli olmuştur. Eserimizde belagatdan şu şekilde yararlanılmıştır.

Kelimeler açıklanırken “bundan kastedilen şudur” , bundan murâd şudur” gibi sözcükler yorumlanmıştır.

Pâk-i tînet olan ‘aşğdan hicâb itleriz. Biz böyle güneş gibi ‘aşğdan baş etek itleriz. Zîrâ âfitâbdan murâd ‘aşğdır. (26b)

Böyle denilir, bundan ğafildir ki merdüm-ü divâneniñ kelamı maħmil şaçıcılar tutar; lâkin halk kusuru sebebiyle anlayamazlar. Bu beyitde Mecnûn’dan murâd mutlaķa âşık demektir. (4a)

Ayrıca sarf- nahiv adını verdiğimiz dilbilgisine dayalı gramer çözümlmeleri de eserde verilmiştir.

¹²¹ Ceylan, A.g.e. s 331

¹²² Devellioğlu, A.g.s s 82

Takdir-i ‘ibare dil-i ‘ârif âlûde-i ğıpâr-ı keşret dimekdir. Zâret-i vezn için muzafun iley olan ğıpâr lafzı kendi muzafı olan âlûde üzerine takaddüm itmiştir. 4a

Bir emr-i hazır olup ilet dimekdir. Evvelindeki bâ zâid olmağla meksûr okınır. Fi‘li muzâri-i bâniñ fethiyle berd kelimesidir. 7b

Bî mâl evvelinde ki bâ zâit olarak ma‘nilen maştarından müştak olmak üzere emr-i hazırdır. 8b

Müşebbek ism-i mefûldur, tef’îl bâbından şepkelenmiştir. Ve deliklenmiş demektir. Bâdem gözlü gibi olduğundan perde‘-i dide‘-i bâdem ta‘bîr eyledi . fi‘l-vâki‘ bâdemün üst kabuğu igne ile delinmiş gibidir. 25a

Sözü etkili kılmak, monotonluktan kurtarmak için edebi sanatlara da yer verilmiştir.

‘Âşıkun kalbi cehennem âteşinden korkmaz. Zira döşek iri arslana sıcak sıtma ve ummadan olunur. Bu şuretden iri arslan âteşe ve harârete alışmıştır. ‘Âşık dağî âteş-i ‘aşk ile ülfeti sebebi ile harârete alışıp cehennem âteşinden havf itmez. Bu beyitte ‘aşık iri ve gadûb arslana teşbîh vardır. 2b

Her kânde ki Şâ‘ibiñ kalbi inci gibi ğazel ve kâsîdeler saçıcı olur. Halkın ağızları mahşere dek şadefiñ ağızı gibi açık kalır. 2b

Hâzreti Yusuf ‘aleyhisselâmîñ ‘âşık ve vâlide-i macidi Hâzreti Ya‘kûb aleyhisselâm fağat Yusuf ‘aleyhisselâmîñ gömleği ile kâni‘ olmaz. Belki ma‘şukı Hâzreti Yusuf’ı ister ve anıñ mülâkatını re‘yül ‘ayn arzu eder.5a

Çünkü görürüm ki hâle mâhi kucâğında tutar. Hâle ma‘şukını derkenâr itmiş ve benim ma‘şukım niçin kucâğında yokdır diye hasedimden ağlarım demekdir. Hâle mâhîñ eţrafında olan dâireye derler. Güyâ mâhî derâguş itmekle ‘âşık imiş. 8a

deryâda balıklar şu ararlar imiş ve bulamazlar imiş. Bir eski ‘ârif balık var imiş. Aña şuyı şormuşlar. Cevâbında demiş ki : “şudan hâlî yer var mı?” ve ba‘zı ‘ârifler daği buyurmuşdır. 5b

7. ŞERH- VAAZ MÜNASEBETİ VE DİYALOGLAR

Tasavvufi şiir geleneğimiz genellikle meşayih dediğimiz irşat makamındaki zatların manzumelerine, yine onların halifeleri ya da aynı makamda bulunan başka tarikat büyüklerince yapılmış açıklamaları ihtiva etmektedir. Tabiri caizse en üst perdeden yapılan tasavvufi sohbetler olarak addedebileceğimiz bu eserlerin hedef kitlesi, müridan ve salikan denilen ve tarikat hiyerarşisinin büyük kısmını oluşturan talebelerdir. Şeyh zaman ve mekan kaydı olmaksızın her tavrı ve kelamıyla müritlerine ibret tablosu çizmekte ve onları tedip etmektedir. Lakin günlerinin büyük bölümünü geçirdikleri cami kürsüsünde yapılan va’z u nasihatler de salikin terbiyesinde mühim rol oynamaktadır. “Din nasihattir” hadis-i şerifinin hayat tatbik edildiği tasavvuf okullarında, vaazın gündelik hayatla bu denli iç içe oluşu, vaktinin önemli bir kısmını nush u pendle geçiren irşat sahiplerinin, eserlerinde mev’ize üslûbuna yakın bir üslûp benimsemelerine yol açmıştır. Tasavvufi manzumelerin şerhinde de bu temayülün tespiti mümkündür. Genelde şârihler benim ruhum!, benim karındaşım!, azîzim!, ey sâlik! diye seslenerek muhatablarına uygun nasihatta

bulunmayı ihmal etmezler. ¹²³ eserimizde de buna örnek olarak verilmiş nidalar vardır. Bunun dışında eserde diyaloglara da yer verilmiştir.

Ey Sâlik! Râhı Hudâ bir ğayret ile inci gibi şadefiñ ceybini çâk eyle ve taşra çık niçin nihâyeti demir tutmaz deryâda ve baħr-i amîdde şamâr yersiñ ve çalkunursuñ inci gibi edna ğayret etseñ sâhil-i selâmete kendini atarsıñ. Bu beyitte sâlikiñ rûhunu inciye ve cesedini şadefe ve bu dünyâyı baħr-ı amîka haşernâk olması cihetiyle teşbîh etdi. (31-1)

İş bu beyit müşkilâtı Divân-ı Şa'ibdendir. Faķir bu vech ile şerħ eyledim. Bunuñ sa'ir ma' naları vardır. Eger anları da yazsam taṭvîl-i mekâl olur. Bînâberîn terk edip bunuñla iktifa eyledim ma' zür ola efendim.(3b)

Nâr-ı cehennem Vâcib Ta'âlâ'ya demiş ki : “Yâ Râb! emrine imtişâl etmesem benden eşed ne maħlûkuñ vardır ki baña ne ile 'azâb edersin” Vâcib Ta'âlâ buyurmuş ki: “Evliyamın kulûbundaki nâr u muħabbetimle azâb ederim.” (2b)

Hikâyet Kağıasker Validîn Efendizâde mâbeynde oturmuş imiş. Müderresinden Seyyid-i Enâm mesihare bir kimesne var idi. Ziyârete gelmiş efendiye haber vermişler ki Seyyidâ geldi. Efendi demiş ki mâbeniye gelsin. Seyyidâ daği gelip dâmen-bus olup oturmuş ve selâmlığa çıkmadığının hikmetinden şorunca takvimde büyüñ afeti 'ulemâ var. Bînâberîn ihtifa etdim diye cevâb vermiş. Seyyidâ daği cevâbında “ efendim! Andan size ne var ve baña ne var , varsın kasâvetini 'ulemâ düşünsin” diyerek ceħline telmîh etmiş ve gülüşmüşler. (9a)

¹²³ Ceylan, s.356

8.TELMİHE KONU KISSA-MENKİBE TAHKİYELERİ

8.1 Peygamber kıssaları

8.1.1.Hz. Nuh

Hz. İdris'ten sonra gelen peygamber olan Hz. Nuh, nice yıllar kavmini imana davet etmiş, bunun için yıllarca uğraşmıştır; ancak kavmi onun söylediklerine itibar etmemiş, hatta eza , hakaret ve alaylı bir şekilde kendisine karşılık vermiştir. Nuh peygamber sonunda ümitsizliğe düşer ve kavmine beddua eder. Dileği kabul görünerek Allâh tarafından gemi yap diye ilahî bir emir gelir. Daha sonra tufan çıkar ve gemidekilerin dışında kalan hiçbir canlı kurtulamaz.

Divan şiirinde Hz. Nuh tufanıyla bahsedilir, eserimizde de Hz. Nuh'un gemisi ve tufan dolayısıyla kavminin helak olmasına değinilir.

Kendi terk ü tecrîdimden sefine-i Nüh'ün sakiniyim bu şüretde çörçöp gibi baña tufândan bir h̄âvf yokdur. Ya'ni 'alâyık-ı dünyevîyeden el çekmek hasebiyle cihânîñ cem'-i haţırnâk olan aḥvâlınden emin ve sâlimim ḥas u ḥâr daḥi vücûddan geçmiş bu sebeble tufân gelir diye korkmaz. Zîrâ şuyun yüzünde tırur. Keennehu ehli terk olmağla kendiyi terk ü tecrîdden ve tufândan korkmamada aña teşbîh buyurdular ve yine berk-i sâkin-i keşti'-i Nüh'tan emniyyet murâddır. Zîrâ anlara va'di ilahî olmağla ğarğdan ve sefineniñ sâyir afâtından emin idiler. Binâberîn bu vecihle ma'na verildi ve yine tecridde kendüyi sefine-i Nüh aleyhiselâmîñ sekencesine teşbîh etdiler. Zîrâ her gemide olan elbetde tecrîd üzerine olur. beyitden ğaraż terk-ü tecrîde terğibdir (11a)

8.1.2. Hz. Hud

Her ne kadar ismi klasik edebiyatta diğer peygamberlere oranla fazla geçmese de Hz. Hud divan şiirinde adı geçen nebiler arasına girmiştir. Hz. Hud tıpkı diğer peygamberler gibi kavmini imana davet etse de kavmi ona aldırış

etmemiş, kendisine karşı gelmişlerdir. Bunun üzerine kavmi helak edilmiştir. Eserde, tıpkı Nuh'un kavminin ve Lut'un kavminin başına gelen felaketler ile birlikte işlenilmiştir.

Cenâb-ı Kibriyâ o 'âşkıniñ haıırı için bir cihân halkından geçer. Bu mertebede 'indâllah 'uşşâk maqbûl. Kışşa –i kavm –i Nûh ve kavm-i Lûţ ve kavm-i Hûd buña delâlet eder. (5b)

8.1.3. Hz. İbrâhîm

Gerek kutsal kitapta ve gerekse de divân şiirinde adından sıkça söz edilen peygamberlerden olan Hz. İbrâhîm, milattan önce 12. yy da yaşadığı bilinmektedir. Hz. İbrâhîm'in Rabbini araması, Nemrud ile olan mücadelesi , âteşe atılması, Hz. İsmâil'i kurban etmeye teşebbüs etmesi, Kabe'yi onarması divan edebiyatında sıkça konu olmuştur. Metinde de Hz. İsmâil ile birlikte kabeyi onarmasından bahsedilmiştir.

Mekke'-i mükerrermede olan ka'benin binasını dünyâ ef'alından fariğ olup bîkâr olanlar eylediler. Murâd İbrâhim ve İsmâ' il aleyhisselâmdır ve anlarıñ hademe ve tevabi' dir. Andan ka'beyi yaptılar ki gönüller ka'besini yaptıkları vaqitte yer üzerinde bir miktar çâmur kebiç kalmış idi, yapılması andan oldu. Bu suretde ka'be-i şuriye ka'be'-i kalbiñ fer' -i olmuş olur.(3a)

8.1.4. Hz. İsmâil

Hz. İbrâhîm'in ilk oğlu olan ve kutsal kitapda adı sıkça geçen bir diğer peygamberdir. Kurban olarak kesilmeye razı göstermesi, şeytanı taşlaması, babası ile birlikte Kabe'yi onarması, ok üstadı olması tahkiyelere konu olmuş; eserde ise Kabe'nin onarımı sırasında Hz. İbrahim'e yaptığı yardımlar ile adı zikredilmiştir.

Bu şüretde Hâzret-i İbrâhîm ve Hâzret-i İsmâ'îl aleyhisselâma bîkâr ta'bir itdi ve bu ta'bir su'î edebdir diyerek i'tiraz daği vârid degildir. Mısra'-ı şaniniñ mazmûnıña gönüller ka'besinden kil ü hışt baqiyye qalmış idi. Ka'be-yi şüriyye andan yapıldı dimekdir.(3b)

8.1.5. Hz. Lût

Hz. İbrâhîm'in yeğeni olan Lût peygamber, Sodom ve Gomera halklarına gönderilmiş, onları sapıklıktan ve fuhuştan men etmeye çağırılmış; ancak onlardan sadece tepki görmüştür. Bunun üzerine “ Allâh onları helak etmek üzere Cebrail, İsrail ve Mikail adında üç meleği memur etti. Melekler Lût peygambere vaziyeti bildirerek sabaha karşı ailesi ve çocuklarıyla birlikte şehri terk etmelerini ve sınırdan çıkıncaya kadar arkalarına bakmamalarını tembih eder. Sabah olunca Cebrail kanadını yere soktu ve beş şehri yereden koparıp göğe çıkardı; baş aşağı getirdi ve altını üstüne döndürdü.”¹²⁴ klasik edebiyatta Lût peygamberden ve bu kavimden ve sıkça bahsedildiği gibi modern edebiyatta da mezkur kavimden* söz edilir.

Cenâb-ı Kibriyâ o 'âşkıniñ hatırı için bir cihân hâlkından geçer. Bu mertebede 'indâllah 'uşşâk maqbûl. Kışsa -i kavm -i Nûh ve kavm-i Lût ve kavm-i Hüd buña delâlet eder. (5b)

8.1.6. Hz. Yakub

İshâk peygamber'in oğlu olan Hz. Yakub, ismi divan şiirinde geçen bir diğer peygamberdir. Yakub peygamber gözlerinin kör olması, yıllarca Hz. Yusuf'un üzüntüsünden ağlaması bakımından edebiyata konu olmuş, âşığın sevgili için çektiği cefalar Hz. Yakub'un çekdiklerine benzetilmiştir. Eserde de Hz. Yusuf'un kanlı gömleğinin kendisine getirilmesinden bahsedilir.

¹²⁴ Agâh Sırrı Levent, Divan Edebiyatı(Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984

* Nitekim bu kavimle ilgili Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sodom ve Gomera adlı eserine bknız.

Hzreti Yusuf ‘aleyhisselâmñ ‘âşığı ve vâlide-i macidi Hzreti Ya‘küb aleyhisselâm fa‘at Yusuf ‘aleyhisselâmñ gömleği ile ‘ani‘ olmaz. Belki ma‘şu‘ı Hzreti Yusuf’ı ister ve anıñ mülâkatını re‘yül ‘ayn arzu eder. Ben dağı râh-ı ‘âşğda her Ya‘küb siyretsem. (5a)

8.1.7.Hz. Yusuf

Kutsal kitapta adı sıkça ve farklı nedenlerden dolayı ge‘en peygamberlerden olan Hz. Yusuf, Hz. Yakub’un oğudur. Klasik edebiyatımızda kuyuya atılması, rüya tabiri, güzelliği, Züleyha ile olan ilişkisi, Mısır meliki olması gibi bir ‘ok yönüyle anlatılmıştır. Metnimiz de ise kardeşleri tarafından kuyuya atılması ve esir olarak dūřmesi anlatılmıştır.

Ba‘dehu meşid-i sa‘adete teřrîf edip buyurmuřlar ki Hzret-i Yūsuf aleyhisselâmı ‘arındařlarından on sekiz altuna řatun aldular.(6b)

8.1.8. Hz. Musa

Kipti dilinde sanduka demek olan musa sözcüğü ismini buradan gelmesinin sebebi annesi tarafından Firavun’un korkusundan sandığa koyulup, Nil nehrine bırakılmasındandır. Kutsal kitapta ve divan edebiyatında isminden sürekli bahsedilen Mūsâ peygamber; Firavun ile mücadelesi, asası, yedi beyzası, Tur dağında ilahî tecellî, Hızır ile yolculuğu gibi konulara ismi ge‘miştir. Eserde de ilâhi tecellî, yed-i beyza, hususlarından bahsedilir.

. Āllâhu Ta‘âla aleyhi vesellem, nîl-i nūnuñ kesriyle cuydadırlar. Bu ma‘âmde nūruñ kılet-i murâd olunur. Nîl yine Mıřırdaki nehriñ adı olmađla Mūsâya cem‘iyyet olsun için kılet-i nūru cuydur ma‘nâsına olan nîl lafzı ile ta‘bir eyledi.yine buyurur ki yâ resulullâh binâđuřunuz tecellîye olan imânı tazeler. Mađdem-i tecellî-i ilâhiyi ĥaber ile bilirler idi. řimdi mađalli tecellî olan binâđuřı

görmekle tecellî-i Hudâ âşikâre görülmüş olmağla tecellîye olan imân tâzelendi ve arttı. İşte binâguşuñuz dañi böyle nûr şâhibidir.(12b)

8.1.9. Hz. Süleyman

Hz. Davud'un oğlu olan Süleyman peygamber, peygamberliğin yanı sıra ülkesinin yöneticiliğini de yapmıştır. Divan şiirinde tüm canlılara hükmetmesi, Hüdühüd kuşu ve karınca ile münasebetleri, Belkıs ile olan ilişkisi vb. unsurlarla ele alınmıştır. Metnimizde de insan ötesi varlıklara hükmedişi ve karınca ile olan ilişkisi ele alınmıştır.

Çünkü feleğin çehresi egni yeñinden şaşra eyler ve felek mekr-ü hud'alarını 'âlemde izhâr itmeğe řurü' eder. bir diye hiçbir vechîle mağdırî degil iken ve her vechîle mağkûm ve mağlûb iken Hâzret-i Süleymân aleyhisselâmın hatem-i saltanâtını şaşra eyler ve sirşat eder ve saltanâtı Süleymân aleyhisselâmın elinden alır. Bu 'âlemde çok vüku' bulmuşdur ki ra' iyye pağişâhların mağkûmu iken hurûc-u 'alessulân edip pağişâhları hal' ederler ve belki katl ederler (7a)

Bir meşreb ile ki Süleyman aleyhi's selamiñ huyndan gelmişdir. Karınca tek řâr gözüne başımızı iletiriz. Ya' ni böyle ahlâķ-ı hamîde ile böyle faķirlere mübtelâ olup böyle řâr u dîķ hânelerde felek bize iķâmet etdirir demektir.(27b)

8.1.10. Hz. İsa

İsrailoğullarına gönderilen son peygamber olan Hz. İsa, ilahî bir mucize olarak Hz. Meryem'den babasız doğmuş ve bundan dolayı rûhânîyet vasfı taşımıştır. Klasik edebiyatta İsa peygamber, ölüleri diriltmesi, nefesiyle hastalara şifa vermesi, körleri diriltmesi, Deccal ile olacak münasebeti, Havariler'i, çarñiha gerilmesi gibi

pek çok konuda adından söz edilmiştir. Eserimiz de de körleri diriltmesi ve Deccal ile olacak münasebetinden bahsedilmiştir.

Deccâl'in önüne Îsâ aleyhisselâmın sofrasını çekeyim bu lâyıķ değildir. Îsâ aleyhisselâm ile Deccâl'in beyninde huşûmet vardır. Bu niçe münâsib değil ise harr tabîat kimesneler ki ma' nâ nedir bilmez. Anlara ma' nâ vermek ve eş'âr söylemek böylece münâsib değildir. (23b)

Bîmârdan göze nisbetle melâhat ve leţâfet ma' nâsı murâd olunur ve bîmâr lafzı ile melâhati ta' bir-i Îsâ'ya cem' iyyet olsun içindir. Zîrâ Îsâ aleyhisselâmın nefes-i mübârekî hastalara ' ayn-ı şifâ idive mışra' -ı şanide şu leţâfet daği vardır ki seniñ hasta çeşmini ol hâzret görünce keennehu okumaķ ve şifâ vermek için zemine gelir. (15a)

8.1.11. Hz. Muhammed

Peygamberlerin sonuncusu ve tüm evrene gönderilen Peygamber Efendimiz, gerek kutsal kitapta ve gerekse de Divan edebiyatında kendisinden övgüyle söz edilmiştir. “ Divan şiirinde ve İslam-Türk topluluğunda bir çok adlar ve sıfatlarla anılmıştır. Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Bahr-ı Kerem, Fahrü'l Kirâm, Fahr-i Cihân, Habibullâh, İki cihan serveri, İmamü'l Enbiya, Mahbub-ı Huda, Mahmud, Mustafa, Resulullâh, Ümmî, Hazret vs. “¹²⁵ kasık edebiyatda hemen hemen her şâir onunla ilgili natlar yazmış, yaşamı ve mücadelesi bir çok esere konu olmuştur. Eserimizde de Hz. Musâ'nın yedi beyzası ile karşılaştırılması, insan sevgisinden dolayı kimseye hayır, dememesi, ümmetine olan sevgisi, Osmanlı padişahı Sultan 1.Ahmed'in rüyasına girmesinden bahsedilir.

¹²⁵ Pala, a.g.e. s 331

Menķũldır ki cehennem maķşer yerine geldikde enbiyâ ve murseline dağı dehşet gelip nefsi nefsi di yerek ‘arş-ı ‘alâya yapışacaklar imiş illâ fahr-i ‘alem şallallâhu t‘aala aleyhi vesellem efendimize ĥavf gelmeyip Yâ Rabb “ümmetî ümmetî” diyerek secdeye varıp cehennemiñ yerine gitmesine şefâ‘at buyurıp duzâğı geri döndirecekler. (2b)

Ĥazreti Muhammed Muştafa şallallâhu ta‘âla aleyhi ve sellem efendimiz bir kimesneye lâ buyurmadılar. Herkes zât-ı şerîfinden niyâz ederse “ne‘am” buyurdular idi.(22b)

Bu beyit na‘tı şerîfdir. Yâ resũlullâh mübârek yed-i beyzâ-i Mũsâ aleyhisselâmı mensũb şâ‘ir ya‘ni yedi sa‘adetiñiziñ nũru yedi Mũsâ‘ya müreccağdır demekdir. Fi‘l-vâķi‘ böyledir ve mağalli şübhe degildir. (12b)

8.2)Hulefa-yı Râşidîn ve Ashâb-ı Kirâm Kıssaları

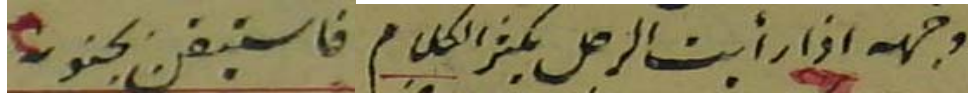
8.2.1. Dört halife:

Ĥahâr yâr-ı güzün olarak da bilinen Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ali gerek şâirler ve gerekse de şâirlerimiz tarafından eserlerinde övülen şahsiyetler olmuştur. Divan şâirleri eserlerine başlamadan önce Allâh’a hamd ve onun resulüne salavat getirdikten sonra dört halife ile ilgili övgü dolu sözler sarfetmişlerdir. Eserimizde ise dört hâlifenin Hz. Peygamber için katlandığı zorluklara ve fedekarlıklarına değinilmiştir. Ayrıca eserde Hz Ömer ve Hz. Ali’den doğrudan bahsedilmiştir. Adalet ve verdiği kararlarla ön plana çıkan Ömer (r.a), Huceyfe (r.a) ile konuşmasına değinilmiş; Hz. Ali ise bir sözüne değinilmiştir.

Her kimesneyi bahtlılara ve evliyâ-yı kirâma fedâ oldu ve mâl ve cânını bezl eyledi. O dahi nîk- bahtlılardan oldu. Görmez misin çehâr yâr-i Güzin rıdvânullâhi aleyhim ecma' in kendülerini Resûl-i Kibriyâ aleyhil ekmelettehiyyâyâ fedâ eylediler.

Ve dost ve sa'adet buldılar ve sâir evliyâ-yı kirâm dahi mürşidlerine fedâ-yı nefis itdiler. Ve maqâm-ı kurbeye yol buldılar(6b)

Kâle Ali r.a (20a)

Hz. Ali r.a'nın Hz. Ta'âla anları üzerine namâz kılmasını münâsib görmedi. fahr-ı âlem şallâhu aleyhi vesellem efendimiz cenâze namâzına teşrîf buyurmayınca Hz. Ömer radıyallâhu ta'âla an hazretleri dahi teşrîf etmezler idi ve münâfık olduğunu andan bilirdiler. Ba'dehu Hz. Hüseyfe hazır olmazsa yine Hz. Ömer efendimiz münâfık olduğunu andan hissedip hazır olmazlar idi.(27b)

8.2.2. Aşere-i Mübeşşere

Cennetle müjdelenen on kişi anlamına gelen bu terkiplerde dolaylı olarak bahsedilmiştir. Bilindiği gibi Sünni inanışa göre hayatta iken cennet ile müjdelenen on sahabe vardır. Bunlar arasında Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali , Sa'd b. Ebu Vakkas, Said b. Zey, Talha b. Ubeydullah, Zübeyir b. Avam, Ebu Übeyde b. Cerrah, Abdurrahman b. Avf vardır.

Bir gece Fâruku 'âzam hazretlerine kemâliyle havfullâh galebe edip üç defa Hz. Hüseyfe'niñ bâb-ı şerîfini değ buyurur : “ Ya Hüseyfe beni, Resullulâh şallâhu ta'âla aleyhi vesellem , münâfıklardan ta'dât buyurdular mı ? doğru söyle

ve bundan iğfâ etme. Her şey'in çâresi dünyâda bulunur. Ben daği nifâka çâre göreyim ve şıdık ile Müslümân olmağa sa'y edeyim“ buyurdular. Hâzreti Huceyfe bu kelâmdan mütaḥayyir olup buyurdular ki : “ Ya ‘Ömer seni Resullulâh şallalâhu ta‘âla aleyhi vesellem cennetle tebşîr buyurmadılar mı ? ve mübeşir-i bi'l cenne münâfık olur mu ? “ bu nice kelâmdır. İşte buña ḥayret derler. (27b)

8.2.3. Hz. Hüseyin

Hz. Peygamberin torunu olan Hz. Hüseyin, ehli beytin beşincisi, on iki imamın da üçüncüsü olarak bilinir. Künyesi Ebu Abdullah , lakabı Seyyid olan Hz. Hüseyin ismini Hz. Peygamber koymuştur. Muaviye'nin ölümünden sonra Yezid'e iteat etmez ve bunun sonucu olarak da Kербela'da şehid edilir. Özellikle Şii edebiyatlarında bu olay vahim bir durum olarak görülmüş, Hz. Hüseyin ile ilgili manzum mensur makteller, mersiyeler yazıldığı görülür. Eserimizde de tıpkı Hallac-ı Mansûr gibi şehit edilmesi ve bunun yankıları işlenmiştir.

Cenâb-ı Hâkķiñ sevdiklerinden ve ‘âşıklarından birisi ez cümle Hâzreti İmâm Hüseyin raḍyallâhu ta‘âla anhu ve rızâdır ki Kербelâ'da şehid oldular ve birisi Hâllâc-ı Manşûr ḳuddisesirrehudur ki “Enel Hâķ” buyurmak sebebiyle berdâr etdiler ve ba' zısını daği ‘aşķ yaķar ve kendi kendiye maḥf olur. (28a)

8.2.4. Hz. Huzeyfce

Beni Abbas kabilesinden olan, Hz. Huzeyfce önceleri Hıristiyan dinine mensup olmuştur. İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlık'ı tercih eden, Hz. Huzeyfce

Peygamber efendimizle daîmâ birlikte olan sahabilerden olmuştur. Doğum tarihi ve vefat tarihi tam olarak bilinmiyor. Hz. Ömer onun bulunduğu cenaze namazında bulunup namazını kılar, onun bulunmadığı cenaze töreninde bulunmaz idi. Nitekim eserde de Hz. Ömer ile bu konudaki görüşmelerine değiniliyor.

Hazreti Habibullâhîñ Haç Ta'âla anlarıñ üzerine namâz kılmasını münâsib görmedi. fahr-ı 'âlem şallâhu aleyhi vesellem efendimiz cenâze namâzına teşrîf buyurmayınca Hazreti 'Ömer raçyallâhu ta'âla an hazretleri dañi teşrîf etmezler idi ve münâfık olduğunu andan bilirlerdi. Ba' dehu Hazreti Huceyfe hazır olmazsa yine Hazreti 'Ömer efendimiz münâfık olduğunu andan hissedip hazır olmazlar idi.(28b)

8.3)Mezhep İmamaları ve Sufi Menkıbeleri

8.3.1. İmam Hanifi&İmam Malikî

Dinî hükümlerin nasıl anlaşılması ile ilgili ileri sürülen fikirler hakkında bilgi veren mezhepler dinin amacına ulaşmasında ve yorumlanmasında katkısı olmuştur. Sünnî inanişaya göre dört mezhebin varlığından söz edilmiştir. Bunlar Hanifi , Şafi, Malikî ve Hambeli'dir. Metinde de İslam'ın şartlarından olan hacca gitmenin hükümlerinin Hanifi ve Malikî mezheplerince nasıl yorumlandığı üzerinde durulmuştur.

Zîrâ kıble-i şalâtdır ve ziyâret-i farz-ı 'ayndır. Ağniyâya mezheb-i hanifiye de ve mezheb-i mâlikiyede bedeni şahih olanlara ve dañi çok ka'be'-i dil şahibi evliyâ'ullah ziyâretine gelmişlerdir. (3b)

8.3.2. Molla Cami

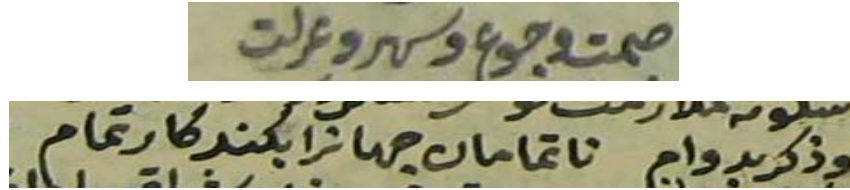
Asıl adı Abdurrahman Câmî olan molla lakablı bu âlim, bir çok alanda kendini yetiştirmiş çeşitli ilimlerle uğraşmıştır. Horasan kökenli olan Câmî, Nakşibendi tarikatına mensub olmakla biliniyor. Molla Câmî'nin tasavvuf haricinde matematik ilminde, felsefede, astronomi alanında ve hatta musikîde bile eserlerini görmek mümkündür. Kendisinin ifadesiyle; sadece zahirî ilimlerle uğraşmayı yanlış-eksik- bulmuş ve İslam'ın ancak tecrübe yoluyla keşfedilebilecek bir bâtınının

olduğunu dile getirmiştir. Nakşibend sufilerin yanı sıra ibn-i Ârabi'nin de izinden gitmiştir.

Molla Câmî 'nin dikkat çeken bir yönü de; özeleştiri yapabilmesidir. Gösteriş ve dünya zevkleri için biraraya gelip yemek ziyafetleri verilmesini ve cehrî zikri tasvip etmemiştir..ve bu konudaki fikirlerini de her fırsatta dile getirmiştir. Eserde de onun bir beyitine yer verilmekle birlikte ismi Mevlana Cami olarak geçmektedir.

Mevlanâ Câmî Nefeḫatül üns nam kitâbında buyurmuştur. (3a)

Beyit:

8.3.3. Nizameddîn Hâmûş

Buhârâda yetişen evliyânın büyüklerinden olan Mevlânâ Nizâmeddîn Hâmûş'un, doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, 14. asrın ortalarında doğup 15. asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir. İlk önce zâhirî ilimleri tahsil eden Nizâmeddîn Hâmûş tasavvufa yöneldi. Şâh-ı Nakşibend Buhârî hazretlerinin talebesi ve Nakşibendiyye yolu büyüklerinden olan Alâeddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf yolunda ilerleyip yüksek derecelere kavuştu. Her şeyden yüz çevirip Alâeddîn-i Attârın sohbetlerinde bulunmaya ve ondan daha çok istifâde etmeye çalıştı. Alâeddîn-i Attâr hazretlerinin en yüksek talebelerinden oldu. Zamânın en büyük âlim ve evliyâsı olarak yetişti. Alâeddîn-i Attârın talebelerinden olan büyük âlim Seyyid Şerîf Cürçânî ve Taşkente gittiği zamalarda da Ubeydullah-ı Ahrâr onun sohbetlerinde bulunurdu. Sadeddîn

Kaşgârî gibi büyük bir evliyâyı da yetiştiren Nizâmeddîn Hâmûş, 15. asrın ortalarında Buhara'da vefat eder. Nizameddin Hamuş'un, hamuş lakabı metinde konuolmuştur.

Menķüldür ki hâcegandan Nizâmeddin Hâmuş kuddisesirruhu da'ima sukûta mulâzemet buyurdıklarından hâmuş laķabıyla mulaķķab oldular. Velâkin bu sukût zikri ķalbiye muķârin olmak şartıyladır ve illa gönülden efķâr-ı fâside ile meşğul olursa ve hâķķı zikretmezse böyle sukûtdan fa'ide olmadığı bedihîdir.(3b)

8.3.4. Aziz Mahmud Hüdâyî

Osmanlı Devleti, zamanında Anadolu'da yetişen büyük evliyalardan olan Mahmud Hüdai 1541 (H. 948) senesinde Şereflikoçhisar'da doğar, 1628 (H. 1038) senesinde İstanbul'da vefat eder. Kabri Üsküdar'dadır. İlk tahsiline Sivrihisar'da başlayan Aziz Mahmud Hüdai İlmîni ilerletmek için İstanbul'a gider. Genç yaşta tefsir, hadis, fıkıh ve fen ilimlerinde büyük alim olarak ilerledi. Otuz üç yaşındayken Bursa kadısı olan Hüdai Hz. bu vazifedeyken bir gece gördüğü korkunç rüyanın verdiği dehşet ve üzüntü içinde olduğu günlerde bir hanım dava getirdi. Bu davadan sonra tamamen tasavvufa yöneldi ve Üftade hazretlerine gedip talebe olmak istedi. Üftade hazretleri onun makam, şöhret, mal ve mülk sahibi olduğunu ileri sürerek yokluk kapısında sabredemeyeceğini söyledi. Aziz Mahmud Hüdai, her şeyden vazgeçtiğini, ne emrederse yapacağını ağlayarak arz etti. Üftade hazretleri kadılığı bırakmasını ve sırmalı kaftanıyla Bursa sokaklarında ciğer satmasını istedi. Aziz Mahmud Hüdai kadılığı bırakıp, halkın kınamalarına aldırış etmeyerek Bursa sokaklarında ciğer sattı. Böylece Üftade hazretleri onu talebeliğe kabuletti.

Üftade hazretlerinin hizmet ve sohbetinde bulunan Aziz Mahmud Hüdai üç sene gibi kısa zamanda birçok talebenin senelerce ulaşamadığı yüksek tasavvufi

derecelere ulaştı. Hocası ona icazet verdi ve çocukluğunu geçirdiği Sivrihisar'a İslamiyetin emir ve yasaklarını anlatmakla vazifeli olarak gönderdi. Ailesiyle birlikte Sivrihisar'a giden Aziz Mahmud Hüdai, orada altı ay kaldıktan sonra, tekrar Bursa'ya döndü ve hocasının hizmetine devam etti. O sene hocası ftade hazretleri vefat etti. Hocasının vefatından sonra manevi bir işaretle Trakya'ya gitti. Bir müddet sonra şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi vasıtasıyla İstanbul'a geldi. Kk Ayasofya Camii Dergahında hocalığa başladı. Bu arada Fatih Camiinde talebelere tefsir, hadis ve fıkıh dersi verdi. Burada; ilim ve devlet adamlarına kadar uzanan geniş bir muhiti oldu. Devrin padişahları ona çok hürmet ve iltifat gösterdiler. Sultan nc Murd Han, Birinci Ahmed Han, İkinci Osman Han ve Dördüncü Murd Han onun nasihatlerinden istifade ettiler. Dördüncü Murd Han a saltanat kılıcını o kuşattı. O sırada İranlılarla yapılan Tebrz Seferine Ferhad Paşa ile katıldı. skdar İskelesindeki Mihrimah Sultan Camiinde ve Sultan Ahmed Camiinde belli günlerde vaz vererek insanlara İslam dininin emir ve yasaklarını anlattı.

Sultan Ahmed Camiinin temelini ilk kazmayı Aziz Mahmud Hüdai vurdu. Sultan Ahmed Camiinin açılışını yaptı ve ilk Cuma hutbesini okudu. Aziz Mahmud Hüdai hazretleri devrinde şiirleri ile de tanınmış bu yönde de hizmet etmiş ve insanların yetişmesi için çalışmıştır. Devrinde tekke edebiyatının önde gelen temsilcisidir. Divan'ında, tevhid, nat ve mnacatların yanında ilahleri de mühim yer tutar. Aruz vezni ile şiirler yazan Hüdai'nin dili açık ve sanat kabiliyeti pek fazladır. Aziz Mahmud Hüdai'nin yazmış olduğu eserlerinden bazıları şunlardır:

- 1) Nefais-l-Mecalis, 2) Tecelliyat, 3) Divan-ı İlahiyyat, 4) Vakıat, 5) Tezakir-i Hüdai, 6) Ahval-n-Nebiyil-Muhtar Aleyhi Salevatullah-il-Melik-il-Cebbar, 7) Haşiye-i Kuhistani fi şerh-i Fıkıh-ı Gidani, 8) Tarikat-ı Muhammediyye, 9) Mensur Mevlid-i Nebi

Eserde de sultan Ahmet'in gördüğü rüyayı kendisine anlatmasından bahsedilir.

Ꞑuꞑbu'1 'ârifin Üsküdârî Aziz Maħmūd Hudâî ꞑuddisesirruhu ħâzretlerine varıp ziyâret edip rüyâyı naꞑl ve beyân idince hemen bî pervâ muşħaf-ı şerîf şeri' atdır. Elinden almışlar. Ĥal' iñize delâlet eder. (5a)

8.3.5. Fudeyl b. İyâz

Sultan Ömer bin Abdulaziz döneminde yaşamış büyük âlimlerden biri olan İyaz, fıkıh, kelam, tefsir, hadis gibi ilmi alanlarda tanınmıştır. Sultan Abdulaziz ile arasında bir gün şöyle bir diyalog geçer: Ömer bin Abdülaziz halife seçildikten sonra zamanının aydınına müracaat ediyor. Diyor ki: "İstemediğim halde, bu hilafet müessesesinin mesuliyetini bana yüklediler. Ben halife oldum. Nasıl bir yönetim anlayışı içerisinde olayım ki, burada halifeyken ahirette kapıcı dahi olamaz hale düşmeyeyim?"

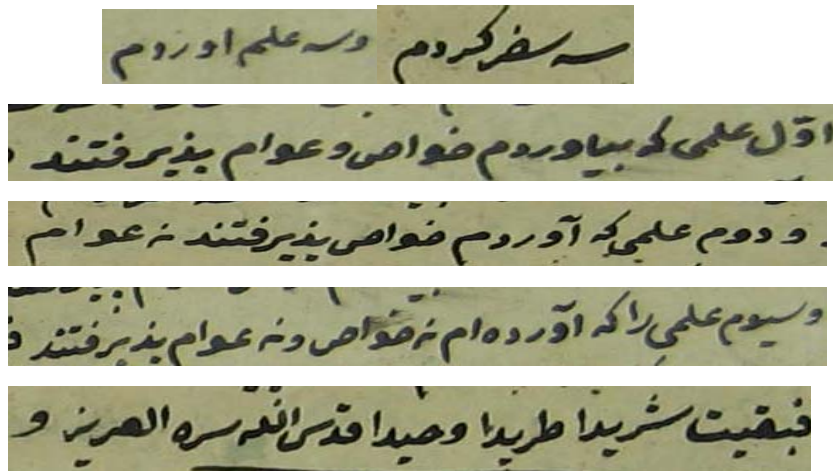
Fudeyl bin İyaz halife Ömer bir Abdülaziz'e, "Ey mü'minlerin emiri! Eğer bulunduğun makamın hakkını tam yerine getirmek istiyorsan, şöyle düşün. Bu ülke senin hanen, bu ülkenin halkı hanenin halkı, bu ülkenin yaşlısı senin annen ve baban, gençleri de oğlun ve kızındır. Böyle bileceksin. Yönetimde böyle düşüneceksin. Böyle düşünürsen sen annene-babana neyi layık görürsen, ülkenin yaşlılarına da onu layık görürsün. Oğluna kızına neyi münasip görürsen ülkenin gençlerine de onu münasip görürsün. Bir hane halkı içerisinde hane reisi hane halkından ayrı yaşayamaz. Madem ki sen ülkeyi hanen kabul edip, ülke halkını da hanenin fertleri kabul ediyorsun, o halde hane reisi hane halkından ayrı yaşayamadığı gibi sen de halkından ayrı yaşayamazsın. Halkının yaşadığı hayatı yaşayacaksın." diyerek ona önemli nasihatlerde bulunur.

Göñülden def'a nârı muhabbet zühur eden Hâzreti İbrâhim bin Edhem gibi ve Fudeyl-i 'ÿyâz gibi kıddisesirruhumâ o anda İbn-i Edhem'e tâc u tahtını terk ettirdi ve Fazîl'a harâmlığı terk ettirdi.(10b)

8.3.6. Zünnûn-ı Mısırî

Dokuzuncu yy de yaşamış önemli İslam âlimlerindedir. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle birlikte vefat tarihi kayıtlara 859 olarak geçmektedir. Klasik edebiyatda dilden dile dolaşan ve hemen hemen bütün şairlerin bildiği menkıbeleri meşhurdur. Divan şiirinde adına zaman zaman rastladığımız Mısırî, divanlarda nefes sahibi evliyalardan olarak geçer. “ zamanın takva ve ilim sahasında ileri gelenlerinden olan Zünnûn, Bâyezîd-i Bestâmî gibi Hz. İsâ'nın kalbi üzerine yaratılmış olan nefes sahibi velilerdendir.”¹²⁶ eserde de şârih Zünnûn-ı Mısırî'nin Nefehâtü'l üns kitabından alıntı yaparak konuyu açıkladığı görülür.

Nefehât'ül Üns namı kitâbında meşhurdur ki Hâzreti Zünnun kıddisesirrihu buyurmuştur. (6a)

¹²⁶ Ömür Ceylan 381 bk daha önce yazıldımı

8.3.7. Hafız-ı Merhûm

Hicri 1300 yılında İran'ın Erak iline bağlı Ferahan ilçesinin "Saruk" adlı köyünde dünyaya gelen, 1378 Hicri Kameri yılında vefat eden Merhum Kerbelai Muhammed Kazım, İlahi kerem ve feyizlerin tecellîsi için iman, amel, niyet ve davranışını Allâh'ın rızasına mazhar olacak şekilde temizleyen ve Allâh'ın velilerine mahsus kerametlere mazhar olan bir şahıstır. Evlatları bile henüz hayatta bulunan ve görüp tanıştığı on binlerce insanın şahadeti üzere Ehl-i Beyt Mektebinin sadık bir takipçisi olan bu şahıs büyük bir ilahi keramete nail olup bir anda Kur'an hafızı olmuştur. Ömrünün sonuna kadar, kendi samimiyet ve sadeliğini bir an bile kaybetmemiş ve her türlü gösterişten uzak kalmış, canlı bir mucize olarak hayatıyla insanlara örnek olmuştur. Eserde de Hafız-ı merhûm şu şekilde geçmektedir.

Bu şüretde istifhâm gibi muḳadder olur. Hâfız merhûmuñ cevâbı *telh-i meyzîde* olduğu gibi ikinci ma'na ile kendüyi sena etmiş ve evvelki ma'nada hâzm-ı nefis itmiş olur. (3a)

8.3.8. Şeyh Dârir

Şeyh Mü'min ed-Darîr on ikinci yüzyılda Bitlis Ahlat'da yetişen önemli âlimlerin başında gelmektedir. Çeşitli eserler veren Şeyh Dârir, Mesnevî-i Şerif'de hikayesine yer verilmiştir. Nitekim eserimizde de Mesnevî'deki konuşmasından alıntı yapılmıştır.

Mesnevî-i Şerifde Şeyh Dârir hikâyesinde Hâzreti Mevlâna ḳuddisesirruhu buyurmuştur: “Hâk en ḫâḳḳa ki cânet dinest ki merâ ber beyt-i cûd beñzedi est” (3a)

8.3.9. Hallâc-ı Mansûr

Ünlü mutasavvüflardan olan Hallâc-ı Mansûr onuncu yüzyılda yaşamış tasavvufun sembollerinden olmuştur. İnsanoğlunu İlahî bir tecellînin yansıması olarak gördüğü için meşhur “ene’l hakk”(Ben hakkın parçasıyım) sözünü söylemiş ve bu sözünden dolayı katledilmiştir. Bu söz başta Mevlevî ve Bektaşî olmak üzere hemen hemen bütün tarikatlarda büyük etki yapar. Öldürülmesi ve ene’l hak sözü bir çok menkıbeye geçtiği gibi divan şairlerimizde bu unsurları sürekli eserlerinde dile getirmişlerdir. Divan edebiyatında sevgilinin saçları idam ipine benzetilmiş, âşık da tıpkı Mansûr gibi aşk şehidi olarak bu ipte asılmıştır. Metnimizde de onun “enel hakk” sözüne ve aşkına değinilmiştir.

Mansûr Hazretleri’niñ *enelhâk* buyurduğunu küfre haml ettikleri gibi bunlarıñ ise hep mücmelivardır.(3a)

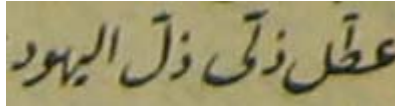
Yârîñ âb-ı tîği bizim âteşimiziñ yağ işini eyler. Güyâ biz Hallâc-ı Mansûr’un kânıyız. Dâimâ kaynamak sevdâsı üzerineyiz. Haşılı yâr seyf ile bizi vurduğda âb-ı tîğ ‘âteş-i ‘aşkıımızı teskîn etmek kâ’ide-i muvâfık iken hilâfî kâ’ide olarak ‘âteş-i ‘aşkıımız ulûv-gîr oldu. Bu şüretde güyâ Mansûr’uñ kânı gibi dâim cûş u hurûşda olmamız lâzım geldi. (17b)

8.3.10. Bâyezîd-i Bistâmî

Dokuzuncu yüzyılda yaşamış, tanınmış âlimlerdendir. Asıl adı İsâ bin Sürüşân olan Bâyezîd-i Bestâmî, İran’ın Bistâm kasabasında doğduğu ve yaşadığı için Bistâmî lakabı verilmiştir. Dinî ilimlerde hızlı bir şekilde ilerleyerek tasavvufta kendini göstermiştir. “ o derece âbid imiş ki namaz kılarken Allâh korkusundan göğüs kemikleri gıcırdarmış. Yazılı bir eseri yoksa da şathiyeleri çeşitli mecmualarda

kayıtlıdır. Yine halk arasında yaygınlaşan menkıbeleri, kitapları doldurmuştur.”¹²⁷ metnimizde de onun sözlerine yer verilmiştir.

Hağâret ve tevâzu‘ râh-ı muhabbetde teğarribu ilallâha delil olur. bundan için sâlikler tariķ –i ‘aşğda zillet ve harâketi ihtiyâr etmişler. Nitekim Bâyezid-i Beşâmî kuddesirrehul ‘azîz (12b)

velev ki Bâyezid-ı Beşâmî kuddesirrehu ise de zîrâ galebe-i ‘aşğla

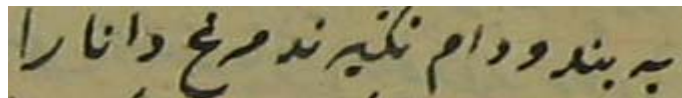

buyururlar idi. (24b)

8.3.11. Hafız-ı Şirâzî

1326 yılında Şirâz’da doğan Hafız, buralı olduğu için Şirâzî mahlasıyla anılmıştır. Asıl adı Muhammed Şemseddin olan Şirâzî, Acem şairleri arasında en meşhurlarındandır. Aynı zamanda Farsça’nın en büyük lirik şairi olarak da nam kazanmış olup, iyi bir Arapça bilgisine sahiptir. Hafız’ın şerhlerine en önemli şerhler Türk şairler yazmış, divanı doğu ve batı dillerine çevrilmiştir. Metnimizde de bir beyitinden örnek alınarak adı geçmiştir.

Niteki Hâfız-ı Şirâzî kuddesirrehu buyurur: beyt:

iş bu beyitte yârî

¹²⁷ Pala A.g.e s 60

rü'yadaki hayâle teşbîh ve hayâle teşbîhden güzeldir, demeyi murâd eder. (13b)

8.3.12. Niyâzi-i Mısrî

İkinci Osman döneminde yaşamış, 17.yy'ın en önemli tasavvuf büyüklerindedir. 1618 yılında Malatya'da başlayan yaşamı, ilimle meşguliyeti sebebiyle çeşitli şehirlerde geçmiştir. tefsir, fıkıh, hadis gibi ilimlerde göstermiş olduğu başarı kısa bir sürede yükselmesine katkı sağlamıştır. Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'ya söylediği sözden dolayı 1673 tarihinde Rodos'a sürülür. 1694 yılında Limni adasında vefat eder. Eserde bir çok beyiti örnek olarak gösterilir.

Niteki Hâzreti Mısrî kuddisesirrehu buyurur :

Beyt : Kanden gelür yoluñ seniñ yâ kande varur menziliñ

Nerden gelib gitdigini aňlamayan hayvân imiş (10b)

Göñül odur ki Cenâb-ı Kibriyâ'ya 'ârif ola ve anı bile nitekim hâzreti Mısr-i kuddise sirrehu buyurur:

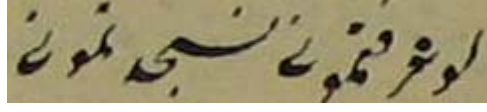
Beyit: Göñül müdir ol kim içi vesvas ile dolmuş.

Kibr ile hâsed ' askerini her yanına almış (14a)

8.3.13. Hasan el Harkanî

11. yüzyılda yaşamış olan Harkanî, zamanının kutbu olarak bilinmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmese de vefat tarihi kayıtlara 1034 olarak geçer. Asıl adı Ali bin Cafer olup, Bistam'ın bir kasabası olan Harkan'da dünyaya geldiği için bu mahlasla anılır. Hasan el Harkanî silsile-i Aliyye'nin altıncısı olup, Beyâzid-i Bistâmî'nin ruhaniyetinden istifade ederek yükselmiştir. Metnimizde de bir sözünden alıntı yapılarak ismi geçmektedir.

Ebu'l Hasan-i Harrâkânî kuddisesirrehu

buyurmuşdur. (16b)

8.3.14. İbrâhîm b. Edhem

Sekizinci yüzyılda yaşamış İslam alimlerindendir. “ fakrı ve sülûku,saltanat ve debdebeye tercih edişi ile fedâkarlık ve samimiyetin timsali olarak şöhret bulmuştur. Zenginlerin ve sıradan insanların ,fakir ve ileri gelenlerden daha samimî ve kuvvetli bağlandıklarına örnek gösterilir. Nefsî ile mücadelesi ve halkın teveccühünden sıkılarak Basra’dan Mekke’ye göç etmiştir.”¹²⁸ M 778 yılında vefat eder. İbrâhîm bin Edhem’in tacı tahtı bırakmasına sıklıkla telmîhte bulunulur. Nitekim eserde de bu yönüyle anlatılır.

Görmez misin şâh-ı evliyâ-yı imam Hâzreti İbrâhîm bin Edhem kuddisesirrehu’ ul efham izzet-i saltanatı zillet-i ra’iyyete tebdîl buyurdular. Ve bundan ma’ dâ râh-ı Hudâda ne hâkaretler çekdiler. Bu sebeblerin evliyâ-yı kirâma ve selâtini başineye sertâc oldular. (13a)

Hâzreti İbrâhîm bin Edhem gibi ve Fazîl-i ‘İyâz gibi kuddisesirruhumâ o anda İbn-i Edhem’e tâc u tahtını terk ettirdi ve Fazîl’a hâramlığı terk ettirdi. (6b)

8.4) Diğer Telmîh ve Tahkiye Unsurları ile Şahıslar

8.4.1. Hızır (as)

Rivayete göre İskender’in bulamadığı âb-ı hayat suyundan içmiş ve ölümsüzlüğe kavuşmuş olan Hızır As.’ın, Peygamber veya velî olduğu hususunda

¹²⁸ Ceylan, a.g.e s 380

çeşitli söylentiler vardır. Onun âb-ı hayat suyundan içmesi, İskender ile olan ilişkisi, Hz. İlyas ile yoculuğu, Hz. Musa ile olan macerası edebiyatımıza konu olmuş, sevgilinin bir çok hususiyeti ona benzetilmiştir. Eserimizde de Hızır as. Âb-ı hayât ile birlikte geçmiştir.

Ab-ı hayât ile sefer tozını seniñ yüzünden yıkarlar. Eger Hızır gibi yetimleriñ dîvârını ta'mîr ederseñ haşılı eger seferde bir iş görürsüñ mağbûl ve mu'teber olursuñ dimekdir. (7a)

Hzreti Hızırîñ ve âb-ı hayâtîñ hasedine nedîm ve muşâhib degilim ve Hzreti Hızırîñ ve âb-ı hayâtîñ likâsını halk gibi murâd etmem . Zîrâ o güzeliñ kılıcınıñ âbından kendi kadehimî dolu eylerim. Bu şü âb-ı hayâtdan hayırlıdır. (25b)

8.4.2. Hoca Nasreddin

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinin Hortu köyünde 1208 yılında doğdu, 1284 yılında Akşehir'de vefat etti. Önce Sivrihisar'da medrese öğrenimi gördü, babasının ölümü üzerine Hortu'ya dönerek köy imamı oldu. 1237'de Akşehir'e yerleşerek, Seyyid Mahmud Hayrani ve Seyyid Hacı İbrâhîm' den ders aldı. Bir söylentiye göre medresede ders okuttu, kadılık görevinde bulundu. Bu görevlerinden dolayı kendisine Nasuriddin Hâce adı verildi. Onun hayatıyla ilgili bilgiler, halkın kendisine olan aşırı sevgisi yüzünden, söylentilerle karışmış, yer yer olağanüstü nitelikler kazanmıştır. Bu söylentiler arasında, onun Selçuklu sultanlarıyla tanıştığı, Mevlânâ Celâleddin ile yakınlık kurduğu, kendisinden en az yetmiş yıl sonra yaşayan Timur'la konuştuğu, birkaç yerde birden görüldüğü bile idea edilmiştir.

Nasreddin Hoca'nın değeri, yaşadığı olaylarla değil, gerek kendisinin, gerek

halkın onun ağzından söylediği gülmecelerdeki anlam, yergi ve alay öğelerinin inceliğiyle ölçülür. Onun olduğu ileri sürülen gülmecelerin incelenmesinden, bunlarda geçen kelimelerin açıklanışından anlaşıldığına göre o, belli bir dönemin değil Anadolu halkının yaşama biçimini, güldürü öğesini, alay ve eğlenme türünü, övgü ve yergi becerisini dile getirmiştir. Onunla ilgili gülmeceleri oluşturan öğelerin odağı sevgi, yergi, övgü, alaya alma, gülünç duruma düşürme, kendi kendiyile çelişkiye sürükleme, dinin temel kabulleriyle çelişmeden çok ince bir söyleyişle hoşgörüyü yeğlemedir. O, bunları söylerken bilgin, bilgisiz, açık göz, uysal, vurdumduymaz, utangaç, atak, şaşkın, kurnaz, korkak, atılgan gibi farklı özelliklere bürünür. Özellikle karşısındakinin durumuyla çelişki içinde bulunma, gülmecelerinin genel özelliğidir. Bu özellikler Anadolu insanının, belli olaylar karşısındaki tutumunu yansıtan, düşünce ürünlerini oluşturur. Nasreddin Hoca, halkın duygularını yansıtan, bir gülmece odağı olarak ortaya çıkarılır. Söylenen kişi, söylenenin ağzını kullanır, böylece halk Nasreddin Hoca'nın diliyle kendi sesini duyurur. Nasreddin Hoca, bütün fıkralarında, soyut bir varlık olarak değil, yaşanmış bir olayla, bir olguyla bağlantılı bir biçimde ortaya çıkar. Olay karşısında duyulan tepkiyi ya da onayı gülmece türlerinden biriyle dile getirir. Tanık olduğu olaylar, genellikle, halk arasında geçer. Hikayeleriyle meşhur olan Nasreddin Hoca eserde de hikayeleriyle anılmaktadır.

Ḥatta ḥâce Naşreddîn Efendi ḥazretleriniñ ba'zı ḥikâyesini bile naḳleder imiş ; velâkin her ne ḳadar işâret zebân maḳâmına ḳâim olsa on parmaḳ ile zebânıñ işini eylemek mümkün degildir. (12b)

8.4.3. Bahaddin Amilî

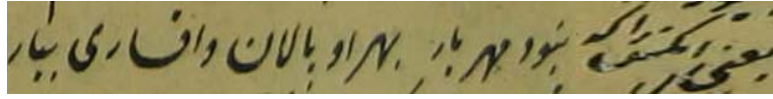
On altıncı yüzyılda İslam aleminde yetişmiş astronomi ve matematik bilgini. İsmi, Bahaeddin Muhammed bin Hüseyin bin Abdüssamed'dir. Aslen Hemedanlıdır. 1547

(H. 953) senesinde Lübnan'da bulunan Baalbek'te doğdu. Baalbek'teki Amil Dağına nispetle Amilî lakabıyla meşhur oldu. 1622 (H.1031) senesinde İsfahan'da vefat etti.

Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlayan Bahaeddin Amili; İslam âleminin meşhur ilim merkezlerini gezerek devrin büyük âlimlerinden ilim öğrendi. İsfahan'a gittiği zaman, Şah Abbas Safevi ona bazı devlet vazifelerini teklif ettiyse de, ilimle meşgul olmayı tercih ederek kabul etmedi. Daha sonra âlimlerin reisliği makamına getirildi. Arap dili grameri ve edebiyatını okuyup hikmet ve tarih alanında incelemeler yaptı. Daha ziyade fen, matematik, astronomi, cebir ve mantık ilimleriyle meşgul oldu. Devrinin âlimleri arasında keskin zekâsı ile şöhret kazandı. Asrının bilim adamlarını güç durumda bırakan birçok matematik problemlerini çözdü. Doğal tek tam sayılar ve doğal çift tam sayılar dizisinin toplamını veren ifadeyi formülleştirdi. Cebirsel denklemin yaklaşıklık gerçek kökünü bulma metoduna dair yeni bir usul ortaya koydu ve buna "tarikat-ül*-Keffeteyn" (iki kefe usulü) veya "tarikat-ül-mizan*i'r-Riyazi" (matematik terazisi usulü) adını verdi.. Amili'nin bulduğu bu metot günümüzde, deneme yanılma yoluyla kök bulma ve çok dereceli denklemlerin çözümünde kullanılmaktadır. Ayrıca bu metot Avrupa ilim çevrelerince de kullanıldı. Ünlü İngiliz ilim adamı İsaac Newton, Amili'nin kitaplarını inceleyerek bu metodu öğrendi ve bundan istifade ederek yaklaşıklık hakiki kök bulma meselesinde; "Newton-Raphson Metodu" denilen yeni bir metot geliştirdi. Diferansiyel ve integral hesaplamalardaki dakik, hassas ve sağlam sonuçlara götüren bu metot günümüzde bilgisayarlarda nümerik analizde çok kullanılmaktadır. Ömrünü din ve fen ilimleri üzerinde araştırma yapmakla geçiren Bahaeddin Amili, 1622 (H. 1031) senesinde İsfahan'da vefat etti. Tus'ta defnedildi. Eserleri: Kitabu Hülasat-il-Hisab, Kitabu Mürahas_ül- Hisab vel-*Cebr vel A'mal-il-Mesaha, Kita-ül-Keşkül, Bah-ül-Hisab, Risaletün fi Tahkiki Ci*heti'l-Kıble, El-Mülahas fil_Hey'e, Ki*tabün ani'l-Hayat, Tefsirü'l-Müsemma bil-*Hab'l il Metin,

Haşiyeye ala Envari't- Tenzil, Miftahu'l-Felah, Esrarü'l-Belağa, TeHzibü'n-Nahv Metinde de onun Nân u Helvâ Nâm risaletinden örnek verilmiştir.

Zîrâ bî 'aşqdan, insân guruhun olmayıp belki *hacer u hâr-i lâ yethem* gibidir. Niteki Bahâeddîn Âmilî Nân u Helva nâm risâletinde buyurmuşdur. Beyt :

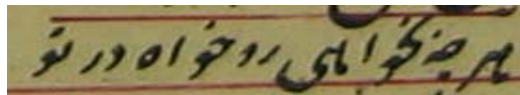

(30a)

8.4.4. Şahidî

16. yüzyıl şairlerinden, dil uzmanı olan Şahidî, Mevlevî'nin önde gelenlerinden olarak bilinir. Divan edebiyatının en zirvede olan döneminde eserler veren Şahidî, şâirlikte ideası pek olmamış, onun için asıl önemli olan Mevlevîliği yaymak ve tanıtmak olmuştur. . Önemli özelliklerinden birisi, 16. yüzyılda Türkçe terk edilirken, o, eserlerinde çok sade, akıcı bir dil kullanmıştır. Eserlerinde bugün kullanılmayan pek çok Türkçe sözcüğe rastlanır. En önemli eseri Tuhfe-i Şahidî olmuştur. Farsça öğrenmek isteyenlerin başvuracağı ilk kaynaklardan olan bu sözlük Farsça'dan Türkçe'ye şiir şeklinde bir sözlüktür. Nitekim eserde de bu lugattan alıntı yapılarak bilgi aktarılır.

Zîrâ kalb hazine-i Allâh'dır ; velâkin muğaffel olmamağla bir şey'i yok gibi görünüyor . Niteki Şâhidî merhûm lûgatında buyurmuşdur.

(23a)

8.4.5. Sultan I. Ahmed

1590 yılında doğan sultan Ahmed, Osmanlı Devleti'nin on dördüncü padişahıdır. . Daima ilim ve irfan sahibi büyük zatlarla istişare ederek, onlara akıl danışan Sultan I. Ahmed, aynı zamanda iyi bir şâirdir. Bahtı mahlasıyla yazdığı siirlerinden tesekkül eden bir divanı vardır. Altı büyük minareli ve 16 serrefeli Sultan Ahmed camisini bina ettirdi. Peygamberimiz Hz. Muhammed Efendimize (s.a.v.) bağlılığı o kadar ileri idi ki, Efendimiz Hazretleri'nin ayak izlerinin resmi içine bir siir yazmış ve o siiri kavugunda ölünceye kadar tasimistir. O siir ise şudur :

N'ola tâcim gibi basimda götürsem dâim
Kadem-i resmini ol Hâzreti sâhi Rusûlün.

Gül-i Gülzâri Nübüvvet, o kadem sahibidir
Ahmedâ durma yüzün sür kademine ol gülün

Nitekim eserde de Hz. Peygamber ile ilgili gördüğü rüya ile adı geçmektedir.

Tarih-i Naîmâda musarrahdır ki Sulţan-ı Osmân İbn-i Sulţan Aḥmed Ḥan aleyhi minerraḥmeti vel ğufrân baʿzı kesânuñ taḥrikiyle garâz-ı fâside mebni olarak ḥacca gitmek murâd itmiş ve gitmesi taḥarrip itdükde bir gice rüyâsında resûl-i Ekrem ve nebiyyi muḥterem Ḥâzret-i Muḥammed Muşţafa Şallallâhu ʿaleyhi ve selem ḥâzretlerini görmüşler ve kendilerün taḥt üzerine câlis ve elinde Muşţaf-ı şerîf var imiş. Faḥri kainât aleyhi ekmelʿüt taḥiyyât teşrîf buyurıp elinden Muşţaf-ı şerîf alıp taḥttan aşâĝı almışlar ve üzerinde olan cipbeyi daḥi çıkarmışlar. Her ne kadar ki buyurmuşlar ise de müfid olmamış ve kadem-i saʿadet-i Muḥammedîyeye her yüz sürmek murâd itmiş ise o daḥi nasîb olmamış. Bu dehşet ve ıztırâb ile bîdâr olmuş. (4b)

8.4.6. Sultan III. Selim

Osmanlı devletinin gerileme döneminde yaşamış padişahlarından olan üçüncü Selim, on sekiz sene tahtta kalmıştır. Özellikle askerî alanda yaptığı ıslahatlarla dikkati çeken Sultan III. Selim, Kabakçı Mustafa isyanı ile tahttan indirilir. Diğer Osmanlı padişahlarında olduğu gibi Sultan III. Selim’de de şairlik vasıfları vardır. Nitekim eserimizde onun hocası için yazdığı bir beyit yer almaktadır.

Ve yine Sulţân Selîm-i şaliş Şeyhul İslâm Muhammed ‘Ârif Efendi için bu beyiti buyurdular diye ħin-i ħalinde meşhûr oldu idi.

Beyt : Kendi elimle yâre kesüb verdiğim kalem

Fetvâyı ħûn-ı nâ ħaħķımı yazdı iptidâ (28b)

8.4.7. Ömer Efendi

Sultan Osman ve sultan I. Ahmet dönemlerinde yaşamış ve bu padişahların ilim erbabında hocalığını yapmıştır. Eserimizde de sultan I. Ahmed’in gördüğü rüyadan sonra rüyanın yorumunu onunla istişâre etmesiyle adı geçmiştir.

Der-‘ aħab ħ-‘âcesi Ömer Efendi’yi çağırıp o rüyâyı naħl itmiş o daħi ba‘ zı kâl vu kîl sebebi ile farz olan ħacda tereddüt idiyorsuñuz. Bu sebebe ruh-u sa‘ adet-i Muħammedîyeyi gücendirmiş oluyorsuñuz. Bu rüyâ bundan ‘ ibaretdir. Hemen tevakkuf itmeyelim ve gidelim ħadem-i şerîflerine yüz sürmek rüyâda muħadder olmamış ise ravza-ı sa‘ adetine yüz sürerseñiz diyerek bu vechîle rüyâyı te‘ vîl ve ta‘ bîr itmiş.(4b)

8.4.8. Muhammed Ârif Efendi

18. yüzyılda Osmanlı devletinde yaşamış ünlü âlimlerden olan Muhammed Ârif Efendi aynı zamanda Osmanlı devletinin Şeyhü’l İslamlar’ındandır. Bu

dönemde dinî konularda verdiği fetvalar ile geniş yetkisi olan Şeyhü'l İslam Muhammed Ârif Efendi, Sultan III. Selim'in kendisi için yazdığı beyitten dolayı eserde adı geçmektedir.

Ve yine Sultân Selîm-i şaliş Şeyhul İslâm Muḥammed ʿÂrif Efendi için bu beyiti buyurdular diye ḥin-i ḥalinde meşhûr oldu idi.

Beyt : Kendi elimle yâre kesüb verdimim kalem

Fetvâyı ḥûn-ı nâ ḥaḳḳımı yazdı iptidâ (28b)

8.4.9. Salih Efendi

Şârih Murâd Nakşibendi'nin hocalarından olan Salih Efendi, doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber on dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Salih Efendi Nakşibendî şeyhi Abdullah Kaşğari'nin halifesi olarak da bilinmektedir. Murâd Molla, Fars edebiyatı ve klasiklerini hocası Salih Efendi'den almıştır. Metnimizde de şârih hocasından şöyle bahseder:

Mısrâʿ-ı şani aña ḳarine olur. Bundan ğayrı maʿna ḥatıra gelmiş ise daḥi ustâd-ı ekremim Sâliḥ Efendi ḥazretlerine bu vechîle taḳrîr itmekle biʿaynihi bu meḥalle şebt ve imlâ olmuştur. (5a)

8.4.10. Halet Efendi

Osmanlı devlet adamlarından. 1760 yılında İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed Said' dir. Hâlet Efendi denmekle meşhurdur. Hâlet Efendi, Şeyhülislâm Şerif Efendinin yanında yetişti. Atâullah Efendi'nin mühürdâr yamağı olduktan bir müddet sonra Ohrili Mir-i Mirân Ahmed Paşanın hizmetine girdi. Daha sonra Galata Mevlevihânesi şeyhi meşhur şâir Gâlib Dede'nin dergâhına girdi. Kısa süre sonra, baş muhâsebeci ve orta elçi olarak Paris'e gönderildi. Üç seneden fazla Paris'te

kaldı. 1807 târihinde İstanbul'a döndü. Divân-ı hümâyün beylikçiliğine bir süre sonra da rikâb-ı hümâyün reisliğine getirildi. Bu vazifesi sırasında İngilizlerle gizli ilişkisi olduğu ortaya çıkarılınca Kütahya'ya sürüldü ise de sonra İstanbul'a döndü. Bağdat Vâlisi Süleyman Paşanın yerine vezirlik rütbesi ile Said Beyin vâli tâyinini temin etmek maksadıyla memur olarak Bağdat'a gönderildi. Bir müddet sonra tekrar İstanbul'a dönünce rikab-ı hümâyün kethüdâlığına tâyin edildi. Fenerli Rumların bâzılarına kâtiplik yaptığından, onların lehinde, devlet aleyhine bâzı yolsuz hareketlerde bulunduğu idea edildi. Mora İsyanına sebep olan kişiler arasında onun da ismini görünce Sultan İkinci Mahmûd Han tarafından Konya'ya sürüldü. 1823 (H.1238) senesinde Hassa hasekilerinden Ârif Ağa tarafından idâm edildi.

Hâlet Efendi zekî, hitabeti kuvvetli biri olmanın yanında muhaliflerini, menfaatine dokunanları bilhassa makâmına rakip gördüklerini aslâ affetmezdi. İkinci Mahmûd Han'a da devamlı muhâlefet etmiştir. Yeniçeri ocağının yeniden tâmirine karşı çıkmış ve isyan çıkartmakla tehdit etmiştir. Bunun dışında, bir şâir olarak, evini her zaman âlimlere ve şâirlere açmış, ilmî ve edebî meseleler üzerine münâzara etmiştir.

Hâlet Efendi'nin Zînetü'l-Mecâlis adlı Dîvân'ı ise birçok kasidelerden, bilhassa talebesi olduğu hocalarını övmek için yazdığı şiirlerden meydana gelmiştir. Bu eser matbu olup 1842'de basılmıştır. Galata Mevlevîhânesi içinde bir sebil ile bir kütüphâne yaptırmıştır. Bu kütüphânenin kitapları bugün Süleymaniye Kütüphânesinde ayrı bir kısım olarak bulunmaktadır. Eserde ise olumsuz yönü ile geçmektedir.

Zîrâ 'aşrımızda Hâlet Efendi ve Pertev Pâşâ ve bunlarıñ emşâli ricâli devlet-i 'âlîyeden ve vüzerâdan çok kimesneler gördük ki dervîşlik taşlarlar idi. Hâl böyle

iken gerek devlet-i ‘âlîyeden ve gerek fuğarâyâ etmedikleri zulum ve ekmedikleri tohum u fesâd kalmadı. El‘ân bitmektedir ve ‘ibâdullâh zarar görmektedir. Dervîş olmayan vüzerâ anlardan inşâflı ve merhametli çıktılar ve tarikâta intisâbları daği ancak mâl u câh içindir. (11b)

8.4.11. Pertev Paşa

Arnavut asıllı Türk devlet adamı. Enderun’da yetişti. Kapıcıbaşive Yeniçeri Ağası oldu. 1554’de Nahçıvan Seferi’nden sonra Sokullu Mehmed Paşa’nın yerine Rumeli beylerbeyi, 1555’de de dördüncü vezir olmuştur. Daha sonra üçüncü ve ikinci vezirliğe yükseldi. Kıbrıs Seferi sırasında donanma serdarı oldu, Girit’e asker çıkardı, Çerigo, Zanta ve Kefalonya adaları yağmalandı. Dalmaçya kıyılarında Lesina, Antivri Sopot ve Dulcino kaleleri alındı. İnebahtı yenilgisinden sonra ikinci vezirlikten azledildi. Eserimizde ise olumsuz yönüyle ele alınmış, zalim yöneticilerden sayılmış.

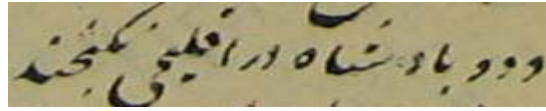
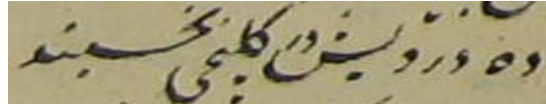
Zîrâ ‘aşrımızda Hâlet Efendi ve Pertev Pâşâ ve bunların emşâli ricâli devlet-i ‘âlîyeden ve vüzerâdan çok kimesneler gördük ki dervîşlik taşlarlar idi. Hâl böyle iken gerek devlet-i ‘âlîyeden ve gerek fuğarâyâ etmedikleri zulum ve ekmedikleri tohum u fesâd kalmadı. El‘ân bitmektedir ve ‘ibâdullâh zarar görmektedir. Dervîş olmayan vüzerâ anlardan inşâflı ve merhametli çıktılar ve tarikâta intisâbları daği ancak mâl u câh içindir. (11b)

8.4.12. Şeyh Sadî

13. yüzyılda yaşamış ünlü Fars şâiri olan Şeyh Sadî, gerek kendi dönemindeki ve gerekse de kendinden sonra gelen şâirleri etkilemiş, şâirler arasında oldukça rağbet görmüştür. Tezkirelere baktığımızda Sadî’nin adı, doğum tarihi

konusunda tam bir ittifak yoktur. Onunla ilgili kesin olan Şiraz'da doğduğu ve 1292 tarihinde yine bu şehirde vefat ettiği'dir. Oldukça eser veren Şadî'nin en önemli eseri Gülistan ve Bostan'dır. Nitekim metnimizde de Gülistan adlı eserinde alıntı yapılmıştır.

Şeyh Sa' di Gülistânında buyurmuşdur ki :

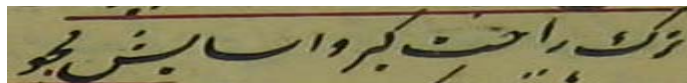

(16b)

8.4.13. Şeyh Feriduddin Attar

13. yüzyılda yaşamış bir başka ünlü Fars şâiri de Şeyh Feriduddin Attar'dır. Attar tıpkı kendi döneminde yaşayan Şeyh Sadî gibi kendisinden sonra gelen şâirleri etkilemenin yanında Türk şâirleri de etkilemiş, başta Mantık'ut Tayr ve Pendnâme olmak üzere bir çok eseri Türkçe'ye tercüme edilmiş, öemli ölçüde raġbet görölerek okunmuştur. Metnimizde de onun Pendname adlı eserinden alıntı yapılarak konu açıklanmıştır.

Nitekim Şeyh Atâr kıddisesirrehu Pendnâmesinde buyurmuşdur :

8.4.14. Yunus Emre

13. yüzyılda Anadolu’da yaşayan ve Anadolu’da Türk edebiyatının kurucularından olan Yunus Emre tekke ve halk edebiyatının büyük şairlerindedir. Gerek doğum tarihi ve gerekse de yaşamı hakkında bilgiler sınırlıdır. “ kesinlikle ne doğum yerini , ne ailesini ne de yaşayış tarzını biliyoruz. Doğum ölüm tarihleri, ölüm yeri ve mezarı da bulanıklar içinde, yani dervişlik ülküsüne çok uygundur.”¹²⁹

Şiirleri daha çok dinî, tasavvufî içerikli olan Yunus Emre, eserlerinde sürekli insan sevgisi üzerinde durmuş, halkı, Hakk’ın tecellisi olduğu için kırmamak gerektiğini düşünceleriyle beyan etmiştir. Hakkında oldukça fazla menkıbeler olan Yunus Emre’nin, Divan’ı ve Risaletü’n Nushiyye adlı eserleri vardır. Yunus, metnimizde insan sevgisi üzerine söylediği sözler ile adı geçmiştir.

Allâh Ta‘âla a‘lemu ‘âşık Yunus kuddisesirrehunuñ beyiti
 Bir mübârek sefer olsa da gitsem
 Ka‘be yollarında kumlara batsam
 buyurduğı orâsı olmağ gerekdir. (10b)

Allâh u ta‘âlayı görücü olan göz nâhıdar olan insânın eṭvâr-ı nâ-pesendine sinden şikâyet tutmaz. Zîrâ bu Yusuf-ı haḳîkiye halk –ı ‘âlemiñ cürmüni bağıslamağ layıqdır. Eger bâğıslamamış olsa Cenâb-ı Kibriyânın yarattığını hoş görmemiş olur ve haḳîkatda halkdan şikâyet Hâḳdan şikâyet olur. Binâen aleyh maḳlûḳdan gördüğü sitemi dide-i haḳbîn Cenâb-ı Kibriyâ’ya baḳş eyler. Niteki ba‘zı kâmiller yarâdılanı hoş gör yarâdandan için buyurmuşlardır. (6b)

¹²⁹ Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004 cilt II s 312

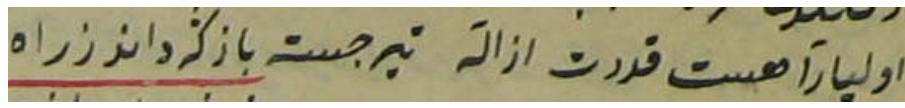
8.4.15. Mevlâna Celaleddin Rumî

1207 tarihinde Horasan'ın Belh kasabasında doğan Mevlâna, asıl adı Celaleddin Rumî olup, Mevlâna ismiyle adı sürekli anılmıştır. Anadolu'da Tasavvuf edebiyatının gelişmesi ve yayılmasında çok önemli katkısı olan Celaleddin Rumî'nin şiirlerinde İlâhî tecellî, İlâhî aşk ve insan sevgisi başlıca temalar olmuştur. Mesnevi, Divân-ı Kebir, Mektubât, Mecâlis-i Seb'a, Fihi mâfih eserleridir. Bunlar içerisinde Mesnevi oldukça meşhur olmuştur. Nitekim eserimizde de Mesnevi'den alıntılar yapılmıştır.

Mesnevî -i Şerîfde Şeyh Zârir hikâyesinde Hâzreti Mevlâna kuddisesirruhu buyurmuştur: “Hak en hağğa ki cânîet dinest ki merâ ber beyt-i cûd beñzedi est” (3a)

Niteki Cenâb-ı Mevlâna kuddisesirrehu buyurmuştur:

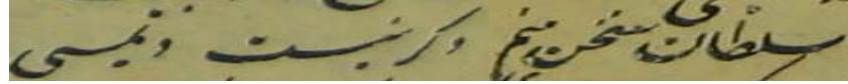
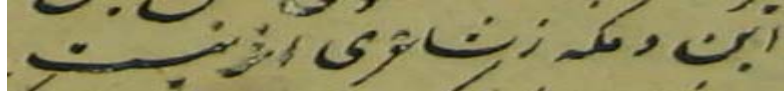
Mesnevi :

 (14b)

8.4.16. Şeyh Galib

Klasik edebiyatımızın son büyük şairi olarak bilinen Şeyh Galib, on sekizinci yüzyılda yaşamış, Sultan III. Selim döneminde yetişmiştir. Asıl adı Mehmet olan Şeyh Galib, Galib mahlasını kendisi takmıştır. Galata Mevlevîhânesi şeyhi olduğu yıllarda devrin önemli bilgin, bürokrat, yönetici ve şairleri çevresinde toplanmıştır. Divan ve Hüsn-ü Aşk onun önemli eserleri arasında yer alır. Metnimizde de onun Hüsn-ü Aşk adlı eserinden alıntı yapılmıştır.

Ġâlaṭa şeyhi Ġalib'in Ġüs-n-ü 'Âşkında beyt :

daḥi bu hezeyânîñ 'aynıdır. (34a)

8.4.17. Cemşîd

Acemler'in efsanevî hükümdarlarından olan Cemşîd, İran mitolojisine göre oldukça uzun bir ömür yaşamıştır. Asıl adı Cem olan bu padişahın Cemşîd adıyla anılması şu husustan dolaydır. “efsaneye göre Cem dünyayı dolaşırken Azerbaycan'a gelince burayı beğenip, gündoğuşunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş. Güneşin doğuşuna yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturmuş. Güneş doğunca taht, tâc ve kaftan parlamaya başlamış. Halk bunu görünce o güne nevrüz(yeni gün) Cem'e de Cemşîd (ışık şâhı) demişler.”¹³⁰ İsmi sürekli cam ve kadehle bütünleşen Cemşîd, metinde de cam ile özdeşleştirilmiştir.

Bizim zânu-yı kadehimiz bizim yüzümüze her ân bir laṭif u tâze meclis kûrar ve bizim kase'-i zânumuz Cemşîd'in kadehini dâğlar ve Cemşîd'in câmı bundan ciḥânumâ diye bizim zânu-yı kadehimize ḥased eder. Meşhûrdur ki Sulṭân Cem' Ḥükemâ'ya bir câm-ı ciḥânumâ yaptırmış ve andan bâde-nüş ederken dünyâyı bütün seyreder imiş. (26a)

8.4.18. İskender-i Zülkarneyn

¹³⁰ Pala, Ag.e. s 86

Asıl adının Abdullah ibn Dahhak, Merzuban ibn merduye el yunanî, yuyan bin yafes, sa'b b. Râşid, Zî Şeddâd b. Ad b. Tat b. Sebe vs.¹³¹ olduğuyla ilgili çeşitli görüşler vardır. Ona Zülkarneyn denmesinde farklı görüşler vardır. “ başının iki yanında etten iki küçük boynuz olduğu söylenir. Başının iki tarafında iki tutam saç olduğundan, tacının iki boynuzu olduğundan, yaşadığı sürede iki yüz yıl sona erdiğinden, dünyanın iki tarafını, doğu batıyı dolaşmış; buralara hakim olduğundan”¹³²bu lakapla eserlerde zikredilmiştir. Divan şiirine baktığımızda o, ya Hızır’la ya âb-ı hayat dolayısıyla ya da ayine ile ele alınmıştır. Metnimizde de âyîne dolayısıyla adı geçmektedir.

Cem‘ Hükemâ’ya bir câm-ı cihânumâ yaptırmış ve andan bâde-nüş ederken dünyâyı bütün seyreder imiş. İskender-i Zülkarneyn raşâd ile hükemâya bir ayine yaptırdı ve İskenderiye’de minâre üzerine vaz‘ edip andan cihânı seyrettiği gibi bu ikisi meşhûrdur.(26a)

8.4.19. Hüsrev

İran’ın ünlü şahırlarından olan Hüsrev, Pervîz lakabıyla da tanınmaktadır. İran hükümdarlarından Nüşirevân’ın torunu ve Hürmüz’ün oğlu olarak da bilinir. Hüsrev ile Şirin ya da diğer adıyla Ferhad ile Şirin hikâyesinin baş kahramanlarıdır. Efsaneye göre gerek Hüsrev ve gerekse de Ferhâd Şirin’i sevmektedir. En sonunda Hüsrev türlü entrikalarla, Ferhad’ı saf dışı bırakarak Şirin’e kavuşur. Eserimizde de bu üçlü arasındaki aşktan bahsedilmekte, Hüsrev’in amacına ulaşmasına değinmektedir.

¹³¹ Pala, Ag.e. s 236

¹³² Botsalı, a.g.t. s 105

Husrev dedikleri Sulţân gibi bir ‘âşık lâzımdır ki bu yâğız at gibi olan nâle’-i şebhiziñ kıadrini bilsin. Husrev’iñ bir a‘lâ siyâh atı varmış ve anı gâyet sever imiş. Zîrâ Fâris olan a‘lâ atıñ kıadrini bilir. Hatta kemâl-i muhabbetinden sâyıslara inanmayıp gecelerde hareminden çıkıp ve ahıra varıp atını görür imiş ve bu Husrev’i Şîrîn dedikleri ma‘şûkanıñ ‘âşığı olmağla Ferhâd’iñ rakıbidir. Bîçâre Ferhâd, beyhude derdini çekdi ve ‘aşkla aldı. Husrev Şîrîn ile bekâm oldu ve vişâline erdi. (9b)

8.4.20. Ferhad & Şirin

Ferhad ile Şirin hikayesinin baş kahramanlarından olan Ferhad, Hüsrev adlı İran şâhının sevgilisi olan Şirin’e âşıktır. “ Şirin’in arzusu üzerine bîsütûn adlı bir dağı delmesi istenir. Çünkü kendisi bir mimar –mühendistir. “¹³³ Ferhad aşk ile bu dağı delmeye çalışırken Hüsrev buna dayanamaz ve bir kocakarı vasıtasıyla Ferhad’a, Şirin’in öldüğü haberini gönderir. Şirin’in öldüğüne inanan Ferhad ise canına kıyar. Bu hikaye klasik edebiyatımızda mesnevi konusu olarak işlenmiştir. Ferhad çektiği ızdıraplarla Mecnûn’a benzetilmiş, gerçek bir âşığı temsil etmiştir. Metnimizde de Hüsrev- Ferhat ve Şirin birlikte adları geçmiştir.

Binâaleyh ‘aşk Ferhâd’iñ kânı için rûz u cezâda Husrev-i pervîz dedikleri pâdişâhı ahz eder ve anıñla huzur-u Bâri’de murafa‘a olur. meşhûrdur ki Husrev ve Ferhâd Şîrîniñ ‘âşklarıdır. Bu şüretde *ahadü hü mâ ahirehu rakı b* olmağla Husrev Ferhâd’a pâdişâhlığı sebebiyle galebe edip ‘idâmına sebep olmuş. Her ne kadar Husrev dağı ‘âşık ise ve ‘âşıka muntasib ise lâkin Ferhâd da kemâl-i ‘aşk olmağla huşuşla ‘âşkıñ olup Ferhâd’iñ kânını ‘aşk andan muţâlebe eder ve Husrevî pâdişâhlığı ‘âşkıñ elinden tahtışe kâdir olamaz. Zîrâ ahretde pâdişâhlık ‘azameti

¹³³ Pala a.g.e. s 152

yoğdur ve pâdişâhlar bayâğı âdem gibidirler ; ancak pâdişâhlık şevket-i dünyâda kârger olur. (10a)

8.4.21. Leyla & Mecnun

Klasik edebiyatımıza konu olan bir başka aşk hikayesi Leyla ve Mecnun'dur. Bu hikayenin gerçekte yaşanmış bir olay olduğu ileri sürülmektedir. “ Beni Amir kabilesinden Kays ile Leyla daha çocukken birbirini severler. Dedikodular çoğalınca Leyla'nın annesi kızını çadıra kapatır. Kays ise sevgilisini göremeyince, üzüntüyle aklı başından gider ve sahralara düşer. Bir müddet sonra da Mecnun(deli) anılmaya başlar. “¹³⁴ çeşitli engellerden sonra Leyla Mecnun'u bulur ; ama Kays maddî aşkla ilişkisini kestiğini söylemesi üzerine ,Leyla ümitsiz bir şekilde döner ve kısa bir süre sonra da üzüntüden ölür. Eserde dikkati çeken önemli bir özellik sevgiliye kavuşamama ve acı çekmedir. Mecnun sevgiliye kavuşmak istememektedir. Divan şiirinde de şâirler kendilerini Mecnun'a; sevgiliyi de Leyla'ya benzetmişlerdir.

Sırr-ı halka'-i ehli cünûn olan Mecnûnu Leyli'nin 'aşkı ile töhmetlenmiş ve 'aşk kendüyi kendinden almış ve kelâmınıñ sırr u büni yoğdur derler aşla kelâmını ışğa itmezler. Mecnündür saçma söyler derler. Böyle denilir, bundan ğafildir ki merdüm-ü divâneniñ kelamı maħmil saçıcılar tutar. (4a)

Öyle zât geyikleriñ gözünden Leyliñiñ nighini görür bu cihetle çeşm-i ğazâlân ile Leyliñiñ gözü 'inde bir olur. niteki Mecnun böyle olmağla çeşm-i ğazâlân ile eğlenip Leyli'sini aramaz idi. Ya'ni vahdet maħâmını bulanlar her şeyden hağğı görürler demektir. Nitekim ba'z-ı 'ârifin “*mâ râ'eyte şey'en illâ ve râ'eyte allâhu fih*” buyurmuşlardır. (15b)

¹³⁴ Pala a.g.e. s 288

9. METİNDE ADI GEÇEN ESERLER ve YERLER

Metnimizde Mesnevî Şerif, Gülistan, Nefahat'ül Üns, Hüsn-ü Aşk, Nân u Helva, Pendname gibi eserlerle ; Nil, Tebrîz, İsfahan, Mısır, Tur Dağı, Mekke, Kerbela gibi coğrafi yerlerin adı geçmektedir.¹³⁵

Mesnevî: Edebiyatımızda nazım şekli olmasının yanında özel adlarda kullanılmıştır. Mevlâna C. Rumî'nin Mesnevî'si manzum şekilde yazılmış 25618 beyitten oluşmuştur. (3a), (14b)

Gülistân: Şeyh Sadi'nin yazmış olduğu bu eser hem manzum hem de mensur özellikler taşımaktadır. Bölümleri birbiriyle bağlantılı bu eserde hikayelerin çoğu gerçek yaşamdan alınmış, hikayeler bir bütün halinde işlenmiştir. (16b)

Nefahat'ül Üns : Zünnn-i Mısrî'nin eserlerinden olan Nefahat'ül Üns eserinden örnekler verilmiştir. (6a)

Nân u Helvâ : Bahâeddîn Âmilî'ye ait olan bu eserde metinden örnek verilerek açıklama yapılmıştır. (30a)

Hüsn-ü Aşk: Şeyh Galib'in ünlü eseri olup, mesnevi tarzında yazılmış, manzum alegorik bir eserdir. (34a)

Pendnâme : Feridun Attar'a ait bu eser, İran edebiyatının önemli eserlerinden olup, çeşitli dillere tercüme edilmiştir. (28a)

Esede geçen yer adları : Nil nehri, Hz. Musa'nın bu denize bırakılmasıyla(12b); Tebrîz şehri şâirle bütünleştirilerek (10b); İsfehân şehri, yine şâir ve İsfehân halkıyla(7b),(19b),(21b); Mısır ülkesi Hz. Musa ile (12b); Tur dağı İlâhî tecellî ile(18b); Mekke şehri Kabe'nin varlığı ile(2b) ; Kerbela şehri ise Hz. Hüseyin'in şehid edilmesiyle (28a) ilişkilendirilmiştir.

¹³⁵ Söz konusu eserler şahıslar bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı için tekrar teferruata inilmemiştir.

10. ESERDE GEÇEN MANZUM-MENSUR İKTİBASLAR

Kelime anlamı bir kelimeyi, bir cümleyi veya bunların anlamlarını olduğu gibi alma demek olan iktibas divan şâirleri tarafından sık kullanılmıştır.

Şiir şerhleri, hedef bir nazmı açıklamak üzere çoğunlukla mensur tertip edilmiştir. Fakat, bir manzumeyi açıklarken başka nazım parçalarından da faydalanmak, bir metot özelliği olarak kabul etmemizi gerektirecek kadar sıklıkla başvurulan işlemlerdendir. Mana ve mefhumları şiirin büyüdü dünyasından kurtarmak zorunda olan şarih, nesrin sığlaştığı birçok yerde nazımın enginliğine sığınmış, aynı zamanda şair olan şarihler kendi manzumelerini de bu ve başka amaçlar için iktibas etmişlerdir. Üç dilde de yapılan manzum iktibasları bir arada görmek, hem metot özelliği olarak bu işlemi tanımak ve hem de şarihlerimizin iktibastaki tercihlerini ve edebi zevklerini görmek açısından önem taşımaktadır.¹³⁶

Eserde de belli başlı kullanılan iktibaslar şunlardır:

Allâh Ta‘âla a‘lemu ‘âşık Yunus kuddisesirrehunuñ beyiti

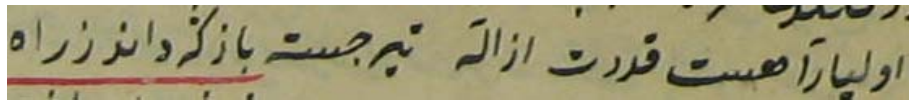
Bir mübârek sefer olsa da gitsem

Ka‘be yollarında kumlara batsam

buyurduğu orâsı olmak gerekdir. (10b)

Niteki Cenâb-ı Mevlâna kuddisesirrehu buyurmuşdur:

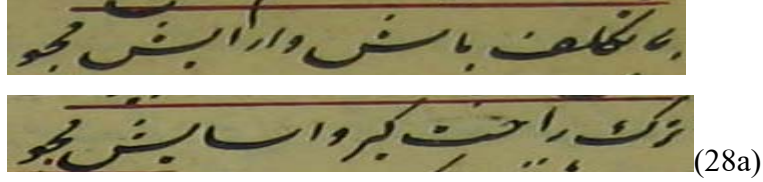
Mesnevi :

 (14b)

Niteki ba‘zı kâmiller yarâdılanı hoş gör yarâdandan için buyurmuşlardır. (6b)

¹³⁶ Ceylan, a.g.e s.392

Nitekim Şeyh Aţţâr  uddisesirrehu Pendnâmesinde buyurmuşdur :

(28a)

Ve yine Sultân Selîm-i şaliş Şeyhul İslâm Muhammed   Ârif Efendi için bu beyiti buyurdular diye ħin-i ħalinde meşhûr oldu idi.

Beyt : Kendi elimle yâre kesüb verdiğim  alem

Fetvâyı ħûn-ı nâ ħa  ımı yazdı iptidâ (28b)

Niteki Ĥazreti Mısrî  uddisesirrehu buyurur :

Beyt :  anden gelür yoluñ seniñ yâ  ande varur menziliñ

Nerden gelib gitdigini añlamayan ħayvân imiş (10b)

Mansûr Ĥazretleri'niñ *enel â * buyurduğunu k fre ħaml ettikleri gibi bunlarıñ ise hep m cmelivardır.(3a)

“ şu mâhîler ki deryâ içredir. Deryâyı bilmezler” ħattâ bir  adim bâlı a sâ'ir bâlı lar su'âl etmişler. Cevâbında demiş ki “ şûdan ħâlî yeri gösteriñiz . Ben daĥi şûdan size ħaber söyleyeyim.27b

Seyyid Nizâmzâde  uddisesirruh buyururlar: Zâĥidlere ver cenneti m ştâ ıdır. (3a)

11. ESERDE TESPİT EDİLEN KAZİYYE, FEHVA, MANTUK, MEFHUM, DARB-I MESEL, KELAM-I SUFİYYE

Kaziyye, fehva, mantuk, mefhum, darb-ı mesel, kelam-ı sufiyye vb. adlarla sunulan bu yapılar içerisinde her üç dile yayılmış bir yelpazede atasözleri, vecizeler ve mutasavvıflar arasında şuyu bulmuş olan söyleyeni belirsiz sufi sözleri yoğunluğu oluşturmaktadır. Nadiren ayet, hadis, hikmetli mısra ve beyitlerin de böyle takdim edildiği görülür.¹³⁷

‘Ârifler ka‘be içindeki muşalli gibidir. Her cânibe ki teveccüh eder. namâzı dirüst olur. (5b) kelâm-ı sufiyye

enelhâk(Ben Hakkım) (3a) Hallâc-ı Mansur

Niteki ba‘zı kâmiller yarâdılanı hoş gör yarâdandan için buyurmuşlardır. (6b) Yunus Emre

Leyse fi habibeti sevilla (16b) Beyâzid-i Bistâmî

Lev na’ref temuni mescide temuti (16b) Hasan-i Harkanî

Đurûb-u emsâli meşhûredendir. Çuğa kimdeñ ise ğonca kenârını kuşândık derler. (11a)

Yalnız ekmeğe yahut kuru ekmeğe kanaat eyle. (7a)

Zîrâ şamân altındaki şuyuñ hileleri perde içinde olur. (7b)

Bülbülün şadâsı anın kulağında baykuş nâlesi gibidir. (26b)

Fe heyhât sümme heyhât(3b)

12. ŞERHTE DİDAKTİK ÖRNEKLENDİRME

Tasavvufi şiir şerhleri, diğer bütün tasavvufi ürünler gibi belli bir hedefe yönelik kaleme alınmıştır. Şarihlerin bu eserlerle ulaşmak durumunda oldukları kitlenin edebi zevkini ve tahsil seviyesini göz önünde bulundurma mecburiyetleri, onların şerh üsluplarını şekillendiren en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle şerhin bütününde sade bir dil kullanma ve mümkün olduğu kadar anlaşılması güç felsefi ve itikadi mevzulara girmeme gayreti gibi teknik birtakım hassasiyetlere eklenebilecek bir diğer husus, ilk anda anlaşılması zor olmakla birlikte kesinlikle bilinmesi gerekli olan tasavvufi umde ve mefhumları bazı misaller aracılığıyla anlatmaktır.¹³⁸ Eserimizde de didaktik örneklere sıkça yer verilmiştir.

görmezmiş şuretler ayinenin birliğine hâlel ve ziyân itmez. Her ne kadar ayineye suver defa'ât-ı vâhîde yâhud defa'âtle 'aks itse yine âyînde vahdet derkâr ve âyîneye keşret gelmez. Bunun gibi dil-i 'ârif-i billah daği âyîne gibi olmağla her ne kadar keşret de olsa süver-i keşire kendüye mün'aķis olsa anın vahdeti gedip ve haķķı ferâmuş eyleyip ve o keşretle kendüye bir keşâfet 'ârız olmaz ve Haķ ile haķ olmağdan kalmaz. *Şurethâ* kelimesi *neyendâzed* kelimesinin fâ'ilidir. (4a)

Görmez misin zîrâ her kemânın kuvvetini çekmeksiz mücerred şöyle bakmağ ile yâhud kemânkeş olmadıkça ve tîr- endazlıkda mehâret kesb itmedikçe bulmağ ve añlamağ mümkün değildir. Bunun gibi güzellerin aşķına giriftâr olmadıkça ve meydân-ı 'âşķ da çok vaķit bulıp gezmedikçe ķanğı güzeliñ nâz u şîvesi 'alâdır ve ķanğısı anın dūnundadır. Bilmek mümkün olmaz. (6a)

¹³⁸ Ceylan, s.432

Görmez misiñ bañr burada nefesini şayılmış urur ve deryâ habâbdan nefesini ta^c dâd ederek alır ve nefesini heşâb edersen dañi bañırdan ğayret alıp nefesini heşâb eyle ve izâ^c a eyleme.

13. MUHTELİF KAYNAKLARA GÖNDERMELER VE ALINTILAR

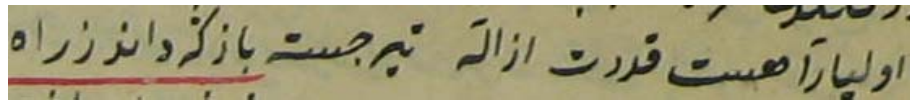
Tasavvufi şiir şarihlerinin iyi tahsil görmüş, yaşadıkları asrın hemen bütün popüler ilimleri hakkında bilgi sahibi, başta tasavvuf olmak üzere birçok ilim dalının temel kaynaklarına ulaşmış ve tetkik etmiş kimselerdir. Bu yüzden şerhler yalnız edebi mahiyette eserler değil çok değişik konularda bilgileri muhtevi gerçek birer kültür hazineleri olarak değerlendirilmelidir. Bununla ilgili bir metot özelliği de şarihler tarafından muhtelif eserlere yapılan göndermeler ve alıntılardır. Bu işlemi yaparken şarihler çok titiz davranmış ve yazar adı, kitap adı hatta bazen sayfa numarası zikredilerek ortaya konulmuştur. Bazen de teferruattan kaçındıklarında okuyucuya yer gösterme temayülü göstermişlerdir. Şarih başkalarına ait eserlere göndermeler yaparken, kendi eserine de göndermeler yapar.¹³⁹ Eserimizde de yapılan alıntılar da kendisinden alıntı yapılan yazarın adı ve eseri verilmiştir.

Mesnev'î –i Şerîfde Şeyh Zârir hikâyesinde Hâzreti Mevlâna kuddisesirruhu buyurmuştur: “Hâk en hâkka ki cânêt dinest ki merâ ber beyt-i cûd beñzedi est” (3a)

Niteki Cenâb-ı Mevlâna kuddisesirrehu buyurmuştur:

Mesnevi :

¹³⁹ Ceylan, s.426

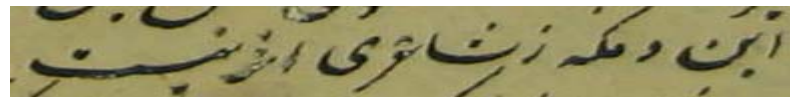
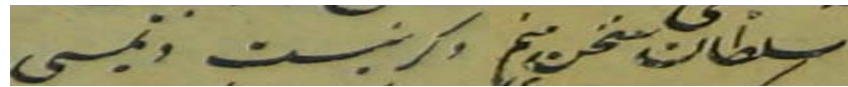
 (14b)

Niteki ba‘zı kâmiller yarâdılanı hoş gör yarâdandan için buyurmuşlardır. (6b)

Nitekim Şeyh Atfâr quddisesirrehu Pendnâmesinde buyurmuşdur :

 (28a)

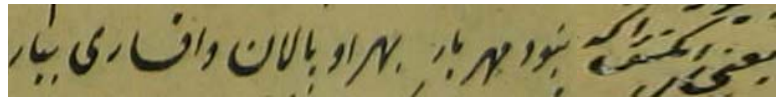
Ġâlaṭa şeyhi Ġalib’in Hüs-nü ‘Âşkında beyt :

daḡi bu hezeyânîñ ‘aynıdır. (34a)

Zîrâ bî ‘aşqdan, insân guruhun olmayıp belki *ḡacer u ḡâr-i lâ yethem* gibidir.

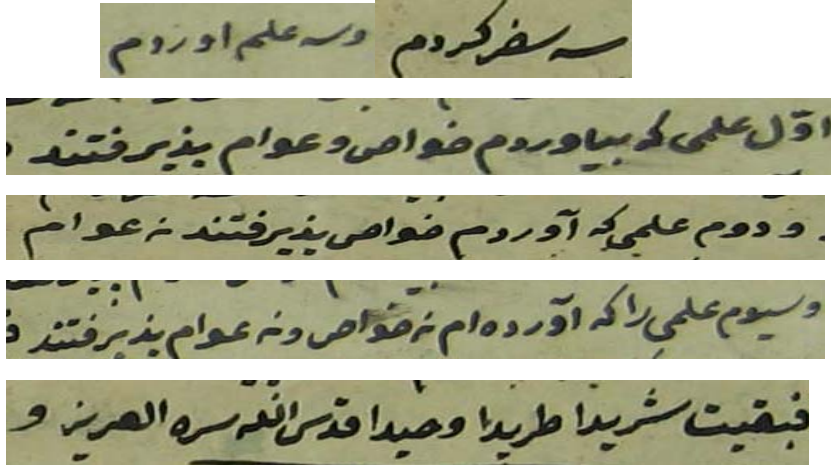
Niteki Bahâeddîn Âmilî Nân u Helva nâm risâletinde buyurmuşdur. Beyt :

 (30a)

Zîrâ ḡalib ḡazine-i Allâh’dır ; velâkin muḡaffel olmamaḡla bir şey’i yok gibi görünüyor . Niteki Şâhidî merḡum luḡatında buyurmuşdur. (Tuhfe-i Şahidî)

 (23a)

Nefehât'ül Üns namı kitâbında mesturdır ki Hâzreti Zünnun quddisesirrihu buyurmuşdır. (6a)

14. ŞÂİR VE ŞÂİRİHE AİT BİYOGRAFİK BİLGİLERİN ŞERHE İDHÂLİ VE ŞÂİRİN ŞİİRE VE ŞÂİRE BAKIŞ AÇISI

Şârihler şerh ettikleri manzumeleri incelerken bir taraftan manzumesini çözümlendiği şâirin hayatıyla ilgili bilgilere ulaşırken diğer taraftan da kendisi ile ilgili bilgileri, kimlerden etkilendiğini çözümlene sırasında vermektedir. “Çoğunlukla manzumeye bağlı kalmakla birlikte, şerh edilen manzumelerin şairi tarafından üçüncü gözlerden gizlenmiş olan ve ancak şarihin fark edebildiği ledünni boyutları vardır ki bu ledünni iklimi gözler önüne sermek üzere yapılan yorumlar okuyucuyu şerhin manzumedan uzaklaşarak gereksiz tafsilata boğulduğu fikrine zahib edecek kadar uzayıp gider. Dolayısıyla herhangi bir manzumenin şerhi, ilk bakışta o manzume ile irtibatlandırılması mümkün olmayan çok değişik konularda malumatı ihtiva ediyor olabilir. Şarihler beytin maverasında kendilerine tahsis ettikleri işte bu uçsuz bucaksız hareket sahasını özgürce kullanırken, eğildikleri bazı

konularda hükema, felasife, müfessirin, ulema veya fukahaya ait farklı görüşleri nakleder; çelişenleri tenkit edip deliller sunarak kendi fikirlerini ispat etmeye çalışırlar.”¹⁴⁰ eserde de Sâib-i Tebrîzî ile bilgilerin aktarılması yanında şârih Murâd Molla ile biyografik bilgilere de rastlanılmıştır. Ayrıca Murâd Molla'nın esere ve şâire bakış açısı da metinde verilmiştir.

Hağ Celle ve ‘alâniñ talebi şahrâsında ve sülûkda baña bir mürşid yoğdur. Belki kendi kendime râh-ı sülûk etmişimdir. Zîrâ ğayrıñ kanâdıyla baña uçmağ sevdâsı yoğdur. Binâberîn mürşid ittiğâz etmedim demekdir. Eger bir şeyhe mürid olsam seni ben insân etdim diyerek kaç len yâğûd hâlen imtinân eder. Ben ise minnete tağammül edemem . İyisi Allâh Ta‘âla hazretlerini kendim yalnız aramağdır. (10b)

Burada şâir ile ilgili bilgi verilmiş olup şâirin bir tarikata intisab etmek istemediğini bunun nedeni ile birlikte açıkladığı görülmektedir. Sâib ile ilgili verilen bir başka örnekte onun, şârih tarafından bir başkasıyla kıyaslandığı görülür.

Bir kimesneki Şâ'ib gibi ayağını mağâmı rızâya koydu ve Mevlâ'niñ kâdrine ve fi'line râzı oldu bu fâni 'âlemi kalbi hoş olarak ve kendine aşlâ inğibâz ve ıztırâb olmayarak 'ömrünü geçirdi ve kalbinde huzur ve râhat buldu. Ammâ mertebe-yi teslîme vâşıl olmaya bu niçin böyle oldu ? ve şundan öyledir diyerek miğnet ve ıztırâbda kalıp 'ömrünüñ lezzet ve halevetinden bî behre olarak ve Cenâb-ı Hağğa tâ'at ve 'ibâdet etmeyerek ve dâ'imâ ef'âl-i ilahîyeye mu'tarız olarak ahirete gitdi. (12b)

Çilleyle girmesiniñ ma' nâsı kendüye kiriş ma' nâsı kendüye kiriş tağılıp çille- nişinlü gibi iki kat olmasıdır. Böyle iken yine zûlmünden fâriğ olmayıp gerek insânı

¹⁴⁰ Ceylan, s.421

ve gerek hayvânı vurup öldirmekten hâli olamadı ve çille-nişlik ve devîşlik aşlâ kendiye faydâ vermedi. Fi'l-vâқи Şâ'ib-i merhûmuñ buyrduğı gibidir. Zîrâ aşrımızda Hâlet Efendi ve Pertev Pâşâ ve bunlarıñ emşâli ricâli devlet-i 'âlîyeden ve vüzerâdan çok kimesneler gördük ki dervîşlik taşlarlar idi. Hâl böyle iken gerek devlet-i 'âlîyeden ve gerek fuçarâyâ etmedikleri zulüm ve ekmedikleri tohum u fesâd kalmadı. El'ân bitmektedir ve 'ibâdullâh zarar görmektedir. Dervîş olmayan vüzerâ anlardan inşâflı ve merhametli çıktılar ve tariqâta intisâbları dağı ancak mâl u câh içindir. (11b) bu beyitin şerhinde de şârih Sâib-i Tebrîzî'yi onayladığını kendi asrından örnek vererek açıklar.

Şâir şiir yazma konusunda kendisine aşırı derecede güvenmekte ve bu durumundan gurur duymaktadır.

Her kânde ki Şâ'ibiñ kâlemi inci gibi ğazel ve kâsîdeler saçıcı olur. Halkın ağızları maşşere dek şadefiñ ağızı gibi açık kalır. Kemâl-i hayretlerinden “bu ne sözdür ve niçe kelâmdır“ diye şadefiñ ağızının kûşâdeliğı katre-i bârân-i Nisanî almak zamanında olur. (2b)

Ey Şâ'ib! Seniñ lebinden a' lâ inci dökülsün nice bir şadef gibi buhl edip ağızını kapama ve aç ki dürr gibi ebyât ve eş'âr ağızından dökülsün ve cihân inci ile malâmâl olsun . Şadef katre-i bârânı aldıktan sonra ağızını açmaz ve kapar güyâ incilerim dökülmesin için eder imiş. Sen anıñ gibi olma ve mühr-i sükût-ı lebinden kaldır demekdir ki halk seniñ kelâmından intifâ' edip şafâ-yâb olalar. (3a)

Şârih şerh yaparken zaman zaman kendinden emin olarak doğru tespit yaptığını ve şerhin doğru çözümlendiğine inandığını görülür.

Sırr-ı halka'-i ehli cünûn olan mecnûnu Leyli'nin 'aşkı ile töhmetlenmiş ve 'aşk kendüyi kendinden almış ve kelâmınıñ sırr u büni yokdır derler aşla kelâmını ışğa itmezler. Mecnündür saçma söyler derler. Böyle denilir, bundan ğafildir ki merdüm-ü divâneniñ kelimâ maħmil saçıcılar tutar; lâkin halk kusuru sebebiyle anlayamazlar. Bu beyitte Mecnûn'dan murâd mutlaķa âşık demektir. (4a)

Şârih şerh sırasında ders aldığı hocalarından bahseder.

Seyyid Nizâmzâde quddisesirruh buyururlar: Zâhidlere ver cenneti müştâkıdır. Anlar ğatı ben isterem sen ğazreti ayırma 'aşkından beni ma' lûm ol ki iki cihânı ğaķir olmağla iki pâpuşa teşbîh buyurdılar. Zâhidleriñ indinde dünyâ nice ğaķir ise 'aşıklarıñ indinde daği cennet öylecedir. Zîrâ o daği dar-ün nâim ve hazzı-ı nefis yeridir. (3a)

Mışra'-ı şani aña ğarine olur. Bundan ğayrı ma'na ğatıra gelmiş ise daği ustâd-ı ekremim Sâlih Efendi ğazretlerine bu vechîle taķrîr itmekle bi'aynihi bu meħalle şebt ve imlâ olmuşdır. (5a)

15. SORU-CEVÂP YÖNTEMİYLE ŞERH

Şarihin sık sık başvurduğu üslup özelliklerinden biri de, herhangi bir konu üzerinde durulurken okuyucudan gelmesi muhtemel soruların; “su'al olunursa ki...”, “ya su'al olunur ki...”, “su'al olunsa...”, “eğer dinilir ise ki...”, “Bu su'âl bizlere dahi vârid olur...” şeklinde başlayan cümlelerle şarihin kendine soru sorması ve Cevâblasıdır. Şarih beytin anlamını verdikten sonra okurun aklına gelebilecek soruyu kendine sorar ve Cevâblar.

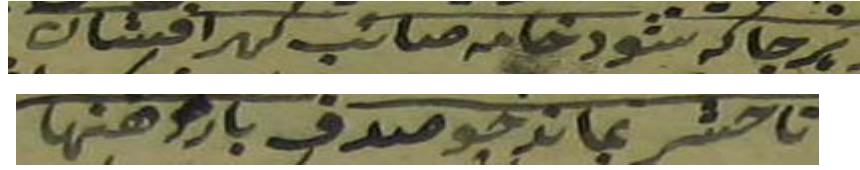
Keennehu denildi ki bu ğazeli niçin uzatdın? Cevâb virürler ki eger kulaqlar ğaflet uyqusında olmasaydı bir hikâyeyi bir harf ile takrîr mümkün olurdu. Velâkin kulaqlar h̃âb-ı ğafletde olmağla işte böyle uzun ğazeller ve tatvîl-i kelâm lâzım geldi. (7a)

Bu beyit suâl-i muqaddere cevâbdır. Keennehu denildi ki Ey Şâ'ib! Sen tûti gibi şirîn suhen degilsin. Cevâb verir ki tûtiniñ karşusunda âyînesi vardır. Eger ben daği bir âyîne yüzlü dilber-i maħbûb tûti gibi nazarında ve karşunda tûtaydım. (5a)

Güzellere âşık olmayarak eşnâyı râhda ve yâħud ve bir meclisde nezâret idici ve bâkıcı kimesne güzelleriñ cilvesiniñ 'ayâr ve miğdarını ne bilir ve şu güzellik şîvesiniñ miğdârı şudur ve bu güzeliñ şîvesiniñ miğdârı budır, bundan ne añlar? Ya'ni bilmez ve anlamaz dimekdir. (5b)

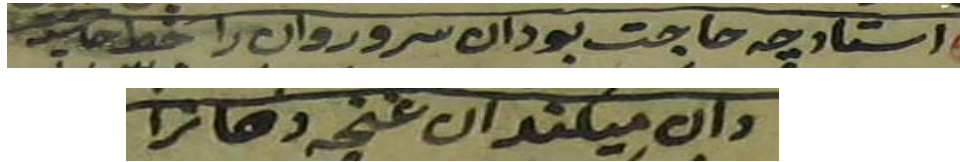
METİN

(2b) ‘İlm taḥşil ideyim diye beyhûde tazýî’-i evḳât itme. Beytiñ ḥâşılı ‘ulûm-ı zâhire taḥşilinden men’ ve bir mürşid-i kâmile intisâba terġib ü teşvîkdir. Zira iki nev’ ‘ilm şeyḥ-i kâmilîñ himmetiyle ednâ zamânda vücud(a) gelse gerekdir dimek isterler fi’l-vâki’ böyledir.

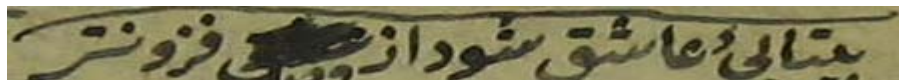

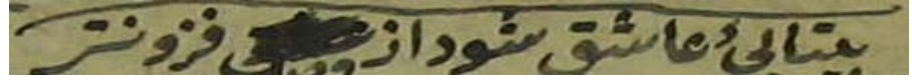
Her ḳande ki Şâ’ibiñ ḳalemi inci gibi ğazel ve ḳasîdeler saçııcı olur. Halkın ağızları maḥşere dek şadefiñ ağızı gibi açık ḳalır. Kemâl-i ḥayretlerinden “bu ne sözdür ve niçe kelâmdır“ diye şadefiñ ağızının küşâdeliği ḳatre-i bârân-i Nisanî almak zamanında olur. Ba’de ağızını deñiz şuyı gitmesin için ḳapar.

Velehu Eyzan Nevverallâhi Ta’âla Merḳadehu

O serv-i revâniñ ḥâ’ıceye ne ihtiyacı vardır, belki yoḳdur. O ğonca-feme kendiniñ ḥaṭṭı ḥâşiye vü şerḥlik eder ve cilve ü envâ’-ı şîveyi kendi ḥaṭṭı ana ta’lîm eder. Böyle olunca ḥaricden bir kimesneden cilve vü nâz öğrenmege aniñ bir veḥ ile ihtiyacı olmaz.

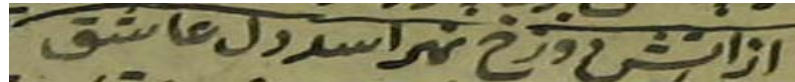

Yazukdur ey yâr ‘âşıkların iplik gibi olan cânı ‘uqde ile qarışmış ola ve muztarib ola. Ağyârın gönlüne o mûy-ı miyânını şirâze itme ve şarma. Zira ‘uşşâkuñ cânı çekemez. Şirâzededen murâd bunda örmek ve şarmaktır.

‘Âşıkûñ taqatsizligi yâre vuşlatdan ziyâde olur. Zâhirâ vuşlatla ‘âşık kuvvet bulur, zann olunur. Böyle degildir. Görmez misiñ ‘ayın aydınlığı ketânun dâğını çürümüş eder. Ketânun dâğından murâd telleridir, pembeden murâd mehtâbdır. Meşhûrdur ki ay ketân vü ketândan yapılmış bezi çürüdür. Keennehu ketân mehtabâ ‘âşık imiş. Ana vişâl ile çürüyüp dâğlarında aşla kuvvet kalmadı.

‘Âşıkın kalbi cehennem âteşinden korkmaz. Zira döşek iri arslana şıcak sıtma ve ummadan olunur. Bu şuretd e iri arslan âteşe ve hârârete alışmışdır. ‘Âşık daği âteş-i ‘aşkla ülfeti sebebi ile hârârete alışıp cehennem âteşinden havf itmez. Nâr-ı cehennem Vâcib Ta‘âlâ’ya demiş ki : “Yâ Râb! emrine imtişâl etmesem benden eşed ne mañlûkuñ vardır ki baña ne ile ‘azâb edersin.” Vâcib Ta‘âlâ buyurmuş ki: “Evliyâmın kulûbundaki nâr u muhâbbetikle azâb ederim.” Bu beyitte ‘âşıkı iri ve gadûb arslana teşbîh vardır.

از چشم غزالان حرم

خواب سفر کرد ابروی تو

روزی که بزه کرد کارنا

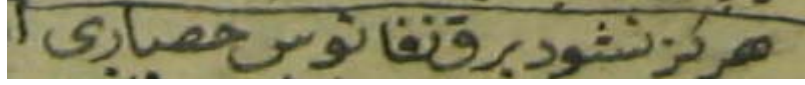
Harem-i Şerîf-i Mekke'niñ geyikleriniñ gözünden uyku sefer eyledi. Ve gitti seniñ kaşniñ bir gün ki yâyını kirişe eyledi ve yâyını kurdı. Eyâ bizi mi uracağ ve bize mi atacağ diye kemâl-i havflarından dehşetnâk oldular. Harem-i Şerîfiñ hayvânâtı ezher-cihet haremde bulunmağ sebebi ile emin iken kemân ve ebru ikisi şey'-i vâhiddir. Ebrûnuñ başka kemânı yokdur. Hâşıl-ı kelâm şol vaqte ki ğazâb-ı Bârî hareket eder. Ğazelân-i harem gibi emîn olan Enbiyâ-yı 'İzâm aleyyimüsselam ve evliyâ-yı kirâm kıddesallâhu Ta'âlâ esrârehum hazretleri daği havfa vesveşeye düşerler ki eyâ bize işâbet eder mi? diye. Menkûldır ki cehennem mağşer yerine geldikde enbiyâ ve mürselîne daği dehşet gelip nefsi nefsi diyerek 'arş-ı 'alâya yapışacaklar imiş illâ fahr-i 'alem şallallâhu ta'âla aleyhi vesellem efendimize havf gelmeyip Yâ Rabb "ümme'tî ümme'tî" diyerek secdeye varıp cehennemiñ yerine gitmesine şefâ'at buyurup duzâhı geri döndirecekler. Bu beyitle Celâl-i Bârî'niñ kemâl-i 'azâmetini beyân buyururlar.

مغز سر من نیست تنگمایه سیودا

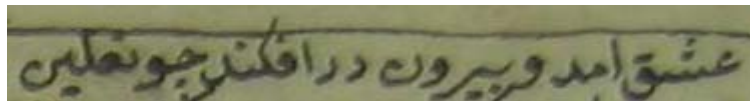
در دین من جوش بهار است خزانرا

Benim başımıñ bîniniñ muhabbet mâyesi yufka ve zayıf degildir. Zirâ benim gözümde hazân için baharın cüş ve hurüşu vardır. Ya'ni mevsim-i hazân gözüme 'aşk u muhabbet sebebi ile bahar gibi görünür. Zirâ 'aşıkuñ aşkı tezâyüd itdükçe fusûl-i sâ'ire aña baharın yapıdığını yapar. Bu şüretde bahâr ve hazân aña müsâvî

olmağla bahârîñ cünûn u şûrî mevsim-i hazân ki sükûnet vaqtidir, anda daği olur.

Aşlâ hisârda yaqdıkları fenârdan ve anîñ fitîlesinden yıldırım olup fânusı pâreleyip taşra çıkmaz. Böyle olunca mürşidsiz ve şeyhsiz dünyâyı kendü kendüye terk ve insân-ı kâmil olmak mümkün degildir. Zîrâ insân daği hisâr fenârına benzer fitîle'-i meş'ale fânusda maħbûs olduğı insân daği beşeriyetde ħabs olunup azâd olması ve hayvâniyetden kurtulması mürebbiye muħtâçdır. Alâmet-i mef'ul cihâna merbûtdur ve bunda güzerân ba'zı nushada *be fânus ve ez-ħod* yerine *bâ-ħod* vâķ'ı olmuşdur. Bu şuretde ma'na asla bozulmaz. Yıldırım fânusda maħbûs olmaz. Belki fânusı parelense dünyâ daği yıldırım gibi olmağla seniñle beraber ħabs olunmuş olmaz. Belki seni pâreleyip senden cüdâ olsa gerekdir. Beyhûde cihânı ben zabt ederim, hevesine düşmeyesin. Bu beytte dünyâyı ser'-îu'z-zevâl olmağda yıldırıma ve beden-i insâniyeyi zabt-ı kâdir olmakda fânusa teşbîh eyledi. Bu nushaya sonradan vâķıf olalı ma'nada beyn...¹⁴²

3a

Muħabbetullâh ħalbime gelip iki pâpûş gibi kuvve'-i mütefekkiremiñ ħalvetinden iki cihânı ħapınıñ taşrasına bıraķdı ve ħayâlimde dünyâ ve uķbâdan bir

¹⁴² Söz konusu cümle şârih tarafından tamamlanmamıştır.

nesne kalmayıp ancak rıza-yı Bârî ve vuslat baña maşşûd u maţlûb oldu. Fi'l-vâkı'
 'âşıkılar bu iki efkârdan berîlerdir. Seyyid Nizâmzâde kuddise sirruh buyururlar:

Zâhidlere ver cenneti müştâkıdır anlar kati

Ben isterem sen hâzreti ayırma 'aşkından beni

Ma'lûm ola ki iki cihânı hâkîr olmağla iki pâpûşa teşbîh buyurdılar.
 Zâhidleriñ indinde dünyâ nice hâkîr ise 'âşıkıların 'indinde daği cennet öylecedir.
 Zîrâ o daği dârü'n-ni' am ve hazzı-ı nefis yeridir.

پیدار شد چشم تو از شور قیامت طوفان

تری مغزشد این خواب کراترا

Kıyâmet gününde olan fitnelerden gözün uyanık olmadı. Ya'ni dünyâda uyanmak ve 'ağlın başına gelmek şöyle tursun, ahirette daği kemâl-i ğafletinden bîdâr olacağıñ yokdur. Bu derece ğaflete sebep rutûbet tufânı seniñ ağır uykunuñ bîni oldu. Binâberîn seniñ hûâb-ı girânıñ zâ'il olmuyor ve saña intibâh gelmiyor. Çünkü uyku bedeniñ ruţûbetinden artar. Anıñçün ruţûbet-i hûâb-ı girâne mağz yaptı ki aşla uykuya zevâl gelmeye. Beyitten ğarağ muhâţabıñ kemâl-i ğafletini beyândır.

صائب ز لبت کوه شهبوار بریزد

چندی جو صدق تاکنی مهر رها ترا

Ey Şâ'ib! Seniñ lebiñden a'lâ inci dökülsün. Nice bir şadef gibi buğl edip ağzını kâpama ve aç ki dürr gibi ebyât ve eş'âr ağzından dökülsün ve cihân inci ile

mâlâmâl olsun . Şadef kaçre-i bârânı aldıktan sonra ağzını açmaz ve kıpar. Güyâ incilerim dökülmesin için eder imiş. Sen anıñ gibi olma ve mühr-i sükût-lebinden kıaldır dimekdir ki halk seniñ kelâmından intifâ' edip şafâ-yâb olalar. Ba' zı nushada *merized* vâkı' dir. Ma' nâsı Sâ'ib lebinden gevher-i şehvâr dökülmesin için niceye dek şadef gibi mühr-i dehânını kıparmazsıñ. Böyle itme belki kıpar, varsın dökülsün demek olur.

Velehu Eyzan Nevverallâhi Ta'âla Merķadehu

سید شد بسید عالم از چراغ

مرید دلها نمی بیند پیش پای

خود را شمع محفلها

Ġâfil ü dil-mürdeleriñ çerâġ-ı vücūdundan 'âlem ü dünyâ öyle müzlim oldu ki meclisleriñ şem' i ki ehlullâhdır ayaġınıñ önünü göremezler. Fi'l-vâki' ehl-i ġaflet dünyâyı müzlim ide ; çünkü şübhe yokdur ve bunlardan hâzer lâzımdır Ķâlellâhu Ta'âla :

143 و اعرض عن تولي عن تولي عن ذكرنا

دل بيدار می باید درین واری

توجه کن که من بآبای خواب الود

کردم قطع منزلها

¹⁴³ Onun için (ey) resulüm, sen o bizim Kuranımızdan yüz çevirip de yalnız dünya hayatını isteyen kimselere bakma (Necm süresi 29. âyet)

Uyanık gönül lazımdır bu vâdi-i 'aşkda böyle dil-i bîdâr ile teveccüh eyle, zîrâ ben hûâb-alûd ayak ve ğafletle menzilleri kaç' eyledim, hiçbir şeye yaramadı. Hâşılı sulûk-ı başîretle olmak lâzımdır. Ğafletle olan sulûkda bir fâ'ide yoktur demekdir; yâhud ben hûâb-alûd ayak ile menzilleri ve yolları kaç' ittim mi ? itmedim demekdir. Bu şuretde istifhâm gibi muğadder olur. Hâfız merhûmuñ cevâb-ı telh *mî-zeyed* olduğu gibi ikinci ma' nâ ile kendüyi şenâ etmiş ve evvelki ma' nâda hazm-ı nefis itmiş olur.

بنای کعبه و بیابان الصنم کردند بیکاران

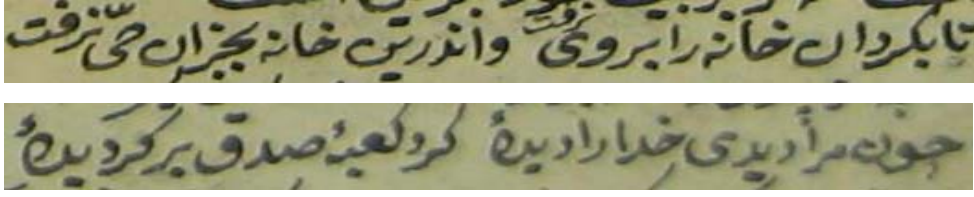
کل و خشتی که بر جامان بود از کعبه دلها

Mekke'-i mükerrermede olan Ka'be'nin binâsını dünyâ ef'âlinden fâriğ olup bî-kâr olanlar eylediler. Murâd İbrâhîm ve İsmâ'îl aleyhisselâmdir ve anlarıñ hademe ve tevâbi' dir. Andan Ka'be'yi yaptılar ki gönüller Ka'be'sini yaptıkları vaqitte yer üzerinde bir miktar çamur kerpiç qalmış idi, yapılması andan oldu. Bu suretde Ka'be-i şuveriyye Ka'be'-i qalbiñ fer' i olmuş olur. Elbette aşlı ferâğdan eşrefdir. Ve Ka'be-i qalbiñ eşref olduğuna delâlet eder, çok edille vardır. Ezcümle Mesnevi -i Şerîfde Şeyh Darir hikâyesinde Hâzret-i Mevlânâ quddise sirruhu buyurmuşdur:

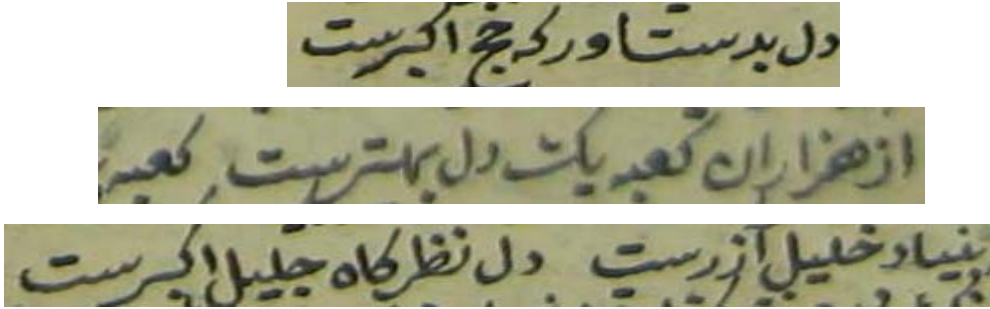
بیت حقان حقی که جانت دین است

که مرا بر بیت نبی بود بگزیده است

کعبه هر چندی که خانه بزرگ است خلقت من نیز خانه بزرگ است

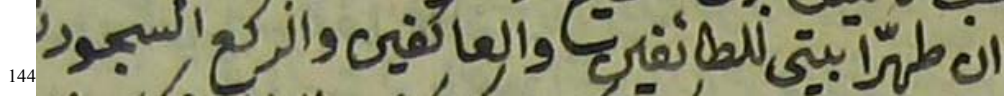
Ve yine ba‘zı ‘ârifler buyurmuşdır :

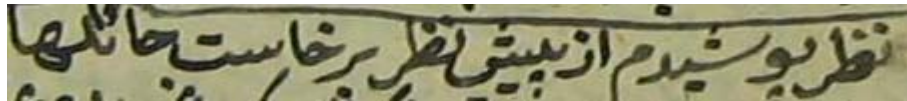
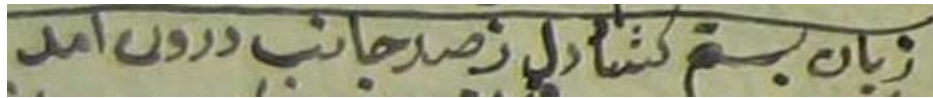
Bu beyitte beytü’s-şanemden murâd yine Ka‘be’dir. Zîrâ bir vaqıt Ka‘be’-i mükerremenin derûnunu küffâr-ı Kureyş eşnâm ile malâmal itdiler. Bu şüretde Ka‘be ve beyt-i şanem şey-i vâhid olmuş olur. Ba‘zı kimesnelerin ettiği tekellüfe ihtiyâç kalmaz ve bî-kâr dünyâdan fâriğ dimekdir.

3b Bu şüretde Hazret-i İbrâhîm ve Hazret-i İsmâ‘îl aleyhisselâma bî-kâr ta‘bîr itdi ve bu ta‘bîr su‘-i edebdir diyerek i‘tirâz daği vârid degildir. Mısra‘-ı şânîniñ mazmûniña gönüller Ka‘be’sinden kil ü hışt baqiyye qalmış idi. Ka‘be-yi şuveriyye andan yapıldı dimekdir. Bu ma‘na haqıqati üzerine maħmûl olmayıp belki Ka‘be-i dil, Ka‘be-i şuveriyyeden eşref vaşıldır ve Ka‘be’-i şuveriyye qaderde ve şerefde andan dūn ve anıñ fer‘-i maqâmındadır dimekdir. Kinâye ve ibâretdir ve daği ma‘lūm qabilindendir ki Ka‘be’-i şuveriyyeden eşref olan Ka‘be’-i dilden murâd vâriş-i sırr-ı Muhammedî ve ħalife-i Cenâb-ı İzidî olan ‘ârif -i billâh vâşıl-ı illallâh olan qutb-ı vaqtin qalbidir. Zîrâ ka‘be’-i şuveriyye ‘âvam-ı nâsiñ qalbinden belki zâhidleriñ qalbinden nice ‘âřıklarıñ qalbinden eşref ve a‘lâ olduĝunda qa‘a şübhe yokdur ve Ka‘be’niñ celâdet ü qadri cümleye ma‘lūm ve bedîhîdir. Zîrâ qıble-i

şalâtdır ve ziyâret-i farz-ı ‘ayndır. Ağniyâya mezheb-i Hanîfi’ye de ve mezheb-i Mâlikî’yede bedeni şahîh olanlara ve daği çok Ka‘be’-i dil şahibi evliyâ‘ullâh ziyâretine gelmişlerdir ve yine Qur‘ân-ı Kerîmde :

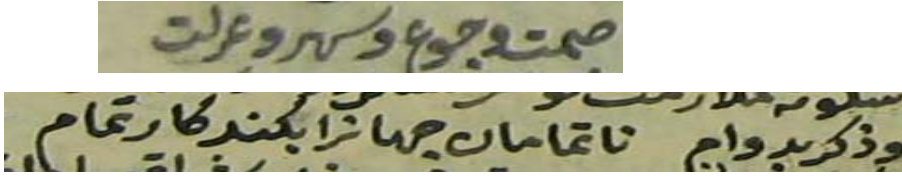
naẓm-ı celilinde Ka‘be’-yi zât-ı ecel ve a‘lâsına muzâf kılmıştır. Ve yine Ka‘be’niñ direk gibi semâ ile arzîñ beynine vâşıl-ı nûrı vardır ki ehlullâh anı dide’-i alb ile müşâhade ederler ve yine Ka‘be’ye tecellî’-i ilâhî vardır ki nice ‘âşıklara olmamıştır ve daği aşhâb-ı Fil sū‘-iaşd ile muzmaill oldukları sūre’-i Fil’de beyân olunmuştur. Amma ‘avâm-ı Nâsa su‘ikasd ile bir şey olduğu daği bedîhîdir ve bu beytden nâzım Ka‘be’yi takîr ediyor denmez. Zîrâ ancak murâd insân-ı kamiliñ albinîñ eşrefiyyetini beyândır. Bu daği böyledir, bunuñ emsâli ebyâta ba‘zı mellâhda mağrûr olup kendilerinin bilâd-ı zeâı gibi gönüllerini Ka‘be’-i mükerremeden eşref bildiler. *Fe heyhât summe heyhât* ve iş bu beyit müşkilâtı Divân-ı Şa‘ib’endir. Faîr bu vech ile şer eyledim. Bunuñ sa‘ir ma‘naları vardır. Eger anları da yazsam tavîl-i mekâl olur. Bînâberîn terk edip bunuñla itifâ eyledim ma‘zûr ola efendim.

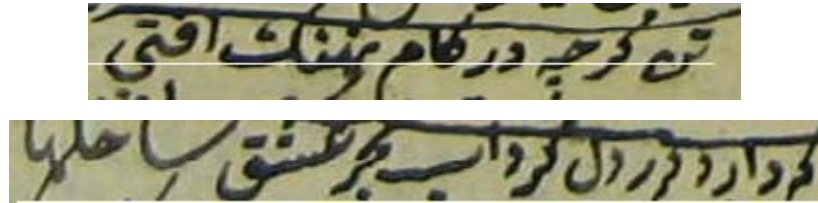
¹⁴⁴ O vakit kabeyi insanlar için bir sevab ve emniyet yeri yapmıştık. Ey müminler ! sizde İbrâhîm’in makamından kendinize bir namazgah edinin. (İbrâhîm ile İsmâil’e de şöyle emretmiştir.) evimi (kabeyi) tavaf edenlere orada ibâdet kastıyla oturanlara, rûku ve secde eden namaz kılıcılara tertemiz tutun. (Bakara suresi 125. âyet)

Lisânımı bağladım inkişâf-ı kalb çok taraftan içerü geldi ve her cânibden gönlüm açıldı. Fi'l-vâki' zıkrullâhîñ gayırdan 'ağd-i lisân-ı kalbe futûhât-ı ilahîyyeye sebep olur. Binâberîn meşâyiğ-i tarîkat sukûta mulâzemet göstermişlerdir. Mevlanâ Câmi Nefehatü'l- üns nâm kitâbında buyurmuştur.

Beyit:

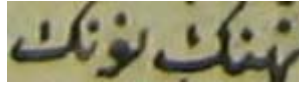

Menkûldur ki ḥācegāndan Nizāmeddin Ḥâmūş kuddise sirruhu dâ'imâ sukûta mulâzemet buyurduklarından ḥâmūş laqabıyla mulakḥab oldular. Velâkin bu sukût zikr-i kalbiye muḥârin olmak şartıyladır ve illâ gönülden efkâr-ı fâside ile meşğûl olursa ve ḥaḥḥı zikretmezse böyle sukûtdan fâ'ide olmadığı bedîhîdir. Böyle kimesneye ha sukût itsin ha söylesin ikisi de birdir. Gözümün önünden gözümü yumdum ve dünyâ-yı deniyreden aḡmâz-ı 'ayn itdim. Piş-i çeşmimden perde ve ḥicâblar mürtefi' oldu. Dünyâya nazar ve iltifât göze perde olmakla 'âlem-i gaybı seyre mâni' olur. Vaḥtaki insân mâsivâdan göz yumar. 'âlem-i lâhûti dâ'imâ seyrânda olur.

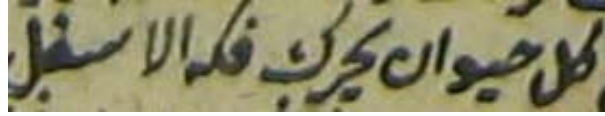
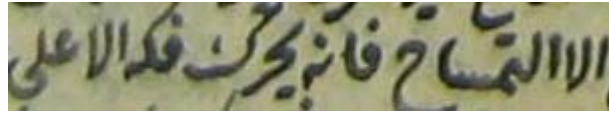

Me'yûsluğa bedeni teslîm itme. Her ne kadar deryâ-yı 'aşḥda timsahuñ dimâğına düşersiñ. Zîrâ 'aşḥ deryâsı kendi girdâbınıñ gönlünde sâhil-i selametler tutar. Ve kimesneniñ baḥr-ı 'aşḥda ḡarḥ u telef olduğu yokdur. Eger sū'âl olunursa ki bunca râḥ-ı 'aşḥda 'uşşâḥ telef olmuşdur ve ölmüşdür. Cevab verilir ki aña şehâdet

derler. Mevt o zamân olur idi ki şehâdet olmayadı ve filhâdis:

ve hânek fethalarıyla timsâh diye gelir hayvân ki balık nev' indendir. Hîn-i ekilde üst çeñesini taħrîk edermiş.

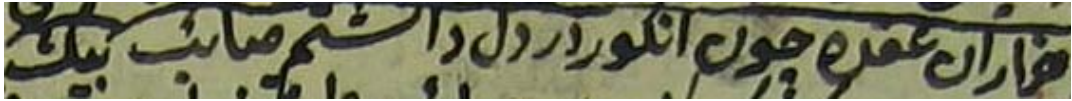

diye ba' zı küttabda muşarraħdır ve ğâyet büyükçe olur. Hattâ insânı bile yutar diye meşhûrdur. Bu faķîr mürdesini nice kere seyretmişimdir.

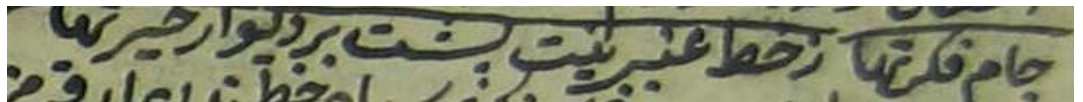
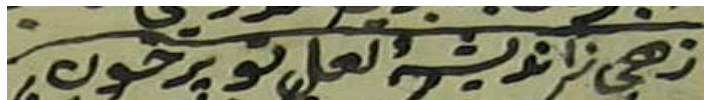

4a Sırr-ı halka'-i ehl-i cünûn olan Mecnûn'u Leyli'niñ 'aşq(y)la töhmetlenmiş ve 'aşq kendüyi kendinden almış ve kelâmınıñ sırr u yokdur derler. Aşlâ kelâmını ıŝgâ itmezler. Mecnûn'dur saçma söyler derler. Böyle denilir, bundan ğâfildir ki merdüm-i divâneniñ kelâmı tutar; lâkin halk ķuşuru sebebiyle añlayamazlar. Bu beyitte Mecnûn'dan murâd mutlaķa âşık

demekdir. Ya‘nî halk ‘âşıkı ‘aşk ile töhmetleyip ve deli yerine koyup iderler ve ba‘zı kelâmlarını küfre haml ederler. Manşûr Hâzretleri‘niñ “*enelhâk*” buyurduğunu küfre haml ettikleri gibi bunlarıñ ise hep mücmeli vardır. Velâkin ‘avâm-ı nâsıñ ‘aqlı derk itmez dimekdir.

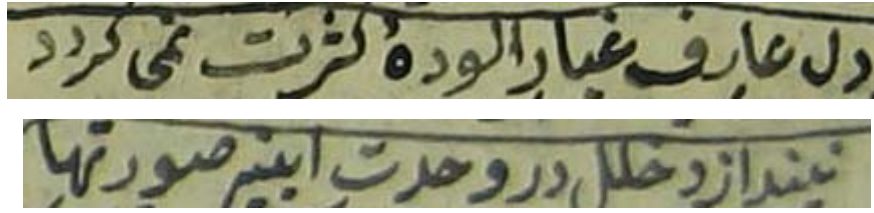

Nice biñ ‘uqde üzüm dânesi gibi gönülde ey Şâ‘ib! toluş idim ve çok müşkilim var idi ki hall olunmaz. Bir çadeh şarâbla sâkî müşkillerimi halletti. Ya‘nî çok şübhelerim var idi. Şeyhim ve mürşidim bir cüz‘-i bâde-i ‘aşk-ı ilâhî sunmağla beni o şübhelerden kırtardı. İşte ‘aşk-ı cüz‘iyyeniñ hâli budur. Var küllisini kıyâs eyle buyurmak isterler; yâhut engürdan murâd üzüm şalkımı demek ola. Zîrâ üzüm şalkımında hayli ‘uqde‘-i dâneler olmak hasebiyle müşkil şâhibi âdeme beñzedi. Binâberîn kendüyi şâhib-i eşkâl olmada üzüm şalkımına teşbîh itti.

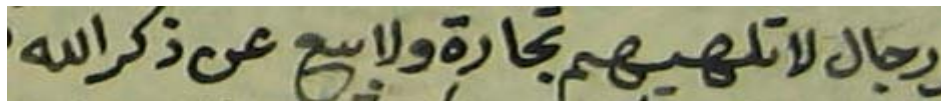
Velehu Eyza Nevverallâhu Merçadeh

Ey cânân! Ne güzeldir seniñ lebiniñ fikrinden fikirlerimiziñ kadehi kan doludur ve dađi seniñ siyâh haţtından arqamız hayretler dîvârı üzerinedir. Câm-ı fikirden murâd kuvve-i mütefekkiiredir. Yâhūt kalbdır. Qalbiñ pür-ñün olması kemâl-i iztırâbdan kinâyedir. Hâşılı fikr-i lebüñ bize kemâlıyla iztırâb verdi dimekđdir. Leb kırmızı olmağla iztırâb-ı pürñün ile ta‘bîr eyledi. Ve yine nâzım-ı taħrîr hayret-dih bir zulmet-i ma‘nevîye taħayyül itmekle haţt-ı ‘anberîn üzerine hayli tefrî‘ eyledi. Zîrâ haţtı da zulmet-i der-kârdır. Haţt-ı ‘anberîn çoqulu ve siyâh haţ dimekđdir. ‘Anberîn¹⁴⁵ beyâzı olduğu gibi siyâhı dađi vardır.

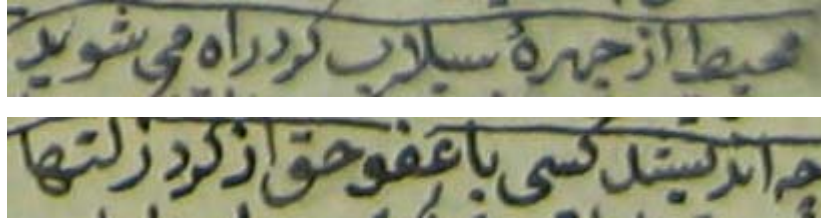
‘Ārif-i billâh **واصل الحائيه** zatîñ qalbi keşret tozuyla âlûde olmaz ve keşretde oturmak sebebiyle âyîne gibi qalb-i şerîfi mükedder olmaz ve qasvetle muttaşif olmaz. Zîrâ bu mertebede olan zâtlara ħalvet ve keşret berâberdir ve bunlar:

nazm-ı kerim sırtına mazhardırlar. Amma ‘âvâma ħalvet iyidir. Zîrâ ħalvetden incilâ-yı qalb ve keşretten kudûret-i qalb ħâşıl olur. Binâberîn meşâyiğ-i kirâm müridleri ħalvete ve erba‘îne qorlar ki şafvet-i qalb gelsin. Mürîd-i mübtedi ħalvet-i der-i encümen itmeğe kadîr olmağla ikisi bir olmaz. Taqđir-i ‘ibâre dil-i ‘ârif âlûde-i ħubâr-ı keşret dimekđdir. Zârûret-i vezn için muzâfun ileyh olan ħubâr lafzı

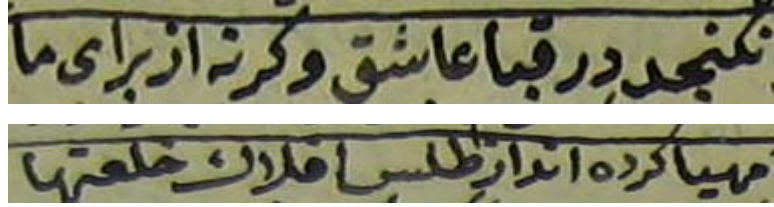
¹⁴⁵ Mezkûr kelimedeki n harfi sarîh tarafından nazal (ñ) ile yazılmıştır.

kendi muzâfı olan âlûde üzerine taqaddüm itmişdir. Mısrâ'-ı şânî irsâl-ı meseldir. Buyururlar ki görmez misiñ şüretler âyîneniñ birligine hâlel ve ziyân etmez. Her ne kadar âyîneye suver defa'ât-ı vâhîde yâhûd defa'âtle 'aks itse yine âyîne de vahdet derkâr ve âyîneye keşret gelmez. Bunuñ gibi dil-i 'ârif-i billâh dañi âyîne gibi olmağla her ne kadar keşret de olsa süver-i keşîre kendüye mün'aķis olsa anıñ vahdeti gedip ve haķķı ferâmuş eyleyip ve o keşretle kendüye bir keşâfet 'arız olmaz ve Haķ ile haķ olmağdan kalmaz. *Şurethâ* kelimesi *neyendâzed* kelimesiniñ fâ' ilidir.

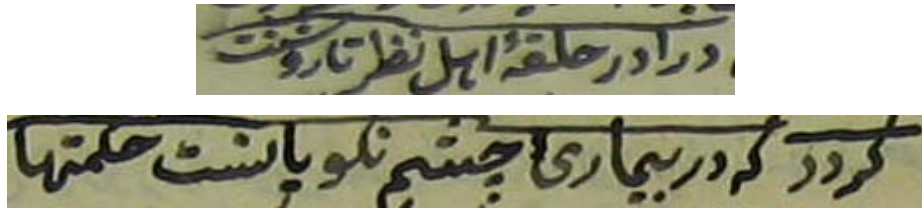

Baħr-ı muhît seyl suyunuñ yüzünden yol tozunu yıķar. Çünki seyl aķarken bulanıķ ve tozlu aķar. Vaķtâki baħre mulhâķ olur ve deryâniñ eczâsından olur, bulanıķlıđı gitmekle keennehu baħr yol tozını yıķadı. Böyle olunca bir mücrim ne düşünür? Yâhûd ne düşünsin? Ma'şiyetleriniñ Cenâb-ı Haķķ'ıñ 'afvıyla, çünki Mevlâ'ya varır. Baħr gibi olan 'afv-ı ilahî gerd-i ma'şiyeyi o mücrimiñ yüzünden yıķar ve (4b) rû-siyâhlığı za'il olur. Bu beyitte 'afv u haķķı baħre ve mücrimi seyle ve rû-siyâhlığını seyliñ tozına teşbîh eyledi. Zelle zânın fethi ve lâm-ı müşedde ile ayak kaymağa derler. Bunda ma'şiyet murâd olunur. -*Żiyâfetü'l fuķara enâm*- mev'izade mezkûrdır ki 'arşâ'-i maħşerde mücrimlere Vâcib Ta'âla Hażretleri su'âl buyurur imiş ki: "Ķullarım ne beklersiniz." anlar dañi hezâr şerm u hayâ ile "yâ Rabb ne idelüm derler." Vâcib Ta'âla buyurur imiş ki: " Ben benim haķķımı sizlere bağışladım. Birbiriñize dañi sizler bağışlayınız, variñiz cennete gidiñiz." buyurur imiş. İşte 'avf-ı Bârî böyledir, böyle olunca ğayri

mücrim ‘ işyânından tefekkür itmez ve itmesin.

‘ Âşık kaçtâna şıgmaz anıñçün ‘ üryân gezeriz yoḥsa bizim için atlas gibi olan eflâḳdan hil‘ atler ḥâzır itmişlerdir. Döşümüze bâr olur diye giyinmezsın. Zann itme ki yokdur da böyle çıplâḳ gezerler. Hâşılı ‘ âşıkıñ ‘ üryân olduğunu bulamadığından ve efḳarındandır diye i‘tikâd eylemeyesıñ dimekdir. Zîrâ dünyâ-yı deniyye nedir ki Mevlâ añı ‘ âşıkdan dirîḡ eyleye.

Eḡl-i nazârıñ ve iyileriñ ḥalḳasına gel.Ḥatta seni rûşen-i dil-i münevver itsinler. Zîrâ iyilerün gözünüñ ḥüsnünde ḫikmetler u esrâr-ı ‘ acıbler vardır. Anlarıñ nazarı saña işâbet ittikte rûşen olursuñ. Mışrâ‘-ı kâfire kılsa nazar , maḫhar –ı imân olur. Bîmârî ḫastalık dimekdir. Göze nisbetle ḥüsn ü letâfetden kinâye olur. Gözde mu‘teber olan güzel ḫasta-i çeşm u maḫmûr-i çeşm olandır. Mışra‘ : Ḥastalıklardan emân bulmaya çeşm-i siyehiñ

وگر نه خالده مادر كره دارد شكايتهها

Benim edebim maṭlab ve maḳşūdumı ‘arz itmeğe ḳalemimin lisânına bâğ olur ey Sâ’ib! Ve yârdan hicâb ederim ve ta‘cizden ḥavf ederim. Yoḫsa bizim ḳalemimiz ‘uḳdede şikâyetler tutar ve ḳalemde ne murâdlarım vardır. Ammâ şikâyet itmez. Zîrâ o ḳalemim edîb ve hicâblıdır. Benim gibi ḥâşılı ben de edîbim ve ḳalemim daḫi edebîdir. Ne lisânımla murâdımı ifâde ederim ve ne ḳalemimle dimekdir.

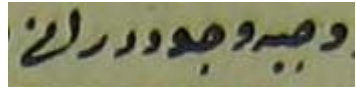
Velehu Eyzan Nevverallâhu Merḳadeh

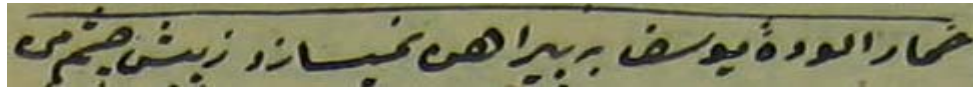
تكلفيت و كفتار

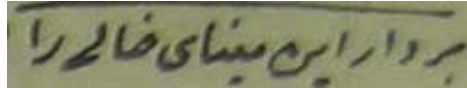
رند لا اباي و جنات دوست ميدارم كه عاشق خالي را

Kendüyi ḳayırmaz ve **و وبالوت** itmez. ‘Âşıkın kelâmında tekellüf u müdâhene ve şöḫbeti eḡüp bükme yokdur. Böyle olunca ṭoḡrısı seni öyle severim ki ve saña ancılayın ‘âşıkım ki ‘âşık ḫaline münâsib olan şî‘ri sever. Ya‘ni ḫâcet yoḫdur ki kinâye vü telmîh ederek saña ‘âşık olduğumu ifâde ideyim. İşte böyle ṭoḡrısını söyleyem. Bu maḳâmda rind-i lâubâleden murâd, nâzım-ı taḫrîr kendüsüdür. Lâubâli kelimesi ḳarînesiyle yâḫûd muṭlaḳa ‘âşık demek ola. Eger muṭlaḳa ‘âşık murâd olursa demek olur ki ‘âşıkların ḫâli budur ve ben de daḫi ‘âşıkem binan‘aleyh ben de sözde tekellüf itmem. Ve ḫaḳîḳât-ı hâli ki seni sevdiğimdir. Tekellüfsüz ve müdâhanesiz ṭoḡrica söyleyem. Fi’l-vâki‘ ‘uşşâḳ-ı ilâhîyye müdâhanesiz ve riyâsız kimesneden ḳorḳuları olmadığından eḡip bükmezsiz ṭoḡrısını söylerler. Tariḫ-i Naîmâda muşarraḫdır ki Sulṭan Osmân İbn-i Sulṭân Aḫmed Ḥân aleyhi minerrahmeti vel ḡufrân ba‘zı kesânun ṭaḫrikiyle ḡarâz-ı fâside mebnî olarak Ḥacc’a gitmek murâd

itmiş ve gitmesi taḳarrüb itdükde bir gece rüyâsında Resûl-i Ekrem ve Nebiyyi muhterem Ḥazret-i Muḥammed Muṣṭafa Şallallâhu ‘aleyhi ve selem ḥazretlerini görmüşler ve kendilerün taḥt üzerine câlis ve elinde Muşḥaf-ı şerîf var imiş. Faḥr-i kâinât aleyhi ekmel‘üt-taḥiyyât teşrîf buyurup elinden Muşḥaf-ı şerîf alıp taḥttan aşâğı almışlar ve üzerinde olan cübbeyi daḥi çıkarmışlar. Her ne kadar ki buyurmuşlar ise de müfid olamamış ve ḳadem-i sa‘âdet-i Muḥammedî’yeye her yüz sürmek murâd itmiş ise o daḥi nasîb olmamış. Bu dehşet u ıztırâb ile bîdâr olmuş. Der-‘aḳab ḥâcisi Ömer Efendi’yi çağırıp o rüyâyı naḳl itmiş o daḥi ba‘zı kâl u kîl sebebi ile “farz olan Ḥacc‘da tereddüt idiyorsunuz. Bu sebebe rûh-ı sa‘âdet-i Muḥammedî’yeyi gücendirmiş oluyorsunuz. Bu rüyâ bundan ‘ibaretdir. Hemen tevaḳḳuf itmeyelim ve gidelim. Ḳadem-i şerîflerine yüz sürmek rüyâda muḳadder olmamış ise ravza-ı sa‘âdetine yüz sürerseniz” diyerek bu vechîle rüyâyı te‘vîl u ta‘bîr itmiş ise daḥi padişâha kana‘ât gelmeyip.

(5a) Ḳuṭbu‘l-‘arifîn Üsküdârî Azîz Maḥmûd Hudâî ḳuddise sirruhu ḥazretlerine varıp ziyâret edip rüyâyı naḳl u beyân edince hemen bî-pervâ muşḥaf-ı şerîf şerî‘atdır. Elinden almışlar. Ḥaliñize delâlet eder. daḥi çıkartmışlar ve almışlar. Ḳatliñize delâlet eder diyerek bu vechîle rüyâyı eğîp bükmezsiz ta‘bîr buyurmuşlar.

Ḥazret-i Yûsuf ‘aleyhisselâmîñ ‘aşîḳı ve vâlid-i mâcidi Ḥazret-i Ya‘ḳûb aleyhisselâm faḳaṭ Yûsuf ‘aleyhisselâmîñ gömleḡi ile ḳâni‘ olmaz. Belki ma‘şûḳı

Ḥazret-i Yūsuf'ı ister ve anıñ mülâkâtını re'yu'l-ayn ârzü eder. Ben daḥi râh-ı 'aşkda her Ya'kûb-siretsem böyle olunca Ey Sâқи! Benim gözümün önünden bu bâdeden ḥâlî olan şürâḥîyi qaldır. Boş ve ḥâlî mînâ benim, neme gerekdir. Ya'ni böyle 'aşk vü muḥabbetden ḥâlî kalb istemem bunu. Ey sâқи-i ezel yâḥûd ey mürşîd-i kâmil! Bâde-i 'aşk ile tolu eyle diyerek, Vâcib-i Ta'âla ḥazretlerinden yâḥûd şeyḥinden mînâ-yı kalbiñ 'aşk ile leb-â-leb olmasın niyâz eder. Bu beyitte minâyı pirâhen-ı Yūsuf 'aleyhisselâma ve bâdeyi, Ḥazret-i Yūsuf 'aleyhisselâma teşbîh buyurdılar.

زین پیش دل مجاب جسم را بردار چون مردان بکل تا کر بر آرد

پیش ایوان شمائله را

Merdân-ı ḥaḳîḳat gibi cisim perdesini kalbiñ önünden qaldır ve cismiñ kalb gözüne ḥicâb olmasın ki 'avâlim-i gaybiyyeyi naẓar-ı temâşâ idesiñ. Nice bir çamur ile şıvarasıñ şimâl rûzigârına mensûb olan sarâyıñ önünü ya'ni cism-i terbiye ile kalbi âlem-i belânıñ müşâhedesinden men' itme dimekdir.

لباس خود نمایی چشم بد در آستین دارد

نیکر رخار دامن جامه پوشیده حالی را

Kendüni göstermek ve kemâlini izhâr eylemek ki bir libâs gibidir. Her kim bu libâsı giyerse ve bu şıfatla muttaşif olursa bu libâs kötü gözi **يكثره** tutar. Ve elbet ol kimesne bir sū'-i nazara uğrar. Böyle olunca insân dâ'imâ kemâlini ve mehâsinini halkdan ketm lâzımdır tâ ki işâbet-i 'ayndan hâlâş ola. Görmez misiñ etek dikenini hâle münâsib olan mu' tedil libâsı tutmaz ve aña yapışmaz. Belki hâdden efzûn ve eteği yerde sürter libâsa yapuşur. Mısrâ'-i şânî irsâl-i meseldir. Zîrâ hod-nümâlık libâsını uzun libâsa ve kemâlini gizlemeyi mu' tedil libâsa ve sū'-i nazarı eteğe yapışañ dikene teşbîh buyurdılar. Menkûldır ki hâzret-i fahr-i kâ'inât aleyhi ekmelü't- taḥiyyât efendimize nazâr-ı küffâr 'işâbet eyledi. Hatta esnâ-yı meşidde mübârek kadem-i şerîfleri kayar idi. Qâlallâhu Ta'âla :

وان يكاد الذين كفروا ليزلقونك بأبصارهم لما

سمعوا الذكروا يقولون انه لجنون وما هو

الاذكر للعالمين

146

ve fil hadîsi :

ان العين ليدخل الرجل القبر والمجل القدر

وفي الكتب الغلامية والسحر حق واصابة

147

¹⁴⁶ Doğrusu o kâfirler, Kurânı işittikleri vakit (sana olan düşmanlıklarından dolayı az kalsın gözleri ile seni devireceklerdi. Hâlâ da (senin için) : Muhakkak o bir mecnundur diyorlar. Halbuki o Kurân bütün alemler için ancak bir öğüttür. (Kâlem süresi 51. ve 52. ayetler)

¹⁴⁷ Sihir haktr ve isabet eder.

العين جائرة قالت عائشة رضي الله تعالى عنها

رأى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم جارية وفي وجهها سعة

فقال استرقوها فان بها النظرة صدق الرسول الله

مه نوصي بما يدكوشه ابرو تو هم ساقی

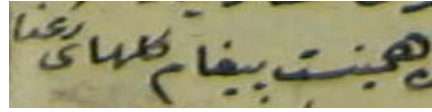
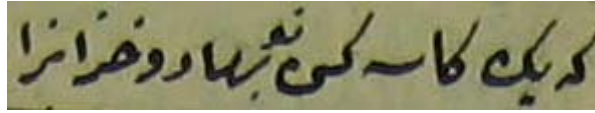
چو کردون بر بیهوشک آران جام هلالی را

Meh-i nev-i kaçınıñ köşesini gösterir. Ya‘ni felek ‘işret eder ve meclis ‘iyy u nüşunu müheyyâ eder. Çünkü mâh-ı siyâm gitti ve hilâl-i ‘îd zâhir oldu. Felek de mâh-ı neviñ zuhûrını bir meclis-i ‘işrete teşbîh itdi. Güyâ mâh-ı nev kadeh ve nefsi felek dañi çeng sâzına beñzer. Bu şûretde felek güyâ ‘işret ediyor. Çengi ve kadehi koymuş, sen dañi ey sâkî! Felek gibi hilâle beñzer câm-ı çengiñ başüzerine koy ve meclis-i ‘iyyî tertîb eyle. Feleğe rağmen biz dañi ‘işret idelim. Mısrâ‘-ı evvele verilen ma‘nâ ki felek meclis-i işret tertîb eyledi. Mısrâ‘-ı şânî aña qarîne olur. Bundan gayrı ma‘nâ hâtıra gelmiş ise dañi ustâd-ı ekremim Sâlih Efendi hazretlerine bu vechîle takrîr itmekle bi‘aynîhi bu maħalle şebt ve imlâ olmışdur.

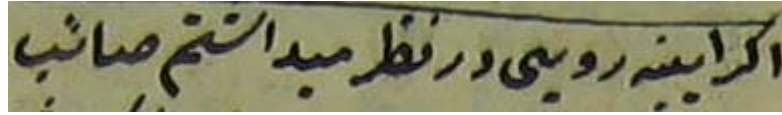
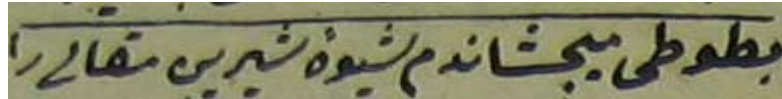
كل از فاد سردیوار می بیند نگاه من

بها در خویش میدانم خزان فشان ساز را

Dîvârîñ başı üzerine bitmiş ve zâhir olmuş dikenden benim nazarım gül devşirir. Ya'ni hâr-ı ser-i dîvâr gözüme gül görünür. Ve gülde olan hâli zevk u şafâyı verir. Böyle olunca kaçt senesiniñ hazânını kendime bahâr zamânı bilirüm. Ve 'indimde bahâr u hazân müsâvîdir. Hem ra' nâ ve mevsim-i hazânda sâ'ir 'uşşâk gibi cûş u hürûş bende der-kârdır. Bu beyit 'ayniyle bâlâda mürûr iden

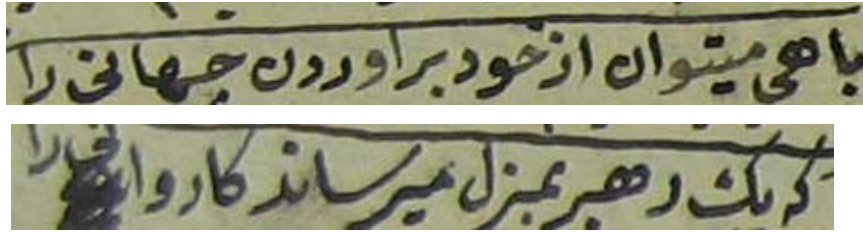
(5b) Beytiniñ me'âli gibi bahâr u hazânı 'inde bir eyle ve fark itme demekden kinâyedir.

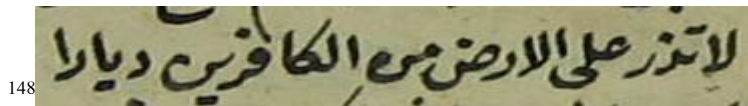
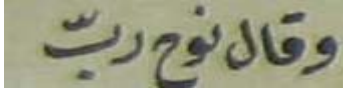
Bu beyit su'âl-i muqaddere cevâbdır. Keennehu denildi ki Ey Şâ'ib! Sen tûfî gibi şîrîn-suhen degilsin. Cevâb verir ki tûfîniñ karşusunda âyînesi vardır. Eger ben daği bir âyîne yüzlü dilber-i maħbûb tûfî gibi nazarında ve karşunda tûtaydım. Tatlı söylemek ve şîrîn-zebânlık cilvesini tûfîye tattırır idim. Ya'ni şîrîn-suhen olmağ nice olur. Tûfîye gösterir idim. Ammâ ne çâre ben söylerken karşımda bir âyîne-rû vü maħbûbüm yokdur. Şâ'ir maħbûbsuz ve dilbersiz bu kadar söyleyebiliyor. Ma'zûr ola dimekdir. Meşhûrdur ki tûfîye söylemek tâ'lîm olundığı vâkıdde tûfîniñ karşusına bir âyîne vaz' edip verâsına mu'allim oturur imiş ve o âyîneñin verâsından söyledikçe tûfî âyîne de kendü 'aksini görüp anı bir âşer tûfî zann edip "bu söylüyor,

ben de söyleyeyim” diyerek söylemeye başlar imiş. Ve bu vechîle dürlü dürlü kelimât ta‘ lîm ederler imiş. Bu beyit bu kışşaya mebnîdir. Mîçeşandem bu maqâmıda ögredir idim ve haddini bildirir idim, dimekden kinâyedir.

Velehu Eyza Nevverallâhu Ta‘ âla Merqadeh

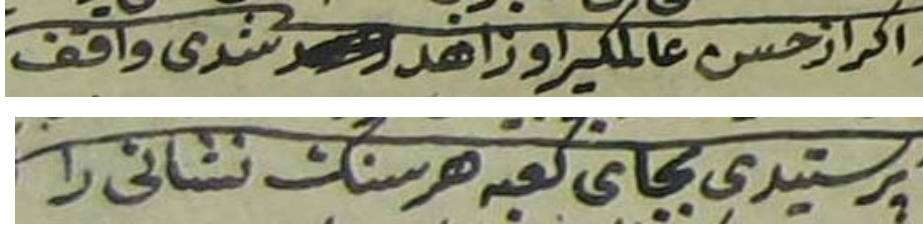
‘Âşıkîñ bir âhla cihânı yerinden kaldırması ve maḥv u ifnâ itmesi mümkündür. Ve ‘âşık eger ğazaba gelip sūz-ı dil ile eger bir kere ḥalkdan ah u şekvâ ederse Cenâb-ı Kibriyâ o ‘âşıkınıñ ḥatırı için bir cihân ḥalkından geçer. Bu mertebede ‘indallâh ‘uşşâk maḥbûl. Kışşa’-i kavm –i Nûḥ u kavm-i Lûṭ ve kavm-i Hûd buña delâlet eder. Qâlallâhu Ta‘ âla fi kitâbih‘ il-kerim:

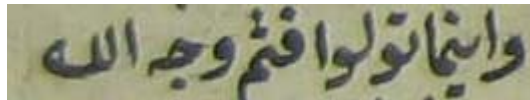
Zîrâ bir kılavuz görmez misiñ? Bir kervân ḥalkını konâḫ yerlerinden kaldırarak menzîle îşâl eder. ‘Âşıkîñ âhı daḫi rehber gibi olmaĝla ḥalk-ı ‘âlemî yerinden ḥareket itdirir. Bu beyitten murâd ‘âşıkîñ ve âhınıñ büyüklüğünü beyândır. “Yâḥûd ednâ bir âhla ‘âşık ḥalk-ı ‘âlemî mizâcından ve dünyâ-yı denîniñ muḥabbetinden ayırıp ḥaḫka îşâl etmesi ve menzîl-i maḫşûda ulaştırması mümkündür. Zîrâ ‘âşıkîñ âhında kemâliyle te‘şîr vardır. Beâhide olan bâ iki ma‘nâya

¹⁴⁸ Nuh şöyle demişti: EyRabbim! Kafirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma (Nuh süresi 26. ayet)

göre taklildir. Bu ma' nâya göre ma' nâsı me' lûfundan ayırmağ ve râh-ı haqqa delâlet etmek dimekten ibâret olur. “¹⁴⁹

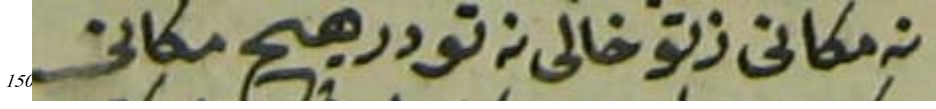

Eger yârîñ cihânı tutucu hüsñ ve cemâlinden zâhid vâkıf olaydı ve her nesne vücûd-ı Bârî' niñ zillî vu sâyesi olduğunı bileydi ve esrâr-ı vâhdet-i vücûda 'ârifler gibi agâh olaydı. Ka' be'-i mükerreme yerine her bir seng-i nişâna tpar idi ve zâhid her seng-i nişânı Ka' be' den fark u temyîz itmez idi ve Ka' be bilir idi. Velâkin zâhid yârîñ 'âlem-gîr olan hüsñünden vâkıf olmamağla faqat beytullâhı Ka' be bilip anı tavâf eyledi. Ve ta' zîm u hürmeti Ka' be' ye itdi ve kible faqat anı bildi.

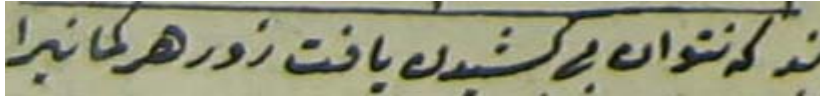
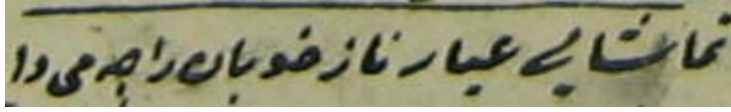

nazm-ı celîli sırrından agâh olamadı. 'Ârifler ka' be içindeki muşallî gibidir. Her cânibe ki teveccüh eder. namâzı dürüst olur. Zîrâ aña her taraf Ka' be' dir. Lâkin 'avâm Ka' be haricindeki muşalli gibi olmağla aña Ka' be' ye teveccüh lazımdır. Zîrâ “ *şümme vechillâh*” sırrına irmemişlerdir. Meşel: deryâda balıklar şu ararlar imiş ve bulamazlar imiş. Bir eski 'ârif balık var imiş. Aña şuyı şormuşlar. Cevâbında demiş ki : “şudan hâli yer var mı?” ve ba' zı 'ârifler dahı buyurmuşdur. Mısra' :

¹⁴⁹ Söz konusu yer sonradan eklenmiş olup metnin yan tarafına yazılmıştır.

meydân-ı inkâr ve ‘inadîñ ser-bülendi ve suhteleriñ peygamber-i ercümendi. Birgivî dedikleri yâdigâr-ı tarîkat Nâm kitâbında bu kelâm küfürdür demiş. Çünkü küfür ü imân nedir? bîçâre bilmez idi.

Güzellere âşık olmayarak eşnâ-yı râhda ve yâhūd ve bir meclisde nezâret edici ve bakıcı kimesne güzelleriñ cilvesiniñ ‘ayâr u miqđârını ne bilir ve şu güzellik şîvesiniñ miqđârı şudur ve bu güzeliñ şîvesiniñ miqđârı budur, bundan ne añlar? Ya‘ni bilmez ve anlamaz dimekdir. Belki bundan güzellere ‘âşık olanlar ve güzel sevmekte mâhir olanlar añlarlar. Zîrâ her şeyi erbâbı bilir. Mısrâ‘ :

Güzel sevmekte zâhid müşkîlin var ise benden şor.

(6a) Görmez misin zîrâ her kemânîñ kuvvetini çekmeksiz mücerred şöyle bakmak ile yâhūd kemânkeş olmadıkça ve tîr- endâzlıkda mehâret kesb itmedikçe bulmak ve añlamak mümkün değildir. Bunun gibi güzelleriñ ‘aşkına giriftâr olmadıkça ve meydân-ı ‘aşk da çok vakit bulup gezmedikçe çanğı güzeliñ nâz u şîvesi ‘âlâdır ve çanğısı anîñ dūnundadır, bilmek mümkün olmaz. Bu beyitiñ ma‘nayı batınîyyesi oldur ki bir kimesneye dervîş u sâlik-i râh-ı Hudâ olmadıkça ve Cenâb-ı Haqq‘iñ meydân-ı ‘aşkında at koşdırmadıkça kim mürşîd-i kâmilidir ve kim mürâfidir ve kim iyidir ve peşdir. Bunları bilmek añlamak mümkün olmaz. Görmez misin ‘avâm-ı nâs nice mürâ‘îleri meşâyîh ve aşlîn zann ederler ve nice muhlişleri

¹⁵⁰ Ne senin olmadığım bir mekan vardır ve ne de sen hiçbir mekanla sınırlı değilsin.

mülhid ve zındıktır diye i'tikâd ederler. Halbuki emirber-aksdir. Menkûldur ki Zünnûn-ı Mısrî kudisesirrehu hazretlerinin 'aşrında çok büyük kimesneler ilhâdına zâhib olmuşlar. İrtihâli bir günü bir nev'î kuşlar ki aşlâ öyle kuş görülmemiş cenâzesine halk ile beraber hazır olmuşlar ve cümle nâsa o kuşlardan ta'accüb ü 'azîm dehşet gelmiş ve melâike-i kirâm olduklarını herkes cezm itmiş ve yine sengi mezârına kudretten ve 'âlem-i ğaybden *zunnun habibullâh minelşevk kutillâh* yazılmış. Halk bunu gördükde maḥv itmişler. Yine yazılmış yine tecrübe için maḥv itmişler. Yine tekrâr yazılmış, ba'de cümle nâs velâyet u kerâmetini maḥarr ve mu'terif olmuşlar. Nefehât'ül-Üns nâm kitâbında meşûrdur ki Hazret-i Zünnûn kudisesirrihu buyurmuşdur.

سفر کردم در علم اوروم

اول علمی که بیاوردم فواصی و عوام پذیرفتند

و دوم علمی که آوردم فواصی پذیرفتند نه عوام

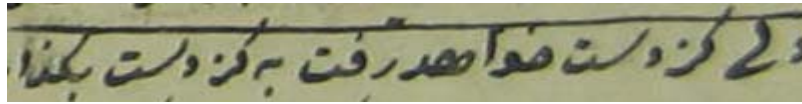
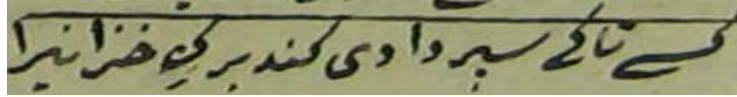
و سوم علمی را که آوردم نه فواصی و نه عوام پذیرفتند

فبقيت شريداً طريداً وحيداً قدس الله سره العزيز و

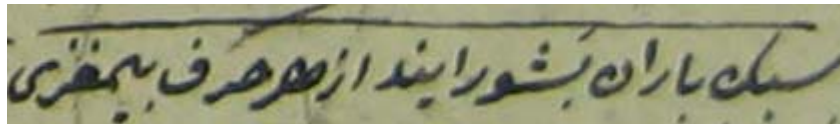
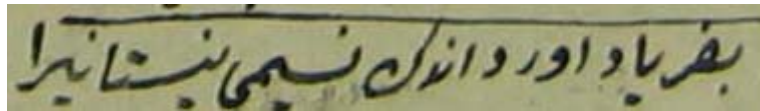
ز باس لبيح دل غافل مشو در عالم وحدت

که داد در بغل هر غنچه ای با طستایند

Vaḥdet ‘âleminde ve maḳâm-ı fenâfillâhda olan evliyâ-yı kirâmîñ kulûbundan hiçbir ḳalbi muḥâfaẓa itmekde ğafil olma. Zîrâ ‘âlem-i vâḥdette her bir ğonca-şıfat olan ğöñül ḳoltuğunda bir ğulistân tutar. Ya‘ni bu mişillü zatlarıñ ḳalbi şûreta küçükdür. Lâkin ma‘nâda ğâyet büyükdür. Bu şûretde bu mişüllü ḳalblere ihtirâm lâzımdır dimekdir. Nitekim Ḥazret-i Mısrî ḳuddisesirruhu mısrâ‘ ‘arş ve kürsîden gelmişdir. Bir veliniñ âyesi buyurmuşdur.

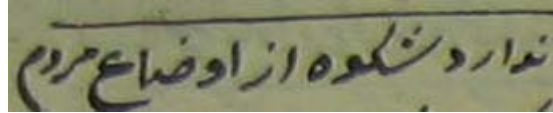
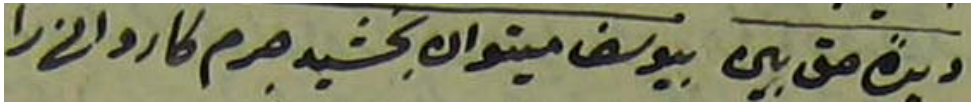
Bir ğöñül ki elden gitmek ve müteḥayyir olmaḳ ister. İyü olan odur ki elden terk ideyim ve ḫayretine def‘a sa‘y itmeyeyim. Zîrâ her ne ḳadar sa‘y olunsa fâidesi olmaz. İrsâl-i meşel tarîki ile buyururlar ki bir kimesne ḳaçan ḫazân mensûb olan bayrâğı ḫıfẓ idicilik eyler. Belki itmeğe ḳâdîr olamaz. Zîrâ berg-i ḫazân elbette ağaçdan düşer. ‘Âşıkıñ ḳalbi daḫi berg-i ḫazân gibi olmağla ḫayret ğalebe edip elbette ḫacer şûrından düşmesi muḳarrerdir.

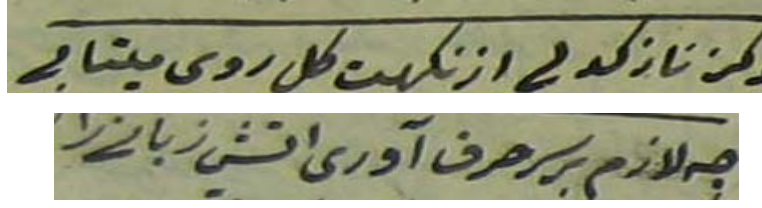
‘Aḳlı ḫafif olanlar her birisi mağz-ı incir çekirdeğini doldurmaz. Kelâmdan ğavğâ vü nizâ‘ gelirlir. Ammâ ‘âḳıllar şabûr u ḫamûl olmağla şabr u taḫammül edip nizâğ u cidâl itmezler. Naîmâ merḫûm tarihinde meşâyiḫ-i tarîḳatdan teng ḫavşala

olanlar Қаdızâdeliler[‘] inle dâimâ münâza[‘] ve mu[‘] âraza ederler idi buyurmuşlar. Fi’l-vâkı[‘] buyurduğı gibi meşâyih-ı tarîkatıñ kâmilleri ve mâhirleri ne Қаdızâdeler[‘] iñ kelâmını işfâ eder ve ne anlar ile mücâdele eder. Belki kendü hâlî ile meşğûl olur. Yine irsâl-i meşel tarîki ile buyururlar ki görmez misin bir ednâ rûzgâr bir nistânı feryâda getürür; ammâ ormanda olan eşcâr-ı ‘azîme olur olmaz rûzgâr ile hareket gelmezler.

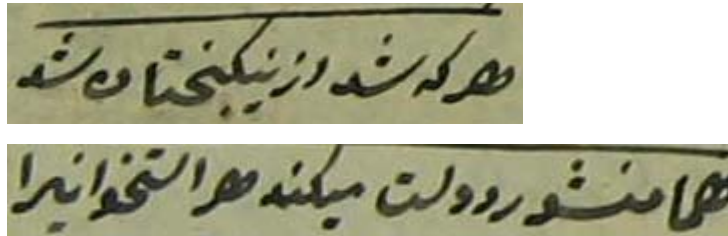
(6b) Bu beyitte ‘ağılsızları kıamışa ve ‘ağıllıları eşcâr-ı kebîrelere teşbîh buyurdular. Keennehu kıamışın derûnı hâlî olmağla ‘ağılsız adem gibi olup cüz-i rûzgârda birbirine doқunurlar; ammâ eşcâr-ı ‘azîmeniñ derûnları hâlî olmağla ‘ağıl ile mâl-â-mâl kimesneye benzeyip olur olmaz rûzgâr ile hareket edip birbirine uruşmazlar. Meger ki rîh-i şarşar ola.

Allâhu Ta‘âla’yı görücü olan göz olan insânıñ etvâr-ı nâ-pesendinesinden şikâyet tutmaz. Zîrâ bu Yûsuf-ı haқîkiye halk-ı ‘âlemiñ cürmüni bağışlamak lâyıkdır. Eger bâğışlamamış olsa Cenâb-ı Kibriyâ’ıñ yarattığını hoş görmemiş olur ve haқîkatda halkdan şikâyet Haқ’dan şikâyet olur. Binâenaleyh maḥlûқdan gördüğü sitemi dîde-i haқ-bîni Cenâb-ı Kibriyâ’ya baḥş eyler. Niteki ba‘zı kâmiller yarâdılanı hoş gör yarâdandan için buyurmuşlardır. Yaḥud mısra[‘]-ı şânî irsâl-ı meşel-i tarîkiyle olarak ḥazreti Yûsuf aleyhisselâma kendi kervânıñ cürmini ḥatırı için baḥş eylemek münâsibdir. Bunuñ gibi Vâcib Ta‘âla ḥazretleriñ daḥi maḥlûқunuñ cürmüni Allâh Ta‘âla’ıñ rızâsı için haққа bağışlamak lâyıkdır demek ola.

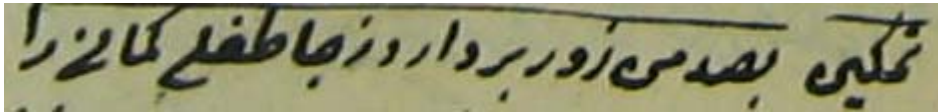

Ey Şâ'ib! Nâzik dilliginden için gül koğusundan yüz çevirirsin ve râyiha-i gül ğâyet nâzik iken taħammül edemezsin. Böyle olunca ne lâzımdır ki şâirlik sevdâsı üzerine âteş-zebânlık getirürsiñ ve kendüni yağarsın. Ya'ni güzel mażmün bulayım ve şâ'ir-i âteş-zebân olayım diye dâimâ düşünüp böyle nâzik-dil iken nefesine ezâ edersin. Ėalbuki şâ'ir-i âteş-zebânın dađi meyân-ı nâsda қadri қalmamış ve bu vaқitde dürer u cevâhir ile buncaқ nâs 'inde müsavîdir. Bu şüretde şâ'ir-i âteş-zebân olmak 'abeş maқûlesinden olmağla beyhüde ta'ab çekme dimekden 'ibârettir.

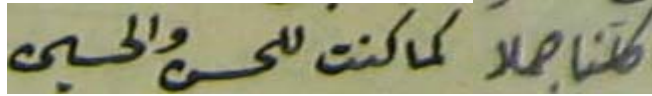

Her kimesne ki eyi bağtlılara ve evliyâ-yı kirâma fedâ oldu ve mâl u cânını bezl eyledi. O daği nîk-bağtlılardan oldu. Görmez misin çehâr yâr-i Güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecma'în kendülerini Resûl-i Kibriyâ aleyhi'l- ekmele't- tehiyyâya fedâ eylediler. Ve dost ve sa'âdet buldular ve sâir evliyâ-yı kirâm daği müşîdlerine fedâ-yı nefis itdiler. Ve maқâm-ı қurbe yol buldular. Bu müdde'âya irsâl-ı meşel olarak buyururlar ki görmez misin Hüma қuşu her yediği kemiği devlet ve sa'âdet neşr olunmuş eder. Zîrâ o kemik eczâ-yı Hüma'dan olur ve Hüma'nın kendi 'ayn-ı devlet olmağla yedi yıl kemikleri menşûr-ı devlet itmiş oldu. Beyt:

ğaraz evliyâ-yı kirâmın muķârenetine terğîbdir. Kemik şeyh -i haķîr Hümâ gibi ķuşa muķârenetle menşür-ı devlet olursun, dimeği murâd ederler.

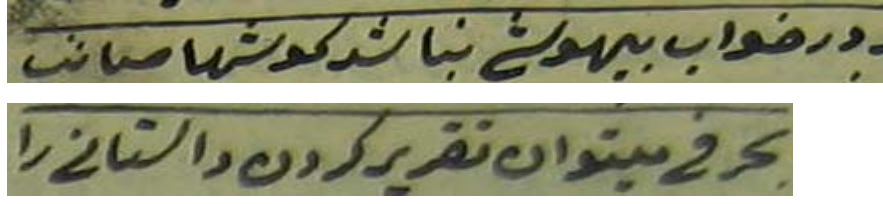

Vaķūr u ĥamûl-ı e'izzet-i kirâmîñ mizâcında ser-keşlik ve 'inâd olmaz ve her nesneye uyarlar ve laţife-gū vu nâzik olurlar. Zâhid-i ĥuşklar gibi ţabî'atlarında ĥırçınlık ve ĥuşûnet olmaz. Muĥâzerât-ı Ķarabâğ-i nâm kitâbda meşûrdur ki bir gün eţfâl yolda Resûlullâh Şallallâhu Ta'âla aleyhi vesellem ĥazretlerini aĥz edip

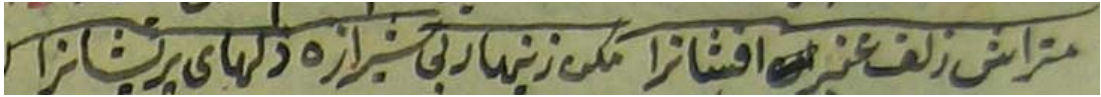
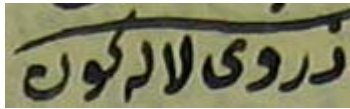
demişler. Faĥr-ı kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyânın nuzûr-ı şerîfinde sekiz 'aded ceviz var imiş. Eţfâl dağı mu'cize-i bâhire-i Muhammedîye olarak sekiz aded imişler. Resûl -i Ekrem her bir tıfla birer cevz i'ţâ buyurmak ile muşâleha olmuşlar. Ba' dehu mescid-i sa'âdete teşrîf edip buyurmuşlar ki Ĥazret-i Yûsuf aleyhisselâmi ĥarındaşlarından on sekiz altuna şatun aldular.

(7a) Ben kendimi sekiz cevize şatun aldım diye laţife buyurdılar. İşte pîrân-girân temkînini ĥâli dağı böyle olur. Ve mısra' -ı şânî bu ĥuşuşa irsâl-i meşeldir. Görmez misin yüz batman ķuvvet ile bir tıfl bir kemânı yerinden ķaldırır ve kemân pîrân-ı girân temkinden olmağla tıfla muĥâlefet itmez.

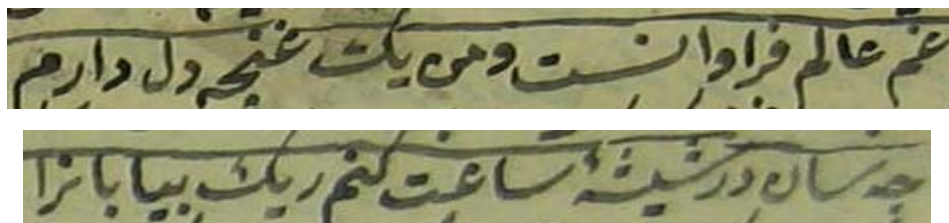

Keennehu denildi ki bu gâzeli niçin uzatdın? Cevâb virürler ki eger kulaqlar gâflet uykusında olmasaydı bir hikâyeyi bir harf ile taqrîr mümkün olurdu. Velâkin kulaqlar hûb-ı gâfletde olmağla işte böyle uzun gâzeller ve taṭvîl-i kelâm lâzım geldi dimekdir.

Velehu Eyza Nevverallâhu Merḳadeh

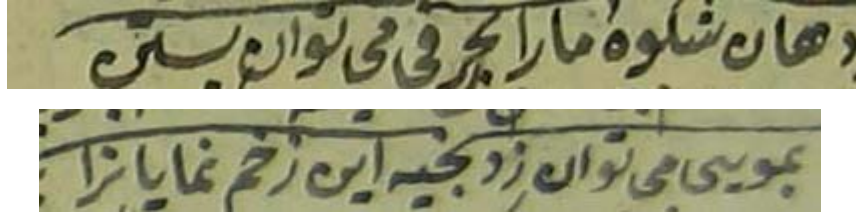

Lâle renginde yüzünde ‘anber saçıcı zulfini izâle itme. Varsın yañağınuñ üzerine şarkşın. El amân ‘uşşâkıñ perîşân olan qalblerini şîrâzesiz ve nizâmsız itme zulf-i yâri şîrâzeye teşbîh eder ve ‘âşîkıñ qalbini perîşân bir kitâba teşbîh eder; fakat bir şîrâze ile tûrur. Eger şîrâze de gitse bütün bütün kitâb perâkende olduğı dil-i ‘uşşâk dağı cânânîñ zulfü ile *mehmâ emkan mecmû‘dur*. Eger zülûfler gitse perîşân olacağı derkârdır dimekdir.

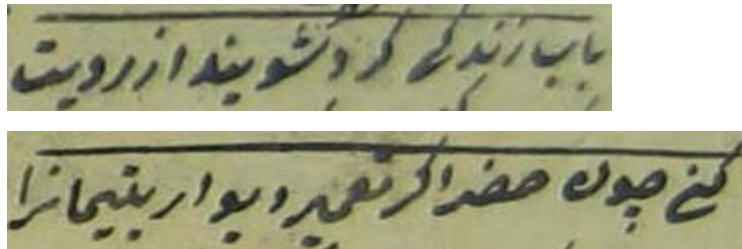

‘Âlemiñ gamı çoğdur ve ben bir gonca gönül ve târ-ı qalb tûtarım teveccühle şîşe’-i sâ‘at gibi olan qalbe rîk-i beyâbân gibi olan gumûm-ı humûmı eylerem. Zîrâ

şığmaz ve şıgdırmağa kâdir olamam. Binâberîn bir şişe ilişen eylemem dimekdir. Yahūd mışrâ‘-ı şânî irsâl-i meşel tarîkiyle olup sâ‘ at içine rîk-i beyâbân eylemeğe kâdir olmadığım gibi ‘âlemi daği şişe‘-i sâ‘ ate beñzeyen gönül eylemeğe kâdir olamam dimekdir.

Bizim şikâyetimiziñ ağızını bir harfle ve bir ednâ iltifât ile bağlamak mümkündür. Bir kıl ile bu zaħm-ı nümâyân gibi olan dehân-ı şikâyeti demek mümkündür. Lâkin yâr aşlâ bize iltifât itmez. Binâberîn dehân-ı şikâyetimiz açılır mışrâ‘-ı şânî mısırâ‘-ı olan mâlında olmağla anı mü‘ekked olur. Zîrâ ikisiniñ daği me‘ âli ednâ iltifâta rızâdır.

Âb-ı hayât ile sefer tozını seniñ yüzünden yıkarlar. Eger Hızır gibi yetimlerinî dîvârını ta‘mîr ederseñ hâşılı eger seferde bir iş görürseñ mağbûl ve mu‘teber olursuñ dimekdir.

دل از مردان باید دام زلف شیر کبر او

جداغ از چشم شیر است بیخ و انتم این شبستانرا

‘Âşıklardan gönül kıparanıñ arslân tutucu zülfünüñ tuzâğı zîrâ anıñ şebistân-ı zülfüne çerâğ dâimâ ‘âşıkların gönlündedir. Ve ‘âşıkların kalbiyle şebistân-ı zülfüne ziyâ verir. Bunun için dâimâ dil-i ‘uşşâkı şayd itmekdedir.

کند چون دام ز رضا کون طوق

فویش را قمری بهر طشت که افتد راه آن سرو خدا مانرا

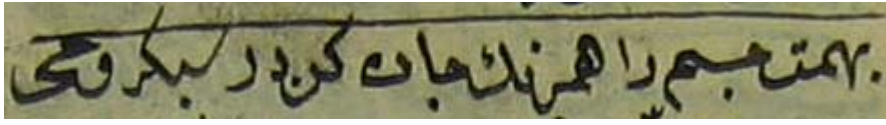
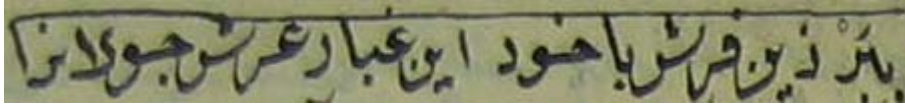
Қумру қушу kendi товқını zîr-i hâkdeki tuzâğ gibi eyler. Tutayım diye her bir gülşene ki o serv-i hırâmânıñ yolu vaqı‘ olur. Çünkü қумруyu serve ‘âşık tahayyür ederler. Binâenaleyh serv-i hırâmân gibi olan yâr bir gülşene ki düşer. Қумру anı gördükde el amân şuh-şayd ideyim diye arқası üzerine yatıp ve toprâğa gömülüp gerdeni altındaki tavқını anı tutmağa kemâl-i iştiyâkıdan tuzâğ eder dimekdir.

پیدا ستا از استین بیرون کند باز چو کردون

کند بیو بیرون از دستا نکشه سلیمانرا

Çünkü feleğın çehresi egni yeñinden taşra eyler ve felek mekr u hud‘alarını ‘âlemde izhâr itmege şurū‘ eder. Bir diye hiçbir vechîle maқdırî degil iken ve her

vechîle maḥkûm ve maḡlûb iken Ḥazret-i Süleymân aleyhisselâmîñ ḥatem-i salṭanâtını taşra eyler (7b) ve sirḳat eder ve salṭanâtı Süleymân aleyhisselâmın elinden alır. Bu ‘âlemde çok vûku’ bulmuştur ki ra‘iyye pağişâhların maḥkûmu iken ḥurûc-I ‘ale’s-sultân edip pağişâhları ḥal‘ederler ve belki ḳatl ederler. Bu daḡi bâziçe-i felekdendir. Beyitten maḳsûd salṭanâtına ve câhına ve mâlına vechîle maḡrûr ve mu‘accib olma ve anlara i‘timâd itme dimektir. Zîrâ bir anda ber-aks olması mekr-i ilâhî ile mümkündür ve olduğu çokdur ve nicesini daḡi bu ‘âlemde müşâhade itmişizdir.

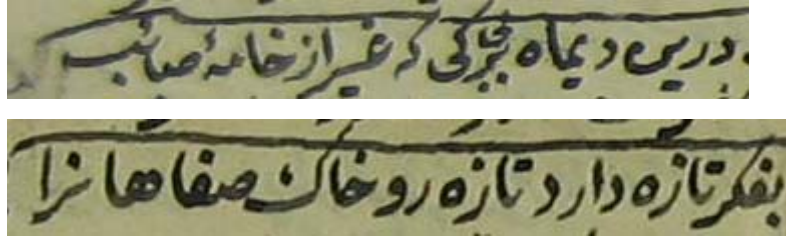
Himmet ile cismini cânına ḡiffetde hem-renk ile bu ‘arş-ı cevelân idici, cismini kendin ile ‘âlem-i bâlaya ilet. Ma‘lûm ola ki aşhâb-ı taşavvufiyye riyâzât ve mücâhedât –ı řâḳḳa ile cisimleriniñ keşâfetini ve řıḳletini bilkullîyye izâle edip ervâḡ-ı ṭayyibeleri gibi şâf ederler. Ḥatta hevâda ṭayrâna ve şu üzerinde yürümege ḳâdir

olurlar. Bundan için

evliyâdan ta‘dât ederler. Hatta bâ‘zı kefere-i mürtâziniñ heveda uçdıḳları naḳl ve beyân olunmuşdur. Bir emr-i ḡâzır olup ilet dimektir. Evvelindeki bâ zâ‘id olmaḡla meksûr oḳınır. Fi‘l-i muzâri bâniñ fetḡiyle berd kelimesidir. Ferř‘den murâd kürrê‘-i zemîndir. Ḥoddan murâd vücuddur ki insân aşıl rûh dimekten ‘ibâretedir. Ğubârdan murâd cisimdir ki şafvet buldıḳda ‘arş cevelân eder.

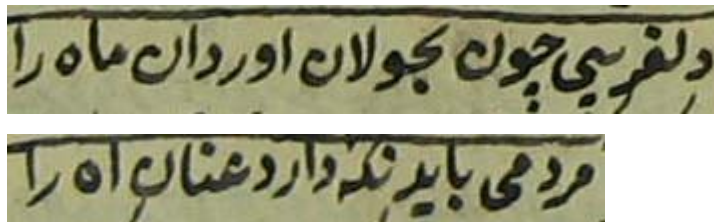

Yalnız ekmeğe ¹⁵¹ yâhūd quru ekmeğe kanâ'at eyle. Hatta ârzūsuz olasıñ . Zîrâ dürlü dürlü nimetleriñ dürlü dürlü istekleri olur. Bu ârzular ile vâşıl-ı haq olamazsın.

Bu yapraksız kış ayında yâhūd bu kış ayına beñzeyen faqırda Şâ'ib'îñ kaleminiñ gayrı kanğı şâ'iriñ kalemi tâze şî'ir ile İşfehân memleketiniñ hâkini yüzünü tâze yüzlü tutar. Hiçbir şâ'iriñ hâmesi tutamaz dimekdir. Ya'ni gâzel söylenür ammâ bahârda ve vaqt-i ğinâ vu ferağda söylenür; lâkin böyle mevsim-i şitâda yâhūd bu faqr ile söylemek her şâ'irin kârı olmayıp ; ancak benim gibi şâ'ir-i mâhiriñ işidir dimekdir.

Velehu Eyza Nevverallâhu Merqadeh

¹⁵¹ Kelime etmek olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

Şivekârlık çünkü o mâh-şifat yâri harekete götürür ve miyân-ı ‘uşşâkda dolaşdırır. Merd-yiğit lâzımdır ki esb-i âhîñ dizginini elinden bırakmaya esb-i âhî zabta kâdir ola hâşılı yâri bu vechîle nâz ederek gördükde âh etmemeye merd gerekdir. Bizim gibi ‘âşıklarıñ kâri değıldir dimek olur. Ma‘ nâyı bâtınîsi nüktedânlık ve vâkıf-ı esrârlık. Çünkü bizim azîmimizi meydân-ı tarîkatda söze getirip kimesnenin bilmediğı deķâyık u haķâyiki söylemeğe şurū‘ itdirür. Merd isterem ki işitdikde âh etmeye ve şabr eyleye.

عاشق کوش بر آواز

طبل رحلت هر طبلدین قاصدی باشد دل آگاه را

Ĝâfiller için kulaķ vaķt-i irtihâlde çalınan tabluñ avâzı üzerinedir. Zîrâ

طاوول

çalınmadıkça yüklerini bağlayıp hâzır olmazlar. Hatta dinse ki hâzır olsaña tâvil çalınmadı ki hâzır olalım diye cevâb verirler; lâkin âĝâh olan gönle meşelâ şurre emînin yâhûd kervân başınıñ dâirelerinde olan herbir hareket bir kâlık

ده بیچی

olur. Hâşılı ‘âķil olanlara ihtiyârlık ve halkıñ mevti bedeniñ emşâli şeyler dâr-ı ahiretde ‘amâde olmasına ba‘ iş olur. Ammâ ĝâfiller kendilerine emmâre-i mevti görmedikçe ne tövbe eder ve istiĝfâr eder ve ne vaşiyet eder dimekdir. Tabl-ı riħletden murâd emmâre-i mevtdir.

چون شود دشمن ملائم احتیاط از کفنده

مگر ها در برده باشد اب زیر گاه را

Çünkü düşmen-i şeytân ve düşmen-i nefs-i emmâre mülâyim olur. İhtiyâtı ve kendüni kayırmağı elden bırakma ve bunlarıñ mülâyemetine mağrûr olma. Evliyâ-yı

Kirâm-ı nüfus-ı muṭma'inne aşhâbı olmuşlar iken ve maḳâm-ı emîne varmışlar iken yine dâimâ ḳorḳup ihtiyâtı terk itmediler ve ḥîn-i sulûkdeki mücâhade ile oldular. Menâḳıblerinde meşṫurdur. Zîrâ şamân altındaki şuyuñ ḥileleri perde içinde olur.

(8a) Şuyuñ mekrinden murâd boğmasıdır. Bu şüretde ḳünkü dökülmüş şamân görürsüñ. Evvel emirden ihtiyât edip üzerine başma belki altı deryâ-mişâl şudur sonra ğark olursuñ. Bu beyitte nefis-i emmâre ve şeyṫânı şaman altındaki maḥfi şuya ve mekirlerini maḥfi olan şunuñ muzırrâtına teşbîh eylediler ve zâhir düşmenini daḥi mülâyim olup dost göründükde yine ihtiyât ile hareket lâzımdır. Zîrâ dostluḳ yüzünden görünip belki bir düşmanlık irecektir. Ḥulâsa-i kelâm zâhir düşmanıñ ve baṫın düşmanıñ mülâyemetine mağrûr olma dimekten 'ibâretidir. Ve kâr-ı 'aḳıl daḥi budur.

عشق استغیث

از تدبیر عقل صید کر شیر کی سازد عصای خود دم روباه

'Aşḳ-ı muḥabbet ḥile-ger olan aḳl-ı ma'âşıñ ketḫudâsı olup iḳlim-i bedende tedbîr ü taşarruf eylesinden müstağnîdir. Binâenaleyh 'aşḳ gelince ketḫudâ-yı 'aḳla izin verir ve aḳl-ı ma'âş daḥi bedende ṫurmaz böyle olması daḥi 'aşḳ 'aḳl-ı mu'âd şâḥibi olmaḳla anı istiḫdâma tenezzül itmez. Niteki ḥâkim 'âlim olunca nâib istiḫdâmına tenezzül itmediği gibi mısrâ'-ı şânîyi irsâl-i meşel olarak buyurlar ki görmez misiñ arslân dilkü ḳuyruḳunu ḳaçan kendüye 'âşâ ḳılar. Ve aña 'itimâdı kendüye lâyıḳ görür. Belki ḳılmaz ve görmez. Zîrâ arslânuñ dilküye ve ḥilesine ihtiyâcı yoḳdur. ḳünkü şeci'dir. İhtiyâdda ḥileye ihtiyâcı yoḳdur. Bu şüretde dilkünün ḥilesine ḳat'a muḫtâc değıldir. Bunuñ gibi 'aşḳ daḥi yiyit ve şeci' olmaḳa dilkü şıfat 'aḳl ü ma'âşıñ tedbîr ve taşarrufuna ḳat'â muḫtâc olmaz ve benim

sözüm olsun da'vâsını eder ve bu da'vâya şâyestedir. Bu cihetten halkıñ 'aql u ma'âşını 'uşşâk-ı ilahîyyede görmezseñ 'aşâ münâsebetiyle dilkünüñ kıyruğu zikrolunmuşdur; lâkin zikr cüz ü irâde-i küll tarîkî ile mecmu' dilkü murâd olunur.

خودنمایچه برده بر میدار در از بالای جلال
خبریت

بیت عبیبی در شستن حانه کوتاه را

Kişi kemâlini izhâr cehliniñ boyundan perdeyi kaldırır ve cehlini âşikâre eder. Nice kimesneler bizde kemâl vardır zannıyla izhâr- ı hüner edip mecâlis-i mehâfilde musahhara olduğunu çok görmüşüzdür. Yine irsâl-ı meşel olarak buyururlar ki kışa olan libâsuñ oturmak vaqtinde kışalık ayb-ı zâhir olmaz ammâ o libâsın şâhibi kalkmak ile kışalığı ve ayb-ı zâhir olur. Bunuñ gibi olmayan söylemekçe cehl ve ayıbı zâhir olmaz idi ve herkes anı Beyt:

هریشه گمان میر که خالیست شاید که بپنک خفته باشد

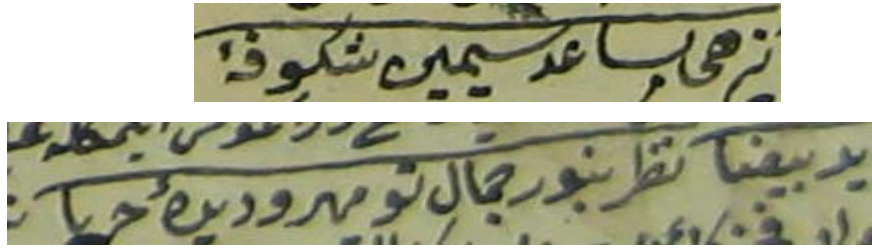
diyerek bir ehl-i kemâl zann ederdi; lâkin çürmaz ve söyler ve rusvây olur.

بر تنهای اغوشه خود کرد بر صاحب میکند

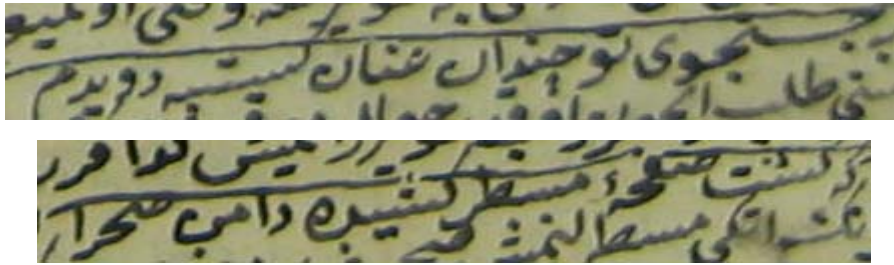
خود بر بینی هماله در اغوش کیرد ماه را

Ey Şâ'ib yârdan kenârımıñ boşluğuna bükâ ederim. Çünkü görürüm ki hâle mâhi kucâğında tutar. Hâle ma'sûkûmı derkenâr itmiş ve benim ma'sûkum niçin kucâğında yokdur diye hâsedimden ağlarım dimekdir. Hâle mâhıñ etrafında olan dâireye derler. Güyâ mâhı derâguş itmekle 'âşık imiş.

Velehu Eyza Rahmellahu Ta'âla

Ne güzeldir yârîñ sâ'id-i sîmîni ile çiçek gibi olan yed-i beyzâsı murâd fahr-i kâ'inât aleyhil ekmelü't-ta'hiyyât efendimiziñ yed-i beyzâ-yı enverleridir. Bunda şükûfeden murâd zanbâk çiçeğidir ki insânıñ eli aña gayet şebîhdir. Benim seniñ cemâliniñ nûrına nazarım güneş ve hırbâ dedikleri hayvanıñ gözünüñ güneşe nazarı gibidir. Hırbâ nice güneşden gözünü ayırmaz ise ben da'hi öylece seniñ güneş gibi vech-i münevverinden gözümü ayıramam. Hırbâ hanıñ kesriyle bir nev'i hâyvânıñ adıdır ki güneş tülû' idince ğuruba dek aşlâ gözünü ayırmayarak şemse bakar imiş. Hatta karnını bile doyurmağa vaqti olmayıp ba'de'l-gurûb doyurur imiş. *Kezâ kurretel illa üstâz-ıl fâzıl*

İhtiyârım elimden olmayarak seni taleb için o kadar çöllerde koşdum ki sahranın etegi mıstarlanmış şahîfeye döndü ve benzedi .

مکن نصیحت اهل لباس کجبه لبیب زن

عبت کلاب میفتان بروی صورت دیبا

(8b) Ehl-i dünyâya naşîhat eyleme dudagina nekende ve dikiş ur. Beyhûde olarak ve dîbânîñ şüreti üzerine gülâb saçma. Bu beyitte naşîhatı gülâba ve ehl-i dünyâyı dîbâ üzerinde nakş olunmuş şürete teşbîh eyledi. Rûh şâhibi olmayan şürete gülâb saçmak nice ‘abeş ise ehl-i dünyâyı naşîhât eylemek daği böylece ‘abeşdir, dimegi murâd ederler. Ehl-i libâsdan murâd ehl-i dünyâdır. Bu üslûb ile ta‘bîre sebep dîbâ üzerinde olan şürete teşbîh edecekler. O şüret daği dîbâ üzerinde olmağla keennehu ehl-i libâs imiş. Bu cihetle ehl-i dünyâyı, ehl-i libâs ile ta‘bîr buyurdular.

دران سرست بزر که نیست فکر بزر که

دران دلست تماشا که نیست ذوق تماشا

Ulûluğ ve sa‘âdet-i dâreyn ol başdadır ki o başda dünyâ ulûluğı fikri yoğdur. Vâcib Ta‘âla hazretlerine ve ‘avâlim-i gâybiyeye nezâret ve temâşâ ol gönüldedir ki dünyâyı temâşâ zevki onda yoğdur. Fi’lvâki‘ dünyâ ulûluğunu terk eden ahret ulûsı olacağında şübhe yoğdur ve yine bu ‘âlem-i fâniniñ temâşâsını terk eden mazhar-ı tecellî-i cemâl-i ilahî olacağında kaç‘a yine şübhe yoğdur.

چه حاجت بشمع و چراغ کعبه روانرا که صحرای

روان ریخته است ایله با

Ka'be-i mükerreremeye gidenlerin şem'u çerâğına ihtiyâçları vardır. Zîrâ ayaklarınının kabarcığı rîk-i revân gibi yollarda dökülmüştür ve o **ایله ریک** ziyâsı rîk-i revânın ziyâsı gibi kâfidir. Beyitten maşşûd râh-ı Ka'be'de yayan yürüyenleri medh ü şenâdır. Zîrâ ayaklarınının kabarcıkları şem u çerâğdan müstağnî edermiş.

دلم چو خانه زینور کشته است ز کاوش

سرم چو کلک صورت شد است از ریک سودا

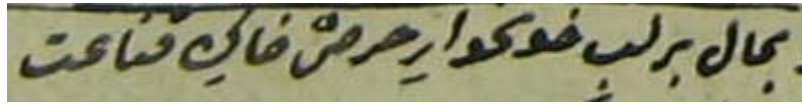
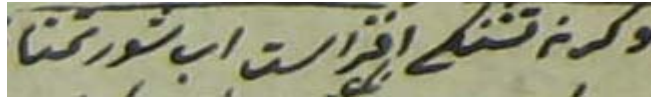
Kalbim o yariñ iztirâbından arınıñ hânesi gibi delik delik olmuştur. Başım sevdâ damarında muşavvirüñ kıl kâlemi gibi siyâh olmuştur. Fi'l-vâқи' baş damarları sevdâ-zede olunca şüretde ve sîretde muşavvirüñ kıl kâlemine teşbîh olur.

عدا راه کلفدار شد ز پر تو منت

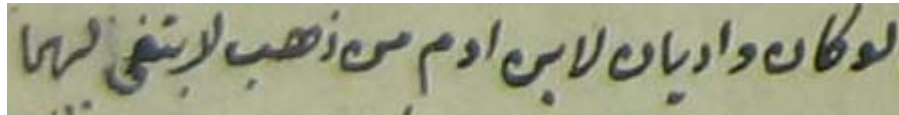
در افق تاب بسوزم و سایه طبعی

Ayıñ yanağı, şemsiñ saña ziyâ veriyorum diye minnetinden kelef tutucu oldu. Ma'lûm ola ki ehl-i heyet cem'-i kevâkib bizzat nûr şahibidirler. İllâ kamer neyyîr'ül- bilzât degildir ve ziyâyı şemsden alır diye ittifâk eylediler. Hatta nûr'ul-

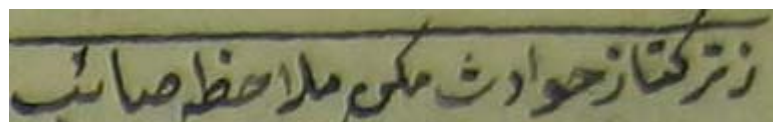
ķâmer müstefâd ve mine'ş-şems denmişdir. Bu cihetle keennehu ben saña ziyâ veririm diye şemsiñ imtinânından mâhıñ rûhunda kelef hâşıl olmuşdur. Böyle olunca ey 'aşık güneşde yan ve âteş-i firâķda muztarib ol tûba gibi olan yâriñ sâye'-i vişâline gitme. Zîrâ seni kendime vâşıl kelefdâr olur. Kelef , kâfiñ ve lamıñ fethâlarıyla ayıñ cürmünde zâhir olan kîr ve pâs gibi görünen nesneye derler.

Ķan içici hırşıñ dudağı üzerine ķanâ'at hâkini sür. Eger böyle etmezseñ acı şuya benzeyen dünyâ temennâ ve talebi kişiyi sirâb etmeyip belki teşnelik ve ıztırâbını arttırır. Fi'l-ħaķiķa hırşıñ çâresi bulunmayıp mâl arttıkça hırş tezâyüd eder. Niteki ĥadîş-i şerîfde

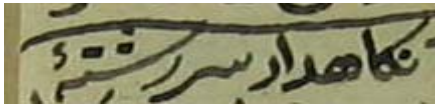
şâlişen buyrulmuşdur. Bî-mâl evvelinde ki bâ-zâit olarak mâ' nîden maşdarından müştak olmak üzere emr-i hâzırdır. İnsânıñ cesedinden ķan zâhir olunca kîl ü turâb gibi şeyler vaзі' olunsa ķanı teskîn eder. Binâenaleyh hırş-ı hunĥaruñ lebi üzerine hâk-i ķanâ'atı sür ki ķanı teskîn olsun buyurdular ve yine dünyâ temennâsını âb-ı şûra teşbîh eylediler. Zîrâ âb-ı şûr ĥarâreti ķaţ' etmez. Dünyâ temennâsı daĥi âb-ı şûr gibi dünyâyâ hırş u iştiĥâyı ķaţ'ı etmez belki dâimâ ber-mücib-i ĥadîş-i şerîf arttırmaķda olur.

(9a) Dehriñ havâdişiniñ yağma vü gârâtından ey Şâ'ib mülâhaza ve fikr eyleme. Zîrâ seyl altı açık şahrâya ne eyledi. Hiçbir keder eylemedi demektir. Seylden şol yerler korçar ki anda bâğ u bağçe ola ve hâne vü dîvâr ve bunlarıñ emşâli şeyler buluna ; ammâ bir yer ki anda bir şey'i olmaya seyl geldikde ne götürür ve ne edebilir. Binâberîn şahrâ-yı haliyeler hâvâf etmezler. 'Âşıklara daği libâs-ı fakre bürünmekle altı açık şahrâ gibidirler. Seyle hadisden korçmazlar. Sen daği 'âşık zümresinden olmağla seyl-i havâdişiniñ gârâtından düşünme demektir. Varsın aşhâb-ı emvâl ve ehl-i dünyâ seyl-i havâdişden hâvf edsin. Hikâyet: Kâdıasker Valîdeyn Efendizâde mâbeynde oturmuş imiş. Müderresinden Seyyid-i Enâm müsahhare bir kimesne var idi. Ziyârete gelmiş efendiye haber vermişler ki Seyyidâ geldi. Efendi demiş ki mâbeyne gelsin. Seyyidâ daği gelip dâmen-bûs olup oturmuş ve selâmlığa çıkmadığının hikmetinden şorunca taqvîmde büyün âfet-i 'ulemâ var. Binâberîn ihtifâ etdim diye cevâb vermiş. Seyyidâ daği cevâbında “ efendim! Andan size ne var, baña ne var , varsın şasâvetini 'ulemâ düşünsin” diyerek cehline telmîh etmiş ve gülüşmüşler . Rahimallâhu Ta'âla

Velehu Eyza Sırrallâhu Ta'âla Uyubehe

İplige benzeyen hesapıñ ucunu dünyâda hıfz eyle ve muhâsebeyi burada gör.
Hadîş-i şerîfde

حاسبوا قبل ان تحاسبوا

buyrulmuştur. Görmez misiñ baħr burada nefesini şayılmış urur ve deryâ ħabâbdan nefesini ta' dâd ederek alır ve nefesini ħeşâb edersen daħi baħırdan ġayret alıp nefesini ħesâb eyle ve izâ'a eyleme. Deryânıñ nefesi temevvüc vaqtinde iki tarafına ħareket etmesidir. Vaqt-i nefesde hava daħi içeri ve taşra girip çıķmağla deryânıñ temevvüc vaqti temâyülüne şebîh olmağla keennehu baħr nefes aldı gibi oldu. O zamân ħareket sebebiyle řunuñ üzerinde ħabâb daħi ħâşıl olur. anlar daħi dâne-i sayġa gibi olduğundan ġüyâ deryâ nefesini ħesâb edip anlarla ta' dâd ediyor şüretinde oldu. binâenaleyh ez ħabâb dedi. Ez men beyânına ma' nasınadır ve ta' dâd-ı nefesi beyândır.

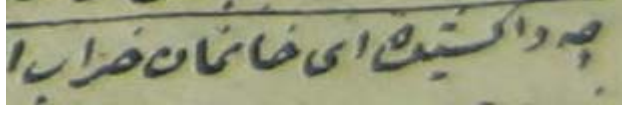
سازد بجهت کوه بر آوری فردا

اگر چو رشته بسازی به بیچ و تاب اینجا

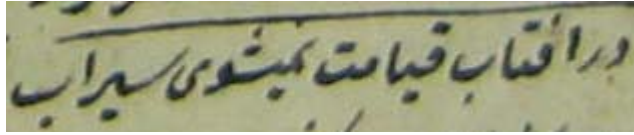
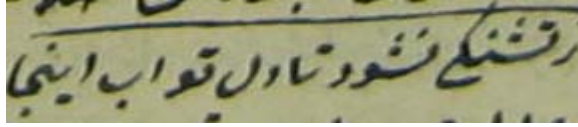
Ķıyâmet ġünü başını inci penceresinden çıķarırsıñ eger iplik gibi bu ' âlemde piç ü tâbe râzı olursın. Yâriñ cennet-i a' lâda inciden maşnû' olan köşkden eşrâf u eknâfi seyredersıñ. Keennehu iplik inci deliginden geçerken piç ü tâb etdi ve piç ü tâba rızâsı sebebiyle taħammül edip pencere gibi olan inciniñ berü cânibinde olan deliginden başını çıķarıp eşrâfı temâşâ eyledi. Sen daħi dünyâda mücâhedeye ve râġ-ı ħaķda tâb u zaħmete řabredersıñ .Yekpâre inciden maşnû' cennetdeki köşkde oturup cennetiñ köşklerini ve bağçelerini temâşâ edersin. Heman piç ü tâba razı ol.

رسيل طارئة صرا وكوه در فرايت

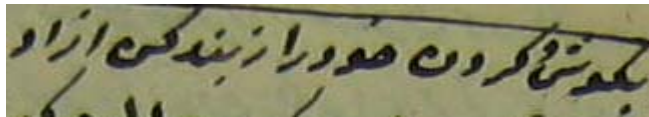
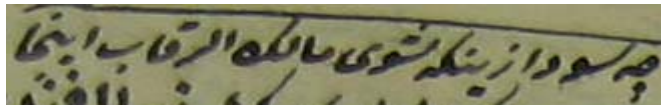
¹⁵² Hesaba çekilmeden önce hesaba çekil.

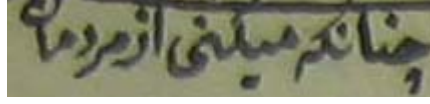
Seyl gibi telef edici havâdiş-i dehrîyyeden şahrâ vü dağ havflardan hûriç şehre firâr etmişlerdir. Sen ey hânnumânı vücûdu harâp olan kimesne, ne ‘acep kendini meydâna ilķâ etmişsiñ ve dünyâda müşâr-ı bi‘l-benan olmuşsuñ . Dağlar ve şahrâlar metîn iken seyl-i hâdişeden qorqarlar. Seniñ hân mân vücûdundan aşlâ kuvvetiñ yok iken seyl-i havâdişden hazer etmedigine ta‘accüb olunur.

Qıyâmet güneşinde şuya qanmış ne reyyân olmazsan seniñ qalbiñ şusuzluqdan ve keşret-i bu ‘âlemde su olmadıqça tâbunda mâ‘dâm ma‘nâsınadır. Zîrâ iki ‘âlemde şuya qanılmaz. Dünyâda teşne ol ki ‘âhiretde sirâb olasın.

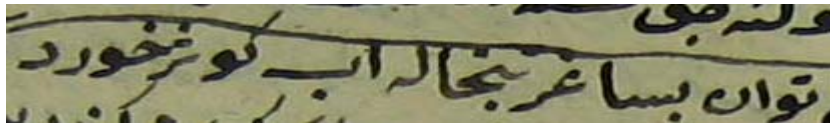
(9b) Sa‘yle vü gerdenini bendden azâd eyle. Ne fâ‘ide bundan ki bu ‘âlemde kölelere mâlik olursuñ zîrâ efendilik kölelere mâlik olmaqla degildir. Belki nefsi emmâreniñ riķkatinden azâd olmağladır.

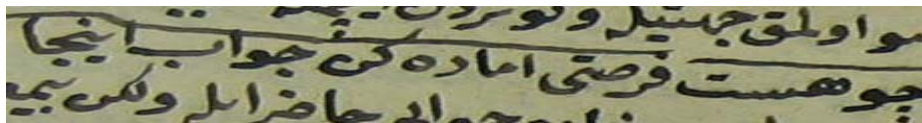
Eger Vâcib Ta'âla hazretlerinden hicâb ederseñ melek olursuñ. Ancileyin ki halkdan burada hicâb edersen gerçi hayâmine' n-nâs maqbul ise de aşıl lâzım olan hayâ-minalâhdır. Zîrâ Hadîs-i şerîfde

buyrulmuşdur. Enbiyâ-yı 'İzâm aleyhisselâm ve evliyâ-yı kirâm Cenâb-ı Hâkdan hayâ olunacağ nesnede halkdan hayâ ederler idi. Ammâ fağat hayâmine' n-nâs ise anı kayıt buyurmazlar idi.

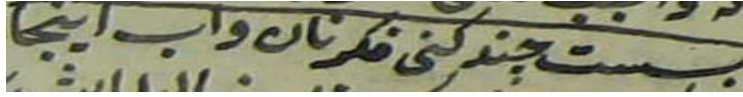
Çadeđ gibi olan uçuđ ile cennet-i a'lâda kevşer ırmağından içmek mümkündür. Böyle olunca serâp gibi teşneciger ile bu 'âlemde kâni' ol ve dudaklarıñ uçuklasın ki kevşer ırmağından nûşa sebep ol uçuđ içeriñiñ hâretinden dudaklardan hâşıl olan kabarcığa derler. Tahtında şu almak cihetiyle kevşerden içmeğe sebep olmak hasebiyle çadehe teşbih eyledi.

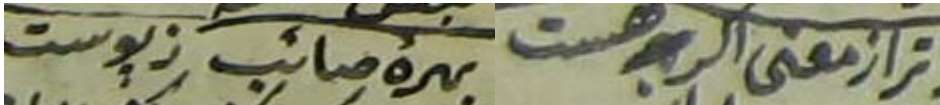
Su'âl günü cevâbı fikr eylemek mümkün degil hâzır eyle ; velâkin bî ma'na cevâbıñ fâ'idesi yoqdur. Cevâb-ı şahîh odur ki meşelâ 'ömrünü tâ'ata şarf edersiñ. Rûz-ı cezâda 'ömründen sū'al olunduqda 'ibâdete harç etdim dersin amâde olunacaq cevâb budur. Yoqsa 'ömrünü hevâ vü hevese şarf edip su'al olunduqda cevâb-ı bâridleri ver ve hâzır kııl demek degildir.

Kıyâmet güneşinde ne iş eylemek istersiñ eger âfitâbıñ hareretinden dünyâda gölgeye kaçarsıñ zîrâ ahret güneşi dünyâ güneşinden şedîddir. Menkûldur ki Vacib Ta'âla hazretleri güneşi bir mil miqdârı takrîb edecek imiş.

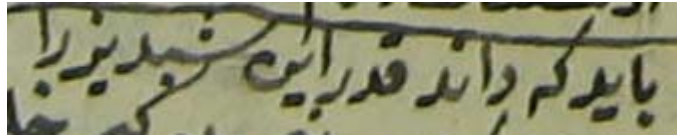
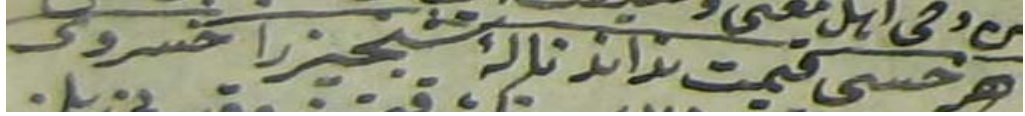
O neş'e-i şâniyenin rızkı için daği bir ferd ile yetişir. Nice bir bu dünyâda âb u nân fikrini edersiñ. Zât-ı dünyâ ile iş bitmez ahret zahiresi daği lâzımdır. Ba'zı nuşhada ân neş'e yerine ân rûz vaqi' olmuşdur. Yine rûzdan murâd kıyâmet günüdür.

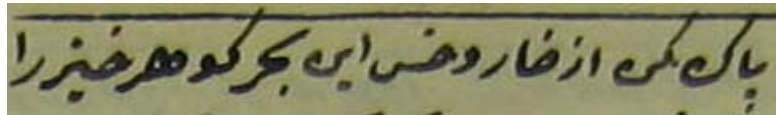
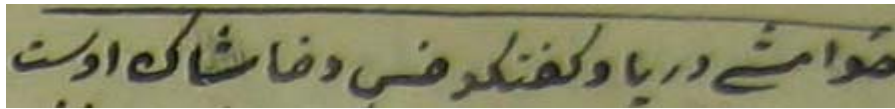
Eger ey Şâ'ib sañâ ma'nâdan naşîb var ise kitâb gibi kendine deriden bir libâs kııl. Bu dünyâda zîrâ ehl-i ma'nîniñ hâli budur ve anlar elbise'-i fâhriye i'tibâr

etmezler. Keennehu kitâb ehl-i ma' nî olmağla deri libâsa qanâ' at etmiş . Sen daği ehl-i ma' nî ve haqîkat iseñ kitâb gibi qâni' olmaklığın lâzım gelir demekdir.

Velehu Eyza Nevverallâhu Merqadeh

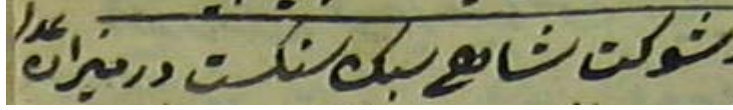
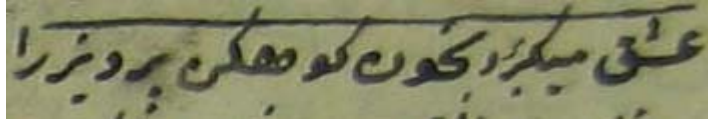

Her alçaq vu denî ' âşıkîñ gece qalkıcı nâlesiniñ kıymetini ve qadrini bilmez ve bilmediğinden niçin gece halkı ta' cîz eder diye infî'âl eder. Husrev dedikleri Sulţân gibi bir ' âşık lâzımdır ki bu yâğız at gibi olan nâle-i şebhîziñ qadrini bilsin. Husrev' iñ bir a' lâ siyâh atı varmış ve anı gâyet sever imiş. Zîrâ Fâris olan a' lâ atıñ qadrini bilir. Hatta kemâl-i muhâbbetinden sâyıslara inanmayıp gecelerde hareminden çıkıp ve ahıra varıp atını götürür imiş ve bu Husrev', Şîrîn dedikleri ma' şūqanıñ ' âşıkı olmağla Ferhâd' iñ raqîbidir. Bîçâre Ferhâd, beyhûde derdini çekdi ve ' aşkla aldı. Husrev Şîrîn ile bekâm oldu ve vişâline erdi. Nâlede ma' nevî siyâhlık olmağla şübhesiz teşbîh etdi ve kuvvet daği vech-i şebeh olur.

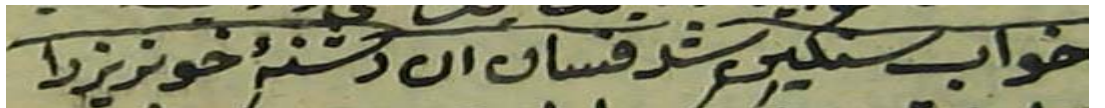

(10a) Sükût deryâ gibidir ve qıl u qâl anıñ çör çöpü gibidir. Böyle olunca bu inci hâşıl edici bahri çör çöpden pâk eyle. Sükût-ı aşl-ı kelâm , sükût üzerine ' ârîz olmağla sükût-ı deryâya ve qâl u qîli çör çöpe teşbîh eyledi. Hâr u hasdan deryâniñ pâk olması eyü olduğı gibi kelâm has u hârından daği deryâ-yı sükût-ı

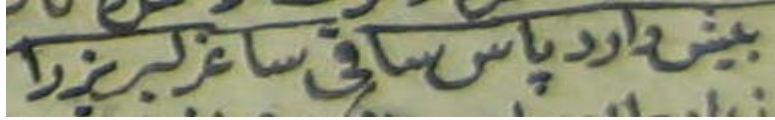
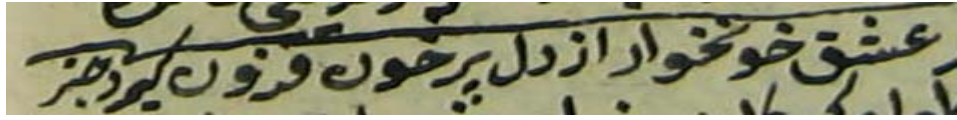
taḥhîr eylemek ehemmi mühim olduğundan *pâkkun* diyerek şîğa-i emr ile ityân etti ve daḥî in baḥr u gevher hîzrâ ta' bîr buyrulmasıyla sukûtdan sâlike dürer-i me' ârif-i ilâhiyeye ḥâşıl olduğunu ifâde vü beyân vardır.

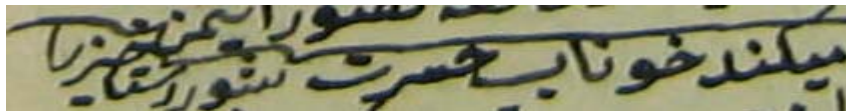
Pâdişâhlık 'azameti Cenâb-ı Hâkîmîz mizân gibi 'âdaletinde bir ḥafif ṭaşdır ve mizânı 'adâletde pâdişâhlığın meḥabeti bir ağırlık vermez. Binâenaleyh 'aşk Ferhâd'ın ḳanı için rûz-ı cezâda Ḥusrev-i Pervîz dedikleri pâdişâhı aḥz eder ve anıyla ḥuzûr-ı Bâri'de murâfa'a olur. Meşhûrdur ki Ḥusrev vü Ferhâd Şîrîn'in 'âşıklarıdır. Bu şûretde *aḥadü hümâ aḥirehu raḳîb* olmağla Ḥusrev Ferhâd'a pâdişâhlığı sebebiyle galebe edip 'idâmına sebep olmuş. Her ne kadar Ḥusrev daḥî 'âşık ise ve 'âşıka müntesib ise lâkin Ferhâd da kemâl-i 'aşk olmağla 'aşkın olup Ferhâd'ın ḳanını 'aşk andan muṭâlebe eder ve Ḥusrevi pâdişâhlığı 'aşkın elinden taḥlîşe ḳâdir olamaz. Zîrâ aḥretde pâdişâhlık 'azameti yokdur ve pâdişâhlar bayâğı âdem gibidirler ; ancak pâdişâhlık şevket-i dünyâda kârger olur ve herkes andan ḳorḳar. Mısrâ': Mâr ile mûr-i 'adl-i Süleymânide ḳanda ḳaldı ki 'adl-i ilâhide büyük ve küçük bir olmañ. Elbetde aḥkem'ül-ḥakimîñ iḥḳâḳ-ı ḥaḳ buyurur ve kimiñ" kimde ḥaḳḳı var ise geriye red etdirir.

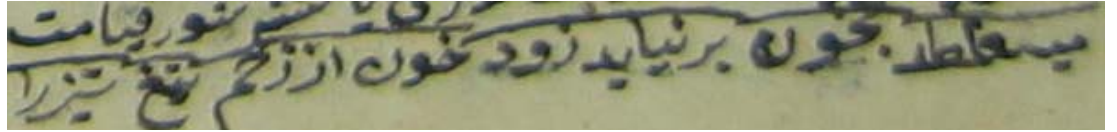
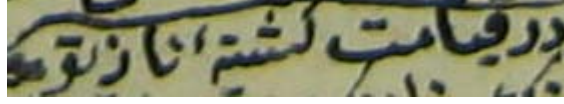
Kendi nefsimde dedim ki o yâriñ kirpiğîñ fitnessi uyğudan eksik olur ve uyânıq iken fitne'-i müjgânına taħammül olmaz. Vaqtâki yâr uyudu. Keennehu ħ̣âb-ı sengini o kân dökücü ħançer-i müjgânına bilegi t̄aşıldu ve ħançeri müjgânı bilendi ve ziyâde keskîn oldu ve fitnessi arttı. Zannetme ki müjgânıñ te'siri vaqti bidârında zâhir ve vaqti ħ̣âbda zâ'ildir. Ma'nâyı ħaķıķisi der idim ki şeyħimiziñ şahvunda nigâh ve iltifâtında ve daħi vaħdet amîz kelâmlarında te'sir vardır. Eger mertebe'-i maħv u istiğrâķa varsa kendi ħaliyle meşğul olmağla bu ħâl ve bu te'sir olmaz. Vaqtâki maħva varıp ve ħaķla olduğı ħâlde gerek nigâhında ve gerek kelâmında te'sir daħi ziyâde oldu demekdir.

Kân içici 'aşķ , kân dolu gönülden ziyâde ħaber t̄utar ve anı ziyâde iyi bilir ve anıñ muħâfaza ve ri'âyetine ihtimâm-ı tam eder. Görmez misiñ Sâķi dolu kadehi ziyâde ħıfz eder ve yürürken âheste âheste geder. Bunuñ gibi 'aşķ daħi Sâķi maķâmında olup ve gönül daħi kadeħ gibi olmağla ķanğı gönül pür ħûn bâde'-i 'aşķ doludur. 'Aşķ anı bilir. Ri'âyet ve muħâfazada ķuşur etmez ve 'aşķıñ maķbûlu olur demekdir.

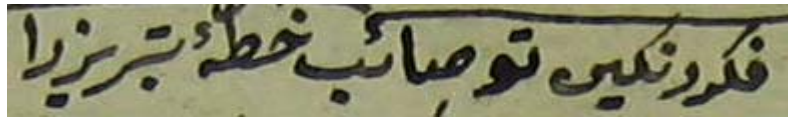

Her kanda ki benim yâre gibi sînem kitâbını açar ve oğur. Kıyâmetiñ fitne ve ihtilâlini hasret vaqti dökülen nefes kanlı yâş eder ve ‘âşıkîñ gözü yâşına şur-u kıyâmet daħi taħammül edemez.

Rûz-ı kıyâmetde seniñ nâzınıñ maqtûlu kân içinde yuvarlanır.

(10b) Zîrâ kân keskin kılıcıñ zaħmından yukarı tîz gelmez. Seniñ daħi nâzınıñ kılıcı ğâyet keskin olmağla tîğ-i nâzıñla maqtûl olanlarıñ kanı dünyâda çıkmayıp belki rûz-ı kıyâmetde zâhir olup kendi kanları içinde yuvarlanıp herkes küşte'-i seyf-i nâzıñ olduğunu bilseler gerekdir. Beyitden murâd şuhedâniñ maħşerde dem-âlûd olduğlarını beyândır.

Seniñ rengin ve güzel fikriñ ey Şâ'ib Tebrîz sözünü kırmızı yüzlülüğün ve melâhatıñ bahârına cennet gibi daldırdı ve hıttâ-ı Tebrîzi cennet gibi eyledi. Surh-rüdan murâd melâhat ve leţâfetdir ve anıñ bahârından melâhatıñ kemâli murâd olunur. Ya'ni hıttâ-ı Tebrîze kemâl-i leţâfet vermekle cennet gibi eyledi demekden 'ibâretdir.

Velehu Eyza Nevverallâhu Merķadeh

در بیان طلب راهبری

نیست مرا سرر و از پیاں دگری نیست مرا

Hağ Celle ve ‘alânıñ talebi şahrâsında ve sülûkda baña bir mürşîd yoğdur. Belki kendi kendime râh-ı sülûk etmişimdir. Zîrâ ğayrıñ kanadıyla baña uçmağ sevdâsı yoğdur. Binâberîn mürşîd ittiğâz etmedim demekdir. Eger bir şeyhe mürîd olsam “seni ben insân etdim” diyerek қа‘ len yâğud ğâlen imtinân eder. Ben ise minnete tağammül edemem . İyisi Allâh Ta‘âla ğazretlerini kendim yalnız aramağdır.

ان نفس باخته غواص جگر سوخته ام

که بجز ایله دل اگر می نیست مرا

O zâtını fedâ etmiş ciger yanmış dalğıcım öyle ki göñül çabarcığında ğayrı baña bir inci yoğdur. Ğâşılı tâli‘im yâver olmamağla her ne çadar fedâ-yı nefsi etmiş isem de elime dürer-i me‘ârif-i ileyhîden bir nesne görmedi; fağat ‘aşğdan çalbimde olan çabarcıç vardır. Hemen râh-ı ‘aşğda dürr-i abîleye nâ‘il olduk.

روزگار نیست که بار یک سفرم بیروم راه وز منزل

خبری نیست مرا

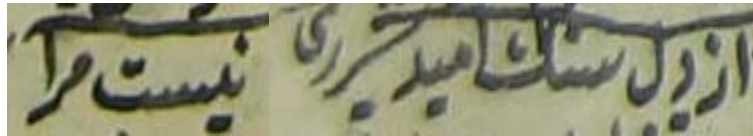
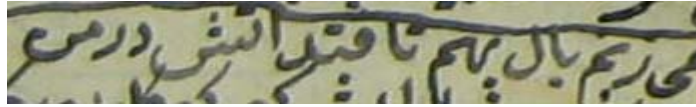
Bir ğayli zamândır ki ağıcı çum ile refiğim ve sefere giderdim ve menzîlimden aşlâ ğaberim yoğdur ve nereye giderim bilmem. Rîk-i revân ile refâğat

o dağı gider ve gitdiği yeri bilmek cihetiyledir. Yâ'ni insân-ı kâmil olmadım demektir. Zîrâ kemâl,mebde u me'âdîni ve bu 'âleme gelince menâzil ve merâtibini sülûk ile re'yü'l-ayn görmek ve müşâhade etmektir ve bilmeyen insân-ı kâmil degildir. Niteki Hâzreti Mışrî kıddisesirrehu buyurur :

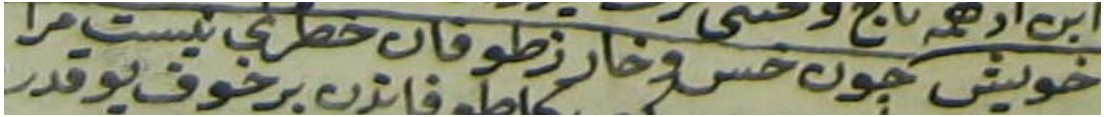
Beyt : Kanden gelür yoluñ seniñ yâ kande varur menziliñ
Nerden gelip gitdiğini añlamayan hayvân imiş

Kum deryâsı vasa't-ı çölde medâyin-i şâliha qarib olan maħaldedir ve üç gün sürer. Ba'zı maħalli insânıñ dizine dek gelir. Ğâyet şarı ve parlağ bir kumdur. Hattâ karanlık gecede mehtâbvâr gibi olur. Allâh Ta'âla a'lemu 'âşık Yunus kıddisesirrehunuñ beyiti

Bir mübârek sefer olsa da gitsem
Ka'be yollarında kumlara batsam
buyurduğu orası olmak gerekdir.

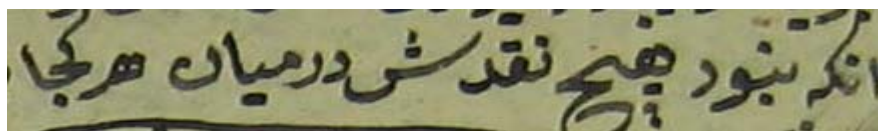
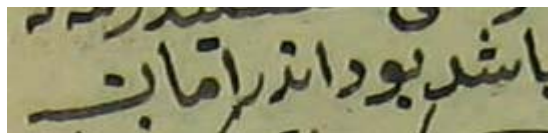

Sa'yu ğayret ederim. Hattâ derûnuma bir âteş düşse zîrâ taş gibi gönülden baña bir kığılıcım ümîdi yoğdur ve şalbim ğâyet şatıdır ve şalbimden nâr-ı 'aşğ-ı muħabbet ümîd etmeye. Binâberîn çalışırım ki sa'y ile gönlüme âteş düře 'aşğ u muħabbet yâ gönülden zâhir olur ; yâğüd sa'yü sülûk ile şalbinde nâr-ı muħabbet peydâ olur. Ekřerisi bu şabıldendir. Gönülden def'a nâr-ı muħabbet zuhûr eden Hâzret-i İbrâhim bin Edhem gibi ve Fazîl-ı 'ÿyâz gibi kıddise sirruhumâ o anda İbn-i Edhem'e tâc u tağtını terk ettirdi ve Fazîl'a ğarâmlığı terk ettirdi.

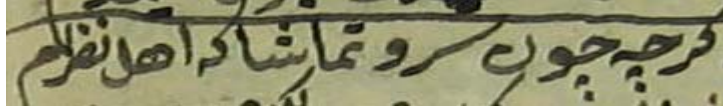
Kendi terk ü tecrîdimden sefine-i Nûh'uñ sâkiniyim bu şüretde çörçöp gibi baña ÷ufândan bir ÷avf yoğdur. Ya'ni 'alâyık-ı dünyevîyyeden el çekmek hasebiyle (11a) cihânîñ cem'-i ÷atırnâk olan aËvâlinden emîn ve sâlimim ÷as u ÷âr daËi vücûddan geçmiş bu sebeble ÷ufân gelir diye ÷orđmaz. Zîrâ şuyuñ yüzünde ÷urur. Keennehu ehl-i terk olmağla kendiyi terk ü tecrîdden ve ÷ufândan ÷orđmamada aña teşbîh buyurdular ve yine berk-i sâkin-i keşti'-i Nûh'tan emniyyet murâddır. Zîrâ anlara va'di ilahî olmağla ġarđdan ve sefineniñ sâyir afâtından emin idiler. Binâberîn bu vecihle ma'na verildi ve yine tecridde kendüyi sefine-i Nûh aleyhiselâmîñ sekenesine teşbîh etdiler. Zîrâ her gemide olan elbetde tecrîd üzerine olur. beyitden ġarâz terk-i tecrîde terġibdir. Zîrâ iki 'âlemde emân u selâmeti muġtezidir. Niteki şeyġ 'Aţġâr ġuddise sirruhu buyrmuşdur.

Beyt :

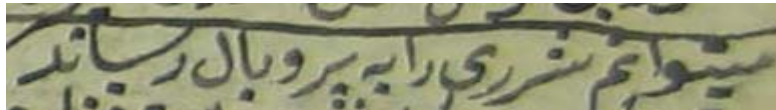
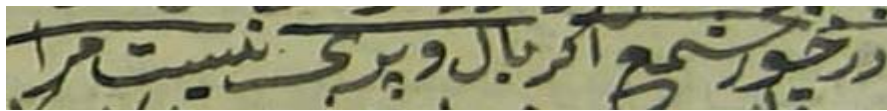

Mümkündür âteş gibi şem'îñ fitilesine ve damarına girmek. Damardan murâd fitileniñ ipligidir; lâkin pervâneniñ kalbini inciltmek murâdım degildir. Çünkü şem', pervâneniñ ma'şûku olmağla rek u rişesine girmeye râzı olmaz. Âteş zâlim olmağla hâtıra ri'âyet etmez. Ben anîñ gibi degilim ve pervâneye ri'âyet ederim. Beyitden murâd zulme ve ehli dünyânîñ işlediği işi ben de işlerim ve ser-i kâre ben de gelirim zannetme ki Şâ'ib bir câh bulamamış. Bu faķîr kalmış ve bulmaz. Yemez kabîlinden imiş. Zîrâ bu zann-ı fâsiddir. Nice kere dünyâ teveccüh etdi. Raķîm u şefiķ olduğumdan kabul etdim ve hüsn-i rızâ ve ṭayyib-i ihtiyârımla dervîşlik yolunu ihtiyâr etdim demekdir.

Egerçe serv gibi ehl-i irfânîñ temâşâ edecek maķalliyim ; lâkin dünyâdan serv gibi gönül 'uķdesinden ğayrı baña bir hâşıl yokdur. Serviñ 'uķdesi kendiniñ kozalığıdır.

Ķâdirim kânadımı bir kığılcıma yakmağla eger pervâne gibi şem'e lâyık kânadımı yok ise ya'ni râh-ı 'aşķda ekmel değil isem pek de bî behre degilim demek ister. Dürüb-u emsâl-i meşhûredendir. Çuķa kimdeñ ise ğonca kenârını kuşândıķ derler.

Ġonca gibi başımı yaqaya iletmişim . Ey Şâ'ib zîrâ gönülden ġayri bir kapıdan baña açılmaq ümîdi yoqdur. Ġonca keennehu her taraftan me' yûs olmuş ve inkişâfına cümleden ümîdini kesmiş ahır başını yaqasına çekmiş ve gönülden açılmış. Ben de kaç'-ı ümid etmiş olduğundan münkeşif olayım diye dervîş olup ġonca gibi murâqabeye vardım ve açılıp gül olayım diye serv-i bîkâr beyân eyledim demektir.

Velehu Eyza Rahmallâhi Ta'âla

Ķum deryâsı için qamçı ve muħarrrik kendi mevcinden olur. Aherden kendüyi bir taħrîk edici lâzım degildir. Hâl-i şân böyle olunca ihtiyâr ve irâdesi elden gitmiş 'âşiqiñ muħarrrike ne ihtiyâcı vardır. 'Aşq ile mużtar olan 'âşiq 'aşqı taħarrük etsin ve nâle u feryâd etsin için qaşide vü ebyât oquyuculara ihtiyâcı yoqdur. Bu beyitde irâdesi elden gitmiş 'âşiqı qum deryâsına hareket etmekle mużtar olan 'âşiq gibidir ve yine qamçıyı tûlda ve hareketde mevce teşbîh eylediler.

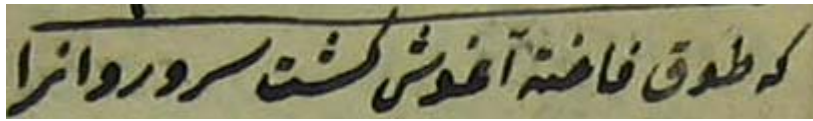
Gönlüm hazân kırkısından muztarib olur ve tab'ım aşlâ hazânı istemez. (11b) Hazândan murâd nefse girye olan nesnelerdir. Mevt gibi ve ğam u zem u fakr ve bunlarıñ imtişâli şeylerdir ve bahârdan murâd müştehiyyât-ı nefsi emmâredir. Gül-i ra'nâ ne güzeldir. Zîrâ mevsim-i bahârda başımıñ eñsesinde hazân faşlını gösterdi. Ya'ni hazân ile bahârı bir etdi demektir. Zîrâ pes-i serde göstermege birleştirmek lâzım gelir. Hoşâ adet-i taşsındır. Gül-i ra'nâ şol gülüñ ismidir ki yaprağıñıñ iç cânibi kırmızı ve taşra cânibi şarı gibi olur. (11b) Yâhūd hazândan murâd ancak mevt olup ve bahârdan murâd bu şüretde hayât olmağla eyyâm-ı hayâtında mevtini gösterdi ve

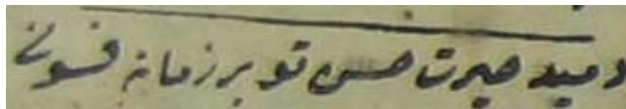
sırrına erdi ve mevtten aşlâ hâvf etmez oldu demek olur. bu maqâmda gül-ü ra'nâdan murâd 'ârif-i billâh olan zâtlardır ki anlar bahâr ve hazânı bir etmişlerdir ve hem de

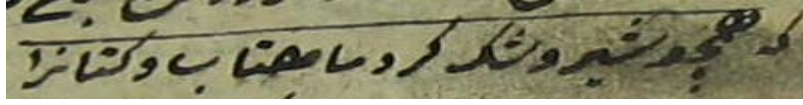

sırrına ermişlerdir.

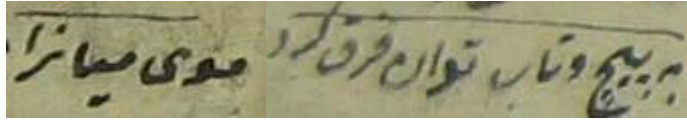
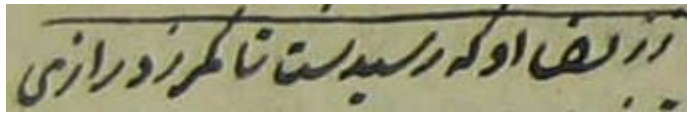

Kağı şimşâd böyle sâki şimden sonra bâğa gelir. Kudâm istifhâm-ı inkârı olmağla gelmez demektir. Zîrâ kumrunuñ tavkı ya'ni gerdenindeki halkası serv-i revâna kucağ oldu ve serve şarıldı. Bu küstâhlığı şimşâd gördükde beni de kucağlar diye hâvf edip bâğa gelmez.

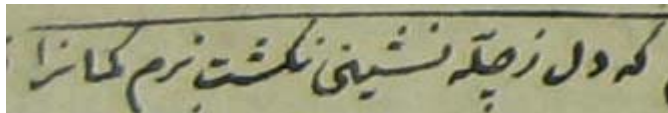

Seniñ hüsünün hayreti zemâniyeye bir efsün oğudu. Zîrâ mâh-tâb u ketânî şîr ü şeker gibi eyledi. Meşhûrdur ki mâh-tâb ketânî çürüdür. Hâl böyle iken şimdi çürümez oldu. Bunâ bir şey denmez illâ hüsniñ eczâ-yı cihânî ‘âşık-ı hayret-zede edip mizâcından fâriğ eyledi ve ketânî çürütmege tâkati kalmadı. Hâşılı eczâ-yı ‘âlem saña ‘âşık oldu ve seniñ derdinden cümlesi hayret-zede oldular.

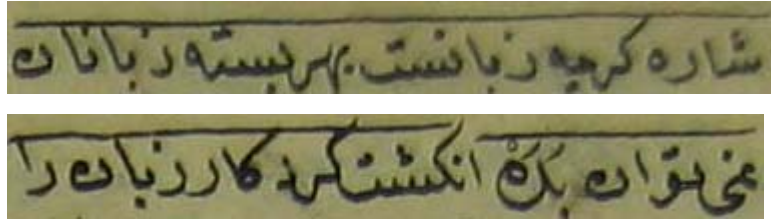
Cânânîñ zülfünden ki uzunluğundan kuşağına kadar vâsıl olmuştur ince belini pîç ü tâb ile zülfünden fark mümkündür. Ya‘ni evvel emîrde nazar olunsa miyânı mıdır ? yoğsa zülfü müdür ? Miyânîñ inceliği hasebiyle zülfünden fark olunmaz. Meger gâyet diğkat edip miyânı olduğunu añlayasıñ. Beyitden gârağ yârîñ miyânını şenâ ve medğdir. Zîrâ belde incelik mu‘teberdir. Ağızda küçüklük mu‘teber olduğı gibi lâkin belin inceliği ve ağzîñ küçüklüğü mu‘tedil olmağ şartıyladır . Hadd-i i‘tidâldan küçük ve ince olursa yine mağbûl olmaz.

Zâlimler riyâzet ve dervîşlik sebebiyle qalbleri mülâyim ve merğametli olmazlar. Ya‘ni her ne kadar mülûk ü vüzerâ vü ‘âyânı devlet bir şeyğ-i kâmilden bi‘at etseler ve râh-ı sülûkde sa‘y ve merğamet gelmeyip fağr-ı fuğara vü ru‘afâ‘ya

‘adl ü dâd eremezler ve alplerinden asvet zâ’il olmaz. Zîrâ görmez misi çille- nişinlikden kemânî albi mülâyim olmadı. Zülme dail kemâl gibi olmala riyâzet ve evrâd vu ezkâr ile alpleri mülâyim olmaz ve şalâ u terbiye bulmazlar. Mısrâ‘-ı şânî hem ‘illet ve hem irsâl-i meşeldir. Keennehu yâyı bu adar hayvânâtı vurma sebebiyle zulmeden oldu. çilleyle girdi. Çilleyle girmesini ma‘nâsı kendüye kiriş ma‘nâsı kendüye kiriş taılıp çille-nişinlü gibi iki at olmasıdır. Böyle iken yine zulmünden fâriğ olmayıp gerek insânı ve gerek hayvânı vurup öldürmekden hâli olamadı ve çille-nişinlik ve dervîşlik aشلâ kendiye faydâ vermedi. Fi‘l-vâi‘ Şâ‘ib-i merhûmu buyrduu gibidir. Zîrâ ‘aşrımızda Hâlet Efendi ve Pertev Pâşâ ve bunları emşâli ricâl-i devlet-i ‘âlîyyeden ve vüzerâdan çok kimesneler gördük ki dervîşlik taşlarlar idi. Hâl böyle iken gerek devlet-i ‘âlîyyeden ve gerek fuarâya etmedikleri zulüm ve ekmedikleri tohum u fesâd almadı. El‘ân bitmektedir ve ‘ibâdullâh zarar görmektedir. Dervîş olmayan vüzerâ anlardan inşâflı ve merametli ıkdılar ve tarîata intisâbları dai ancak mâl u câh içindir.

Huzlehumullâhu Ta‘âla

(12b) Dilsizler için işâret egerçe zebân maâmına â’imdir ve beynlerinde her bir işâreti bir şeye vaz ‘edip ehl-i zebânî tekellümü gibi tekellüm etmee âdir olurlar. Hatta H‘âce Naşreddîn Efendi azretlerini ba‘zı hikâyesini bile naleder imiş ; velâkin her ne adar işâret zebân maâmına â’im olsa on parma ile zebânî işini eylemek mümkün degildir. Zîrâ nâib menûbu yerini tutmaz. Bu şüretde Vâcib Ta‘âla azretleri’ni ni‘ metini büyüklüünü bilmek ve şükrünü îfâ etmek lâzım olduunu beyân vü îfâde için buyururlar.

یکی دهستان نعمت بجاکه نمودار

نظر بکنده کوار شکر حق بسند زبانترا

Her o yerinde ve maḥallinde olan ni‘ meti ki sen tutarsın ve sende mevcūt anıñ birisi ki ni‘ met-i becâdur. O ni‘ met-i becâ mu‘ aṭtal olduğda anıñ yerine Cenâb-ı Kibriyâ’nıñ verdiği nâ’ib olarak on ni‘ metiñ yerine qâ’imdir. Eger bunuñ ḥaḳîḳatına vâḳıf olmak ister iseñ bî-zebân olana nazâr eyle ki anıñ ni‘ met-i becâsı zebânıdır. O ni‘ met mu‘ aṭtal olduğda aña nâ’ib on parmak vermişdir. Lisân yerine on parmağı ile söyler. Meşelâ Cenâb-ı Kibriyâ aña lisân verse lisânı ile söyeyip parmakları ile söylemez ve lisân on parmak yerine qâ’im olur. Bu şûretde ni‘ met-i becânıñ şükründen lisânını bağlama ve dâ’im ni‘ met-i becâ için Allâh Ta‘âla’nıñ şükründen gâfil olma.

کمی که تا بمقام رضا نهاد چو صائب

بخوشدگی کند ایند عالم کدرا ترا

Bir kimesne ki Şâ’ib gibi ayağını maḳâm-ı rızâya koydu ve Mevlâ’nıñ kadrine ve fi‘line râzı oldu bu fâni ‘âlemi ḳalbi hoş olarak ve kendine ašlâ inḳibâz ve ıztırâb olmayarak ‘ömrünü geçirdi ve ḳalbinde ḥuzûr u râḥat buldu. Ammâ mertebeyi teslîme vâşıl olmaya bu niçin böyle oldu ? ve şundan öyledir diyerek miḥnet ve ıztırâbda ḳalıp ‘ömrünüñ lezzet ve ḥâlevetinden bî-behre olarak ve Cenâb-ı Ḥaḳḳa tâ‘at u ‘ibâdet etmeyerek ve dâ’imâ ef‘âl-i ilahîyeye mu‘tarız olarak aḥirete gitti.

Neuzu Billâhi Ta‘âla

Velehu Eyza Nevverallâhu Merḳadeh

صفاى ساعدت يئلى شمارد دست موسى را

نياكوش نوسازد تازه ايمان مجلى را

Bu beyit na‘ t-1 şerîfdir. Yâ resûlullâh mübârek yed-i sa‘ âdetiniz o mertebede enverdir ki yed-i beyzâ-yı Mûsâ aleyhisselâmı mensûb şâyir ya‘ ni yed-i sa‘ âdetiniñ nûru yed-i Mûsâ’ya müreccaħdır demekdir. Fi‘l-vâķi‘ böyledir ve maħall-i şübhe degildir. Şallallâhu Ta‘âla aleyhi vesellem, nîl-i nûnuñ kesriyle cuydâdırlar. Bu maķâmnda nûruñ kıletı murâd olunur. Nîl yine Mışırđaki nehriñ adı olmağla Mûsâya cem‘ iyyet olsun için kılet-i nûru cûydu ma‘ nâsına olan nîl lafzı ile ta‘ bîr eyledi. Yine buyurur ki yâ resulullâh binâgûşuñuz tecellîye olan imânı tazeler. Maķdem-i tecellî-i ilâhîyi ħaber ile bilirler idi. Şimdi maħall-i tecellî olan binâgûşı görmekle tecellî-i Ĥudâ âşıkâre görülmüş olmağla tecellîye olan imân tâzelendi ve artdı. İşte binâgûşuñuz daħi böyle nûr şâhibidir. Yâĥûd imân maşdarı fâ‘ iline muzâf olup tecellînin imânını tâzeler demek olan imân-ı tecellî maħz-ı nûr iken binâgûşuñuzuñ nûru aña ġâlîbdır demek ola. Binâgûş kulaķ tozuna derler. Bu maķâmnda raķebe murâd olunur. Binâgûş ve raķebe pek ĥüsn maħalli degil iken böyle tecellî nûru ile münevver olmuşdur. Var Sâ‘ir ĥüsnle ma‘ rûf ‘azâyı añla ki ne derecede pür-nûrdur. Ĥâşıl-ı beyt münevver olmaķda faħr-ı ‘âlem şallallâhu aleyhi vesellem Mûsa aleyhisselâma tercîhdır. Sâ‘id bilek ma‘ nâsnadır. Bunda mücâveret ‘alâķasıyla yed murâd olunur. Bu beytiñ ma‘ nâ-yı zâhirisi yoķdur. Zîrâ maħbûb-ı mecâzi alursañ anıñ yedini Mûsa aleyhisselemiñ yed-i beyzâsına tercih olur. bu ise ma‘ âzallâhu Ta‘âla şarîĥ küfr olur ve Şâ‘ib-i merĥûm bunları bilir kať â na‘ atdır.

(12b) Dine hummâsından olur eger şem‘ olsa ve yansa kimesneniñ göñlünü kimesne yanmış olur idi.

دعوى آهسته كه اى نور پيش ما مان

نقش با هر که نباشد مردم اهسته را

Ey haķîr ve za‘îf âdem! Bizim huzûrumuzda ağırlık ve aşkla lâya‘kiliñ da‘vâsını etme. Zirâ merd-i ‘aşqda aşlâ ayak naķışı ve iğne olmaz ve ‘âşıkıñ belki nâm u nişânı olmaz. Seniñ naķş-ı pâyıñ ve nâm u nişânıñ vardır ve seniñ ‘aşkla aşlâ münâsebetiñ yokdur. ‘Aşq kande sen kande . Hâzret-i Mısrî kudîsesirrehu buyurur .

Beyt : Bir beden kaldı baña mensûb olan bunda hemân

Yok idüp añı dağı var olayım şimdiden gerü

دشمنه اشك مرا بنكر نديستی اگر

در كه از پای تا سر دشمنه نكسبته را

Eger başdan ayağa dek ‘uķde içinde bir tarafından üzülmemiş iplik görmemiş iseñ ve görmek murâd edersen benim iplik gibi olan gözümüñ yaşına nazar eyle. Ya‘ni rişte gibi lâ-yenkaţı‘ gözümüñ yâşı aķar demektir.

ای صبا شتی سپندی بر سر آتش

بر بزم که بپرسد یار حال صائب و نخبته را

Ey bâd-ı şabâ bir avuç yüzerlik tohumu âteşiñ başüzzerine dök. Eger yâr ħalbi ħasta ve mecrûh Şâ‘ib’iñ ħâtırını su‘âl ederse ve yâd ederse nazar degmesin diye . Çünkü yüzerlik tohumu işâbet-i ayna devâdır. Hatta etfâla göz doķunsa yüzerlik tohumu tütsüsü verirler. Biiznillâhi Ta‘âla def olur. Bu ħazeli tadrîs hengâmında telâmîmizden birisi dedi ki eger yâr Şâ‘ibiñ ħâlini şorarsa nicedir âteşe bir avuç ey

Şabâ yüzerlik tohumu dök ve söyle ki işte Şâ'ibî'nin hâli budur ve böyle yanar ve ma'v olur demek olsa olmaz mı ? fakir da'hi olur dedim ve bu ma'na da'hi hoş ma'nâdır diye begendim ve aferin dedim.

Velehu Eyza Nevverallâhu Merķadeh

در آتشیم زدیده شوخ ستاره‌ها

در هیچ فرنی نفستد این شراره‌ها

Ṭali'leri saîd güzelleri'nin gözünden âteş-i miñnetdeyim ve güzele nîk şîvesini'nin nâzını'nın iztirâbındayım . Bu şerâre-i nâr-ı muħabbet ki baña vâқи' olmuşdur. Hiçbir kimesneni'nin hırmen-i ķalbine düşmesin ve benim gibi Cenâb-ı Hâķ kimseyi etmesin demektir. Me'al keşret-i 'aşķdan şikâyetdir.

بستی دلیل قرب بود در طریق عشق

اینجا بیاده پیش بود از سواره‌ها

Hâķâret ve tevâzu' râh-ı muħabbetde teķarribu'l-ilallâha delîl olur. Bundan için sâlikler tarîķ-i 'aşķda zillet ve hârâketi ihtiyâr etmişler. Nitekim Bâyezîd-i Bestâmî ķuddise sirrehu'l-azîz

عطل ذاتی ذل الیهود

153

buyurmuşlardır. Râh-ı muħabbetde piyâde ve hâķîr olan atlı ve 'âlî olandan ileridir. Ya'ni hâķâret-i kâmileyi (13a) ihtiyâr edenler etmeyenleri geçerler. Görmez misin şâh-ı evliyâ-yı imam Hâzreti İbrâhîm bin Edhem ķuddise sirrehu' ul efham izzet-i salţanatı, zillet-i ra'ıyyete tebdîl buyurdular. Ve bundan ma'dâ râķ-ı Hüdâ'da

¹⁵³ Yahudiler'in hor görülmesi gibi hor görülmeyi hiçe saydı.

ne haqâretler çekdiler. Bu sebebden evliyâ-yı kirâma ve selâtîn-i batîneye sertâc oldular.

جز حرف بوج قسمت زاهد ز عشق نیست کف

باشند از محیط نصیب کنارها

Harfîñ gayrı aşlâ ve hiç zâhidiñ ‘aşqdan ve muhabbetden naşîbi yokdur; fakât zâhid ‘aşkıñ adını işidir ve şarâb-ı aşkı kaç‘an nûş etmiştir. Görmez misin baħr-ı muhîtden kenârlarıñ kısmeti sâ‘ir şeylerdir. Kenâr-ı baħirde olmaz belki ortasında olur. Zâhid daħi kenâr gibi olmakla dürr-ü cevâhir gibi nefis olan aşqdan bi-behre olup; faqâť köpük gibi olan lafz-ı ‘aşkı işitmiştir ve naşîbi yokdur.

خای سیدت از دل آگاه مهد خاد

عبسی دمی نماند درین کاهواره ها

Âgâh olan gönülden bir beşigi hâlî olmamıştır. Hayf ki bir Îsâ nefesli bu gehvâre-i ‘âlemde kalmadı. Ya‘ni hıyâr u ebrâr dünyâdan gitdiler. Şerâr-ı nâs cem‘ oldu demektir. Nâzım-ı merhûmuñ mizâcı dünyâda ehl-i dil ve evliyâ kalmadı demektir. Elhamdulillâh dünyâda eşhâb-ı kulüb çokdur; velâkin görmeğe göz lâzımdır. Niteki ba‘zı ‘ârifler buyurmuşlardır:

Beyt: “

نگواصیاب دل رفتند و شهر عشق

شرفاً جہاد پر شمس تبریز است

صحبت غنیمتست چون رسیدہ ایم

تا کی دکر ہم رسید این تختہ پارہا

Erbâbı ile soĥbet ganîmetdir ve anı ni‘met bilmek lâzımdır. Çünkü tâ‘ife-i uşşâk bir yere cem‘ olduĥ ve yetişdik kaçana dek bir gayr def‘a daĥi bu taĥta da müctemi‘ olan pâreler bir yere gelir, belki gelmez. Bir kere aĥçe taĥtasınıñ üzerinde pâreler cem‘ olur. Ba‘dehu her biri bir kimesnenin kîsesine gider ve bir mümkinine gider. Soñra bir daĥi ictimâ‘ı muĥâl kabîlindedir. Bunuñ gibi ‘âşıklar çünkü bir maĥalle cem‘ oldular. ‘Aşka müteallık levâzımdan mükâmele lâzımdır ve biribiriden intifâ‘ münâsibdir. Zîrâ pâreler gibi anlar daĥi müfetterik olduĥda ictimâ‘ etmezler.

در حسن بی تکلف معنی نظارہ کن

از رہ مرو کمال و خطی استعارہ ها

Ma‘nânıñ tekellüfüne olan ĥüsn ü leĥâfetine nazâr ile ve beytiñ maẓmûnu iyi olsun bu kadar kifâyet eder. ‘Âriyet-i ĥaĥ u ĥâl gibi olan cinâs u leĥâif-i şâ‘ iriyye ile meşĥûl olma. Zîrâ ĥüsn-i maẓmûn şî‘ire kifâyet eder. Sâ‘ir leĥâif-i şî‘iriyeniñ

(13b) lüzümü yoĥdur.

صائب نظر سیاہ نسازد بہر کتاب

فہمیدہ است ہر کہ زبان اشارہ ہا

Her kitâb ile Şâ'ib nazarını siyâh eylemez. Ya'ni kitâba bakmaz. Her şol kimesne ki işâret dilini qalbinden anlamışdır ve 'ilm-i bâtından naşib almışdır belki 'ârifleriñ kitâbı qalbleridir, ana bakarlar ve dersi kitâb-ı qalbden alırlar. Görmez misiñ Futûhât-ı Mekkiye'niñ ve Mesnevî-i şerîfiñ me'âzleri yoqdur ve anlarda olan mesâ'il, kutub-ı sâ'irede mevcûd değıldir.

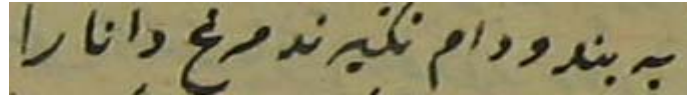
Velehu Eyza Rahmellahu Ta'ala

نتوان خواب کہ دست خيال را

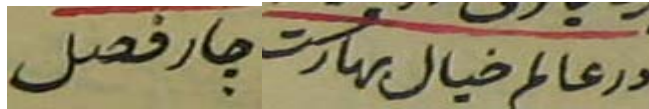
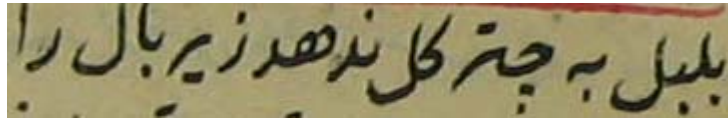
خبر هیچ و تاب نیست کند این غزال را

Rü'yâ da mer'î olan hayâli kişi kendiye teşhir olunmuş eylemek mümkün değıldir. Zîrâ bîdâr olduqda firâr eder. Bizim yârimiz daği hayâl gibi güzel olmağla bir vecihle teşhiri mümkün olmayıp pîç ü tâb ve müdâhaneniñ gayri bu ğazale kemend yoqdur. Belki ancağ teğâpu vü temellük ile teşhir olunur. Niteki Hâfız-i Şirâzî kuddise sirrehu buyurur: Beyt:

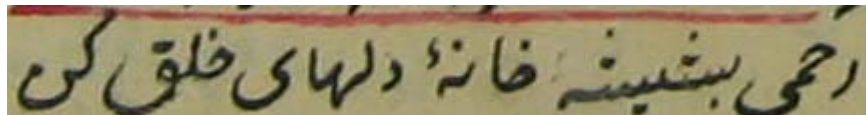
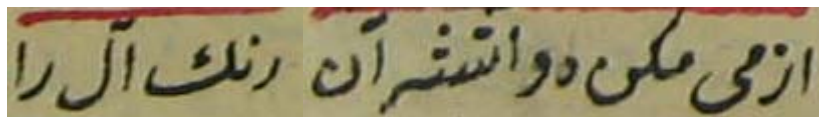
بخس خلق توان کرد صید اهل نظر

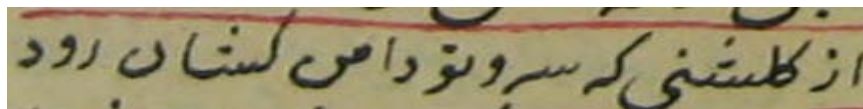
iş bu beyitte yârî rü'yâdaki hayâle teşbîh ve hayâle teşbîhden güzeldir, demeyi murâd eder.

‘ Âlem-i taḥayyülde fuşûl-u erba‘a bahârdır ve biri birinden aşla farkı yoktur. Bundan için bülbül gül çâdırına ḳanâdınıñ altını vermez ve mevsim-i şitâyı bahâra deġişmez. Zîrâ ‘ indinde ikisi birdir. Ya‘ni hayâl bilen zâtıñ ‘ indinde, gerek fuşûl-ı erba‘a ve gerek hayât u memât u ġinâ u faḳr ve şihḫat u marâz cümlesi birdir. Bun cihetle, bülbül- sîret ‘ âşıkлар halkıñ dün gördükleri şeyleri pesend ettikleri şeylere deġişmezler demekdir.

Ey yâr bir merḫamet ḫalkıñ şişehânesi gibi olan gönlüne eyle. Mey için al ruḫlarınıñ rengini iki âteşe maḥsûş edip ‘ âşıklarıñ şişe gibi ḳalbini eritme. Âteş kelimesinde olan hâ taḫşîş ma‘nâsını ifade eder.

بیطافتی زریشتم بر آرد نهال را

Bir gülşenden ki seniñ serviñ nâz ederek ve hıramân olarak gider. Tağâtsizlik o bâğçede olan ağaçları kökünden kıparır ve cümlesi seniñ ser gibi olan vücūdunuñ arqasında bâğdan dışra giderler. Ya' ni ey mürşîd-i kâmil bir meclis-i muhâbbetden ki sen gidersin. (14a) Nihâl gibi olan uşşâk tağammül edemeyip seniñ arqanda kınkı memlekete azm edersen oraya giderler ve seni terk ihtimâlimiz yokdur demekdir.

به لطف نشاوت نیست درین

تیره خاکدان ریحان ز آه کرم بود این سفال را

Bir ferâh verici yaprak bu müzlim-kürre'î zemînde yokdur böyle olunca ferâhuñ tâlibi olma ve yine bu dünyâ sefâliniñ fesleğini sıcağ ahdden olur. Şakınıp kıklamaya tâlib olmayasın. Murâd-ı dünyânîñ mâlı ve câhıdır. Sûreti hoş olmagla fesleğene teşbîh eder.

با تیرگی بساز که ابروی عنبرین

یک شب سفید گشت ز منت همدار را

Zulmet ile ve ızırâb-ı hâl ile râzı ol ve dünyânîñ ferâhını ve surûrunu isteme. Zîrâ hilâlin ebrû-yı anberîni şemsiñ kırşısına gelip nûr almağısız tağayyül edesin. Ba' dehu şemsiñ kırşısına gelip nûr alınca keennehu imtinândan ağarmış oldu. Señ

daği felekden ni‘ met ve devlet isterseñ verir ise daği men edip seni pîr u nâtüvân eder. Kendünün zûmet-i hâline ve fakr u mücâhedene râzı olmağa bađ demektir.

ده در شود کشت ده شود بسته

که درمی انگشت تر جهان زبانست لال را

On қапı hâk tarafından açılmış olur. eger bir қапı bağlanır ise bu şüretde teessüf etme. Görmez misiñ parmağ dilsiz için tercümândır. Zîrâ dilsiziñ Mevlâ dilini kabadı ise lisân bedeli aña on parmağ verdi. Bunuñ gibi bir ni‘ met fevt olursa on ni‘ met verir demektir.

هر کس کشید سر بگذر بیان نیستی

شخی بر کرد مملکت با زوال را

Her kimesne ki başını yoğluk yağasına çekdi ve kendüyi mahv etti. Bi-zevâl ve dâ‘im hağîkat memleketini kendüye musahhar eyledi. Zîrâ insân yok olmadıça ve fenâ-yı sarfa ermediçe ehl-i hağîkat olmaz.

صائب دل فسرده خود پیش سبک فکن

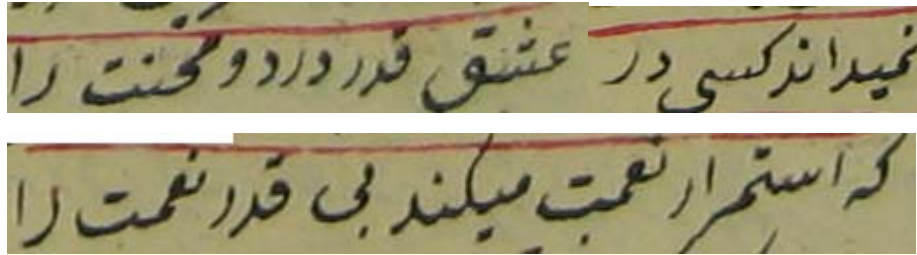
با خود بزرگان صبر این وبال را

Ey Şa'ib! Kendi donmuş ve kısvet şâhibi kalbini kelbün önüne at beraber mezâra bu ayn ü günâh u vezr olan kalbini iletme zîrâ buña gönül denmez. Gönül odur ki Cenâb-ı Kibriyâ'ya 'ârif ola ve anı bile. Nitekim Hâzreti Mısrî kudddise sirrehu buyurur:

Beyit: Gönül müdir ol kim içi vesvâs ile dolmuş.

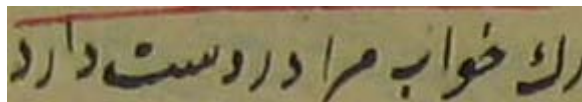
Kibr ile hâsed 'askerini her yanına almış

Velehu Nevverallâhu Medce'a

Bir 'âşık 'aşk içinde iken derd çektiği 'aşkın mihnetiniñ kıadrini bilmez ve andan şikâyet eder ve 'acz getirür. Zîrâ bir kimesnede ni' metiñ devamı ni' meti, kıadirsiz eder.

(14b) Meşelâ insân nâ-mizâc olmayıp dâ'ima şihhat olduqça devletiñ kıadrini ferâmuş eyler ve ğına dâ'im olduqça devletiñ kıadrini bilmez. Ahyânen faqr gelirse o zamân bilir. Âşıkdan daği meger ki 'aşk gidever 'aşksız kıala o zamân mihnetlerin kıadrini bilir ve zevâline teessüf eder.

چشم فتنان که از هر جنبش مزگان به قصه آزاد قیامت را

Benim uyğumuñ damarını bir fitneye mensüb göz elinde tutar. Öyle göz ki anıñ her bir kirpiğiniñ hareketinden o göz kıyâmeti rakşa ve harekete getirir ve kıyâmet gibi emr-i ‘âzîm gâlib olur. Bu beyit su‘al-i muğaddere cevâb olur. keennehu denildi ki sen niçin gecelerde uyku uyumazsıñ. İş bu beyitle cevâb verir ki şu vaşıfla muttaşif bir çeşm-i fettân uyğumuñ damarını çeker. Ben aña pence gâlib olurum kıyâmet bile öyle dehşet şahibi iken aña muğâbeleye kıdır değildir ve bu cihetle benim için gecelerde uyku olmaz. Fettân ism-i mensübdur. Bunâ nisbet bi‘s-sayriği derler. Fitneye mensüb demektir.

بیتکه اینکه داری فرصتی تعیبه دلها کن که کونا هست

عمر کامرانی برق فرصت را

Buña şükrâne olarak elinde bir fırsat-ı cüz‘iyye-ki tutarsıñ. Hemen gönülleri ta‘mîr ile fırsat-ı ğanimet bil. Zîrâ ‘ömr-i kâmurânı yıldırım gibi olan fırsat-ı tâammeye kışadır ve erişmez. Deme ki elime fırsat-ı kâmile girsin de gönül yapayım hâşılı fi‘t-tehîri âfatdır. Geleceğe bakma ve şimdiden ne etmek lazım ise eyle demektir. Ömr-i kâmurânı ehl-i devletiñ ömrüne derler.

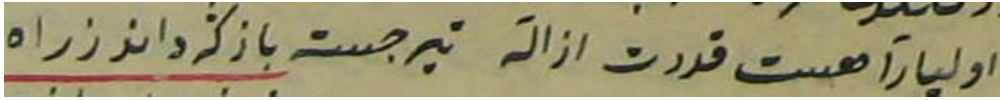
کسی را چه سد با چرخ مینا به طرف کشتن

که چون رطل کران سر به کشد سنک ملامت را

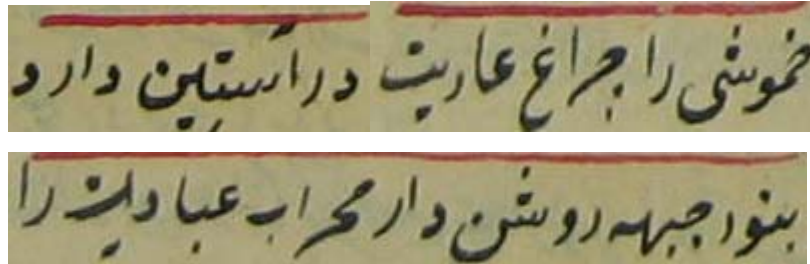
Bir kimesne lâik olur ve yakışır. Şiçe-reng felekle mu'âraza etmek öyle kimesneye ki levh-i ta'n taşını kebir kadehi gibi başına çeker ve seng-i melâmet gâyet mey horlarıñ elinde kebir kadeh nice maqbûl ise öyle maqbûl olursa öyle kimesne felekle mu'âraza eder ve aña şâyestedir. Felekden murâd Vâcib-i Ta'âla'dır. Niteki Cenâb-ı Mevlâna kuddise sirrehu buyurmuşdur:

Mesnevi :

154

Haqla mu'ârazadan murâd ricâ vu şefâ' at tarîkiyle olan niyâzdır.

‘Ârîyet olan çerâğı sönmegi¹⁵⁵ yeninde tutar ve tîz söner. Yine söz böyle olunca alın nûr ile ‘ibâdet mihrâbını rûşen eyle , şem‘ ve kandîl ile rûşen etme. Nûr-ı cebhe kandîli çerâğı zatıdır. Zîrâ ziyâyı yağdan ve mumdan almaz. Hemân nûru kendindedir. İşte böyle râh-ı haqda cebheñi münevver edip ve o nûr ile mevzi‘-ı tâ‘ati pür nûr et. ‘Avâm-ı nâs gibi (15a) mescidi kandîl ile ziyâlandırma demektir. Hamûşîden murâd sönmektir.¹⁵⁶ zîrâ çerâğa nisbet olduğunda sükût sönmek demek

¹⁵⁴ Evliyaya Allah tarafından bir güç verilmiştir. (Bu şuna benzer)Yaydan ayrılan ok yolunu bilir.

¹⁵⁵ Kelime söyünmegi olarak yazılıp,imlâ hatası yapılmış

¹⁵⁶ Kelime söyünmek olarak yazılıp,imlâ hatası yapılmış

olur.

بدان ضواری کم سک را دور می

سازند از مسجد

مکرر رانده ام از استان خویش دولت را

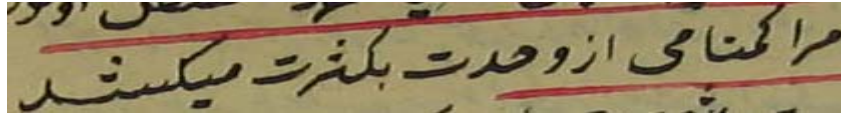
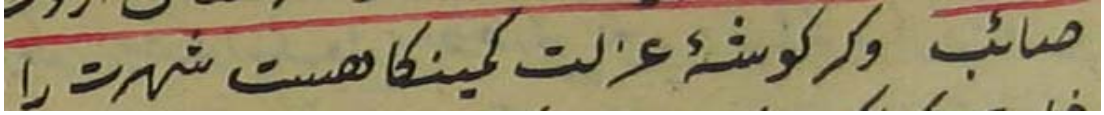
O haqâretle ki kelbi mescid-i şerîfden dūr ederler. Devlet dedikleri şey'i kendi âsitânımdan mükerrer olarak tîrd etmişim. Ya'ni sen beni şüretde böyle faqr u fâkade görüp deme ki eline girmediğinden böyle faqre mübtelâ olmuşdur ve bunun faqr-ı faqr ıztırâdır. Zîrâ ben çok kerre devlet teveccüh etmişken tîrd ettim ve ihtiyârımla faqrî kabûl ettim.

اگر کوه کناه ما بخشه سایه اندازد

نبیند هیچ بجرم روی خورشید قیامت را

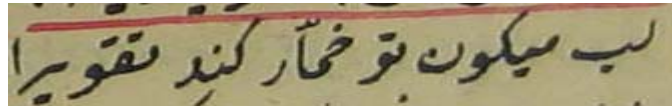
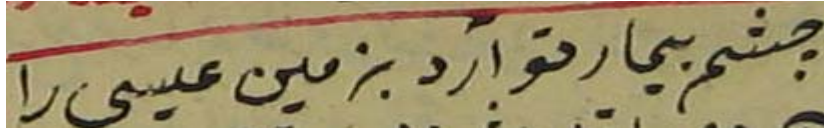
Eger bizim günâhımızîñ dağı maşşer yerinde sâye-endâz olursa hiçbir 'âşî kıyâmetiñ, güneşîñ yüzünü görmez. Zîrâ cebel-i 'işyânımda müstezîl olur. Murâd keşret-i ¹⁵⁷ ma'şiyeti beyân u ifâdedir.

¹⁵⁷ Kelime keğret olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

Herkesi inzivâ vu vahdet halvete çeker. Lâkin beni vahdetden keşrete ve ülfete çeker. Ya'ni inzivâ ettim ve güm-nân oldum. Aḥbâbım baña halveti terk ettirdiler ve ḥalk ile keşrete ve ülfete sebep oldular. Eğer böyle olmayadı şöhretiñ kûşe'-i 'uzlet pusu maḥalli idi ve ḥalvetde şöhret bulmaḫ vardır. Ben daḫi çoḫ velâyet ve kerâmet ile şân u nâm bulur idim; velâkin ḥalk beni baña koymadılar. Böyle ḳalmaḡa sebep oldular.

Velehu Eyza Rahimallâhu

Ey Cânân! Seniñ bade renginde olan dudaklarıñ nefsi-taḳvâyı yâḥûd ehl-i taḳvâyı meyḥâneci eder ve daḫi seniñ ḥaste gözüñ Ḥazret-i Îsâ aleyhisselâmı küre-i zemîne getirir. Zîrâ seniñ gözleriniñ leniñ leṭâfeti bir mertebedir ki Ḥazreti Îsâ kemâliyle terk ü tecrîd şâhibi iken anlar daḫi seniñ gözlerine meftûn olurlar demekdir. Bu mışrâ'a ḳat'ân bâṭın ma'nâsı verilip çeşm-i bîmârdan murâd Ḥazret-i Muḥammed Muştafa şallallâhu ta'âla aleyhi vesellem efendimiziñ mübârek gözlerini murâd etmek lâzımdır. Ve illâ küfr şarîh olur. zîrâ sebep-i Nebîyy-i zişândır. Bîmârdan göze nisbetle melâḫat ve leṭâfet ma'nâsı murâd olunur ve bîmâr lafzı ile melâḫati ta'bîr-i Îsâ'ya cem'iyet olsun içindir. Zîrâ Îsâ aleyhisselâmın nefes-i

mübâreki hastalara ‘ayn-ı şifâ idi ve mışrâ‘-ı şânîde şu leţâfet dağı vardır ki seniñ hasta çeşmini ol hâzret görünce keennehu okumağ ve (15b) şifâ vermek için zemîne

gelir.

سر و بسيار عنایى خود مینازد

جلوه سر کن و کوتاه کن این دعوی را

Serv ağacı kendi hüşn ü leţâfetiyle çok iftiĥâr eder. Serviñ hüşnü yeşil olması ve kâmetiniñ istikâmeti ve âheste olarak şalınması ve bunlarıñ emşâli şeylerdir. Fi‘l-vâkı‘ eşcâr miyânında fahre sezâdır. Ey benim yârim! Cilve ile iki tarafına temâyül etdir ve şu serviñ da‘vâsını kışşa eyle ve bitir. Bir dağı bende gözlüm demesin ve başımı nâz ile hırâmân ederim diye da‘vâdan fâriğ olsun.

شعله شوق ز شمشیر نگره اند روی

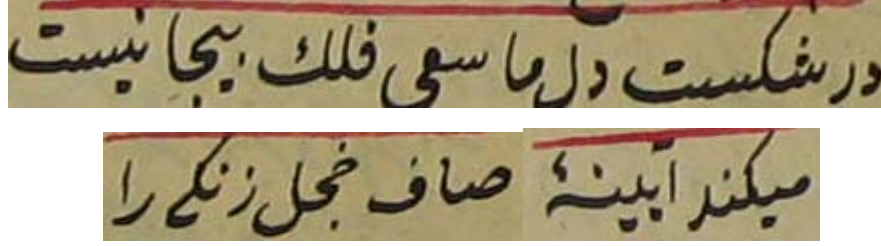
لن ترانی نشود بند زبان موسی را

Muĥabbet şu‘lesi kılıçdan yüz çevirmez. Ya‘ni ‘uşşâk seyfdan ve mevtden ĥavf etmezler. Görmez misiñ *len terâni* ĥitâbı ki bir seyfdir. Hâzret-i Mûsâ aleyhisselâma dil bâğı olmaz ve yine

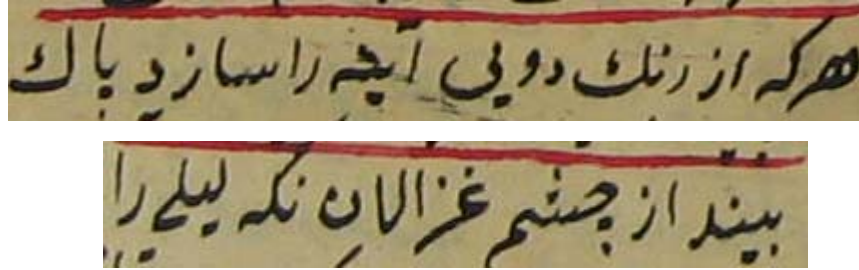
ارنى انظر اليك

buyurur ve ma‘şûk-ı ĥâkıķiniñ vişâlini ister ve *len terâni* seyfinden Mûsâ aleyhisselâmıñ şu‘le-i muĥabbeti yüz çevirmez. İşte bunuñ gibi cem‘-i ‘uşşâkda olan muĥabbet şu‘le kılıçdan korkmaz. Belki aşıl kılıç şu‘le-i şevķdir. Süyûf-ı

sâ'ireye gâlib olur. *len terâni* yi seyfe teşbîhde vech-i şebeh *len nef mü'ekkede* mevzu' olmağla 'adem-i ru'yeti kaç' etmesidir. Ve şu'lede daği lafzen ve ma'nen seyfe müşâbehet vardır.

Bizim qalbimizi kırmağda felegiñ sa'yi mağalsiz değildir. Görmez misiñ şâf 'âyîne siyâh zengiyi bî mağcüb eder. Bizim qalbimiz bir şâf âyîne gibidir ve felek daği qalbimiziñ şafvetine nisbetle zenci gibidir. Binâberîn qalbimize düşmandır. İster ki şikest olup benim 'aybımı meydâna çıkarmaya ve izhâr etmeye.

Her kimesne ki ikiliğîñ renginden 'âyîne-i qalbini pâk kılar ve birlige erer ve mağâm-ı vağdeti bulur. Öyle zât geyikleriñ gözünden Leylî'niñ nighini görür bu cihetle çeşm-i gazâlân ile Leylî'niñ gözü 'inde bir olur. Niteki Mecnûn böyle olmağla çeşm-i gazâlân ile eğlenip Leylî'sini aramaz idi. Ya'ni vağdet mağâmını bulanlar her şeyden hağkçı görürler demektir. Nitekim ba'zı 'ârifin "*mâ râ'eyte şey'en illâ ve râ'eyte allâhu fih*"¹⁵⁸ buyurmuşlardır.

¹⁵⁸ Biz bir şey görmedik; ancak onun içindekini Allâh görür.

گر چه بے بال کند معنی نازک

پرواز لفظ پاکیزه پر و بال بود معنی را

Gerçi қанatsız nâzik ma'na pervâz eder. Қанâtdan murâd elfâzı ḥasenedir ; lâkin laṭif lafz-ı ma'nâya қанат olmağla elfâz-ı ḥaseneyi mazmûn laṭif müştemil olur ise daḥi a'lâya vâz' eder.

عجیبی نیست دل صائب اگر رام تو شد

دانه خال تو در دام گشتد و صشی را

(16a) Eger Şâ'ib'in ḳalbi saña muṭi' u râm oldusa ber-'aceb değildir. Zîrâ seniñ ḥâliniñ dânesi murğ-ı vaḥşiyi dâme çeker. Dâne-i ḥâliniñ vaḥşileri şayd etmek ḥâlindedir. Şâ'ib'in ḳalbi daḥi her ne қadar vaḥşi ise de giriftâr olması ta'accüb olunur. Mevâdden değildir. Zîrâ olmamış şey olaydı o zamân ta'accüb olunur idi.

Velehu Nevverallâhi Meḍce'a

سرمی پیمند از تیغ اجل دیوانها

کوش بر آواز سیلا بند این ویرانها

'Aşḳ Mecnûnlar'ı mevt kılıcından başını çevirmezler ve mevtten ḥavf etmezler. Belki mevte teşnedirler. Görmez misiñ bu virâneleriñ ḳulağı seyl şuyu gibi olan mevtten қorқmaz.

از نفس افتاد موج

دیگر از شورش نشنست

همچنان ز بچه میخوانند این دیوانها

Dalğa teneffüsten düşdi ve sâkin oldu ve daği baħr fırtınadan oturdu. Ya‘ni mevc ile baħriñ cûş u ħurûşu şavuşdu. Hâlâ bu ‘aşq delileriniñ cûş u ħurûşu geçmeyip evvelki gibi zincirlerini çekmezler.

هر که برداغ خوادش

خورد آب ز شدخ زمین آتشین بیجا نرها

Her kimesne ki dâğ gibi olan ħavâdiş-i dehriyyeye merdân-ı Ĥudâ gibi şabr eyledi. Bu âteşe mensûb ħadeħlerden ki murâd dâğ-ı ħavâdişdir. Anlardan âb-ı ħâyât-ı ma‘nevî nûş eyledi ve ħayât-ı ebedî buldu.

تا مباد آگاه از دوق گرفتاری

ستونده میکنم آزاد طفل را از کتب خانها

Olmaya ki inzivâ ve giriftârlık zevkından âgâh olurlar diyerek hûâne-i mektebelerde etfâlî âzâd ederim. Eger etfâl-i rûz-şeb mektebelerde oturur olsalar uzlet ve inzivânî zevkîni añlayıp gezmek uyanmağ lezzet dimâğlarından çıkıp ben daği gitmeden gitmezler idi. Bu zevke vâkıf olmasınlar diye cum‘ a günleri de bütün bütün ve eyyâm-ı sâ‘irede ba‘de‘l asrı âzâd ederim. Bundan merâm inzivâ ve hâlvet-hâneye dervîşânda olan lezzetiñ kemâlini beyândır. Eger hâlvetde aşhâbı lezzet bulmasalar öyle muzlim yerlerde karar edemezler idi. Kezâlık t̄alebe-i ‘ulûm ‘ilm-i şerîfden ve müfâlaa‘-yı kütübden hâlâvet bulmasalar medrese odalarında şeb-rûz sâkin olup o faqr u fâkayı çekemezler idi.

کر شهید از ازار بارت میکنی وقتت

وقت خاک را برداشت از جایش این

(16b) Ey yâr! Eger ‘aşkından şehîd olanları ziyâret eyler iseñ tamâm vaqtidir. Zîrâ toprâğı yerden şehîdleriñ dâne-i vücûdı seng-i muhabbetiniñ cûş u hurûşından kalırdı ve şehîdleriñ gâlebe-i vecdleriñ zamânıdır. Böyle olunca ziyâretiñ daği vaqtidir. Beyitden murâd şühedâ-yı ‘aşkıñ ölmediğini ve çürümediğini ve kabirlerinde hay olduğunu beyân ederler ve filhadis :

من مات من العيشوة شهيد

Mâ‘lûm oldu ki ‘aşq-ı mecâziden mürde olanlar bile şehîddir. Ve fi‘l hadis :

‘Âşık ile maşūkuñ hilkatinde ayrılığı yokdur ve ikisi bir şeyden halk olunmuşdur. Bu şūretde meşelâ pervâneleriñ solundan mum dökmek ve şamdana döküp yakmak mümkündür. Zîrâ şem’iñ eczâsı ve pervâneleriñ eczâsı şey’-i vâhiddir. ‘Âşık maşūkuñ ğayri deĝildir demekdir. Bu beyitle vâhdet-i vücûda işâret buyururlar. Zîrâ o maqâmdan Bâyezîd-i Beşamî kuddise sirrehu

159

buyurmuşdur. Ve yine Ebu’l Hasan-i Harḳânî kuddise sirrehu

buyurmuşdur. Ve yine Hallâc-ı Manşūr kuddise sirrehu “Ene’l Haḳ” buyurmuşdur. Ve cümle aşhâb-ı ma’rifet heme ost buyurmuşlardır.

¹⁵⁹ Cübbemin içinde ondan başkası yoktur.

خال را در دل با به نسبتی باز لطف نیست

دماغ وار و دام را کیر ابی بن دها

Hâliñ dil-rübâlîkda zülf ile bir nisbeti yoqdur. Aşıl rübâ zülfdür. Görmez misiñ dâneleriñ tütucülüğünü tuzâğı dağ tutar. Öyle diye ki tutam benem o dâneniñ oluyor zülfde dâm maqâmındadır. Öyle olunca bu şüretde ‘âşıkıñ qalbini şayd eden zülfdür. Beyhüde nâm dâneniñ oluyor.

غیبت صاب ملک تنک سنجی جاده دو شاه

زین سبب مظالم حول وارند با دیوانها

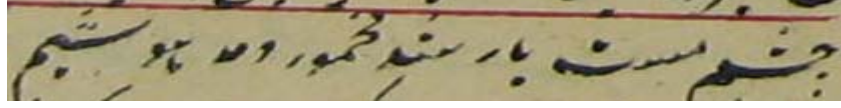
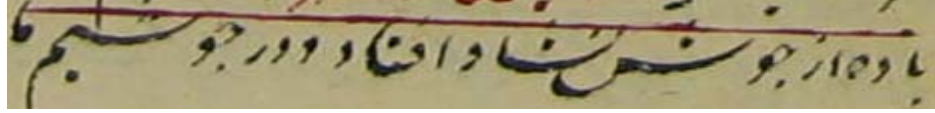
Ey Şâ'ib! bî gâmdır ‘âleminiñ tîr mülkü iki pâdişâhıñ biri değıldir. Ve hem bir iqlimde iki pâdişâh olmaz. Bu sebebden etfâl divâneler ile cedel ve mu‘âraza tutarlar. Çünkü etfâl Mecnûnlar’ı taşlarlar. Keennehu divâneler bî-gamlık ‘âleminiñ mülkünde etfâle müşterek olmuşlardır. Zîrâ etfâlın gâmı ve divâneleriñ dağı gâmı yoqdur. Bu şüretde ikisi de bî-gamlık ‘âlemine sultân olmuşlardır iki pâdişâh dağı bir iqlimde olmadığından etfâl ile mecânin beyninde mücâdele eksik olmaz. Şeyh Sa‘ di Gülistân’ında buyurmuşdur ki :

وه درویشی کلیمی کسبند

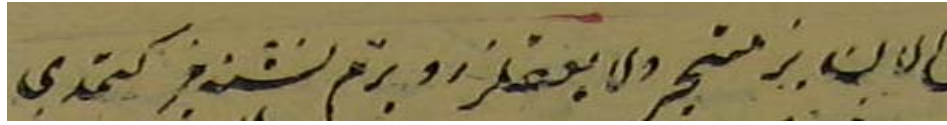
دود باد شاه در افلیحی کسبند

Ya'ni on faqir bir kilimde uyurlar ve iki bir iqlime şıgmayıp gavğa ederler.

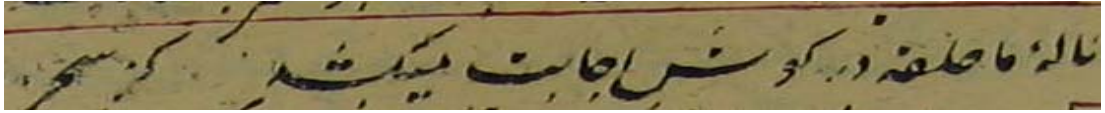
Velehu Eyza Nevverallâhu Merķadeh

(17a) Cânânîñ mest gözü hümârlanmış oldu ve keyfi şavuşdı

Bizim neşemiz gitmedi ve daği bâlâda neşât kaynamasından düşdü ve neş'esi şavdı ve hâlâ biz kaynamağdayız. Hülâsa'-i kelâm bizim mestleğimiz yâriñ gözünüñ mestleğine gâlibdir ve cüşumuz bâdeniñ cüşuna daği gâlibdir demekdir.

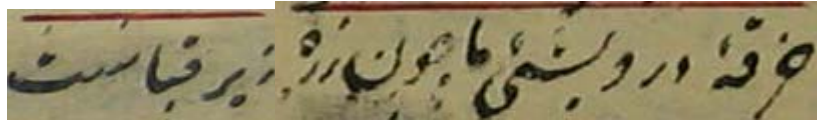

Bizim feryâdımız kabulün kulağına halka çeker . Zîrâ yâriñ binâgüşuniñ şubhunuñ seher-ñizleriyiz. Qabûluñ kulağına halka çekecek qabûlu köle etmekdir. Ya'ni nâlemiz kemâl ile ñiz-i qabûlde olur demekdir. Ve daği binâgüşu yâri beyâzlıqda subha teşbîh eder ve subh münâsebetiyle seher ñiz zikri iyi olur ve münâsib olur. Ya'ni biz yâriñ şubh gibi binâgüşu derdinden seher vâqitlerinde agâh olur ve feryâd ederiz. Binâberîn nâlemiz kemâl ile maqbuldür. Zîrâ vaqt-i seher münâcât u nâle vü feryâdun qabûlüne sebebdır.

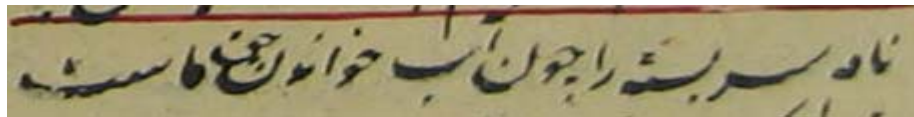

Yüz meclisiñ fitnessi ve yüz cem'iyetiñ ihtilâl ve şurına ba'iz olmuşuzdur. Eger zâhirde eski şarâb gibi sukût edici olmuş isek fitne-i meclis olması şu cihetdendir ki kendiniñ ebyât vü eş'ârını meclisde oğurlar ve 'âşıqlara vecd ü hâl kimisi nâ'ce –zen olur ve kimisi âh eder.

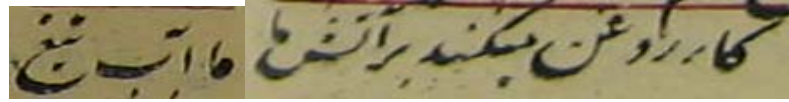

Bizim dervîşlik hırkamız zırh gibi kaftânıñ altındadır; velâkin zâhir-bîn olan halkıñ gözünüñ önünde biz¹⁶⁰ kaftân giyiciyiz ve bizim zâhirimize bakıp bizi dervîş zann etmezler. Ya'ni benim dervîşliğim mektûmdur, herkes bilmez demektir. Ma'lûm ola ki dervîşler iki bölükdür. Bir bölüğü dervîş libâsıñ giymeyip nâ-mahrem şeklinde gezermiş. Bunlarıñ murâdı riyâdan ve şu'-i nazardan masûn olmağdır. Ve bir bölüğü daği tâc u hırqa ve külâh giymişlerdir. Bunlarıñ murâdı e'izze-yi kirâma zâhirler daği müşâbih olsun ve o hey'etden feyz alsınlar. Bu iki yol daği hağdır ve vâki' dir. Şâ'ib-i merhûm qabâda dervîş imişler. Bu beyit ile anı ifâde buyururlar ki :

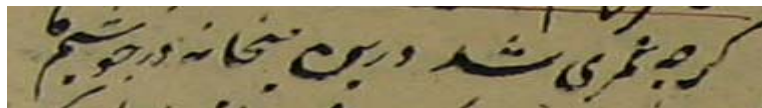
¹⁶⁰ Kelime bir olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

Ƙapâlı kitâbı Şu gibi oğumağ bizim ĖaĖĖımızdır. Zîrâ o ĖâmûŐ olan yâriñ lebleriniñ sözünü biz añlayıcılarıdanız. Yâriñ kitâb gibi olan leb-i ĖâmûŐunuñ kelâmını añlayınca sâğir kitâbları küŐâde olmağsızın oğumağ kalır. Bu beyitte yâriñ leblerini kitâba teşbih eder. Fi'l-vâki' Őefteyn munzam olduğda kapalı kitâb gibi olur ve kuŐâd olduğda açılmış kitâb gibi olur.

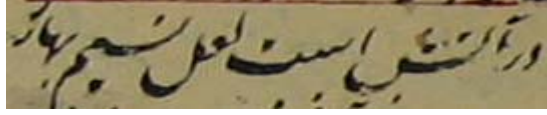
(17b) Yâriñ âb-ı tîği bizim âteŐimiziñ yağ işini eyler. Güyâ biz Ėallâc-ı Manşûr'un Ėânıyız. Dâimâ ĖaynamaĖ sevdâsı üzerineyiz. Ėâşılı yâr seyf ile bizi vurduğda âb-ı tîğ 'âteş-i 'aŐĖımızı teskîn etmek Ėâ'ide-i muvâfığ iken Ėilâf-ı Ėâ'ide olarak 'âteş-i 'aŐĖımız ulûv-gîr oldu. Bu Şûretde güyâ Manşûr'uñ Ėânı gibi dâim cûş u ĖurûŐda olmamız lâzım geldi.

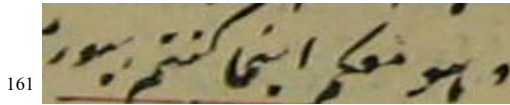
Bizim Őarâbımızdan ey Şâ'ib ĖâmlıĖ damarı dalga vurucudur. GerĖi bir 'ömür müddeti oldu ki biz bu meyĖânede ĖaynamaĖda olduğ. Böyle iken ĖâmlıĖ bizden gitmedi. Beyitten maĖŐûd 'âŐıĖ puğte-i 'aŐĖda ĖoĖ ĖaynamaĖ ister ve illâ

hâmlık tîz gedip puhtelik gelmez. Çok vakte muhtâcdır ki puhte ola

Velehu Eyza Nevverallâhu Merķadeh

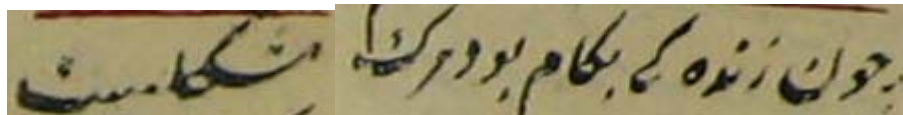

Bahâr rüzgârınıñ pâpūşı âteşdedir. Ya‘ ni nesîm-i bahâr ‘azîm ıztırâbdadır. Bî karar olduğu dađi ıztırâbına delâlet eder ve ıztırâbı şunun içindir ki mu‘teber olan yâhud ‘ibret alınacak gülün şebât-ı devâm-ı rengi yoķdur. Keennehu nesîm-i bahâr güle ‘âşık imiş ve gül kendiniñ mâşûķu olduğundan reng-i şebâtı gülde müşâhede etmeyince rüz-şeb bî karar oldu. Bundan murâd fâni olanlara ‘âşık olmaya. Belki bir ma‘şûķa ‘âşık ol ki dâimâ seniñle olup ve vişâliyle müşerref olup firķat zahmeti çekme demektir. Görmez misiñ dünyâyı sevenler ve metâ‘ına rabt-ı ğalb edenler kendi mevtini hissedince ve dünyâ elinden gideceğini derk edince ne mertebe mużtarib olurlar. Böyle olunca insân Allâh Ta‘âlaya ‘âşık olmak gerekdir ki müfâreķatı ile perişân olmaya. Zîrâ Cenâb-ı Kibrîya bir mâşûķdur ki ‘aşķından cûdâ olmaz. Nitekim Ğurân-ı ‘âzîminde diye :

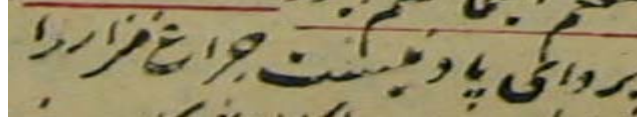

161

buyurmuşdur.

¹⁶¹ Yoksa bize mahsus kitap varda onda şu dersi mi okuyorsunuz. (Kâlem süresi 37. âyet)

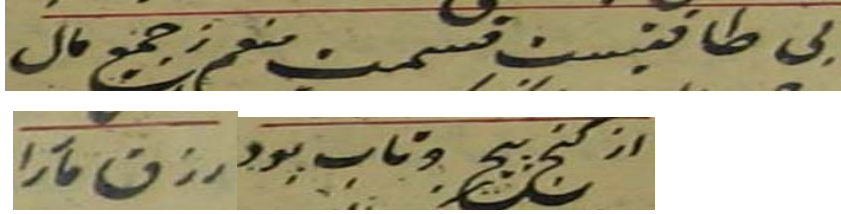

Çünkü hayât murâd iledir ve kişi ‘ömründe kâm-yâb olur. Mevt aña müşkıldir. Zîrâ dünyâ ile arası iyi olmağla müfârekatı istemez. Ammâ ‘ömründe kâm-yâb olmayanlar ve dünyâda fakr ile ve sâ’ir zahmet ile emrâr-ı vaqt edenler olduğuna çok gâm yemezler ve hem daği ğinâsıyla ve müsâ’ade-i felek ile a’lâ sarâylar ve sâhîl-hâneler ve civârı ve güzel ğulâmlar ve maĥbûb-perest ve nuĥûd şâhibi olur ve her birisine ħalbiñ ve rûhuñ ğünâ-gun ta’alluĥu olmağla bedenden intizâ’ asân olmaz. Ammâ ehl-i terk ve tecrîdin bu maĥûlesi rûhuñ alâĥa edecek şeyleri olmamağla mevti asân olur. ve böyle olduğunu ra’yü’l ‘ayn müşâhade etmişizdir.

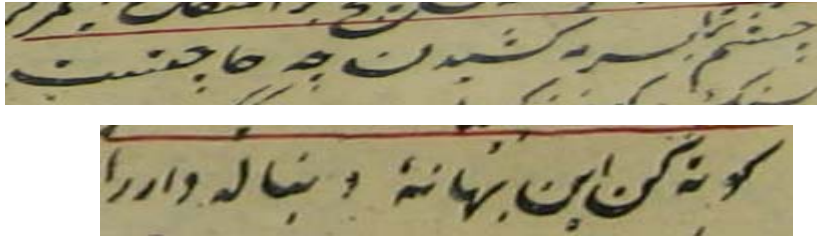
(18a) Mısrâ’-ı şânî irsâl-ı meşel olarak buyururlar ki görmez misiñ mezâr çerâĝı için rûzgârdan ihtirâz ve kendini ħayıрмаĥ yokdur. Zîrâ merd-i fakîr ve çille-keş âdem gibidir. Bu cihetle yanmaĥ ve sönmeĥ ‘inde müsavî olmuşdur ve kendine sönmeĥ şa’b u müşkîl daği olmaz; ammâ ħaşr-ı ĥümâyunda ve kâşâne-i vüzerâda yanan çerâĝ ğümüş şam’ danlarda resimli şam’ dan sofrası üzerine vaz’ olunmuş ve a’lâ mikrâş ile şânına ihtimâm olunup ğüzelce müste’al olsun için aĥyânen fitilesi ħaĥ’ olunur ve ba’zen üzerine fânûs vaz’ ile daği terkîm olunur. Bu cihetle ħaĥ’ a sönmeĝi isteyip rûzgârdan kendini derûn-ı ħaşrda muĥâfaza eder ve yanması murâdı üzere olmağla bu ħadar devleti terk edip sönmeĥ müşkîl olur. Bu beyitte ehl-i iĥbâli ħaşr-ı ĥümâyûn çerâĝına ve ehl-i idbârı mezâr çerâĝına teşbîh eder. Zîrâ çerâĝ-ı ħaşr-ı ĥümâyûn söyünmeĥ istemez. Çerâĝı daği yanması ve sönmesi ¹⁶² ‘inde beraberdir. Kezâlık aşĥâb-ı idbârîñ ölmesi ve yaşama ‘inde

¹⁶² Kelime söyünmesi olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

müsâvîdir. Bu vech-i şebahler bâ' iş-i teşbîhe oldu.

Cem'-i mâldan zenginlemek kısmeti taqatsizlikdir. Ba'zı zengin mâlından tena'um ederse çektiği zahmete nisbete lâ şey maqûlesi olduğundan anı bir şeye şaymayıp mün'imîñ cem'-i mâldan kısmeti taqatsizlikdir buyurdular. Görmez misiñ yılanıñ hazînedan nâşibi piç ü tâb ve ıztırâbdan ğayrı bir şey değildir. Heman anı almasın diye bekler ve piç ü tâb eyler . Ağniyâ dañi mâlından için envâ'-ı ta'aba giriftâr olurlar ve andan hiçbir intifâ' etmezler ve heman o mâla bekçilik ederler.

Seniñ gözünüñ sürme çekmege siyâh ve mûkaḥḥal olması cihetiyle ihtiyâcı yokdur. Bu uzun bahâneleri kışşa eyleme ve bizi böyle i'zâr-ı bâride ile def' etme demektir. Gûyâ Şâ'ib ma'sûkuna gitmiş ma'sûk dañi şimdi gözlerime sürme çekeceğim demiş. Bu bir aşlı yok bahâne olmağla bu beyti seniñ gözünüñ sürme çekmeğe ḥâceti ¹⁶³ yokdur ve bu ancak bizi def' dir diyerek buyurmuşdur.

¹⁶³ Kelime caceti olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

در سنگ اندک سراپا شزارا

Ḳalbi münevver olan zâtlar dâ'imâ çile ve mücâhedede 'ömürlerini nihâyete iletirler ve bu 'âlemde 'avâm-ı nâs gibi rahat istemezler. Görmez misiñ taş içinde kığılıcımñ hayâtı nihâyet bulur ve kığılıcım rûşen-dil olmağla taşdan 'ömrünü bitirir.

کند ز حسن ترک در کو شمال دل

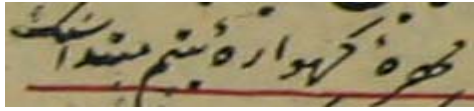
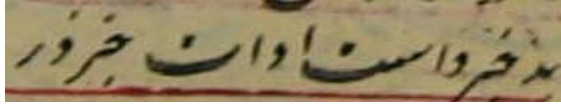
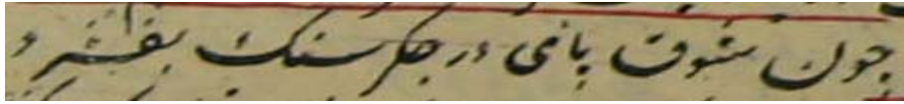
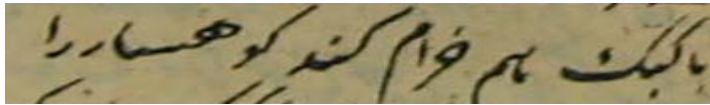
دست در بو و کمر بهلو دار را

(18b)Maḥbūbuñ ḥüsünden geçme ve bir şeyḥe mürîd olmağla himmet eyle ve şufiler gibi bilâ mürşîd râh –ı ḥaḳka sâlik olma. Zîrâ ḳalbi terbiye ve taşfiyede enlü ḳaşıñ başḳa kuvveti vardır. Ya'ni kişi her ne ḳadar kendi kendiye 'amel edip ḥayır bulur ise de mürşîd-i kâmilin ḳaşınıñ terbiyesi başḳadır. Pür u pürdir ol demek ister. Ḳâşla terbiye şâyi' olmağla terbiye-yi ḳaş verdi ve bunda kemerden murâd ḳâş demektir ve pehledâr enlü demektir ve daḫi terk-i maḥbūbedirler. Bu maḳâmda insân-ı kâmil murâd olunur.

سنگ در کو شمال دل

خز کربه کار نیست دل اقتدار را

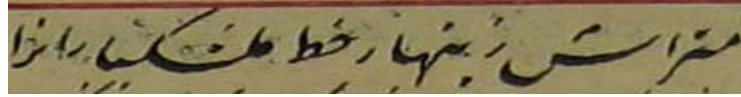
Yetimiñ beşiginiñ boncuğu seng-i beddir.¹⁶⁴ Eytâmiñ beşigine ferzendân-ı ağniyâ gibi inci vü cevâhir ta‘lîk olunmaz. Böyle olunca dil ü dağdârniñ giryeniñ ğayrı ile işi olmaz. Ya‘ni eytâm beşikte seng-i bedden maşnū‘ boncuk ile nice oynarlar ise yetim gibi olan ‘uşşâk daği giryeleri ile oynarlar ve telezzüz eylerler. Bu beyitde aşhâb-ı dil-i dağdârı eytâma ve giryelerini daği müdevver ü mücellâ olmada mühreye teşbîh buyurdular. Hülâşa-i kelâm , şüret u sîretde ‘uşşâk-ı ilâhîye eytâm gibidir. Nitekim yetimler âlâyış-ı dünyevîde bî-behre vü bî-dinâr ve ‘indennâs bî-ğadr ü bî-‘itibâr olduğı beyândan müstağnidir. Bunuñ gibi ‘uşşâk daği âlâyık-ı dünyevîyeden rehide ve ‘indennâs ğadr ü ‘itibârların ve deride eylemişlerdir.

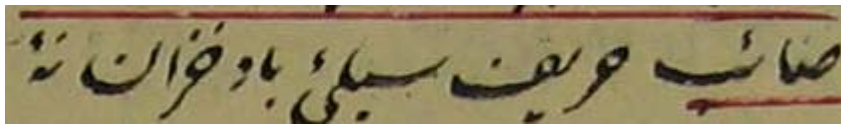
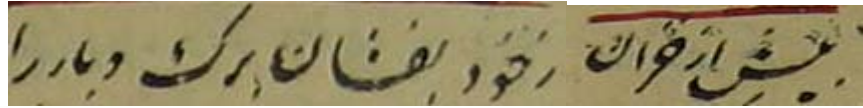
Çünkü ‘aşk u şevk ayağını seniñ ciğerine şoğar. Ya‘ni vaz‘ eyler. Keklik kühsârı berâber şalıncı eyler. Ya‘ni ‘aşk bir ‘acîb ve ğarîb şeydir ki hareket ve hırâm şânından olmayan şeyleri hareket ve feryâda getirir ve âh u enîn etdirir. Nitekim Cebel-i Tūr mazhar-ı tecellî-i ilâhi olup bûy-ı ‘aşkı şem‘ etdikde dört pâre olup bir pâresi Mekke‘-i Mükerrreme cânibine ve bir pâresi yerinde ğalıp ve bir pâresi daği ile *kıyâm-ı insâ‘a* mağrîb ile maşrîğ beyninde elân ne eylediğı geşt-i mevâizede muşarrağdır.

¹⁶⁴ Kelime bend olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış.

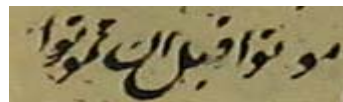
Bu beyitten murâd sultân-ı ‘aşkıñ kuvvet ve kudretini ve ‘aşk-ı ilâhî ancak insâna mahşuş olmayıp belki eşyâ-ı sâyire dağı mazhar-ı ‘aşk - ı Hudâ olduğuna işâret buyururlar. Bu beyitte çün şevk-i pay- der ciğer-i seng be füşürd ta‘ bîr olunup pâyiñ ma‘ na-yı mülâyimi olan mey-i nehiden lafzından ad dilde ‘aşk ‘aşığı şakıp ve muztarib etmesine(19a) remz u işâret buyururlar. Kebk keklik dedikleri hayvandır.

Ey Cânâñ! Seniñ gönül alıcı olan her bir kılıñ ‘aşkılarıñ gönülleriniñ şirâzesidir. Evrâk-ı kütübüñ cem‘ iyyetine bâ‘ iş ve bâdî olduğu mişillü seniñ haç-ı müşkbârıñ dağı evrâk-ı dil ‘aşıkânıñ cem‘ iyyetine sebebdır. Bu beyitte haçdân murâd zülf olmağlığa dağı ihtimâl vardır.

Ey Şâ‘ib sen hazân rüzgârınıñ sillesiniñ harîfi ânı yemeğe ve şâhib ve muğârin değilsin ve sende aña tağammüle qadr u şabr yoğdur. Böyle olunca bâd-ı hazân mevt gelmezden evvel şecere-i vücûdunda olan meyvelerini ve yaprağını dök ki bâd-ı hazân esdikde sende dökecek bir nesne bulmasın ve anıñ şamârından hulâs

bulasın. Hülâşa‘-i kelâm

Emrine imtişâl mevt-i ıztırârîden muḳaddem mevt-i ihtiyârî ile mürde ve meyyit ol ki mevt gelince andan aşla elem ü keder görmeyesîñ buyurmak ister.

Velehu Eyza Nevverallâhu Merḳadeh

تعمیر بنیم که خلق شما رند کبد مرا

ز دیکت میکند خدا دست زود را

Ĝamlı ve maḥzûn degilim ki ḥalk beni kötü adam şayarlar. Benim ile ülfet etmezler. Zîrâ ḥalkıñ beni ṭardı teb'îdi Ta'âla'ya ḥazretlerine ḳarîb eyler. Fi'l-vâқи' ḥalkıñ ṭardı ḳulu ḥaḳḳa yaḳîn eyler.¹⁶⁵ eger zîkrullâh ve insübillâh ile muttaşif olursa

کود بگری مکن طلب من که لطف حق

هر روز پنج بار طلب میکند مرا

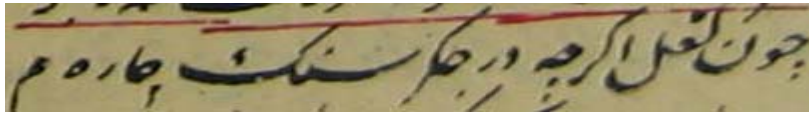
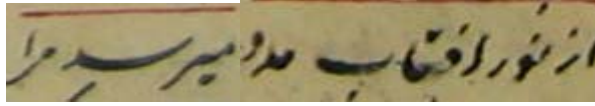
söyle ki 'anberîni bir ğayrısı beni talep eylesin. Zîrâ Ḥaḳ Celle ve 'âlânîñ luṭuf ve iḥsânı her gün beş kere beni beni da'vet eder. Bir ḳulunu ki Ḥaḳ talep eyleye Ḥalkıñ ṭaleb ve da'veti lâzım degildir. Penc bârdan murâd beş vaḳit namâzdır.

چند ای که باز گوی خرابات میکندم

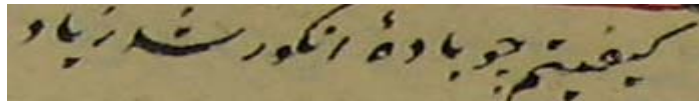
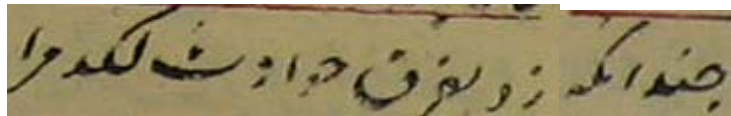
اب روان حکم قضا بپسرد مرا

¹⁶⁵ Cümle iki defa yazılmıştır.

Çok def a ayâgını meyhâne maħallesinden çekmege sa'y u ğayret ederim ve bir daħi meyhâne gitmem derim; velâkin қаза-i ilâhî'niñ hûkmünüñ âb-ı revânı ve seyli benim ğas u ğâr-ı vücudumu yine maħalle-i ğarâbâta iletir. Beyitden maқsûd қuluñ elinde bir şey yokdur. Cümle ğaққındır demekdir.

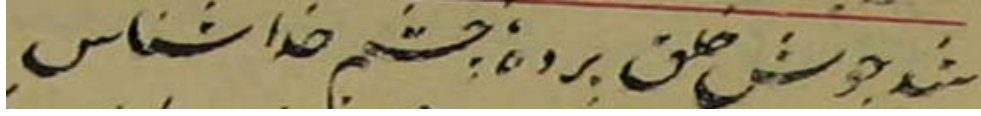
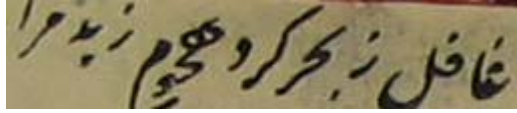

La'l cevher gibi egerçi mermer taş içindeyim ya'ni bu ğaflet ve қasvetleriyle muttaşifun ve lâkin yine âfitâb-ı ğaқıқiniñ nûrundan baña i'âne vü imdâd erişir. Meşhûrdur ki la'l bedağşânda ve ma'dende seng-i ğâre içinde olur imiş ve yine güneşden(19b) feyz alıp terbiye olur imiş ve seng-i ğâresi âfitâbıñ feyzine mâni' olmaz imiş . Nâzım-ı merħûm kendini la'le u ğaflet u қasvetini seng-i ğâre teşbîh eder ve bu ğâlet baña ğaққıñ feyzine mâni' olmaz demeği murâd eyler. Fi'l-vâқи' Allâh'u Ta'âla murâd eylediği kâfiri bir ânda mü'mîn-i muħlîs eylediğini çok gördük. Şirk u küfr ile mâni'-i feyz-i Bârî olmadı. Қande қaldı ki ğaflet mâni' ola .

Benim keyfiyetim özüm ziyâde oldu ve bende olan neş'e bâde-i engûrda

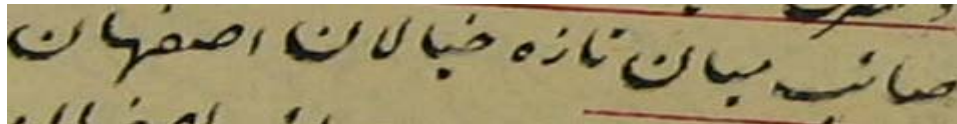
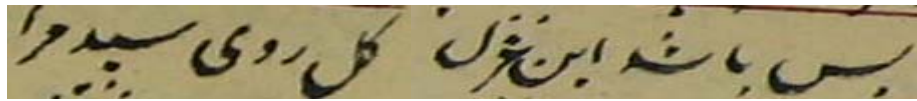
yoğdur. Zîrâ çok havâdiş-i deyrîyye benim başıma tekme vurdu ve bâde-i engür o tekmeyle görmemiştir. Bâde-i engür de neş'e ve keyfiyet tekmeden gelmiştir.

Halkın hücum ve keşreti benim hudâ-şinâs olan gözümeye perde oldu ve halkın hücumu beni bahırdan gâfil etdi. Böyle olunca bir kimesneyi nâsın kabûlü ve aña âmed u şod etmeleri iyi değildir. Zîrâ

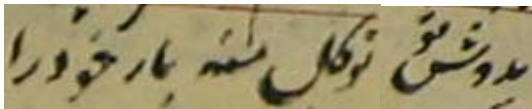

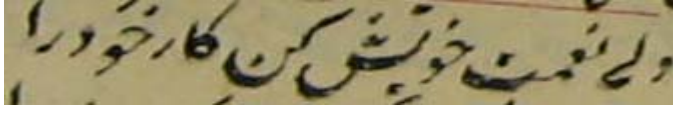
mağâmına varmaksızın 'azîm ziyân eder. Mısrâ'-ı evvelde çeşm-i hudâ-şinâsdan murâd Vâcib-i Ta'âla hazretleridir.

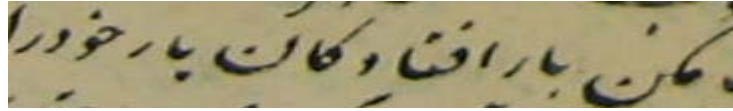
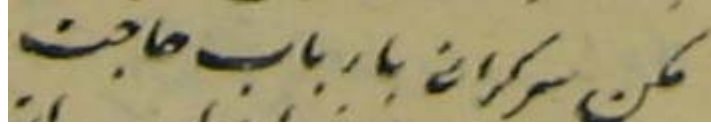
Ey Şâ'ib İsfehân şehriniñ tâze mazmûnlarınıñ miyânında bu münteğâb gâzel yetişir. Ya'ni mevsim güldü ve şâ'irler eş'âr ile meşğul olurlar. Biz dağhi gâzel-i münteğâbı söyledik diye bize kifâyet eder. Başka yapmak lâzım olmaz. Zîrâ gâyet a'ladır demek ister.

Velehu Eyza Rahimallâhi Ta'âla

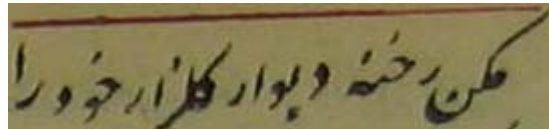
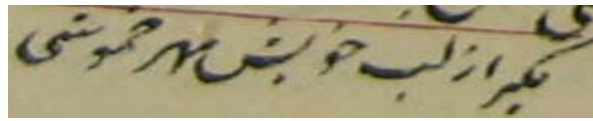

Kendi yükünü tevekkülüñ umûruna qoyma, kendi işini ve kesbini kendine veli- ni' met düz. Ya' ni kâr u kesbi terk edip ba' zı dervîşler gibi tevekkül edip andan ve bundan şey ma' lûb etme. Çünkü dervîşlik ve tevekkül seniñ işiñ değildir. kâr u kesb edip halkıñ başına belâ olma demektir. Beyitden murâd , tevekkülden men' degildir. Belki şûret-i mütevekkilin üzerine olup halkdan cer ve su'âldan men' dir.

Aşhâb-ı hâcet yanına gelip bir şeyi ma' lûb ettikleri vaqıtde kibir etme ve hâcetlerini say' ile eyle ; velâkin sen kendi yükünü ' âcizlere yük etme Hâşılı sen cümleniñ işini gör ve kendi işini kimeseneye ta' hmîl etme demektir.

(20a) Ey gâfil! ¹⁶⁶ kendi lebinden sükût mührünü tuta ve qaldırma. Belki dâ'im sükûta mülâzemet eyle ve kendi gülistân-ı vücûdunu gedik eyleme. Ke'ennehu insân geldikde ağızı açılmağa gülistân-ı vücûda ra' hne gibi olup bu vechîle ta' bîr

¹⁶⁶ Kelime ' âfil olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

buyurdular. Dîvârda daği mu‘teber olan gedik olmayıp sağ olmağdır. Sukût hâli bu cihetle sağ dîvâre benzedi. Bînaberîn sukûta terğîb eder.

والدأقبل ان كان كلامك

فضة فكونك ذهب قال علي رضي الله

وجهمه اذ ارأيت الرجل يكثر الكلام

فاسبقن بكونك

Hâşılı sükût tekellümden a‘lâdır demekden ‘ibâretidir.

بصحة لود يشنان قصرن را

به بستی نگهدار دیوار خود را

بدر ویش ده توشنه این محارزا بمنزل

بمیرای لقب بار خود را

Bu dünyânîñ azıgını fuçarâya bahş eyle ve dünyânîñ hamâlı olma ve zağmetsiz kendi yükünü menzîle ilet. Bârdan murâd dünyâdır.

ردوان ترا داده اند آسبابی

که سازی عظیم تو گفتار خود را

Saña dişden bir değirmen vermişlerdir. veren Vâcib-i Ta'âla hazretleridir. Âniñçün vermişlerdir ki kelâmını yumuşak düzesin ve kimesneye bî-dürüşt ve ğâlîz kelâm söylemeyesin belki kelâmını dağîk gibi rağîk eyleyesin.

دوازده صائب زار باب حاله

که سازی چو گفتار کردار خود را

Çünkü bu ğazel pend u nuşhdan 'ibâret olduysa ve naşîhatde mağbûl olan nâşihîñ 'âmil olması lâzım olduysa binâberîn buyururlar ki Ey Şâ'ib! sen o ğün aşhâb-ı hâlden ma' dūd olursun, eger tavır ve tarzını kelâmın gibi kılarıñ ve naşîhatıñ ile 'âmil olursan eger sen 'âmil olmayıp ; fağat halka söylersen hâl ehli olmayıp kâl ehli olmuş olursın. Bu nezd-i Hudâ'da merğûbiyyeti olmaz. Zîrâ Qur'ân-ı kerîminde müşâ'ade ile Allâh :

167 ان تقولوا مالا تفعولون

buyurmuşdur. Ve yine

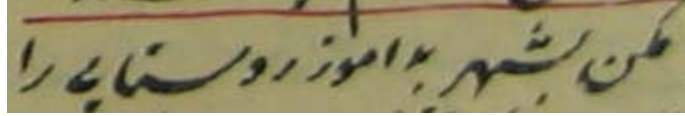
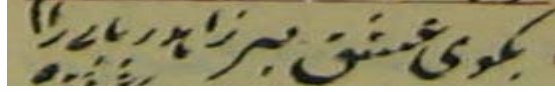
âyet-i ahîrede

يقولون بما فوا هم ما ليس في قلوبهم

buyurmuşdur.

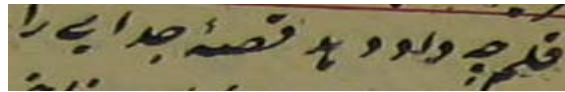
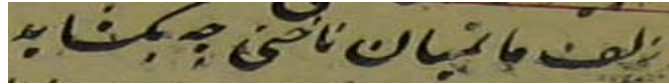
¹⁶⁷ Ey imân edenler ! niçin yapamayacağınız şeyi söylersiniz. Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allâh katında buğz bakımından çok büyüktür. (Sâf süresi 3. âyet)

Velehu Eyzan Nevverallâhu Merķadeh

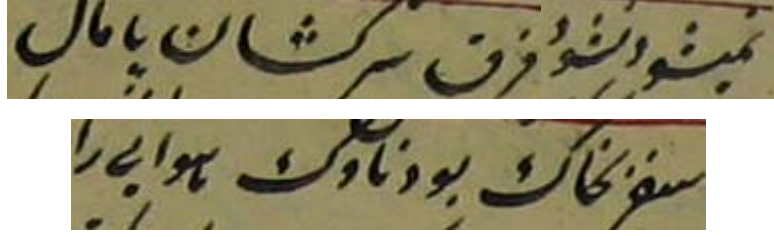

Riyâ edici zâhidi ‘aşk maħallesine iletme. Zîrâ kûy-ı ‘âşķda zâhid-i mürâ’i baķsam yakışmaz ve ehl-i ‘âşķıñ ģaline ta‘n eder ve ehl-i ‘aşķı bî ģuzur eder. Zâhid-i kûy-i ‘aşķa iletmek kurdu olanı şehre ģötürmek gibi olduģundan bunuñla irsâl-i meşel edip buyururlar ki köylüyü şehri kötü örgenci eyleme. Zîrâ kurdu şehre lâyıķ deģildir. Belki aña köy münâsib olmaģla orada olması lâyıķdır.

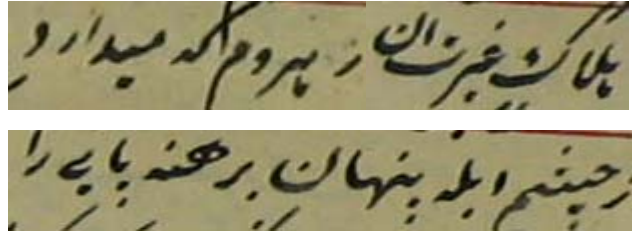
(20b) Bu beyitte kûy-i ‘aşķı şehre ve ‘âşķı şehriye ve zâhidi kurdiye ve ķaryeyi mertebe-i zühte teşbîh eyler.

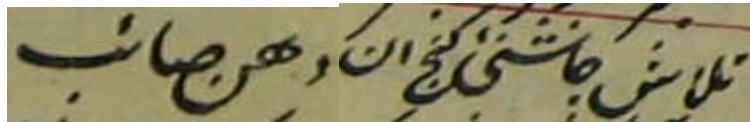
Ehl-i mâtemiñ zülfünden bir tırnaķ ne açar. Ya‘ni ehl-i ‘aşķıñ miħnet ü ıztırâbı nâģun u tedbîr ile küşâyış bulmaz. Görmez misin ķalem ifrâķ kışşasına ‘adâlet verir. Ya‘ni beyâna ķadir olamaz. Zîrâ miħnet-i iftirâķ takrîr ve taħrîr ile beyân olunur. Umûrdan degildir. Bunuñ gibi tedbîr ve telsiye vü devâ ile ehl-i ‘aşķıñ ‘uķde-i ıztırâbı mümhil olmaz demekdir.

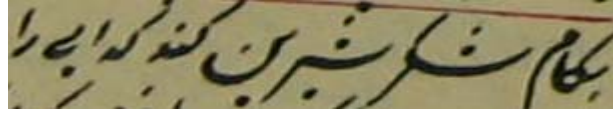
Ehl-i kibriñ tepesi başılmış ve tepelenmiş olmaması olamaz; belki fark-ı mütekebbirân pâmâl olmağdadır. Görmez misin kibr edip ber-hevâ¹⁶⁸ olan oğuş seferi bir müddetten sonra hâke olup ve başı aşâğı düşüp pâmâl olur. Bu beyitte ehl-i ber-hevâ olan oğa teşbîh eder. Şu cihetle ki oğ biraz müddet ber hevâ olur. vaqtâ ki bâ yek rûzi tamâm olur ve zemîne düşmeye teveccüh eder. Bunun gibi mütekebbirler daği bir zamân dünyâda câhları sebebi ile i' tilâ-i zamân ma' zül olup hâke berâber olur ve âhiretde daği mağâmı nâr- ı cehennem olur. Hâşılı kibir insânı iki 'âlemde hor ve hağîr eder demektir.

Ben ol sâlikiñ gayretine cân veririm ki yalın ayaklığını kabarcığıñ gözünden şaklar. Ya' ni derd ü gam ve ıztırâbını gâyet yakınından şaklayıp aña daği izhâr etmez ve bir ferde şabr edip hâlini bildirmez. Bu ne güzel 'âşıkdır demekden 'îbâretidir.

¹⁶⁸ Kelime ahva olarak yazılıp,imlâ hatası yapılmış

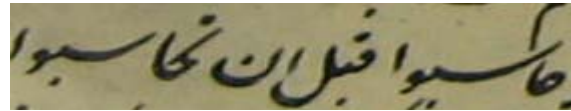

O âğzıñ köşesiniñ lezzetiniñ mülâhazası ey Şâ'ib şekeriniñ dimâğında gedâlığı şîrîn eyler ve şeker anıñ dikencisi olur demekdir. Hâşılı dehen-i yâr lezzet u halâvet de şekere fâ'ikdir demeği murâd ederler.

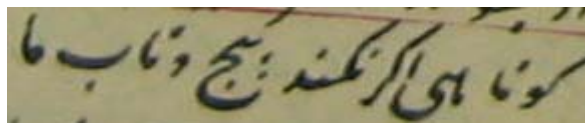
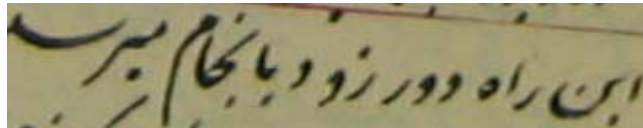
Velehu Eyzan Rahimallâhu

Bizim heşâbımız subh gibi bu 'âlemde bakdur. Zîrâ biz

mefhūmunca hesâbımızı tefekkür etdik , böyle bulduk. Zîrâ bizim âfitâbımız bir şebnemiñ kıyanına daği vaqi' olmaz ve bir kimesneye ğadr ü cevr ü cefâ etmedik. Bu cihetle âhîretimiz uygundur ve âhîret için kederimiz yoğdur.

Bu uzak yol tîz nihayete vâsıl olur. Eger bizim sa'y u ğayretimiz böylece sürüp kışşalık eylemez ise ya'ni bizim sa'yımıza fütür gelmeyip maşsûda vuşlata

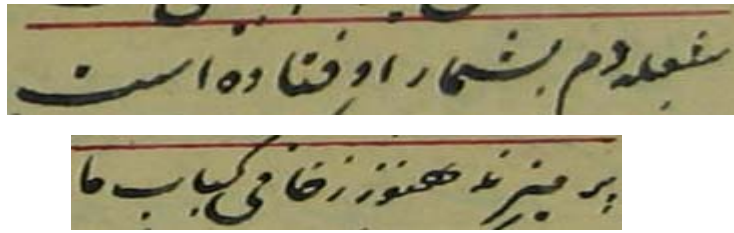
böyle ikdâm eder isek murâdımızı

(21a) Tecrübe kadehinden ziyâde hâm olduḡ zîrâ bizim şarâbımız küp seferinden bâde rütbesini bulmamış olduḡu halde geldi. Ya‘ni bizim vücûdumuz ‘aşk seferinden puhte olmadı ve hâm olduḡumuz zâhir oldu. Hûlâşa-i kelâm ‘âşık râh-ı haḡda çok zaḡmet çekmek lâzımdır ki hâmlıḡdan ḡalâş ola ile insân-ı kâmil olunmaz demektir.

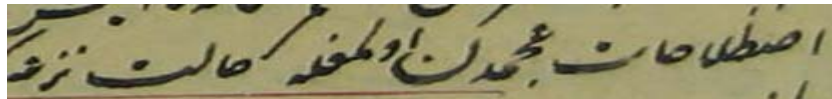
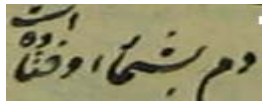
Ey kûb! sen bizim perde-i ‘inebde mestûr olduḡumuza bakma ve baña gelip bende pişmedi ve bâde olmadı demekden geḡ. Zîrâ aşma bizim şarâbımızñ kuvvetinden zincirini pâre pâre eyledi. Beyitden murâd budur ki Ey insân-ı kâmil sen deme ki bizden gelip terbiye görmedi ve bâdelik mertebesini bulmadı. Böyle olunca Şâ‘ib hâm u puhtedir. Zîrâ biz perde-i ‘inebde iken yine kâmil idik demektir ve mader-zâd –ı ‘âşıkız. Niteki İbn-i Fâriḡ ḡuddise sirrehu ḡaşîde-i ḡamrîyesinin evvelinde buyurmuşdur.

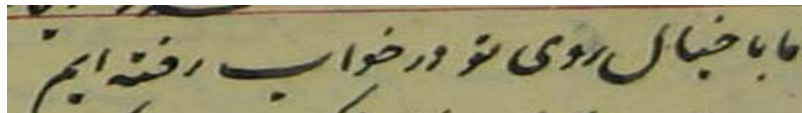
Hulâşa-i mekâl ‘âşıkân-ı hudâ iki nev‘dir. Bir nev‘i mâder-zâd-ı ‘âşık olmağla terbiyeye muhtâc olmaz ve bir nev‘ mader-zâd ‘âşık olmamak hasebiyle mürşîd-i kâmilîñ terbiyesine muhtâc olur. Nâzım-ı merhûm nev‘-i evvelden olmağı da‘va edip binâberîn terbiye ve tezkîye-i nefis için bir kimesneyi mürşîd ü şeyh ittihâz etmişler ve mürşîd-i kâmil daği Şâ‘ib‘i terbiye görmeyip bir nâ-puhte sâlik zann etme. Bu beyti insân-ı kâmilin zannına cevâb olarak buyurdular.

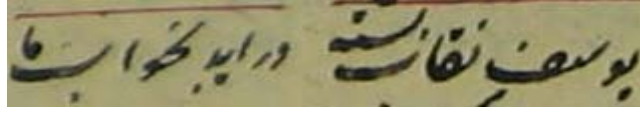

Şu‘ lenin dimâğında hâlet nez‘a gelmiştir. Böyle iken hâlâ bizim kitâbımız hamlıktan kanât vurur ve çabalar ve pişmez. Ya‘ni hamlığımız kemâlde imiş. Bu vechîle puhte olamadık.

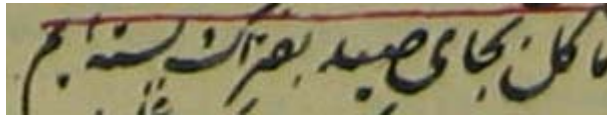

gelmiştir demek maqâmında isti‘ mâl olunmuşdur.

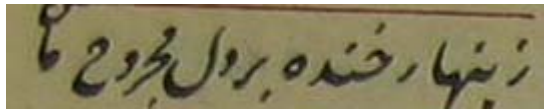

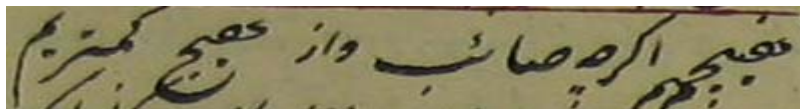
Ey Cânân biz seniñ yüzünüñ hayâliyle uyquya gitmişizdir ve seni dâimâ hâbda taşavvur ederiz ve cemâliñ bize cilveger olmağdadır. Eger rü'yâmızda Yūsuf 'aleyhisselâm'ı görsek niğâb bağlamış olduğu halde hâbda bize öyle gelir ve hicâb eder. Çünkü seniñ cemâliñ hâzırdir.

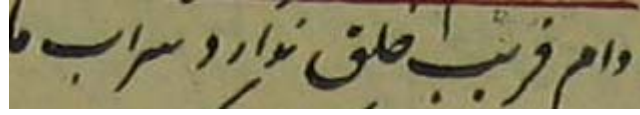

Biz av yerine gitmezik,¹⁶⁹ terkine gül bağlamışız bülbül nefes olmayarak bizim riğâmızıñ arğasında yeler ve seyirdir. Hâşılı ehl-i dili şayd edecek zerâfet ve nezâket ve iş'âr bizde mevcûd olmağla ehl-i dil kıanda gitsiñ. (21b) Soluğ alamaz derecesinde arğamızdan koşarlar demektir.

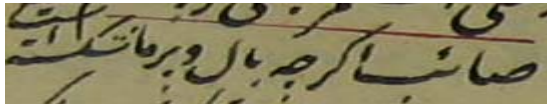
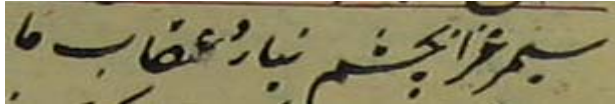

Şağırıp bizim mecrûh kalbimize hânde vurmayasın. Zîrâ seniñ nemeğini bizim kebâbımız kıanlı şu eder. Kebâbdan murâd dil-i mecrûhdur ve nemekden murâd hânedir. Hâşıl-1 kelâm 'aşıkları sıhriyye etme demektir.

¹⁶⁹ Kelime itmezik olarak yazılmıştır.

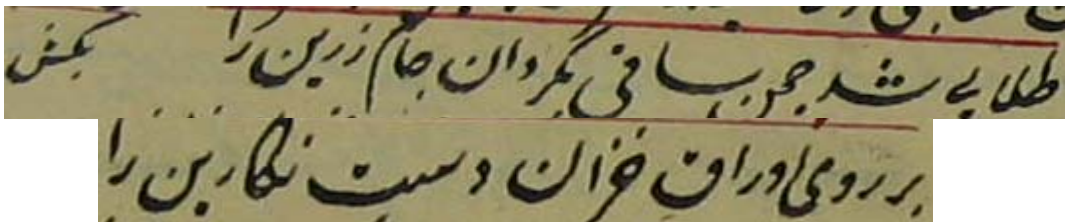

Egerçi Şâ'ib biz hiçiz ve insân değil belki hiçden daği kemteriz; velâkin bizim serâbımız halkı aldatmak tuzâkını istemez. Ya'ni gerçi âdem degiliz; velâkin zâhid-i mürâyî gibi halkı aldatmağı irtikâp etmez.

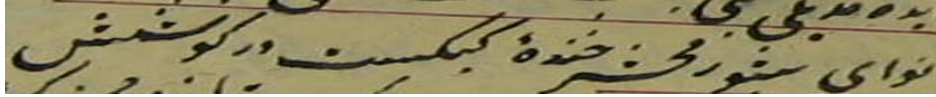
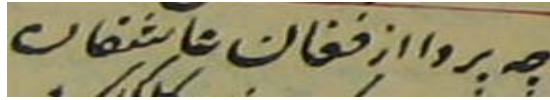
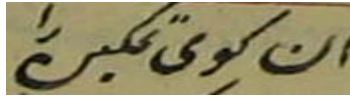
Ey Şâ'ib egerçi bizim kanadımız kırılmışdır; velâkin ikâbımız 'ankâyı gözüne getirmez. Ve anı şayd edeyim diye tenezzül etmez. Beyitden murâd egerçi fakîriz; velâkin seyr-i çeşm olduğumuzdan 'ankâ gibi mülûku şayda tenezzül etmeyiz. Ve ra'yyetimiz yokdur demegi murâd eder.

Velehu Eyzan Rahimallâhu Ta'âla

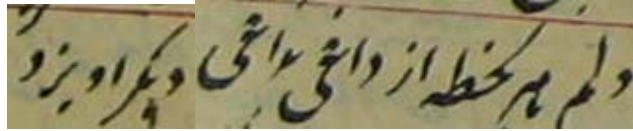
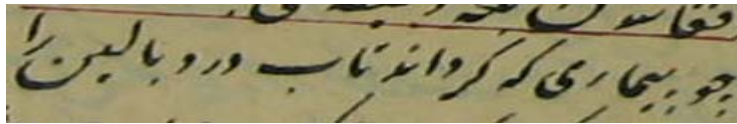

Ey sâkî! Bağça altuna mensûb oldu ve şarardı ve güz mevsimi geldi. Sen daği altunlu kadehi döndür , bu cihetle hazân yaprağının üzerine nakışlı ve maḥbûb elini çek ki evrâk-ı hazânın şarılığы bizim keyfimize keder vermesin. Ehl-i diliñ

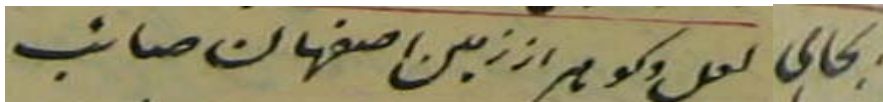
meydânına ٲakat  utmazlar ve andan i in b y klerin yanına gelmezler. G rmez misi  bir  atre Şu ağır uykuyu yer yerinden eylemeğe  adir olur. H  b-ı se gin bir  atre Şuya ta amm l edemediği gibi erb b-ı  aflet daği  b gibi olan ehl-i dili  meyd nına ta amm l edemezler.

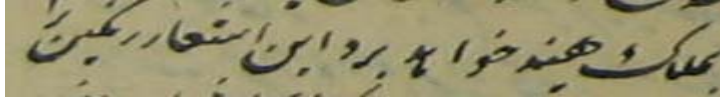

O dilberi   ulağına ma Őeri  fitne ve i til lini  nev sı kekligi  g lmesi gibidir ve hi bir Şey yerine Őaymaz. B yle olunca o temk n Ő hibi dağ ne i tir z eder.   Őıklarının fery d u fig nından belki vaz fesi bile olmaz.

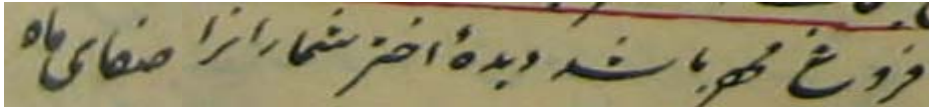
G nl m her  n bir bel dan bir  hir bel ya aÇılır. Bir  asta gibi ki derdini   ar ret ve Őı letinden yaŐtığını oradan beri  arafa o  arafdan beri  arafa d nd r r. G nl m  ayniyle b ylece bir dağda  ar r etmeyip aya Şu dağda nev ime r  at vermiyordur diyerek dağdan dağa intik l eder.

La'1 u cevher yerine Şâ'ib İsfehân halkından Hind iklimine bu güzel eş'ârını bazergânlar metâ'ımı iletdikleri gibi iletmek ister. Zîrâ eş'ârı şâyeste olmuştur.

Velehu Eyzan Nevverallâhu Merķadeh

(22a) Gecelerde uyku uyumayan kimesneleriñ gözü için güneşiñ nūr-ı ziyâsı olur. zîrâ göz nûrı üzerine nūr-ı ilâhî daħi zam olunup belki şemsden envâr olur ve yine ihyâ-yı leyl edenleri kendi için mâh-ı münîrin şafâ vü hâlisliği vardır ve yüzleri ay gibi parlar. Beyitden maķsûd ihyâ-yı leylî şenâ ve ehl-i teheccüdi medħdir. Fi'l-vâķi' dinimizde a'zam 'ibâdetdendir. Ķalallâhu Ta'âla fi kitâbih'il-kerîm :

170

ya'ni yanları dōşeklerinden baîd olur ve uykuyu terk ederler. Tanrılarına ħavf ve tama' dan du'â eder oldukları ħalde ve fi'l- ħadiş :

¹⁷⁰ (onlar o kimselerdir ki ; geceleyin namaz kılmak için) yataklarından kalkarlar; rablerine azabından korkarak ve rahmetinden ümidvâr olarak dua ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına harcarlar. (Secde süresi 16.âyet)

اذا جمع الله الاولين والآخرين نادى منا وليقم الذين

تتخافون جنودهم عن المضاجع فيقولون

وهم فليل فيرحلون جميعا الى الجنة والناس في الحساب

Ahter şî'âr yıldız şayıcı demektir. Şeb-i zindedâr geceyi deyri tütucu ma' nasındadır ; velâkin ikisi de ihyâ-yı leyl edici ma' nasında ıstılâh olunmuşdur.

زینک کوردگان مجنون بی پروا چه تخم دادد

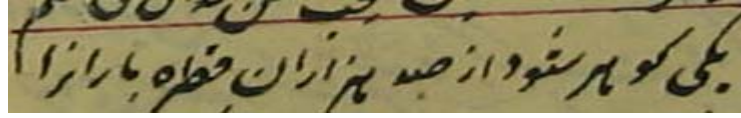
حجاب نیست از سنک محاک کامل خیار از ازا

Etfâlîñ taşından bî pervâ olan Mecnûn ne ğam tutar. Zîrâ kâmil 'ayarlara altun gibi olmak hasebiyle mihek taşından ihtirâz yokdur. Nitekim haliş altun mihek korkmaz. ¹⁷¹ Belki qalb altun hâvf eder. Hülâşa-i kelâm etfâl maqûlesi olan kimesneleriñ seng-i melâmetinden 'âşık-ı bî-pervâ kayd etmez ve vazîfe edinmez ve ancak kendi hâline meşğul olur. Varsın anlar ne derlerse desinler.

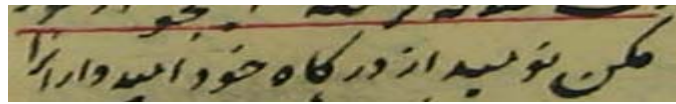
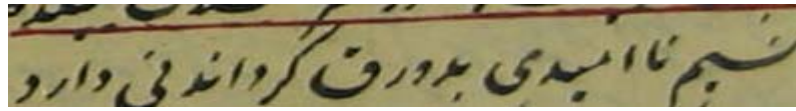
این المصنف عن الحد آمل فی صمم

نه هر آهی قبول افند نه هر اشکی از درد دارد

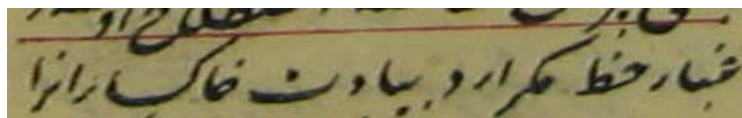
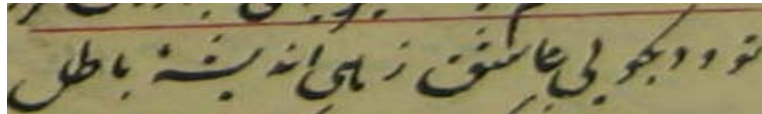
¹⁷¹ Kelime kokmaz olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

Ne her âh maḳbûl düşer ve ne her gözyaşı te'sîr eder. Belki ba' zısı eder ve ba' zısı etmez. Görmez misiñ nice yüz biñ yağmur ıaṭresinden biñde biri cevr-i şadefe girmekle inci olur .

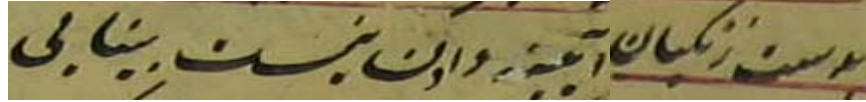
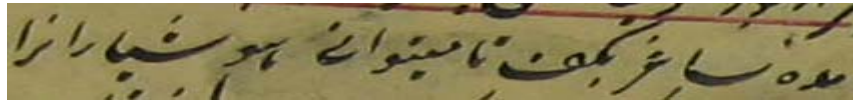
Nâ-ümîdlik rûzgârı yaprağı keteni çürümeklik tutar. Ya' ni halefi me'yûs etmenin encâmı kötü ve nâ-hemvâr olunur demektir. Böyle olunca kendi dergâhından ehl-i ricâyı me'yûs etme ve murâdlarını her ne ise hâşıl eyle. Mevâzi'-ı müte'addidede mücerrerdir ki Hâzreti Muḫammed Muştafa şallallâhu ta'âla aleyhi ve sellem efendimiz bir kimesneye lâ buyurmadılar. Herkes zât-ı şerîfinden niyâz ederse "ne'am" buyurdular idi. Bu bed- varak gerdânet 'âkıbeti¹⁷² çirkin ma'nâsına ıştılâh olunmuşdur.

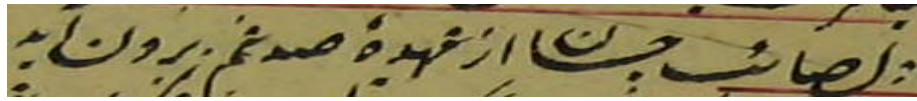
Sen ve 'âşıkıñ seniñ 'inde maḳbûl olması ne iyi bâṭıl 'âşık mülâhaza ve fikridir. Zîrâ elbet seniñ 'inde 'âşık mu'teber olmaz ve sen 'âşıkını sevmezsin.

¹⁷² Kelime akini olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

Hüsnüne (22b) böyle mağrūr iken meger ki toz gibi haṭ vechinde nümâyân ola ve bir miḳdâr kibriñ zâ'il ola da seniñ haṭırına 'âşıqlarını o ğubâr-ı haṭ getire ve illâ bu hüsn-ü cemâl var iken hâkisâr olan 'âşıqlarını yâd etmezsın. Beyhūde 'uşşâk mu'teber olur, hulyâsını ederler.

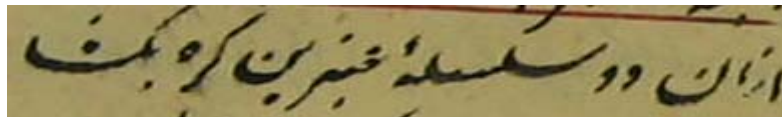
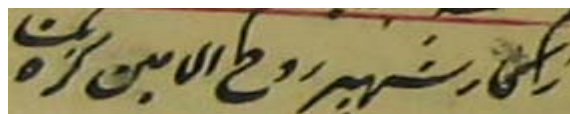

Zengînleriñ eline âyîne vermek başîret ve 'aḳıllılık deĝildir. Böyle olunca ḳâdir olduĝun ḳadar ayıqlarını eline ḳadeḫ verme. Zîrâ ḳadrini bilmeyip űikest ederler. Ya'ni 'âşık olmayanlarıñ yanında 'âşḳ mes'elesini açma ve 'âşıqlarınıñ kitâbını oḳuma demektir.

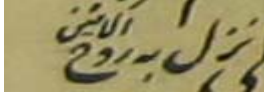

Şâ'ib'in ḳalbi yüz ĝamıñ ve 'aşḳıñ 'uhdesinden nice taşra gelir ve bu ḳadar ĝam-ı aşḳıñ taḥtından nice çıkar ve bu ḳadar ĝam-ı 'aşḳıñ teşhîr edip anlara ĝalebe eder. Elbet edemez diye ĝumūm anıñ kârını itmâm demektir. Bir sipend bu ḳadar âteş 'izârlarını nice teşhîr eder. Böyle za'if iken ve bu ḳadar âteş-i izârlara nice ĝâlib olur, belki olamaz Bunuñ gibi ben daḫi bu ḳadar ĝam-ı aşḳa ĝalebe edemem.

Velehu Eyzan Rahimallâhi Ta'âla

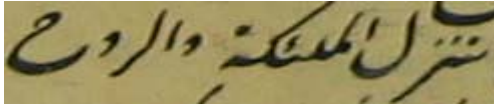

O iki cânibinde şalınan ‘anber gibi râyiha- i tayyibe şâhibi ve siyâh zülfünden ‘uğdeyi aç ki ‘âşıklar temâşa etsinler ve daği Cibrîl-i eminiñ iş görücü baş ve a‘lâ kınadından ‘uğdeyi küşâd eyle murâd o zülflerdir. Silsile luğatda zinciredirler. Bu maqâmı isti‘âre-i muşarraha tarîkiyle zülf murâd olunur. Şehper kuşuñ kınadınıñ eñ üstünde ki kîrtüklere derler. Rûhu’l emîn Cibrîl aleyhisselâmıñ ism-i şerîfidir. Zîrâ Qur‘ân-ı Kerîmde mevâzı-ı müteaddidede bu lafız ile ta‘bîr olunmuşdur. Kâlallâhu Ta‘âla :

173

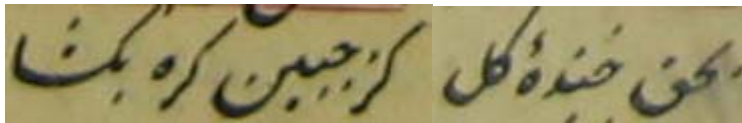
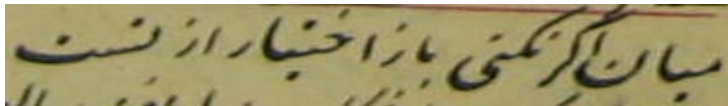

kâlallâhu Ta‘âla :

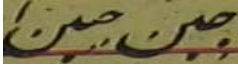

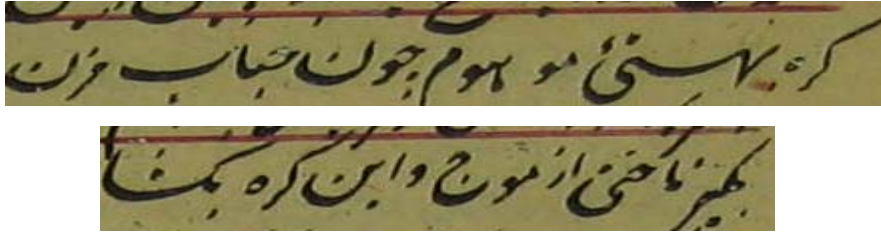
ma‘nâ-yı haqîkisi, zülfden maqâm bu

beyt ve maqâm-ı ulvîyyet murâd olmağla şeyhine demek ister ki bu mertebeleriñ kelimâtını izhâr eyle ve nâ-mahrem vâkıf olmasın diye remz u işâret ile söyleme; ammâ bize mülhid derler imiş varsın desinler . Biz ‘indellâh mü‘min olalım . Halkıñ mülhid demesinde be‘is yokdur. Hâşılı esrâr-ı haqîkatı fâş eyle demektir. Sâlikiñ bir maqâmı vardır ki sırr-ı haqîkatı ketm ediyor diye mürşidine infi‘âl eder ve ister ki serâir-i haqîkat âşıkâre ola ve izhârda olan zarârı mübâlât etmez. İşte merhûmuñ bu vâkıti olmağla mesâil-i haqîkatıñ zâhir olmasını taleb eder.

¹⁷³ Onu Cebrail (ruhu’l emîn) indirdi. (Şuâra süresi 193. âyet)

Bir haqîkatîñ âşikâre olduĝunu ba‘de‘t-talep yine şeyhîñ(23a) irâdesine teslîm olduĝunu beyân edip derler ki meyânını eger açmaz iseñ ve sırr- ı haqîkatî keşf etmez isen irâde seniñdir. Oña bizler qarışmayız ; lâkin gülüñ gülmesi haqqı için elinden ‘uqdeyi feth eyle ve bize etme ki tecellimiz yokdur ve seni güler yüzlü bulalım.

Ĥabâb gibi mevhûm olan vücûduna ‘uqde vurma bahriñ mevcinden bir tırnağ al ve ‘uqde‘-i vücûd-ı mevhûmîye anîñla aç. Ĥabâb ĥanıñ fethiyle şu üzerinde olan kabarcığı derler ki düğüm gibidir. Ĥabâb ziyâde za‘if olmağla vücûd-ı mevhûmu ta‘bîr eyledi ve nefis-i ĥabâb daĥi ‘uqdeye beñzediğinden keennehu vücûd-ı mevhûmesine kemâl-i muĥabbeti olmağla düğüm vurmuş gibi oldu. Seniñ vücûduñ kemâliyle za‘if olmağla ĥabâbıñ vücûduna beñzer. Sen daĥi vücûd-perest olup, “ammân vücûdum zâ‘il olmasın” diye ĥabâb gibi düğüm eyleme demektir. Çünkü düğüm tırnağla ĥal olunur. Binâberîn mevc daĥi tırnağa şebîh olduĝundan mevcden bir tırnağ tut dedi. Ĥâşıl-ı kelâm insân-ı kâmilden bir tırnağ vücûd-ı mevhûmunu vurduĝunuñ ‘uqdeyi ĥall eyle ve ten-perver olmağdan geç buyururlar. İş bu beyitte mevcden murâd baĥırdır ve baĥırdan murâd insân-ı kâmidir. Mevc-i mütadâniyle ta‘bîri tırnağa münâsebet ĥâşıl olsun içindir ve tırnağdan daĥi ĥudret murâd olunur. Fi‘l-vâqî‘ şeyh-i kâmilîñ himmeti vücûddan insânı geçirir.

جو شمع بر سر این نیم جان چه بیلرزی

از شسته نفس واپسین کره بکن

Şem‘ gibi bu yârin cânıñıñ üzerine niçin gitmesin diye titrersin; hâlbuki cânıñıñ bir qadr u kıymeti yoqdur. Eñ soñraki iyilik gibi nefsenden ‘uqdeyi aç cânını şalıver ve mevtden qorqma varsın gitsin demekdir. Eger hayât-ı fâniye fevt olursa hayât-ı ebediyye bulursuñ .

کلید قفل تو در اندرون خانه است

بزور همت خود از چین کره بکن

Seniñ fazlımñ müşkîlinin miftâhı seniñ hâne-i qalbindedir. Güzelce qalbine teveccüh ve müşkîline hâll edip kendi hımmetiniñ zoru ile alnından ‘uqdeyi aç ve yüzüñ gülsün insânıñ qalbinde cem‘ -i kemâlât ve ma‘ ârif-i ilâhiyye ve esrâr –ı haqâyıq cümlesi mevcüddur. Zîrâ qalb hazine-i Allâh’dır ; velâkin muğaffel olmamağla bir şey’i yoq gibi görünüyor . Niteki Şâhidî merhûm luğatında buyurmuşdur.

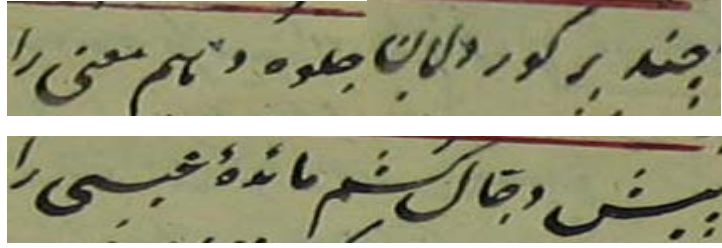
هر چه که خواهی روخواه در تو

صبر خامه صاف دل گرفته نهشت

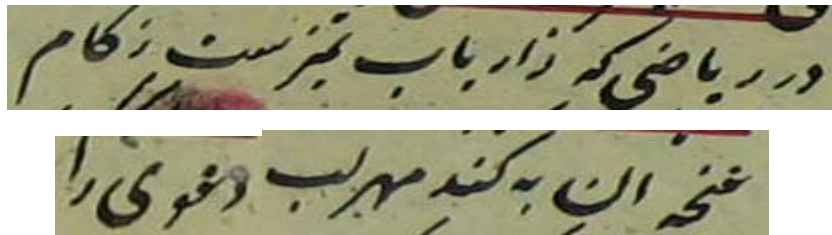
اگر تو شفته کشایی چین کره بکن

Şâ'ibiñ kaleminiñ şadâsı bir munğabız gönül terk etmedi ve her gönülden ğumûm-ı humûmı açdı ve(23b) ferâhla doldurdu. Ey zâhid-i ğod-bîn eger ağıd açarsan ve müşkîl ğall edersen böyle aç ve gönül ğamını az eyle . Yoğsa bir mes'ele beyân edip müşkîl ğali ile 'uğde-ğüşâlık olmaz. Hüner ve ma'rifet gönül 'uğdesini çözmekdir. Bu beyitte 'ulemâ-i zâhiriñ 'uğde-ğüşâlıkla iftiğârlarına ta'n vardır. Fi'l-ğakîka 'uğde-ğüşâ şu'arâ ve ulemâ'-i bâtındır demek ister.

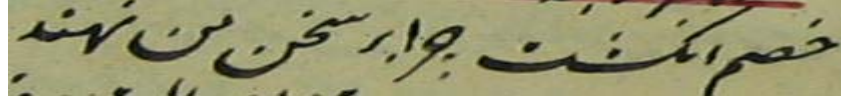
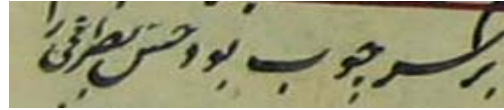
Velehu Eyzan Nevverallâhu Merğadeh

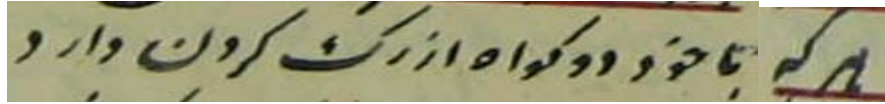
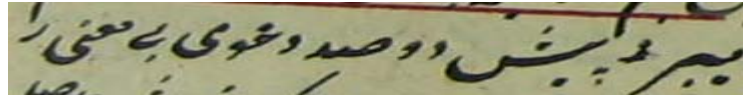
Nice bir añlamayanlar üzerine ma'nâ-yı şîve ve cilve olarak vereyim. Egerçi ma'nâ-yı şîve ve cilve şâhibidir ; velâkin kemâl-i mübâlağa ğaşıl olsun için nefs-i ma'nâya cilve ta'bîr eyledi. Nice bir Deccâl'in önüne Îsâ aleyhisselâmın sofrasını çekeyim bu lâyığ değıldir. Îsâ aleyhisselâm ile Deccâl'in beyninde ğuşümet vardır. Bu niçe münâsib değıl ise ğarr-ğabîat kimesneler ki ma'nâ nedir bilmez. Anlara ma'nâ vermek ve eş'âr söylemek böylece münâsib değıldir.

Bir bâğçelerde ki erbâb-ı idrâkiñ yerine zükâm kimesneler gelmiştir ve râyiha-i taybiye nedir bilmezler. Goncânîñ haqqıña iyi vurur ki ben gelem diye da‘vâyı etmeğe ve leb-i da‘vâyı mühürleye .

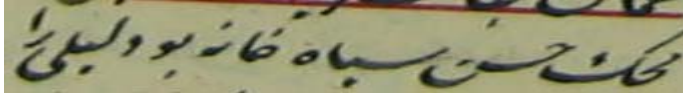

Düşman niçin benim sözüme parmak koymasın. Elbette çor. Zîrâ a‘maya çöp üzerine göz hissi olur. Benim sözüm daği ‘aşâ gibidir. Düşman daği ködür. Buna ihtirâz ile başîr gibi olur ve herkes der ki eger bu kâmil olmasa Şâ‘ib’iñ sözüne ta‘n etmez dedi. Bu cihetle baña ihtirâz nef‘ görür. Binâberîn benim sözüme parmak çor.

Her kimesne ki boynu damarından iki şâhid tutar. Şâhidim vardır diye iki yüz boş ve aşlı yok, da‘vâyı eyler, dayatmaz. Ya‘ni zamânîñ halkı gârib oldu. Herkes bilmediği ‘ilm ve hüneri bilirim da‘vâsına başladı demek ister. Zamânemizde buyruklarını çok gördük . Ez-cümle Fârisî hâceleriniñ ‘adedini Mevlâ bilir. Bâri Tuḥfe-i Vehbî okutmaga kâdir olsa yine ne ise hâce olsun. O daği yokdur ve bir gürüh hakîmler ve bir alây cerrâhlar ve bir sürü müneccimler vardır ki tıbbîñ taşından ve nücümüñ nünundan haberleri yokdur. Hemân libâslarınıñ sıkleti vardır.

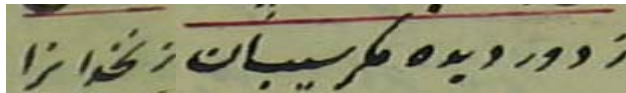
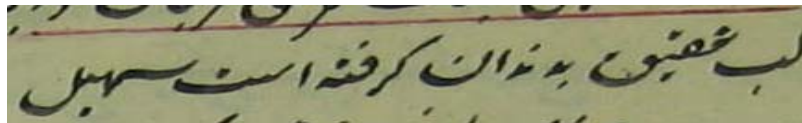

Ey Şâ'ib şî'iriñ qarabahtlılığından şikâyet eyleme . Zîrâ Leylî'ye siyâh hâne hüsnüne mihek olur ve Leylî'niñ hüsnü o geceden evde oturmaq (24a) ile zâhir olur. Bu baht-ı siyâh şî'riñ 'adem-i revâici daği sözüñ maqbûleyetine delâlet edecektir . Leylî Türkmânlar'dan olmağla qara eviñ münâsebeti vardır.

Velehu Eyzan Rahimallâhi Ta'âla

Seniñ lebiñ mercânı ciger qanıyla yıqanmışdır ve yine seniñ haţtıñ âb-ı hayâta¹⁷⁴ mâtem libâsı düzmüşdür. Ya'ni lebiniñ humretini mercân görünce – hasedinden cigeriniñ qanıyla kendini yıqayıp kırmızı eyledi ve yine âb-ı hayât haţtıniñ hayât bağısladığını görünce -¹⁷⁵ ye' s edip köhne-püş oldu .

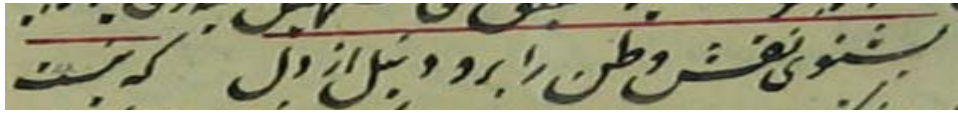

Süheyl yıldızı dişiyle 'âkîk gibi lebini ısırılmışdır. Me' mül olur ki seniñ elmâ gibi zenâhdânını uzaqdan görmüşdür ve sib-i zenağhdânınıñ humretine ta' accüb edip

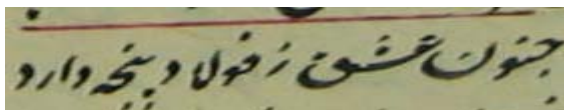
¹⁷⁴ Kelime hayvan olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

¹⁷⁵ Şarih ,mezkur yeri sayfanın köşesine yazmıştır.

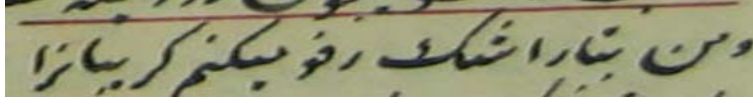
benim yaptığım âkîğin hümreti nerede ve daği yârîñ sîb-i zenaḥdânîñ hümretine nerede diye ḥayret ¹⁷⁶ gelmekle lebini dişiyile ısırmasıdır. ‘ Âdetdir ki vaḳt-i ḥayretde böyle ederler. Ma‘ lûm ola ki ‘ âkîḳ bu maḳâmda kırmızı ma‘ nâsınadır. Bu vech ile ta‘ bîr Süheyl kelimesine cem‘ iyyet ve cinâs-ı şî‘ ri ḥâşıl olsun içindir. Zîrâ ‘ âkîḳ Yemen-i Süheyl yıldızı ile terbiye bulur ve andan hümret kesb eder.

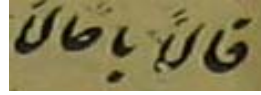
Nîl ırmağının şuyu ile vaṭan muḥabbetiniñ naḳşını gönülden yıka ve vaṭanıma gideyim diye taḥassür etme. Zîrâ ihvânîñ gözünde âb-ı mürivvet yoḳdur ve bükâları daği kazıbdır. Niteki Yûsuf aleyhisselâmîñ ḳarındaşları yalandan ‘ alâdırlar. Ḥalbuki gözlerinde yaş yoḳ idi ve Yûsuf aleyhisselâma merḥametleri daği yoḳ idi. Eger olaydı ḳuyuya atmazlar idi ve ḳurt yedi diyerek pederlerine ağlayarak gelmezler idi. Çünkü ihvânîñ ḳalbinde muḥabbet ve gözlerinde âb-ı mürüvvet yoḳdur. Bu şüretde vaṭan naḳşınıñ muḥabbeti derininden eşeri ḳalmasın için Nîl ırmağıyla yıkaamak lâzım geldi. Nîl ırmağına taḥşîş ihvâna cem‘ iyyet olsun içindir ve Nîl ırmağının daği şuyu tatlıdır ve âb-ı şîrîn ile bir şey yıkaandıkda eşeri ḳalmaz. Binâberîn hem cinâsı şî‘ ri ḥâşıl olsun ve hem de küllîyen eşer-i muḥabbet ḳalmasın için rûd-i Nîl’e taḥşîş eylediler.

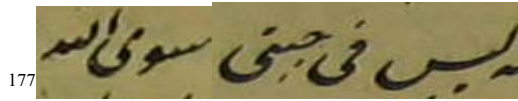
¹⁷⁶ Hayret kelimesi “ḥ” kalın h ile yazılarak, imlâ hatası yapılmış

‘Aşkıñ cününü polâddan pençe tıtar. Ya‘ ni cünün-ı aşkıñ pençesi kavî ve metîndir demektir. Hâlbuki ben ipliğe beñzeyen göz yâşı teli ile yaqama yama ve dikiş eylerim ve benim yaqamıñ dikişiniñ ipliği za‘if olan tar-ı eşk iledir. cünün-ı ‘aşk ise pençesi kavî polâddan olmağla yaqama el şundukda za‘ifiñ kavîyye muqâbele edemeyecegi ve karşı gelmeyecegi bedîhi olmağla elbetde yaqamı kıparacağında ve yırtacağında şübhe yokdur. Ma‘lûm ola ki yaqasını yırtmağdan murâd kendini cünün-ı ‘aşkıñ (24b) perişân etmesidir. Bu beyitte suâl-i muqaddere cevâbdır dense olabilir. Keennehu

denildi ki seniñ bu perişânlığıñ ve çâk-i giribânlığın nedendir niçin hâlinde bir intizâm yokdur ve böyle medhüşsın. Cevâb verirler ki cünün-ı ‘aşk pençesini giribânıma uzatdı. Giribânıma çâk eyledi ve giribânımıñ dağı dikişi târ-ı eşk ile olmağla pençe-i cünün-ı ‘aşka muqâbereye kâdir olamadık ve böyle perişân olduk diye bu beyit ile cevâb verir. Ma‘lûm ola ki ‘aşka âhâd-ı ümmed elbetde mağlûb olur. Velev ki Bâyezid-ı Bestâmî kuddele sirrehu ise de zîrâ galebe-i ‘aşkla

177

buyururlar idi.

Lâkin enbiyâ-yı ‘izâm aleyhisselâm hâzretlerine siyyemâ ki hâzret-i fâhr-ı ‘âlem şallalâhu aleyhi vesselem hâzretlerine ‘aşk galebe edemez ve ‘ağıl nefislerini izâle edemez. Binâberîn evliyâdan şâdr olan şaḥḥiyyât enbiyâ’-i ‘izâmdan şâdr olmadı. Zîrâ behemeḥâl ‘aşk kendilerinden nice biñ baḥr-i muḥîṭ gibi kaynar ise yine ‘aşka galebe ederler.

¹⁷⁷ Cübbemin içinde ondan başkası yoktur.

صغیر خامہ صائب بلند چون کروید

شست سغله او از محمد لیبیارا

Şâ'ib'in kalemîniñ şadâsı ebyât u eş'âr yapmağa başladıkda çünkü kalğtı , bülbüleriñ avâzınıñ şu'lesini oturdu. Zîrâ bülbüller anı dinlemege başladılar ve sükût ettiler. Âdetdir ki bir iyi şedâlı bir şey oğurken kendinden şadâsı 'alâ olanıñ birisi terennüme başlasa evvelki sükût edip anı dinler. Zîrâ fazıl şahibiniñ qadrini bilir ; lâkin bir şadâsı bed iyi şadâlıyı dinlerse şuşmaz ve anıñ şadâsınıñ qadrini bilmez. Yâhût bülbüleriñ şu'le'-yi avâzı oturdu dense ve ma'nâ-yı lâzımı verilse câ'izdir . Bu ma'nâya göre 'andelibân râda olan râ tahşiş için yâ ta'lîl için olur. ma'nâsı 'andeliblere maşuş şadâ yâhût 'andelibler için olan şadâ oturdu demek olur ve yine şadâlarınıñ oturması sükût dan kinâye olur ve yine sükûtlarına sebep ya kendilerini diñlemek için ola yâhût bilirlir ki Şâ'ib'in şafir-i hamesi var iken bizi kimesne dinlemez ve bizim terennünümüz 'abeş olur .bundan için sükût etmiş olalar dense de câ'izdir.

Velehu Eyzan Rahimallâhi Ta'âla

باغبان ونگشودست کلستان را

بونگشودست صبا سبب زخندان را

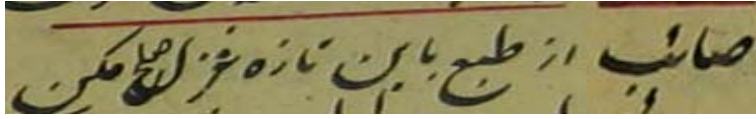
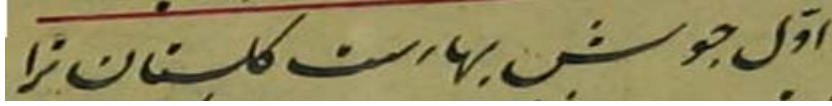
Bağcı seniñ gülistânınıñ qapısını bir kimesneye açmamışdır. Seniñ elmâ gibi çenenin râyıha-i tayyibesini bâd-ı şabâ ile istişmâm etmişdir. İki mışrâ' dan murâd yâriñ kemâl-i 'aşqını beyândır.

Bâdânmiñ taşrasından olan қабуқ (25a) delik delik olmuşdur. Me' mūldur ki rü'yâda seniñ iğne gibi kirpigini görmüşdür ve andan delik delik olmuşdur. Zîrâ ben kendimden bilirim ki baña öyle oldu. Müşebbek ism-i mefūldur, tef'îl bâbından şepkelenmişdir. Ve deliklenmiş demektir. Bâdem gözlü gibi olduğundan perde'-i dide-i bâdem ta' bîr eyledi. Fi'l-vâқи' bâdem in üst қабуғу igne ile delinmiş gibidir. Beyitden murâd yâriñ müjgânınıñ te'sîrini beyândır ve daħi 'âşıkıñ қалби ve cigeri zaħm-ı müjgân-ı yâr ile dâğdâr olduğunu ifâdedir.

Kendi tâli'imden o қadar refâқat isterim ki seniñ çenenin¹⁷⁸ çukurunu öpmekden dolu edeyim bu қadar vuşlat baña kâfidir, ilerisini istemem. Hem rehîden murâd bu maқâmda i'ânedir ve dolu etmeginden murâd çok öpmektir .

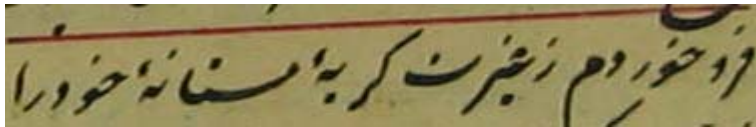
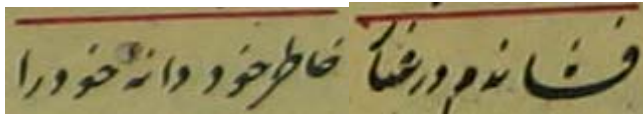
¹⁷⁸ Kelime çenenenin olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

Çankı ma'şūkuñ cesâreti vardır ki seniñ 'âşıklarını ağlamak murâd eyleye. Bir ma'şūkuñ bu işe cesâreti yokdur. Zîrâ cümle ma'şūklar seniñ mest olan 'âşıklarınıñ şemsi görüp zerrine meyl etmeyeceğini bilirler. Yâhūd senden havf ederler. Binâberîn cesâret edemezler demektir.

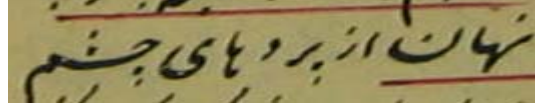
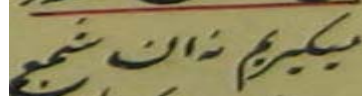

Ey Şâ'ib tab'ından bu laţif ğazel ile iktifâ etme ve çok ğazel söyle. Zîrâ seniñ gülistân-ı eş'ârınıñ bahârınıñ cûş u hürüşunuñ ibtidâsıdır ve şâ'irlikden saña fütür gelmemişdir. Böyle bir kaç ğazel ile olmaz. Hemân söyle demek ister ve bu ğazeli daği mevsim-i bahârda yaptığını telmîh eder ve gülistândan murâd eş'ârınıñ gülistânıdır.

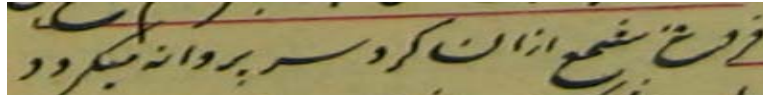

Velehu Eyzan Nevverallâhi Meçce'a

Kemâl-i ğayretimden girye-i mestânimi yedim ve izhâr etdim ve 'aşkıñ elemine şabrettim ve kendi dâne-i eşkimi mezra'-i qalbiñ ğubârı içine saçdım. Hâşılı yâri ta'cîzden qorqđum. Yâhūd a'dâ sevilmesin diye bükâyı izhâr etmedim. Sen benim bükâ etmediğime bakıp beni 'âşık degildir zann etmeyesin demek ister.

Halkın gözünün perdelerinden gizli ağlarım ve bükâmı bir ferde göstermem. Zîrâ ben o şem' değilim ki kendi girye-i mestânemi meclise naql edeyim ve herkese bükâmı izhâr ede. O bükâsını izhâr şem'in işidir va da'vâ-yı 'aşq ve şabırsızlık şem'in hâlidir. Ben aşhâb-ı şabrdanım ve şem' gibi mürâ'î değilim. biz ma'fi ağlarız demek ister .

Şem'in ziyâsı andan için pervâneniñ başınıñ eṭrâfında dolandır . Andan dediğimiz odur ki pervâne kendi vücūdunuñ(25b) hânesiniñ temelini kendini yakıp ve ma'v edip kendi külünden dökdü ve hâne-i vücūduna kendi hâkisteriniñ çamurundan vâz' için ahir şey taleb etmedi ve kimesneniñ minneti tahtında kalmadı ve bir ferde âb-ı rüyünü dökmeydi. Pervâneniñ şu istignâsına mebnî şem'in kemâl-i hoşnûduyyeti sebebiyle ziyâsı başınıñ eṭrâfında devrân eyledi ve nûr içinde kaldı. Mışrâ'-ı evvelde olan an kelimesiniñ müşârun ileyhi mışrâ'-ı şâniniñ mazmûnu olmağla beyânı mevzû' olan ki lafzıyla anı beyân eyledi.

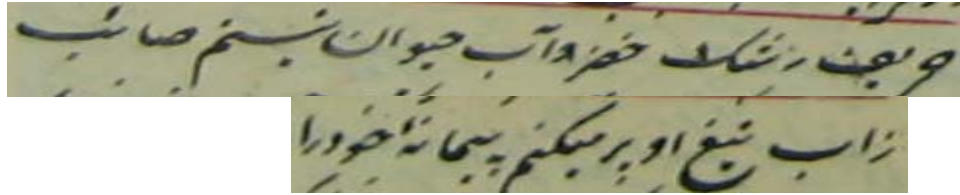
Benim gözüm cerrâh-ı bî-edebleriñ gözünüñ fitnessinden ve bî-edebliğinden ol kadar çorķmuşdur ki göze baķmadan baña nefret geldi. Hattâ kendi kaçırımıñ penceresiniñ gözüne baķacak göz tutmam ve penceremiñ gözüne baķmağı daği cânım istemez oldu. O mertebede göze baķmaķdan baña nefret hâşıl olmuşdur demek ister. Beyt-i sâbıkda seyr-i çeşm olanları medħ u şenâ eyledi ise bu beyitte daği gedâ çeşm olanlara ta‘n u teşnî‘ eyledi .

Hemân siyâh baħtlık çortusu benim bâdemi şaffetsiz tutar ve dert gibi olan tali‘-i menħusuñ âşâr-ı nuħüseti muħtelit olur. Eger lâle gibi kadehimi içmek için başı aşâğı edersem hâşılı kelâm tali‘-i menħusum beni bir ‘iş u ‘işrete bile terk etmeyip ‘işret eşnâsında bir ğam u keder irâşı derkârdır. Kadeđi başı aşâğı tutmaķ içmekten kinâyedir. Zîrâ içmek vaķti kadeğ başı aşâğı gelir ve lâle daği ser nigün olmağla keennehu ‘işret eder gibi olmuşdur.

Benim âhû-yı vücūdumuñ ürkmesi ‘âlem-i lâ-mekânîñ meydânınıa kendini atmak tutar. Ya‘ ni bu ‘âlemde firâr edemeyip şahñ-ı ‘âlem-i lâ-mekâna gideyim der. Bu şûretde kendi divâne göñlüme dünyânîñ şahrâsıyla nice sukûnet u qarâr veririm ve bu ‘âlemiñ şahrâsı ile ve bâğ u bâğçesiyle müsterih ol nice derim ve dediğim şûretde beni dinler mi ? Hülâşa-i kelâm kalbine bu ‘âlemden nefret geldiğini ve ‘âlem-i bâlâya arzu-keş-ü mütehhayyir olduğunu beyân buyururlar.

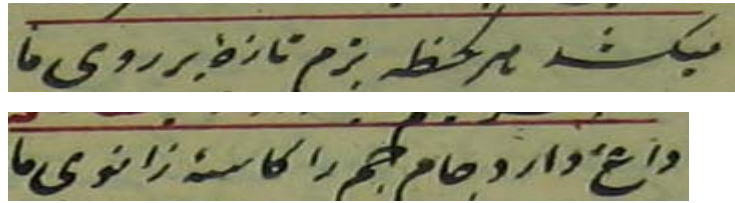
Beyit : Bül ‘aceb sevdâki bir yerde qarâr etmez

Göñül başına çalsın şimden geri şahrâsını

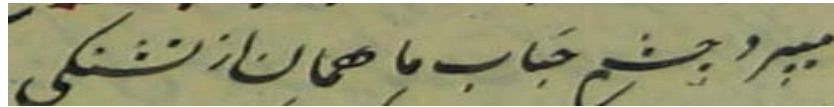
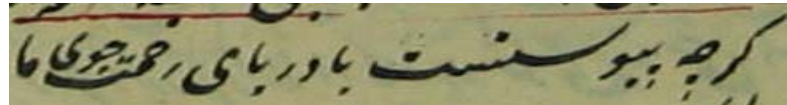

Ḥazret-i Hızır'îñ ve âb-ı hayâtîñ ḥasedine nedîm ve muşâhib değilim ve Ḥazret-i Hızır'îñ ve âb-ı hayâtîñ likâsını halk gibi murâd etmem . Zîrâ o güzeliñ kılıcınıñ âbından kendi kadehimi dolu eylerim. Bu şu âb-ı hayâtından ḥayırlıdır. (26a) Binâberîn ve âb-ı hayâtîñ ve Hızır'îñ vişâline tecessüd etmem demekdir.

Velehu Eyzan Rahimallâhi Ta‘âla

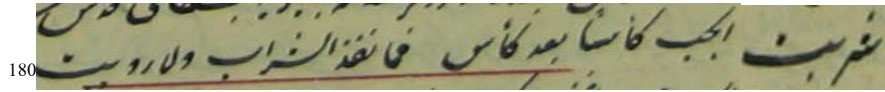
Bizim zânū-yı adehimiz ¹⁷⁹ bizim y z m ze her  n bir laf u t ze meclis urar ve bizim kase-i z numuz Cemid'in adehini d glar ve Cemid'in c mı bundan ci nnum  diye bizim z n -yı adehimize ased eder. Meh rdur ki Sul n Cem' -i H kem 'ya bir c m-ı ci nnum  yaptırmı ve andan b de-nu ederken d ny yı b t n seyrederek imi. İskender-i Z larneyn ra d ile h kem ya bir  yine yaptırdı ve İskenderiye'de min re  zerine vaz' edip andan ci nı seyrettiği gibi bu ikisi meh rdur. Gercek olsun ve yal n olsun u'ar  bunları mazm n-ı beyitte isti'm  ede gelmilerdir. Ma'l m ola ki "mikeed" kelimesinin f ili tatında zamir-i emnidir. Vem  ba'dendek kase-i z n ya r ci'dir. Z r  F risi'de merci'-i zamir taadd m etmek l zım değildir. Ve yine ma'l mdur ki derviler balarını dizlerine oyup 'av lim-i ğayb yyeyi seyrederek. Bu cihetle bu daĐi c m-ı ci n olmu olur. Bu ecelden n zım-ı z n sını adehe teb h etmi ve Cem'ın c mını d gd r etmi. Beyitten mas d adeh-i z n muz var iken d ny nın bezminin b desine itiy cımız yokdur demek ister ve bizim ase-i z n muzu n bize verdiği ne'e bize yetiir demegi mur d eder fi'l-v ki' ehlull hin seyrettikleri mur kebe bir eye iy s olunmaz ve anın lezzeti anları c mle-i lez iz-i d nyev yeden a' etdiği c mlenin bildiği az 'ye-yi m slimedir.

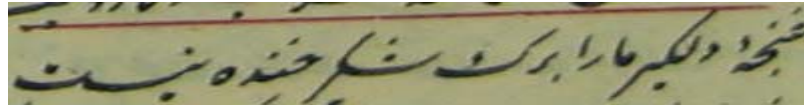
Bizim ab b gibi v c dumuzu n g z  usuzlucundan uar ve mav olur. Umadan mur d ab bın sevinmesidir. Egeri v c dumuzu n ırmağı

¹⁷⁹ Kelime hadehimiz olarak yazılıp,iml  hatası yapılmı

Cenâb-ı Hâkîmî deryâ-yı rahmetine muttaşıl ise de ya'ni deryâ-yı feyz-i Bârî'ye nehr-i bedenimiz muttaşıldır ve dâ'imâ feyz-i ilâhî, âb-ı cûy-ı bedenimize câri olmaktadır. Böyle iken yine kıanmayıp deryâ-yı 'aşk u ma'rifet-i İlâhîyeye teşnelik bizde derkârdır buyururlar . Ma'lûm ola ki 'uşşâk- ı İlâhîye iki kıısımdır. Bir kıısmı kıanarlar ve bir kıısmı kıanmayıp pey-der-pey feyzi talebinde olurlar. Niteki Bâyezîd-ı Bestâmî kıuddese sirrehu buyurmuşdur.

nâzım- ı merhûm kıanmayanlardanım demek ister.

Bizim muztarib olan kıalbimiziñ gıncasınıñ yaprağı şeker gülüşlü degildir. Ya'ni küşâyış bulmadı ve şıķletden gınce-i kıalbimiz gül gibi açılmadı. Bu hâle böyle ma'lûmuñ olduysa ey 'âfiyete sebep olan bâd-ı şabâ! Bizim maħallemizden feryâd vu nâle (26b) ederek murûr eyle ki gınce-i kıalbimiziñ bergi tatlı gülsüñ ve açılıñ. Nesîm- i 'âfiyetden murâd bahâr rûzgârıdır. Zîrâ vücûd-ı insâniyeniñ 'ârifiyetine sebebdır. Nitekim Hâdiş-i şerîfde gelmişdir.

¹⁸⁰ Aşk şarabını kase kase içeri; fakat görmekten ve içmekten doymaz.

اختمو ابرو الربيع فانه يعجل

بايد انكم كما يعجل بانسجا ركم واحسنو برودا حريف

فانه يعجل فانه يعجل بايد انكم كما يعجل بانسجا ركم

ma' nâsı bahâr rûzgârını devlet ü ni' met bilip bedenlerinizi andan muhafâza etmeyiniz . Zîrâ nesîm-i bahâr bedenlerimize te'sîr eder ve fâ'ide-i 'azîme verir. Ağaçlarıñıza te'sîr edip çiçek ve yaprak ve meyve verdiği gibi ve daği güz sovuğundan hâzer ediniz. Zîrâ bedenleriñize mazarrat ile te'sîr eder . Ağaçlarıñıza ziyân ile te'sîr edip yaprağını dökdüğü gibi kezâ fi'l-mesnevî-i şerîf şeb-gîr nâle vü feryâda derler . Rûzîgâr eser iken şadâ vermek hasebiyle feryâda beñzedi binâberîn şeb-gîr ken ta' bîr buyurdular.

بیل ما از گرفتاری ندارد شکوه

خنده کل میکند چاک و نفس بر روی ما

Bizim bülbülümüz tutulmağdan şikâyet tutmaz. Gülistânda olmak ve kafeste esîr olmak ' indinde müsâvîdir. Hatta kafesiñ yârığı bizim yüzümüze gülüñ hâdesinde olan neş'eyi ve şâfâyı eyler çâk-ı kafese bakdıkça gül gülüyor gibi gelir. İşte râh-ı 'aşqda bu mertebeyi ihrâz ettiñ. Giriftârlık ve âzârlık ve gam u ferağ ve fırkat u vuşlat ' indimizde berâber oldu demektir. Vâki' da kâmil 'âşıqlarıñ hâli budur ve cemâl ü celâl yâr ' indinde birdir. Eger luţfu qahırdan fark ederse nâkışdır demişler.

Bülbülün şadâsı anın kulağında baykuş nâlesi gibidir. Her kimesne ki ey Şâ'ib bizim ebyât ve eş'ârımızın leţâfetine ve ma'nâsına âşinâ olur. Bu cihetle başka kuşların nâlesini istimâ' meyl etmez. Belki hemân ancak benim şi'irimi dinlemeğe heves eder. Mısrâ'-ı evvelde olan "şîn" zâmiri her kiye râci' dir. Fi'l-ḥaқиқа feşâḥat u belâgat aşḥâb-ı tabâyi'n kalbini her şeyden ziyâde cezb edicidir. Niteki ḥadis-i şerîfde

181

buyrulmuştur. Bu ḥadis-i şerîfde sihri feşâḥâtdan cüz kıldılar ve daḥi hikmeti şi'irden cüz kıldılar. Elbetde kül cüz'inden büyük olur; ammâ tab' olmayanlara göre eş'âr ve şâ'irlik bir şey değildir. Belki dâ'imâ şu'arâ-yı

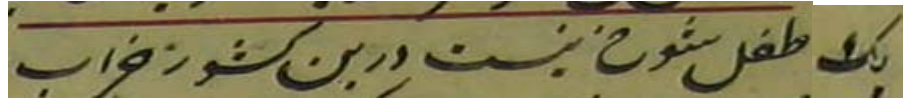

zem ve kūbuḥ ederler.

ṭabî' atsız suḥteler bâḥuş ki ehl-i dil olmayan ğalîz'üt-tab', zâbit-i ḥuşklar.

Velehu Eyzan Nevverallâhi Meḍce'a

¹⁸¹ Muhakkak ki beyan sihirdir ve muhakkak ki şiir de hikmettir.

Pâk-înet olan aşkıdan hicâb itleriz. Biz böyle güneş gibi aşkıdan baş etek itleriz. Zîrâ âfitâbdan murâd aşkıdır. Nurâniyeti ve harâreti cihetiyle âfitâba teşbîh edip ba‘dehu (27a) müşebbehe-i bihi zikredip müşebbeh ki aşkıdır. İsti‘âre-i muşarraha tarîkiyle anı murâd eyledi. Hâşılı talî-i menhûsumuz şöyle âfitâb gibi aşkıdan müntefî‘ olamadık demektir.

Bir dilber-i maḥbûb bu ḥarâb dünyâ kişverlerinde yoḫdur . Böyle olunca divâneligi bir ğayri yere biz iletelim ya‘ni dünyâda bir mürşîd- i kâmil kalmamışdır. ‘Aşḫ u muḥabbete saîden fâriğ olalım demektir. Yâḫut kişverden murâd nâzımın kendi şehri murâddır . Buña göre ma‘na bu beldede bir ‘ârif-i billâh yoḫdur. Ğayr-i beldeye gedip anda seyr ü sülûk edelim demek olur. Tıfl-ı şûhdan murâd insân-ı kâmilidir. Divânelikten ¹⁸² murâd ‘aşkıdır. Eṭfâl mecânine muşallaḫ olmağla leṭâfet ve cinâsı şî‘iri hâşıl olsun için bu ‘unvân ile ta‘bîr buyurdular. Eṭfâl her ne kadar mecânine seng-endâzlık ve ḥarf-ı endâzlık ederler ise bi-hikmetillâh her ne kadar zâhirde deliler ğazaba gelip infi‘âl ederlerse derûndan maḥzûz olurlar. Semtimizde çobânoğlu deli Hüseyin Ağâ nâmında bir meczûb var idi. Her gün ḥânesinden çıkdıḫda bir ḫayli eṭfâl verâsında olarak ḫahve dükkânına gider idi. Bir gün eṭfâl bi‘l-ittifâḫ kendiye ḫarf-endâzlık etmediler. Çârsûda bir ḫayli gezip gördü ki kimesneler kendiye zebân-dirâzlık etmez . Hemân şabr-ı çâk olup “ kâfir piçler baña niçin taḫılmıyorsuñuz “ diyerek eṭfâlin kendiye seng- endâze olmasına ve eczâsına tâlip

¹⁸² Kelime divânegiden olarak yazılıp,imlâ hatası yapılmış

oldu .

فیضی کہ حضرت بافت از سر چشم صبا

دلہای شب زدیدہ زنی بریم ما

Bir feyz ü naşîbi ki Hızır aleyhisselâm âb-1 hayât pîñârından anı buldu ve anıñla zâhirde ve bâtında ebedîyye buldu. Biz anı gecelerin içinde ağlayıcı gözümden iletiriz ve gözümün yaşından o haţ u naşîbi buluruz demekdir. Fi' lhaķîka ' aşıklar cev-f-i leyde bükâlarından bilmedi. Âb-1 hayât-1 ebedîyyeye vuşlât etmişlerdir. Bundan için

اللبالی صبا بمسند

Bu beyitte ağlayıcı gözlü âb-1 hayât pîñârına ve göz yaşını âb-1 hayâta teşbîh buyurdular. Çünkü ser çeşme-i hayât şemsiñ tulûğ etmediği mekânlarda ve dâ'im gece olan yerlerde olduğundan cinâs-1 şî'iri hâşıl olsun için " dilhâ-i şeb " zikrini lâzım geldi.

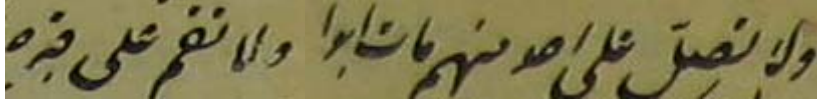
بیت شاعر نورالهدی قدس

حیرت مباد و پرده بینای کسی

در وصل انتظار خبری بریم ما

Hayret kimesnenin başîretine perde ve hicâb olmasın. Zîrâ bize böyle olduğundan ayn-1 vuşlatda iken habere intizâr iletiriz. İşte bu hâl kemâl-i hayretten gelir. Zîrâ vuşlât rütbe'-i 'ayândır. Bundan sonra yâri kimesneye şormak ve ma' şûğdan haber almak alayım demek abesdir. Zîrâ huzûr-1 yârdayız. Menķûldur ki

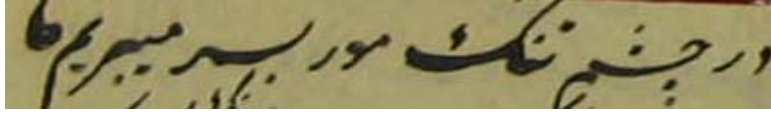
Hazreti Huceyfe radıyallâhu ta'âla anh hazretlerine peygamberimiz şallalâhu ta'âla aleyhi vesellem , münâfıkların söyler idi. Evâil-i İslâmda ba'zı (27b) münâfıkınıñ namâzını le-hikmeten fahr-ı 'âlem efendimiz kırlar idi. Soñra

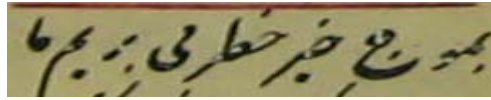
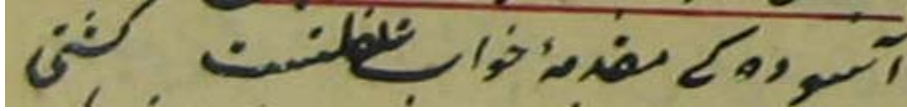
nâzım-ı celiliyle Hazreti Habibullâhın Haq Ta'âla anlarıñ üzerine namâz kılmasını münâsib görmedi. fahr-ı 'âlem şallalâhu aleyhi vesellem efendimiz cenâze namâzına teşrîf buyurmayınca Hazret-i 'Ömer radıyallâhu ta'âla an hazretleri dañi teşrîf etmezler idi ve münâfık olduğunu andan bilirdiler. Ba'dehu Hazret-i Huceyfe hâzır olmazsa yine Hazret-i 'Ömer efendimiz münâfık olduğunu andan hissedip hâzır olmazlar idi. Bir gece Fârûk u â'zam hazretlerine kemâliyle havfullâh galebe edip üç defa Hazret-i Huceyfe'niñ bâb-ı şerîfini deñ buyurur: “Ya Huceyfe beni, Resullulâh şallalâhu ta'âla aleyhi vesellem , münâfıklardan ta'dât buyurdular mı ? doğru söyle ve bundan igfâ etme. Her şey'in çâresi dünyâda bulunur. Ben dañi nifâka çâre göreyim ve şıdk ile Müslümân olmağa sa'y edeyim“ buyurdular. Hazreti Huceyfe bu kelâmdan mütañayyir olup buyurdular ki : “ Ya 'Ömer seni Resullulâh şallalâhu ta'âla aleyhi vesellem cennetle tebşîr buyurmadılar mı? ve mübeşir-i bi'l-cenne münâfık olur mu? “ bu nice kelâmdır. İşte buña hayret derler. Galebe ettiñde hiç böyle eder ve bu hayret indellâh gayet maqbûldur. Zîrâ kendi İslâm ve imânında Hazret-i 'Ömer radıyallâhu ta'âla anh, şek ve şübhe ettiginden değıldir. Bunuñ gibi 'âşık dañi aynı vuşlatda kemâl-i hayretinden yârini arar şorar. Meşhûrdur ki balıklar deryâ içinde şuyu ararlar imiş. Nitekim Hazreti Mısrî * kuddise sirrehu buyurmuşdur: “ şu mâhîler ki deryâ içredir. Deryâyı bilmezler” hattâ bir kadîm balığa sâ'ir balıklar su'âl etmişler. Cevâbında demiş ki “ şudan hâlî yeri gösteriñiz .

* Adı geçen ve Niyazi Mısrî' ye maledilen mısra, Hayali Bey'e ait olup şârih tarafından yanlış şahıs olarak aktarılmıştır.

Ben dağı Şudan size haber syleyeyim.

Bir meŐreb ile ki Suleyman aleyhi's-selamiŋ ĥuyundan gelmişdir. Őarınca tek tar gzne baŐımızı iletiriz. Ya'ni byle aĥl-ı ĥamide ile byle faĥirlere mibtel olup byle tar u diĥ ĥanelerde felek bize iĥamet etdirir demektir.

Dnyada raĥat ve her ĥamından azde ve fariĥ olmak uyĥuya beŋzeyen ĥafletiŋ muĥaddimesidir. Binbern sefine-i vcudumuzu ĥaŐar u ĥavf ĥıl edici mevce iletiriz. Ya'ni insn dnyada devlet-i ĥina bulursa bir tarafdan aŐla mcahede ve ĥam grmezse elbetde ĥb-ı ĥaflet kendini iĥate eder ve daĥi Vacib Ta'la ĥazretlerinin fermŐ edince eyym geĥer ki bir kere Allh bile demez. Amma bir ĥam uzaĥdan grnr¹⁸³ ise Allh Ta'la'ya tazarru' ve niyz eder ve dma ĥaĥ ile olur. bundan iĥin evliya-yı kirm raĥat ve ĥuzra talib olmadılar ve dma nefsi mkedder edecek Şey'e meŐĥl oldular. Ĥatta kendini ta'n ettirmek (28a) gibi ve ebvb-ı ekbir dnyayı dr etmek gibi ve Őefi'de mnker olmayıp ns 'inde mezmm olan ef'l-ı ĥasseyi irtikb gibi bunlar btn ĥb-ı ĥaflet kendini aĥz

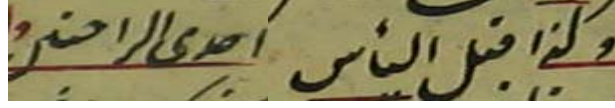
¹⁸³ Kelime gnr olarak yazılıp,imla hatası yapılmış

etmemek içindir. Nitekim Şeyh Atîâr ııuddise sirrehu Pendnâmesinde buyurmuştur :

ve Hâzreti Mısrî daği buyurmuştur : “Verme rahat nefesine dâim ğaza-yı ekber et. “

Ey Şâ’ib ol kadar şöyle mi edeyim ve böyle mi edeyim diye bizde tereddüd ü hâtır vardır ve beni dâ’imâ rencîde eder. Dilerim hağdan ki bu tereddüd ıalvimden yok olsun yâhüd vücüd-ı dünyâdan yok olsun ve bu tereddüd ü hâtırıñ keşreti ıalvimde ol derecedir ki hânemde sıgmaz ve ikâmet-i râhat u huzûr iktidâ eder. Böyle iken yolcu gibi sefer zağmetini iletiriz ve seferiñ zağmeti şübhesizdir.

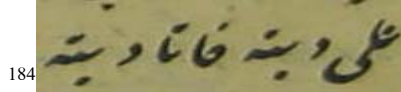
Fi'l-vâkı‘ tereddüd-i hâtır gibi insâna sıklet verir şey olmaz. Meger ki terķib ve intizâr ola.

Velehu Eyzan Nevverallâhu Merķadeh

Ey Cânân! Mestlik seniñ ‘âleme fitne ilķâ edici gözünü ‘âşıklarıñ kanına harîs eyledi ve ķatline teşvîk eyledi ve daħi hûb-ı sengiñ tîğ-i müjgânına bilegi t̂aşî oldu ve anda tîğ-i müjgânını biledi ve âmâde oldu. Şimdiden şoñra bize hayâtdan ümid yokđur demek ister. Ma‘nâ-yı bâtınîsi daħi şü vech ile dir ki çeşm‘ ayna murâdifdir ve ‘ayndan Zât-i Bâri murâddır ve Zât-i Bâri’niñ ‘aşķ-ı muħabbeti bizi öldirecekdır demek olur. Zîrâ hadîş-i ķudsîde :

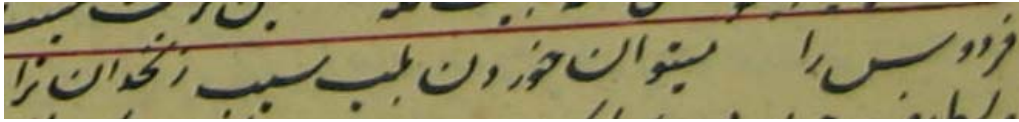

184

buyrulmuşđur. Cenâb-ı Hâķķıñ sevdiklerinden ve ‘âşıklarından birisi ez cümle Hâzreti İmâm Hüseyn radıyallâhu ta‘âla anhu ve Rızâdır ki Kerbelâ’da şehid oldular ve birisi Hâllâc-ı Manşûr ķuddise sirrehudur ki “Enel Hâķ” buyurmak sebebiyle berdâr etdiler ve ba‘zısını daħi ‘aşķ yaķar ve kendi kendiye maħf olur.

¹⁸⁴ Kim beni severse onu öldürürüm. Kimi öldürürsem ona diet veririm. Kim diet üzerineyse ona diet veririm.

Ma'lûm ola ki gözdeki mestlik hüsn-i le'âfetten kinâyedir ve yine ma'lûm ola ki hûb lafzını sengin kelimesine muzâf etdiği bilegi tâş olmağa kabiliyet gele .

Bu nezâket u le'âfet cennet meyvesi için aşlâ yoğdur. Zîrâ seniñ elmâ gibi olan çeneni diş ihtiyâc mest etmeyerek zevk ile yemek mümkündür. Cennet meyvesi her ne kadar nâzik ise yine diş(28b) ile ısırmağa muhtâcdır . Lâkin seniñ sîb-i zenahtânîñ diş muhtâc değildir. Bu sûretde meyve-i cennetden nâzikdar olmak lâzım gelir. Sîb-i zenâhtandan şîfat-ı kelâm murâd olunur ve şöyle demek olur ki cânânîñ kelâmıñ le'âfeti cennet meyvesinden elezz ve a'lâdır. Fi'l-vâқи böyledir. Cenâb-ı Kibriyâ Mûsa alehisselâma :

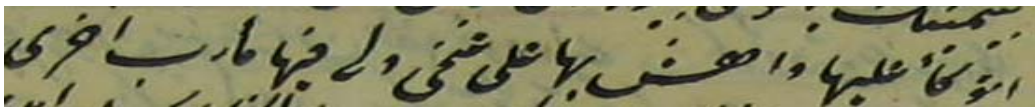

yâ Mûsa buyurdu.

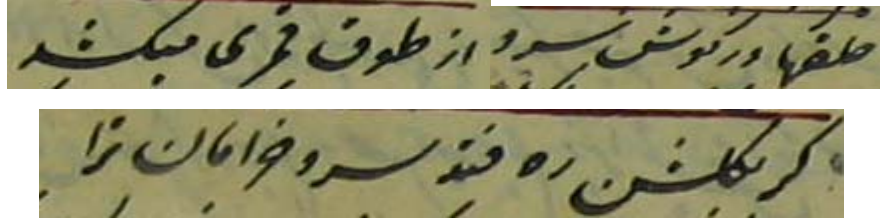

ile cevâb tamam olur iken iktifâ

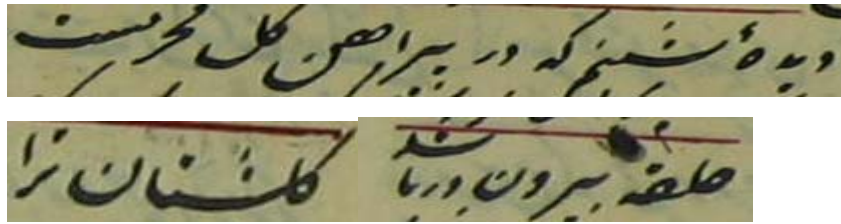
buyurmayıp

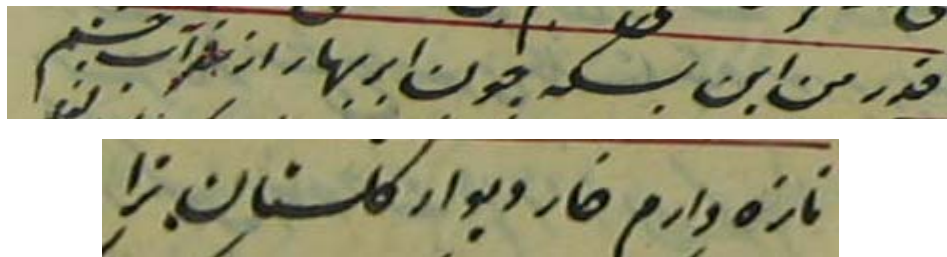
buyurdular. Murâd, Cenâb-ı Hâk ile mükâleme özden olsun ve telezzüz-i kâmil hâşıl olsun içindi.

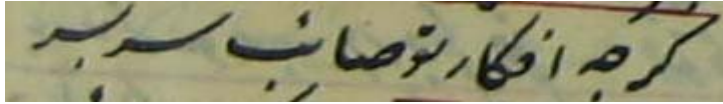
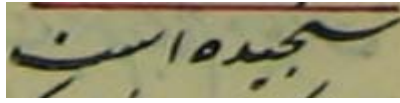
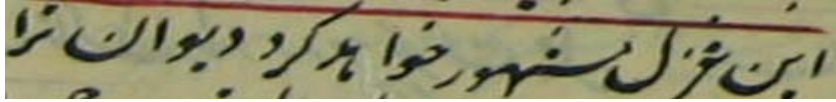
Eger gülistâna seniñ serv-i hırâmân gibi cesediniñ yolu dönüşür ise gülşende misli olmadığından bunuñla şeref bulayım diye Gülşen kameriniñ tavkından seniñ serviniñ kulağına halkalar çeker ve seniñ serv-i hırâmân gibi bededinini Gülşen kendinde zabıt murâd eder. Hâşılı evliyâ miyânında Gülşen-i ‘ âlemde mişliñ yokdur ve seniñ gibi tâz u şîveli mürşîd olamaz demektir.

Göze beñzeyen şebnem ki gülüñ gömlegiñde maħremdir ve bu mertebeye erişmişdir. Böyle iken seniñ gülüstânınıñ kapısınıñ taşradaki halkası olur ve seniñ bezmine dahil olmağa liyâkat şâhibi olamaz. Hâşılı şebnem gibi şâfi dervîşler bile kelâmını añlamağa kâdir olamaz demektir.

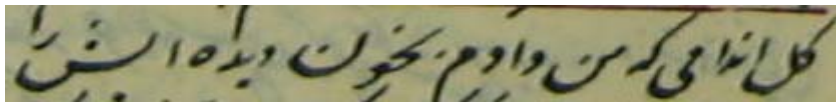
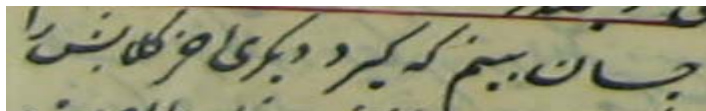

Baňa qadr u şeref bu kifâyet eder ki bahâr bulutu gibi gözümün yaşından seniñ gülşeniniñ dîvârınıñ dikenini tâzelerim. Zîrâ gözü yaşlı ‘âşık olur. Derd u ‘uşşâk beyninde mu‘teberdir. Bu beyitte gözünü ebr-i bahâra ve eşk-i çeşmini bahâr bulutuna teşbîh eder.

Egerçi Şâ‘ib seniñ eş‘ârınıñ bütün bütüne maqbûl ve tab‘a elyâqdır ve cümle ehl-i diliñ pesend-kerdesidir. Velâkin bu ğazel daħi ğâyet a‘lâ olmağla seniñ divânını meşhûr ve mu‘teber eylemek ister. Murâdı bu ğazelim pek a‘lâ oldu demekdir.

Velehu Eyza Rahimallâhi Ta‘âla

Bir gül endâm dîlber-i ra‘nâ ki gözümüñ qanıyla aña ben şu verdim ve benden neş vü nemâ vü terâvet buldu . Nice görmeğe tâqat tutarım ki bir ğayri kimesneniñ kilâbını tuta ve yüzüne serpe .(29a) Buña taħammül mümkün değildir. Zîrâ cefâsını çeken şafâsını sürmek iktizâ ederdi.

در آنوقت که من را پرده چون بنم

کل روی که من را کرده ام بند نقاش را

Şabâh rûzgârınıñ kucağında perde ve hicâbsız nice göreyim ve nice şabredeyim. Bir gül yüzlü diberî ki anıñ niqâbınıñ bendini ben açtım ve o dilber gonca iken ben gül idim. Şimdi nesîm-i şubh- dem anı istişmâm eylesin bu revâ mıdır? Bu hükme kâfir kağısı râzı olmaz işte buña böyle gadırlar ve zulümler oldu demek ister.

بدست خنجر چون بنم عنان طفل خود را

که وقت خنجر سوی بگر فتم من را کارش را

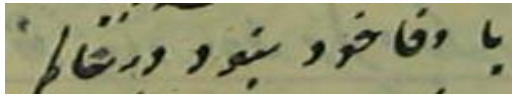
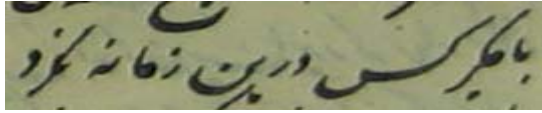
Ġayrıñ elinde bir serkeş at gibi maħbûb-ı zibânıñ ‘ inânını ve taşarrufunu nice göreyim ve şabredeyim. Zîrâ kâmiş ata suvâr olurken üzeñgisini ben tutar idim. Ya‘ni hengâm-ı tufüliyetde hıızmetindeydim ve ben büyütdüm. Şimdi elimden gözümüñ önünde raķıbler alsınlar , ben uzakdan nazâr edeyim. Bu ne olmaz işdir ve böyle iş nerde görülmüşdür. İşte meyân-ı ‘uşşâkda baña böyle gadr oldu demek ister.

مخوّم زورم تا فتم شد آشنا دشمنش

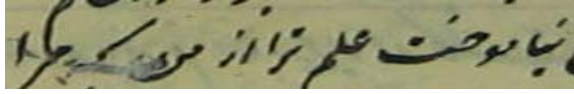
بری روی که می بردم بکنب من کن بکنش را

Benim katlime fetva yazdı bir dilber ki anîñ elif cüz'ini mektebe ben iletir idim. Qalem ile eli âşinâ olalıdan beri ya'ni bir dilber ki çok müddetden beri anîñ 'aşkında ve hizmetinde oldum. Vaqtâ ki büyüdü baña vefâ edecek iken 'azîm cevri ü cefâ eyledi demektir. İşte böyle ebnâ-yı zamânedede vefâ qalmamışdır buyurmak ister. Nitekim Şeyh Sa' dî Gülistân 'ında buyurur.

Bejt :

ve yine buyurmuşdur :

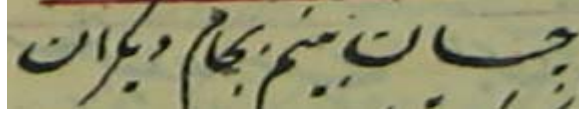

Ve yine Sultân Selîm-i şâliş Şeyh' ul- İslâm Muhammed ' Ârif Efendi için bu beyiti buyurdular diye hîn-i hâlinde meşhûr oldu idi.

Bejt : Kendi elimle yâre kesüp verdiğim qalem

Fetvâ-yı hûn-ı nâ haqqımı yazdı ibtidâ

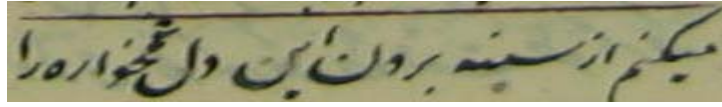
Bir tâze dalı ki ben aşma gibi gönül anıyla besledim ve büyütdüm. Nice görmeğe taammül ederim ey Şâ'ib ayârın adehinde ben anın şarâbını buña elbetde taammül olunmaz. Zîrâ zahmeti çekeyim ve şafâsını el sürsün bu elbet nefse

aır gelir demektir. Zîrâ

cerimesini kim çekmiş ise intifâc daı anın olur. Bu azeliñ cem' i ebyâtı hâlinden şikâyetdir ve mabubuñun bî vefâlıı ve mürrüvetsizlii¹⁸⁵ beyândır.

Velehu Eyza Nevverallâhi ariahu

(29b) Bu am ıdâlı albi sîne hudûdundan taşra etmei murâd eyledim. Zîrâ ıdâsı amdır ve beni ziyâdesiyle rencide ediyor. Taammülüm almadı. Ne adar insân yaasında âteş parçasını tutmak mümkündür. Belki hiç imkânı yokdur. Zîrâ gerdununu yaar ve haber olunmaz. Bunuñ gibi bu am-âr olan albiñ daı amina ve ezâsına taammül olunmaz. Murâd ederim ki sînemden taşra edeyim ve zahmet vermesinden alâş olayım. Bu beyitte albini yamada ve elem vermekde âteş-pâresine teşbîh eder. Fi'l-aîa nâr-ı muabbet âteşden eşed olur. Ya' ni maall-i şübhe deildir. .

¹⁸⁵ Kelime mürrütsizligi olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

خون بجای آب شکرها

کرد و زوان کوه بردارزد در دمن بپچاره را

Şu yerine pınarların başından kan akıcı olur. Eger ben ‘aşık-ı bî çâreniñ derd ü elemi ni dağ kaldırır ise zîrâ dağlar benim derdime taħammül edemeyip göñlü ve cigeri ħûn olur. Bu cihetle şu meşel olur.

الكنة جان منت ارب شکر بودی

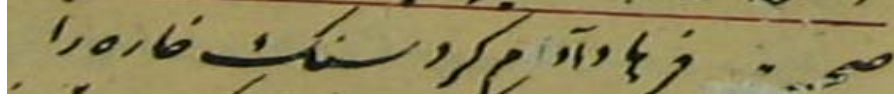
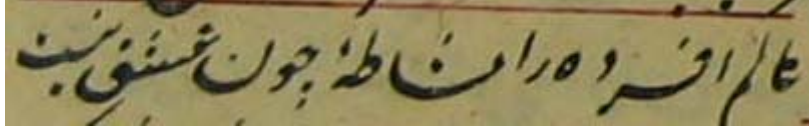
زخم کاوان بر جنت اعلا شکر ندی علم

Ya‘ni ol nesne ki ğamdan ve ‘aşqdan benim cânımıñ üzerine vardır. Eger deve üzerine vâқи‘ olaydı küffâr-ı ħakisâr cennet-i a‘lânîñ üzerine bayrağını çekerler idi. Zîrâ develer bu ğama taħammül edemez ve küçülür ve iğne yordusından geçer ve küffâr cennete daħil olması lâzım gelir. Bu beyitte şu âyete işâret vardır :

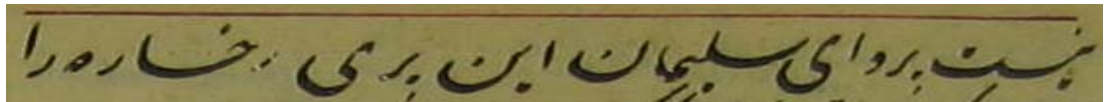
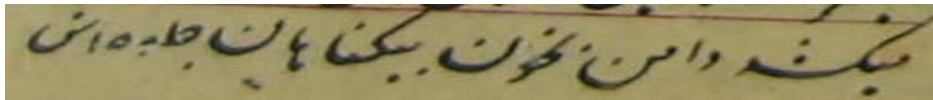
وقال الله تعالى ولا يدخلون الجنة حتى يملأ الجمل في

بسم الخياط وكنت لك بخرى البحر عين

Her ne kadar âyetden murâd muhâle ta'lik ise de andan kadr-ı nazâr eyledi ki letâfet-i şî'riye hâşıl olsun yohsa murâdı küffâr cennete girer demek degildir.

Bu 'âlem-i dünyâyı tezyîn edici 'aşk gibi bir nesne yokdur. Görmez misiñ Ferhâd'ın mukâreti kat ve şedîd taş ve adem eyledi ve taş âdem etmesi küh-ı bî sutûnu delerken taşlara Şirîn'in şûretini yapmasıdır ve böyle resmettiği meşhûrdur ki hulâşa-i kelâm 'aşk u muhabbet cemâdı insân eder ve dünyânın zîneti ancak 'aşklardır. Eger 'aşk olmayaydı dünyâ bir şey'e yaramaz idi ve eczâ-i 'âlem 'aşkla ma'mûr oldu demek ister. Fi'l-haqqîka 'aşk 'âlemiñ cemî'-i eczâsını sirâyet etmişdir. Zîrâ semavât 'aşkla devreder. Rûzigâr 'aşkla eser ve şular 'aşkla akar ve deryâ 'aşkla cûş u hurûş eder. Niteki Hâzret-i Hudâyî kuddise sirrehu buyurmuşdur. Beyt : Hudâvand iş bu 'âlemde esen yeller seni ister dolaşıp küh u şahrâyı ağan seller meşşâta gelinlerin¹⁸⁶ yüzünü tezyîn edici 'avrata derler. Bunda ziynetleyici demek murâd olunur.

(30a) O cânânın cilvesi 'uşşâkıñ kanını dökmek için hâzır olur. Zîrâ bu perî ruhsâra Hâzret-i Süleymân aleyhisselâmiñ havfi yokdur. Atıñ çekmek hazırlamağdan kinâyedir. Yâhûd nâz u şîveden 'ibâretidir. Zîrâ vaqti şîvede daği

¹⁸⁶ Kelime Gülbenlerin olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

mehâbib eteklerini çekerler ve hürâmân olurlar ve mütekebbirleriñ hâli daği budur. Perî-ruhsâr dilber ma' nâsına iştilâh olunmuşdur. Süleymân lafzıyla Perî zikri beyitte cinâs-ı şî'iri vardır. Zîrâ cinnîler Süleymân aleyhisselâmîñ mağkûmu idiler.

اسمان آسوده است از بیقراریهای ما

کر به طفلان مقبور دل کهواره را

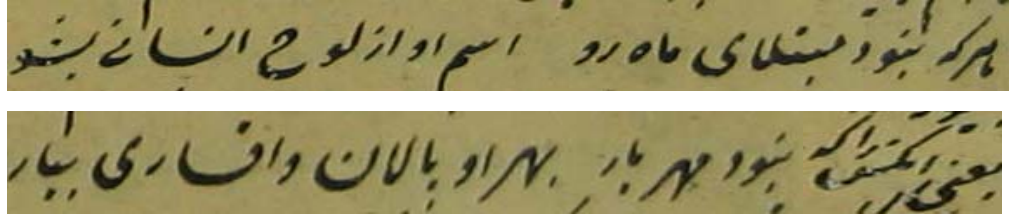
Felek bizim kararsızlığımızdan âzâdedir ve rahatlanmışdır ve bizim elem ü derdimizden tıflân rahm olması cihetiyle müte'ellim olmaz. Görmez misiñ eţfâlîñ bükâsı beşiğîñ albini yakmaz ve tıflîñ feryâd u figânı sebebiyle bir hüzün ve inibâzdır. Dilberi olmaz feleğın daği harekette beşik gibi olmağla manend-i eţfâl olan 'uşşâkîñ giryev-i zârîsini görüp deryâ-yı rahmı cûş-u hurûş etmez ve heman kendi kârına ve devresine iştiğâ gösterir. Gehvâre kâfiñ ve fetâmîñ sükûnuyla beşige derler. Arabîsi mehddir. Bunun için 'uşşâk felek elinden zârî zârî gözyâşını dökerler.

دشمنان دشمنان

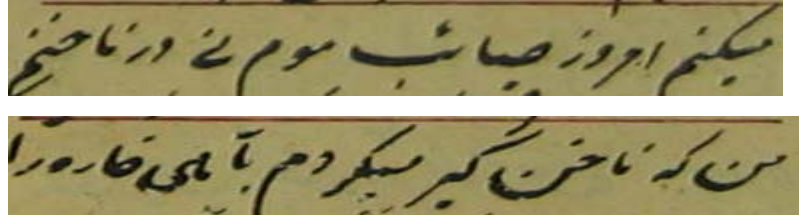
به عشق دیدن مشکلت

میکنم حسرت به بیدار دان و صبح باره را

Kişi kendi düşmanını 'aşksız görmek güç işdir. Allâh'u Ta'âla düşmanı muabbetsiz etmesin. Zîrâ bî-'aşkdan olan insân gurûhun olmayıp belki *acer u âr-i lâ yefhem* gibidir. Niteki Bahâeddîn Âmilî Nân u Helva nâm risâletinde buyurmuşdur. Beyt :

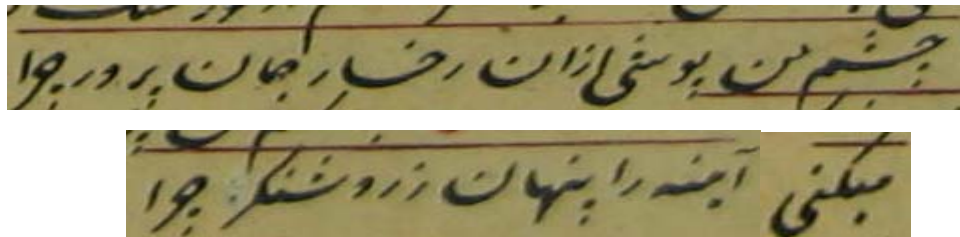

Binâenaleyh ‘aşksızlara şad pâre gönlümü taqsîm ederim ki anlar daği muhâbbetden hişşedâr olsunlar ve insân olsunlar.

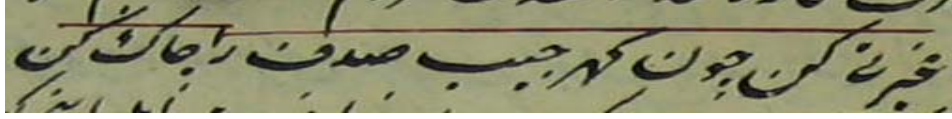
Ey Şâ'ib! amışı bugün elimde mûm gibi mülâyim eder idim ve böyle kuvvetim var idi. Şimdi pîr oldum. Elimden nây-ı mum etmek gelir, ilerisi gelmez. Demek ister hemân gençliği ğanîmet bilip ‘aşq-ı muhâbbete sa‘y edesin. Zîrâ soñra nâdim olursuñ demekdir.

Velehu Eyza Rahimallâhi Ta‘âla

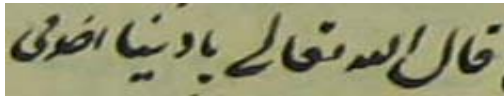

Ey cânân! Benim gözümü cânı besleyici yanağından(30b) niçin örtersiñ ya‘ni ruhlarımı benden niçin pinhân edersiñ. Ruhsârımı benden setr etmek şuna benzer ki âyîneyi cilâ vericiden pinhân eylersiñ bu münâsib olmadığı gibi yüzünü ki âyîne gibidir ve benim gözüm ki rüşenger gibidir. Andan setr lâyıq degildir. Hem benim cânım intifâ‘dan maħrûm olur. Zîrâ rûhuñ cân-perverdir ve hem seniñ âyîne-i

ruhsârîñ fâ'ide mend olmağdan maħrum olur ki benim dîdelerimden muşayğal olur idi.

Ey Sâlik! Râh-ı Hudâ bir ğayret ile inci gibi şadefiñ ceybini çâk eyle ve taşra çık niçin nihâyeti demir tutmaz deryâda ve baħr-i amîdde şamar yersiñ ve çalkunursuñ. İnci gibi ednâ ğayret etseñ sâhil-i selâmete kendini atarsuñ. Bu beyitte sâlikiñ rûhunu inciye ve cesedini şadefe ve bu dünyâyı baħr-ı amîka haţernâk olması cihetiyle teşbîh etdi. Fi'l-vâki' sâlik-i râh-ı haqîkat ğayret edince rûh-ı eflâke ve 'âlem-i ervâha 'urûc eder. Buñdan soñra her ne kadar bu dünyâda ise daħi öteki daħi 'âlemli şayılır ve 'âlem-i haqîkat ehli olmuş olur. Ğayri bu felek aña serkeşlik etmeyip belki râm u muţî' olur ve hâlk gibi miħnet-i dünyâdan çekmekden hâlâş bulur ve dünyâ aña hâdim olur ve filhadîşi'l kudsi

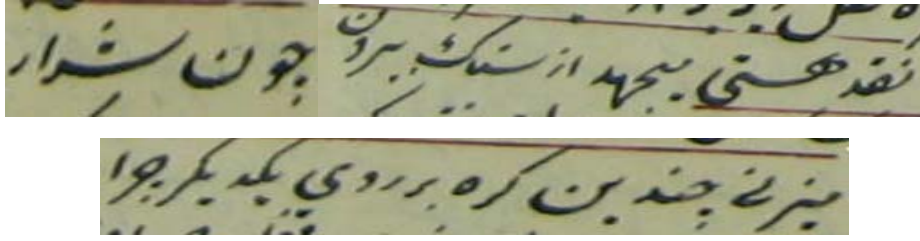

Ya'ni Haq Celle ve a' lâ buyurur ki ey dünyâ! Baña hizmet edene sen hizmet eyle ve benim hâş kullarımıñ murâdı üzerine devr eyle ve daħi saña tapanlara ve seni sevenlere ta' b ve zaħmet ver ve anlarıñ murâdı üzerine devr etme ve günâgün añlara ezâ ve cefâ eyle. Görmez misiñ 'ârifleriñ ve şulâhânıñ aşlâ dünyâ için âhları ve te'essüfleri yoğdur. Dâ'imâ kalb-i şerîfleri münbasıtdır. Ammâ ehl-i dünyâ bütün gün âh etmekden hâlî olamazlar hatta bâde-nuş olur ki bir miğdâr ğam gide ve ferâh

bula. Yine olmaz belki derdi artar. Sultân Aḥmed-i Şâliṣ şü beyiti söylemişler :

Beýt : Biz surur ile neşâṭ âbâdı kıldık çün maḳar
Saña da ey ğam adem-âbâda lâzımdır sefer

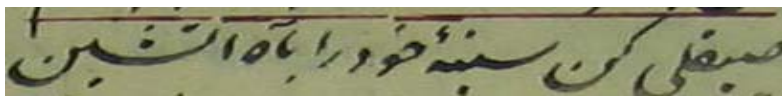
bîçâre pâdişâh iken âteş-i ğamdan yanmış ve ğamıñ adem-âbâda seferini ḳanı eder ve ḳorḳar ki Ḳaşr-ı neşâṭ âbâda da bizi gelir bulur ve neş'emize ḥalel verir. O ise Nemrûd'ıñ şûr-ı senġi gibi andan ol varmışdır.

Varlık naḳdi ki rûhdur. Seniñ gibi cesedimizden ṭaşdan ḳıġılcım şaçar. Uyġu gibi bir ġün olur ki şıçrar ve bedeninden müfâraḳat eder. Niçin böyle gidecek cânâ biri biriniñ (31a)üzerine bu ḳadar düġüm vurursuñ ki gitmesin uçde vurmaḳ tenini beslemek gibi ve ḥaste olduḳça muâlece¹⁸⁷ etmek gibi ġüyâ bunlar cân gitmesin için oluyor bu ise 'abeşdir. Görmez misiñ

naẓm-ı celîliyle 'abeş olduġu beyân buyrulmuşdur.

¹⁸⁷ Kelime muanece olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

میکنی در بوزة نور از ص داخر جوا

Kendi abini âteşli âh ile mücellâ eyle ve nûra ar ol saa iş budur. B yle
etmeyip de ‘avâm gibi niin aydan ve yıldızdan n r dileyicilii edersin ve ba‘de
bunlar urub edince yine zulmetde alırsın. Kâr-ı ‘âıl bir n r-ı dâ‘imî bulmadır
buyururlar.

نیت جای پریشان چار دیوار نفس

مانده در تنگبای طارم اخصر جوا

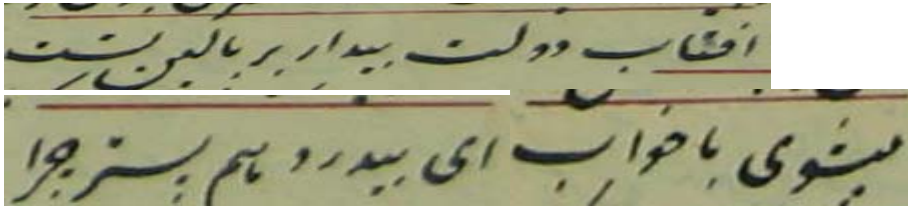
afesin d rt duvârının maall-i ayrân degildir. Eger ayrân murâd edersen
d nyadan aşra ık ki uasın niin b yle yeşil felekin âr yerinde almışsın bu d nyâ
bir afese bezer bunda uulmaz maall-i ayrân evliyâullâhın ‘âlemdir. P r feşânı
umak ma‘nâsına iştılâh olmuşdur. Tekyâ-yı âr yere derler. ârem-i felek demektir.
Azarını g ze  yle taayy l olması cihetiyledir azar Arabî olarak yeşil
ma‘nâsınadır. H lâşa-i kelâm d nyanın muabbetinden tenfir ve ‘âlem-i ma‘nâya
teribdir.

برسپند شوق مجر تنگبای دور آخت

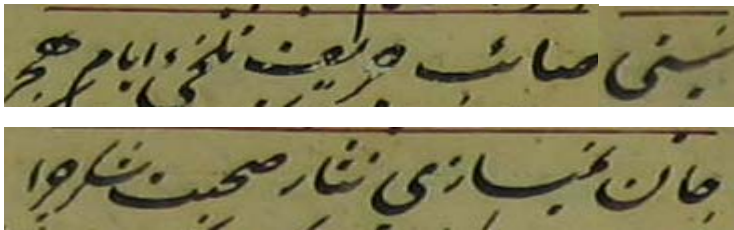
برخی آبی چو بوی خود از بن مجر جوا

sipend gibi g zel vuc dun  zerine buurdan gibi olan d nyâ cehennemini bir
âr yeri gibidir. Niin sen ‘ d râiyası gibi bu d nyâ micmerinden bu adar
dinlemezsin ve bu muabbetden âzâde olmazsın ve  d gibi cism-i cânı yaarsın. Bu

kâr-ı ‘âkıl değıdir. Micmer mimiñ zammıyle ef‘âl bâbında ism-i mekândır. Ma‘nâsı mekânı cemre demek olur. Buğûrdan murâd ta‘bîr olunan şeydir. Sipend siniñ kesriyle yüzerlik tağumuna derler ki ufağ ve siyâh olur. Nazar için âteş üzerine koyup etfâla tütsi verirler, mücerrebdır. Bu mağâmda sipendden vücûd murâddır. Zîrâ za‘îfde ve âteşe ‘adem-i tağammülde vücûd-ı insânî sipende beñzer ve bu beyitte dünyâdan azâd olanları tûy-ı ‘ûda ve ehl-i dünyâyı nefes-i ûdâ teşbîh eder.

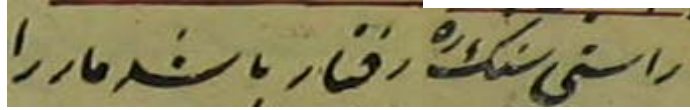
Devlet-i bîdâr ki âfitâb gibidir. Seniñ yastığınñ üzerindedir. Sen ise uyku eyle ey bîderd bir döşekdesiñ. Bu hâl niçindir? Fi'l-vâki‘ nâzım-ı merhûmuñ buyurduğı gibi ħûâb ile hem pister olmağdan bîdârlık ile hem pister olmağ evlâdır. Belki farzdır. Nitekim Bilâl-i Ĥabeşî rağiyallâhu anh ħâzretleri gecelerde eşnâ-yı tencîde buyurular idi diye menğûldur. (31b) Beyt:

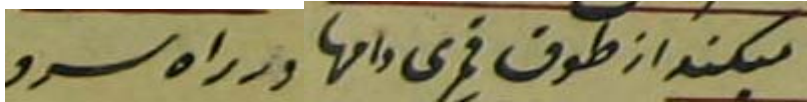
Ey Şâ‘ib! Eyyâm-ı firâkıñ acılığına müşâhib olmağ müteğammil degilsîñ. Zîrâ iftirâğ-ı yâr emr-i müşkildir. Binâberîn tâlâğ ‘indellâh, Ta‘âla emğaz-ı mubâğ oldu. Böyle olunca niçin rûhunu şeker gibi yârîñ vişâline nisâr ve fedâ etmezsiñ. Hemân bezm-i vişâlde fedâ-yı rûğ etmeğē ġayret eyle. Zîrâ vuşlat dâ‘im degildir vişâliñ yerine hicr ü firâğ gelir. Anıñ âlâmına iğtidârîñ olmamağla pişmân

olursuñ . Elbetde mevt ehven belki yâriñ huzûrunda cân vermek gibi leziz bir şey yokdur.

Velehu Eyzan Nevverallâhu Merķadeh

Eğri hareket ve nâ hemvâr olan ef'âl ve 'amâl-i bed-ţîned ve şâķî' olanlara seyr için ve işi ileri gitmek için bir ķinâyedir. Görmez misiñ bed-ţîned olanlardan ef'âl-i şeni'a şadr oldukça mu'teber ve maķbûl ve şâķib-i câh olur. Buña irsâl-i meşel olarak buyururlar ki yılana doğru gitmek refţârına sengi ra ve mâni' olur belki yılân egri bügrü geder ise yol alır ve kaç' i mesâfe eder. Bed-ţînedler daķi hareket-i nâ hemvâr ile pâdişâh yanında ve halk yanında bir iş görmüş gibi pesend olunurlar. 'Aşrımızda bozulup ve firâr etmiş ve 'azim şehirleri eyâde-i küffâra teşlîm etmiş vezirlerden çok kimesneler gördük ki Âlî manşüblara nâil oldular ve aşlâ tekdîr-i haţır ve 'itâb daķi olunmadılar. Eşnâ-yı seferde ceng etmiş ve mâlî cânıyla çalışmış nice vezirler daķi gördüñ ki vezâretleri ref' olundu ve menfî olarak azille tekdîr olundu. Belki ba' zısı katl olundu.

Ꞑumru kendi ıavkından serviñ yolunda ıuzaklar eyler ola ki o serv-i hoş-
reftarı dâmina getire beyitden murâd o serv- kıat cânâneniñ hüsn ü leıâfetini
medhuşenâdır. Şu vechîle ki bizler degil bizim cânânımıza servler ve sâ'ir maıhlûkıat
daıı 'âşıkdır.

این سر زلف پریشانی که دارد دیوی

بکنند، سوز زخم زخمة دیوار را

Bu perişân zülfüñ sevdâsını ki gül kıokusu ıtutar. Gül- sitânıñ dıvârınıñ
raınesiniñ zaıımını nâsür ve azgün eyler. Zirâ bûy-ı gül zülfü perişâna 'âşık oldu ve
kendinde daıı perişânlık derkâr olmağla dıvârıñ zaıım gibi raıneleri teşeyüh
edecekdir ve raıneler bûyüyüp (32a) gülistânın dıvârı ĩarâb olup 'arşa-i ĩaliye gibi
gülistân kıalsa gerekdir.

کاش بند جبرته برد دست کلچین میکند است

انکه می بندد بروی من در کلزار را

Kařki ĩayrat bendini gül devřiriciniñ ¹⁸⁸ eline terk edeydi ve gülçiniñ eli
bağlanmış olaydı. Ol kimesneki benim üzerime gülzârıñ kıapısını kıapar ve kemâl-i
ĩayretinden beni gülzâra kıoymaz. Zirâ ben gülzârda ĩasâret etmem ; lâkin Gülçin
bütün gülleri devirmişdir. Gülistânı ĩarâb eder. ĩâřılı bizim şeyhimiz beni gülzâr
meclisinden ıtard edeceğine ya'ni ecnebî münkerleri ıtard etseler daıı ziyâde a' lâ
olur idi demekden 'ibâretdir.

هر سوی دارد درین باره سودای و کر

¹⁸⁸ Kelime devşiricibinin olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

هر کسی بند و بایین دگر دستار را

Her bir baş bu bâzâr-ı ‘ âlemde bir başka sevdâ tutar. Görmez misin destârını bir şûretde şarar. Kimesneniñ şarığı kimesneye benzemez. Bunuñ gibi herkesiñ başında dağı bir sevdâ vardır. Kimisi dünyâyı sever, kimisi âhireti sever , kimisi ikisinden dağı geçmiş olmağla ancak Allâh Ta‘ âladan gayrı nazarında bir kimesne yokdur.

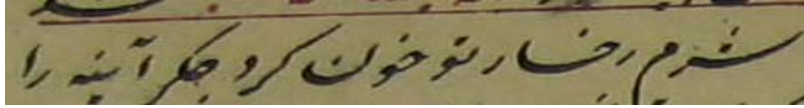
با خط شرفشان با زلف مشکین میشود
بای رفتن نیست و در آتش حرف آرد

Bâ ‘ anber saçıcı ĥaţ olur. Yâĥûd misk gibi zülf olur. Ya‘ ni bunlara munĥalib olur demekdir. Zîrâ gitmek ayağı yâriñ ruĥsârınıñ âteşiniñ tütününe yokdur. Bu dūdu âteş-i ruĥsâr çünkü müfârakata ĥâdir degildir. Yâriñ yanağında tecemmül etdikçe elbet de yâ ĥaţtı ‘ anber-feşân olur yâĥûd zülf-i müşkîn olur. Beyitden murâd yâriñ ruĥsârında olan leĥâfet-i şenâdır. Şu vechîle ki âteş-i ruĥsârıñ duĥânı müfârakata ĥâdir olamıyor sâ‘ir âteşleriñ duĥânı gibi .

از دوزخ کویار خود زود صاحب راز عشق
میگذارد و نعل در آتش لب اظهار را

kendi gevheriniñ ziyâsından Şâ'ib 'aşk sırrınıñ izhâr-ı lebini ne' al der. Âteş ya'ni bî-çarâr olduğı halde tîz terk eder. Ya'ni Şâ'ibiñ gevher-i istîdâdınıñ ol mertebede ziyâ vü şâ'ikası ¹⁸⁹ vardır ki esrâr-ı 'aşk u kabiliyet ve istidâdı gördükde râz-ı 'aşkıñ leb-i izhârı şabr u çarâr edemeyip cemi' esrârını Şâ'ibe fâş eyledi. Şâ'ib daği esrâr-ı 'aşkıñ cümlesine âgâh oldu. Nitekim bir üstâd-ı kâmil bir şâkirde şa'şalı mâyeyi isti'dâd gördükde anı oğutmağa tâlip olur ve bir şeyh-i kâmil bir müridde kabiliyet fehm edince anı terbiyeye tâlib olur. Bunuñ gibi Şâ'ibiñ daği esrâr-ı 'aşk gevher-i isti'dâdını gördükde leb-i izhârı bî çarâr olup bütün esrâr-ı 'aşkı kendiye fâş eylemiş. (32b) Beyitden murâd kendi isti'dâdınıñ kemâlini beyândır.

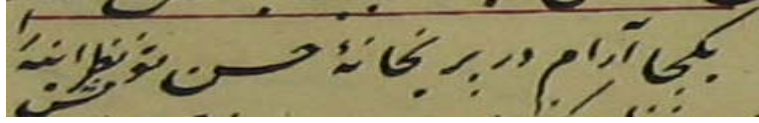
Velehu Eyzan Rahmetallâhu Aleyhi Aceb'

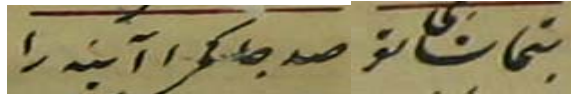
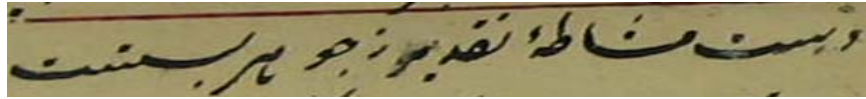
Seniñ yüzüne bakmağdan âyîneniñ gözü kanmadı. Zirâ öyle dilbersiñ ve âyîne yüzüne hayrândır ve yine seniñ yanağıñ hayâsı âyîneniñ cigerini hûn eyledi. Ya'ni âyîne leţâfet-i rûhunu gördükde bu dilberlik bende yokdur. Ve benim yanağıñ böyle hüsn ile muttaşif degildir diye kemâl-i hasedinden ve hicâbından cigeri hûn oldu. Cigerinin hûn olması cânânıñ ruğunuñ aksi cihetiyledir ki âyîneden o humret görünüyor. Kan-ı cigeri kan olmuş olur. Ma'lûm ola ki sirâb şuya kanmaya denir. Böyle olunca cânânıñ vechinde olan hüsn ü melâhati aya teşbîh etmiş olur.

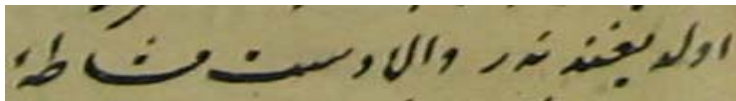
¹⁸⁹ Kelime şaiiası olarak yazılıp, imlâ hatası yapılmış

Seniñ hüsniñ periñânesinde âyîneniñ nazarınıñ bir yerde fırtınasına uğramış gemi gibi kararî yoqdur. Bu beyitte yine âyîneniñ rûy-ı cânâna ‘âşık olduğunu beyân eder ve yâriñ hüsniñü dañi insân-ı lâ-yâ‘ kılmekte ve kendinden olmağda cinne teşbîh eder. Perihâneden murâd vech-i yârdır ki dilberiniñ hüsniñe hâne gibidir. Zîrâ hüsn anda müstakardır.

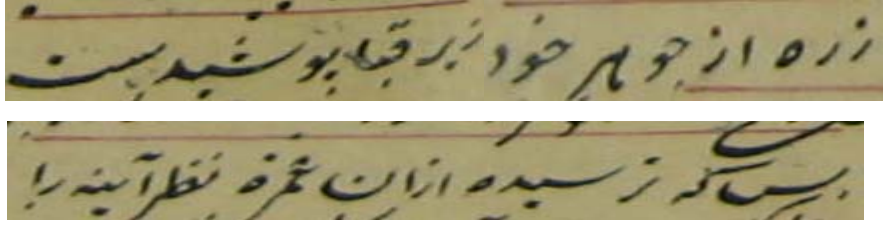

Takdîr-i Bâri meşşâtasınıñ eli, yüzü yerde âyîneniñ kemerini ya‘ni hilkâtini seniñ nezâretiñ için cevherden bağlamışdır. Âyîneniñ cevherinden murâd kendiniñ kılıç cevheri gibi olan mevcleridir ki davulda kuşağâ benzer. Bu cihetle kemere teşbîh eyledi ve yine güyâ âyîneniñ bendi ve kuşağâ gibidir. Äanki o cevherler olmasa âyîne kâ‘im olmaz idi. İnsânıñ dañi meyânını insân eden kemer olmağla bu cihetle dañi cevheri kemer ile ta‘bîr eyledi ve âyîneye böyle cevherden kemerler ve hilkâtine tekellüfler cümlesi yâre nazâr edecek olduğundandır.

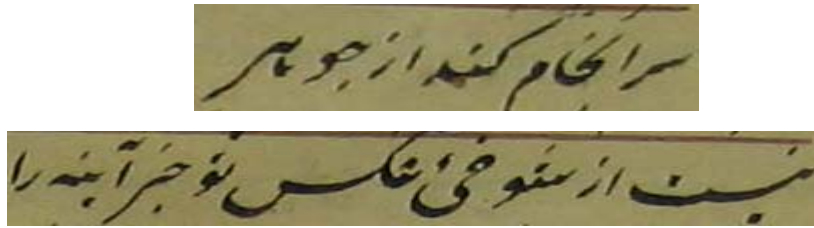

Takdîr bu tañsîn tekellüfünü âyîneye etmez idi. Beyitten ğarâz yâriñ ulû olduğunu beyândır. Bu âyineden murâd polâddan maşnû‘ âyîne olur. Zîrâ âyîne-i meşhûrede cevher olamaz. Meger ki tekellüf olunup cevher buluna ; lâkin beyitin şabıķında ki âyineden murâd müteârif olan âyinedir. Ammâ polâd âyîne alınsa yine

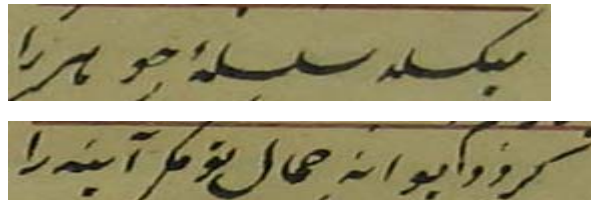
ma' na şahîh ve mazmûnlar bulunur.

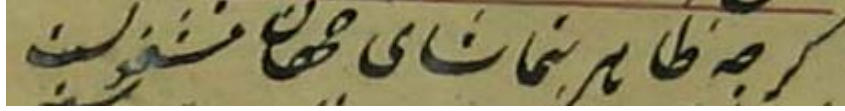
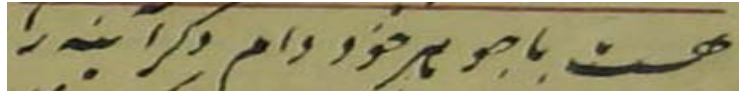
Âyîne kendi cevherinden kaftânınıñ altına zırh giymiştir. Zîrâ âyîneniñ nazarı o gamze'-i cânândan(33a) çok hâvf etmiştir. Âyîneniñ kaftânından murâd yüzüdür ve vechîniñ tahtında olan cevherler halka gibi egri ve büğrü olmağla zırha teşbîh etti. GÛyâ âyîne gamze-i cânândan hâvf indan murâd merd-i zır-pûş gibidir demek ister.

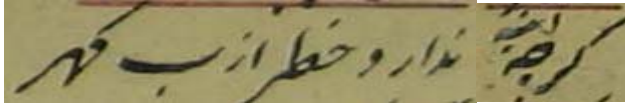
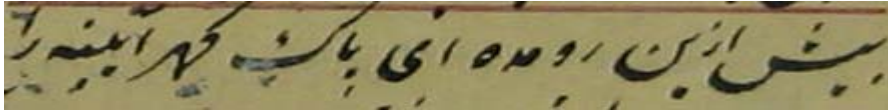
Âyîne kendi cevherinden polâddan tûzağ hazırlamak ister ve o polâd tûzağlar ile yâriñ 'aksini şayd edeyim der. Bîçâre âyîneniñ yâriñ 'aksiniñ güzelliğinden haberi yokdur. Seniñ 'aksinde ne mertebe şuhluğ vardır, anı bilmez. Hiç öyle 'aks-i şuh şayide gelir mi ? 'Aşğ u hayret anı idrâke koymaz. Ser-encâm, bir işiñ soñuna ve bir şey hazırlamağ derler. 'Acem bu vechîle ıştılâh etmiştir.

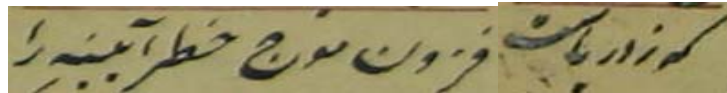
Her an âyîne zincir gibi cevherini kırar. Me'mûldur ki seniñ cemâliñ âyîneyi divâne eyledi. Çünkü cünûn kemâl bulur, deli zencirini kırar. Âyîneniñ dağı cünûnu kemâl buldu. Kendiniñ silsile-i cevherini şikest eyledi.

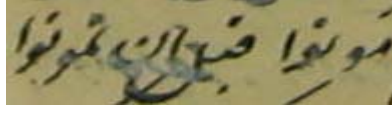
Egerçi âyîne zâhirde cihânîñ temâşâsına meşğûldur. Sen zann edersin ki dünyâyı seyredes. O ise kendi cevheriyle yâriñ 'aksini şayd için bir başka dâm kurmağdadır ve kırduğu dâmı bildirmemek ister. Hâşılı âyîneniñ işi ve gücü yâriñ şaydınıñ mülâhazası ve fikridir.

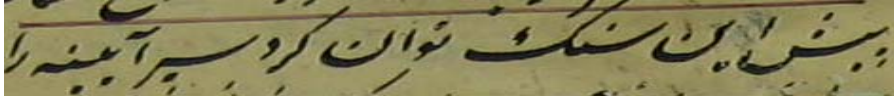
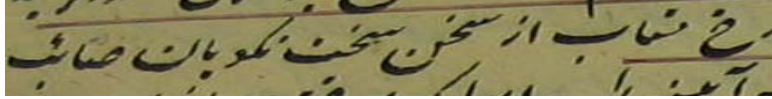
Egerçi âyîne gevher şuyundan hâvf u ziyân tutmaz. Her ne kadar böyle ise ve âyîne-i vechinden münşefî' olursa lâkin bundan ziyâde âyîneye yüz verme ve nazâr etme ki bî-edeb olmasın. Zîrâ sen pâk gühersin. Şayet ki âyîne bûse kenâra kâlfâr demektir.

Kendüyi görücü nazârîñ başınıñ kasesine toprak eyle. Ya'ni öldür demek olur. Zîrâ âyîneniñ muhavvef dalgası deryânîñ muhavvef dalgasından ziyâdedir. Seniñ nazâr-ı hodbiniñi sağ görürse dalgasını tahtına alır ve aldırır. Ammâ sen muğaddem

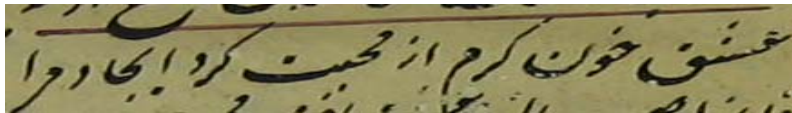

sırrına erersiñ. Âyîneniñ mevc-i haţırından zahmet görmeziñ. Zîrâ mevc mürdeyi üzerinde tutar ve mürdeye hürmet eder. Bu beyitiñ ma'na-yı tasavvufisi bu olur ki âyîne gibi mücellâ ve müşaykal zevât-ı kirâmıñ yanına varlık ile varma. Belki (33b) yokluk ile var ki anlarıñ bereketine ve feyzine nâ'il olasıñ. Eger 'ucb u ğurūr ile anlarıñ yanına varırsıñ, seni tãrd ederler ve bereketinden maħrũm olursun. Zîrâ ehlullâh kendilerine varlık istemezler demek olur.

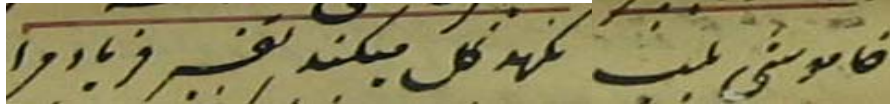
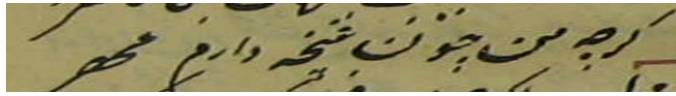

İyileriñ katı sözünden ey Şâ'ib yüz çevirme ve anı kendiye ni'met bil. Bu taşıñ öñünde âyîne-i kãlbi siper eylemek mümkündür. Hem şikest olmaz. Egerçi şũreti katıdır; velâkin haķıķatı bu meşâķdır. Sen anıñ saħt görüñdüğüne bakma demek ister. Üstâdıñ azâr vu 'itâbı, ħalkıñ irtifâtından nef' olduğu mahall-i şũbhe deĝildir.

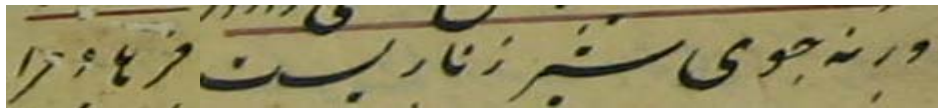
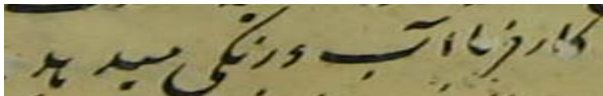
Velehu Eyza Nevverallâhu Merķadeh

Çanı ıŝağ ve ülfetli halk nefesi muhabbetden benim ŧinetimi tahmîr eyledi. Binâberîn ğaybla muhabbet olmuşum. Bundan için vahŝi ve bir ‘âşıka şayd olmamış dilberler benim ŝayyâdımı murâd kendi zâtıdır. Gözünden terk etmezler ve beni olsun diye muntazır olurlar ve gözleri dâ’im bendedir ve ħamîrim nefs-i muhabbetden seriŝte olmağla muhabbib-i cihân baña ma’illerdir. Her ne kadar içlerinde vahŝîleri daği olursa da

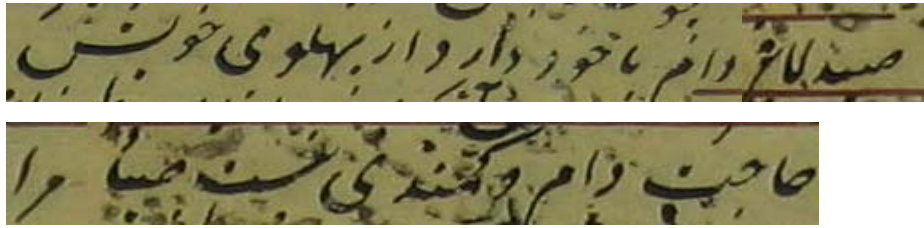

Egerçi ben ğonca gibi sükût mührünü lehimde ŧutarım ve ħamûŝ olmuşum. Her ne kadar böyle ise gül kokuŝu benim feryâdımı tefsîr u beyân eder ve benim kelâmımın a‘lâlığını ve feryâdımın ilkini gül kokuŝu tefsîr olmamağla andan anlayasıñ âyniyle feryâdında râyiĥa-i gül vardır leŧâfeti vardır, gelir vardır.

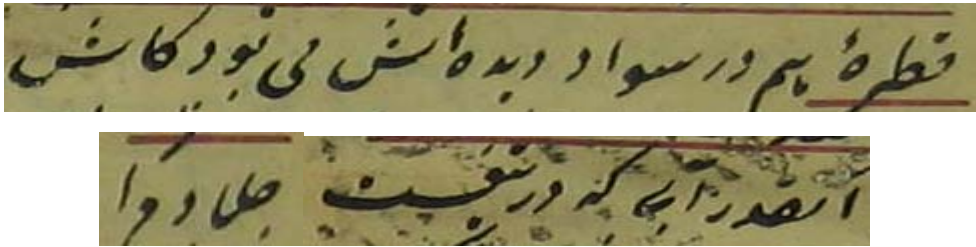

İşte iş buyurucu leŧâfet verir. Binâberîn ef‘âlî a‘mâl ğuŝ olur yoğsa benim Ferhâd’ımın küh-ı bî sûtunu delip nehr-i cüy-ı ŝîri icrâ etmesi kendiye kemâl olmadığından mâ‘adâ küfrü mağz ve varlıktır. Böyle iken herkes Ferhâd’ın dağ deldiğini istiğsân ederler. Bunun ħikmeti budur ki şîrin var daği delip şuyu icrâ eyle diye emr eyledi. Kâr-fermâ olan şîrin’in emriyle deldiğinden bu işe bir ħoŝluğ geldi.

Yohsa râh-ı ‘aşkda bu varlıktır ve varlığı terk lâzım idi. Beyitden murâd tarîk-i ‘aşk cümle meḥâsin ü fezâilinden geçmek lâzımdır. Zîrâ bu yolda bu yokluk mu‘teberdir demek ister. Âb-ı renk derler zinâdan bu maḳâmda küfr murâd olur ve kâr-fermâdan daḫi bu maḳâmda Şîrîn murâd olunur. Her ne kadar delmeḡe emr etmediyse (34a) anıñ için yanılmaḡ ḫasebiyle keennehu Şîrîn kâr-fermâ olmuş olur.

Zebûn av kendi yanından tuzacı kendi ile berâber tutar. Böyle olunca benim şayyâdım beni avlamak için dâm-ı kemende ihtiyâç yokdur. Belki benim dâmım berâberdir ki zebûnluğun ve kaçmaḡa ḫudretimiñ olmamasıdır. Zîrâ beni faḫr kemâliyle za‘f etmişdir. Firâra ḫudretim yokdur. Hemân beni şayd edin ve dâmsız kemensiz tutasız demektir. Beyitden murâd tâlî‘inden şikâyetdir.

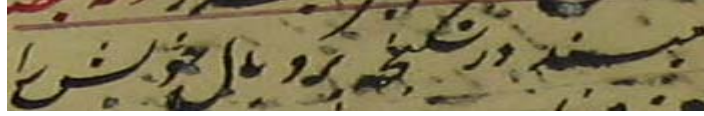
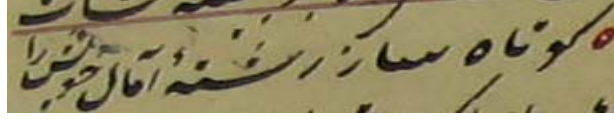
Mısrâ‘-ı şânî muḫaddem mülâḫaza olunarak ma‘nâsı şöyle demek olur ki o kadar şü ki benim cellâdımıñ tîḡ-i müjgânında vardır. Anıñ bir kaçresi kâşki gözünüñ sevdâsı maḫallinde olaydı ḫara gözlü olur idi ve merḫamet şâḫibi olur idi. Lâkin sevâd-ı dîdem maḫallinde hiç ḫarası olmamaḡ cihetiyle aşlâ ‘aşıklarına raḫmi yokdur demek ister. Ma‘lumdur ki ḫara gözlü olan merḫametli olur. Keennehu yârîñ raḫmi olmamaḡla gözünüñ güyâ ḫarası yok imiş. Bu mazmûndan yârî ḫara gözlü deḡil imiş

demek çıkmaz. Zîrâ murâdı merhâmeti olmadığını beyândır. Yoğsa yâr siyeh çeşm değildir. Kâş edât-ı temennîdir. Luğat-ı ‘Arabî’de ki leyte gibi.

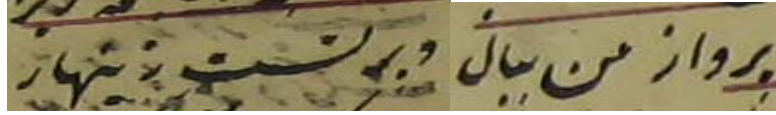
Kemâl-i edebimden sukût edip da‘vâ etmiyorum. Yoğsa her vâdîde ya‘ni gerek kâşîdede ve gerek gâzelde ve gerek sâ‘ir eş‘ârda öyle şâ‘i-ri mâhirim ki baña ta‘lim eden üstâdımıñ baña nisbetle şâkirdlik mertebesi olmaz ; velâkin böyledir diye da‘vâ etmem. Yâ bu beyit da‘va olmaz mı ve bî-edeblik değil midir? Bâ-ħuşûş bu gâzeli söylerken üstâdı hayâtta ise gâlibâ ‘indeinde da‘vâ azamân oluyor ki ben üstâdımdan a‘lâyım lafzını söylerse ve bu keennehu da‘vâ değil imiş. Ğalağa şeyhi Ğalib’iñ Hüsni-ü ‘Âşkında beyt :

daği bu hezeyânıñ ‘aynıdır. hâlbuki kişiniñ üstâdı ve daği cümle Fârisî ħâceniñ ustâdı bozard var. Zişân Cenâb-ı Ğazret-i neş‘et şâhib-i nâm u şân aleyhi rahmet emtâr-ı şehâbi‘l-afv-ı ve‘l- ğufrân kayd-ı hayât ile muğayyed idi. Bundan ağreb (34-b) ħâce efendiniñ gâzelleri naşîhat-âmîzdir diyerek sıhriyye eder imiş. Subhanallâh insân cüzice bence kemâl bulsa üstâd değil Allâh Ta‘âla ħazretlerini bile bilmeyecek Firâvun’uñ Mısır melikliğiyle da‘vâ-yı ulûhiyet edip hağğı bilmediği gibi bu daği ğarâibdendir. Neş‘et Efendi ħazretleriniñ hağ devletlerinde bu beyitle Neş‘et-i suħensâs ta‘bîr etmişdir.

Velehu Eyzan Nevverallâhu Merķadeh

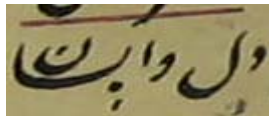
Kendi emellerinin ipliğini kışşa eyle ve tül-i emelden ya'ni dünyâda şöyle edeyim ve böyle edeyim mülâhazasından geç kendi қanadını işkencede beğenme. Zîrâ tül-i emel kendini dâme giriftâr etmektedir.

Benim tayrânım seniñ қanadını iletir. Böyle olunca ey cânân şakınıp beni kırma. Zîrâ kendi қanadını kırmış olursuñ. Ya'ni kişi hayırdan ve şerden ne ederse kendine eder, demek ister. Kâlallâhu Ta'âla fi kitâbihî

190

¹⁹⁰ Kim Sâlih âmel işlerse (sevabı) kendine kim de kötülük ederse (cezası) yine kendinedir. Yoksa Rabbin asla kullarına zulmedici değildir. (Fussilet süresi 46. âyet)

KAYNAKÇA

AKKUŞ, Metin, *Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e*, Yedi İklim, S.32, İstanbul,1992

AKTAŞ, Şerif, “Edebi Eser ve Yapısalcılık” *Doğuş*, Nisan,1982

AYTEKİN, Ülker, Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi, (Doktora Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi,2002

BAŞLI, Betül, Bursavî'nin Muhammediye Şerhinde Tasavvuf Kavramları (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi,2005

BELGE, Murat, “Metin İncelemesi Üzerine” *Papirüs* 3, Ağustos,1966

BİLKAN, Ali Fuat, *Sa'ib-i Tebrîzî'den Hikmet Damlaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul,2003

BOTSALI, Emine, Muhammediye Şerhindeki Kelimeler, Mazmunlar ve Kavramlar, (Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 1981

BURSALI Mehmet Tahir , Osmanlı Müellifleri, Bizim Büro Yayınları, Ankara,2001

CANPOLAT, Hülya, Sa'di'nin Gülüstan Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi (Doktora Tezi) İzmir: Ege Üniversitesi,2006

CEYHAN, Semih, İsmâil Ankaravî ve Mesnevi Şerhi (Doktora Tezi) Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2005

CEYLAN, Ömür, *Tasavvuf Şiir Şerhleri*, (Basılmış Doktora Tezi) Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000

ÇELEBİOĞLU , Amil, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB, İstanbul, 1998

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003

DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi) Maarif Matbaası, İstanbul, 1941

DOĞAN, Muhammet Nur, “Metin Şerhi Üzerine” *Yedi İklim*, Haziran, 1995

DURU, Rafiye, İsmâil Hakkı El Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attar'ı (Yüksek Lisans Tezi) İzmir: Ege Üniversitesi, 1998

ERAYDIN, Selçuk, Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları, Mavi Yay. İstanbul, 1997

GÖLPINARLI, Abdülbaki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap Kitabevi, 2004

GÖKMAN, Muzaffer, Murâd Molla Hayatı ve Eserleri, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943

GÖNEL, Hüseyin, Şerh-i Ba'zı Gazaliyat-ı Saib-i Tebrîzi ve Şerh Metodu (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Fatih Üniversitesi, 2004

GÜMÜŞ, Nevin, İsmâil Hakkı Bursevi'nin Kitabü'l- Envarı ve Şerh Metodu, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi,1998

İZ, Fahri, Eski Türk Edebiyatında Nesir(XIV. Yüzyıldan XIX.Yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler), Osman Yalçın Maatbası,İstanbul,1964

KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı, C II, Türk Edebiyatı Vakfı Yay,İstanbul,2004

KANAR, Mehmet, Farsça-Türkçe Büyük Sözlük, Birim Yay. İstanbul,1998

KAPLAN, Mehmed, *Şiir Tahlilleri I*, Dergah Yayınları, İstanbul,1963

KAPLAN, Mehmet, “Edebiyatımızda Tenkid” *Doğuş*, Haziran, 1986

KORTANTAMER, Tunca, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994, S.8

KÖPRÜLÜ, M.Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*,İstanbul,1981

LEVENT, Agah Sırrı, Divan Edebiyatı (Kelimeler,Remizler,Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun, İstanbul,1984

MAZIOĞLU, Hasibe, *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler*, Dergah S.93, (Kasım 1997)

MENGİ,Mine, *Metin Şerhi, Tahlili, ve Tenkidi*, Dergah, Kasım 1997

MENGÜÇ,Hilal, Tuba,İlmi Mehmet Dede'nin Cezire-i Mesnevisi (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul:Fatih Üniversitesi, 2005

MURÂD Nakşibendî, *Mâhazar, İstanbul,1286,s230-236* Süleymaniye Kütüphanesi,

M. MURÂD , Divan-ı Saib, Süleymaniye Kütüphanesi M.ARİF-M.MURÂD Koleksiyonu 262 nolu kayıtlı nüshası

MÜTERCİM Asım Efendi, Burhan-ı Katı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000

ONAY, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara, 1992

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları,İstanbul,2005

REDHOUSE Sözlüğü(Osmanlıca-İngilizce),Sev Yayınları, İstanbul, 1999

SALEHPUR, Cemşid, Farsça-Türkçe Genel Sözlüğü, Lale Yayınevi, 1996

SAMİ, Şemseddin, Kamus- î Türkî, Alfa, İstanbul,1998

SARAÇ, M.Yekta, “ Divan Tahlilleri Üzerine”, *İlmi Araştırmalar*, İstanbul,1999, S.8

ŞENTÜRK, Hüdai, İslam Ansiklopedisi “Murâd Nakşibendi ” TDVİA, C31

TARLAN, Ali Nihad, “Metinler Şerhine Dair”, *Edebiyat Meseleleri* Ötüken Yayınları,1981

Türkçe Sözlük,(Haz. Komisyon) Türk Dil Kurumu Yayınları, C.II, Ankara,1998

ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002

ÜNVER, İsmâil, “Mesnevi” *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı*, C.II (Divan Şiiri), 1986

ÜNVER, İsmâil, “Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız”, *Türk Dili Dergisi*, Ankara, Ağustos,1993

YAZIR, Elmalılı Hamdi, Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

YENİTERZİ, Emine, *Metin Şerhi İle Görüşler*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.5, Konya, 1999

YILMAZ, Mehmet: Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

SÖZLÜK

A

Âbgîne :Kadeh

Âbile : Su kabarcığı

Acîbe : Şaşılacak şey

Âgâh : Bilgili, haberli

Agmâz :Göz yummalar

Ağniyâ : Zenginler

Âhâd : Birden dokuza kadar olan sayılar

Aher : Diğer , başka

Ahrâ : Yakışır, uygun

Ahter : Yıldız

Ahyân : Vakitler,zamanlar

AHz : Alma,kabul etme

Akîk : Çok kere kırmızı renkte olan değerli bir taş

Âlâyış : Bulaşma

Alemgîr : Dünyayı zapt eden

Âlud : Bulaşmış, bulanık

A'mâ : Kör

Âmâde : Hazırlanmış

Amîk : Derin

Âmîz :le karışık, yı içine alan

Arif-i billâh : Varlık mertebesine ulaşmış kimse

Arş-ı alâ : Göğün en yüksek tabakası

Atlas : Pamuk ve ipek karışımı kumaş

Avâm : Halk

Avâlim : Dünyalar

Ayş u nuş : Zevk ve sefa

Âzâr : İncitme,kırılma

B

Bâk : Korku,Kaygı
 Bâlâ : Yüksek., yüce
 Bârî :Yaratıcı,Allâh
 Bâzergân : Tacir,satıcı
 Bâzîçe :Oyuncak
 Becâ' : Geniş,bol
 Bedahş : Bedahşan yakutu
 Bedhîh :Delil gerektirmeyen, açık, besbelli
 Bedtîned : Kötü huy
 Berî : Kurtulmuş
 Beyâbân :Çöl
 Bezâne : Esen,esici
 Bezl :Bol verme,saçma
 Bidâr :Uyanık,uykusuz
 Bikâr :işsiz
 Bilbedâhe : Düşünmeksizin ,fevri
 Binâberîn :Bundandolayı
 Binâgûş : Kulak memesi
 Bînî : 1-Burun 2- Uç
 Bîpervâ : Korkusuz
 Buh : Cimrilik
 Bükâ : Ağlama, gözyaşı
 Bün : Esas, kök

ÇÇ

Câh : İtibar, makam
 Calis : Oturan, tahta çıkma
 Cârî : Cereyan eden,geçen
 Cedel : Tartışma
 Cerime : Suç,suç ödeme
 Cevalân : Dolaşma, gezinme
 Cevf : 1-İç ;kalb 2- Boşluk
 Ceyb : 1-Cep 2-Gömleğin yarığı

Cezm : Kesin karar
 Cidâl : Savaş
 Cihet : Yön, taraf
 Cud : cömertlik , eli açıklık
 Çâk-i girîbân : Yaka yırtmacı
 Çerâğ : Fıtil. mum
 Çeşm-i mahmur : süzülerek bakan göz
 Çîn-i cebîn : Alın buruşukluğu

D

Dâm : Tuzak, ağ
 Dâmenbûs : Etek öpen
 Dâr-ün naîm : Cennet
 Defaât : Kereler, Yollar
 Dehen : Ağız
 Demâlût : Kan bulaşmış
 Derâguş : Kucaklama
 Der-i encümen : Meclis Kapısı
 Derîde : Yırtılmış, yırtık
 Derkâr : Âşıkâr, Bilinen
 Derk : Anlama, Kavrama
 Destâr : Sarık, tülbent
 Dırâz : Uzun
 Dîbâ : Bir çeşit ipek kumaş
 Dîde : Göz
 Dilhâh : Gönül isteği
 Dil-rübâ : Gönül alan
 Dûn : Aşağı, Alçak
 Duzâh : Cehennem
 Dürr : İnci

E

Ebleh : Akılsız, ahmak
 Ebnâ' : Oğullar
 Ebvâb : Kısımlar,bölümler
 Ebyâd : İki mısradan meyd. gelen manzum sözler
 Ecza ' : Parçalar,Kısımlar
 Edille : İşâretler, rehperler
 Eflâk : Semalar , Gökler
 Efzûn : Fazla,Çok, Yukarı
 Elfâz : Kelimeler,sözler
 Elyak : Daha lâyıık,çok yakışır
 Emtâr : Yağmurlar
 Emvâl : Mülkler
 Enva' : Çeşitler,Türler
 Engûr : Üzüm
 Erbaâ :Dört
 ERCÜMEND : İtibarlı, Seçkin
 Ervâh : Canlar
 ESNÂ' : Aralık ,Vakit ESNÂM : Putlar

EŞCÂR : Ağaçlar
 Evâil : İlk zamanlar
 Eya : Arapça terkiib ve kelimelerde nidâ edatı
 Eyâdî : Eller
 Eytâm : Öksüzler
 Eza : İncitme
 Ezher : Pek beyaz, Parlak

F

Fariğ : Vazgeçmiş, Çekilmiş
 Fasâhât : Güzel ve açık konuşma
 Fasid : Kötü,Yanlıı,Bozuk
 Farz-ı ayn : Herkesin yerine getirmesi lazım gelen ilahî emirler

Fer : Aydınlık
 Ferâmuş : Unutma
 Filvâki' : Gerçekten
 Firkât : Dostlardan ayrılış
 Fûsûl-u sâire : Hareket eden,başka olan
 Futûhât : Zaferler
 Füşürde : Israr eden,direnen
 Fütûr : Zayıflık,gevşeklik

G-Ğ

Gamhâr : Kederlenen
 Garât : Yağmalar,çapullar
 Garaz : Hedef,Gaye, maksat
 Gazâl : Geyik
 Gedâ : Dilenci ,yoksul
 Gehvâre : Beşik
 Gerd : Toprak
 Gerdûn : 1-Felek 2-Dönen
 Girîbân : Elbise yakası
 Giriftâr :1-Tutulmuş 2- Esir
 Gonca-fem : Gonca gibi küçük ağızlı
 Gûbar : Toz
 Gufrân : Affetme
 Gumûm :Keder,Dert
 Gûnâgûn : Renk renk,türlü türlü
 Gûy : Yuvarlak şey
 Ğadub : Kızgın,Hiddetli
 Ğalîz : Kaba,nezaket dışı
 Ğark : Batmak

H

Hâb-1 girân : Ağır uyku

- Hacer : Taş
 Hakbîn : Hak görücü
 Hâkî : Topraktoprakla ilgili
 Hâkînihâd : Alçak gönüllü
 Hâkister : Kül,âteş külü
 Hâksâr : Hâli perişan
 Halvet :Yalnız,Tenha
 Haml : İsnad,atf
 Hamriyye : Şarabı öven kaside
 Hamûl : Sabırlı, Dayanıkl
 Hâmûş : Susmuş,Sessiz
 Hânek : Damak
 Hâre : Sert kaya,taş
 Hârîş : Kaşım,kaşınma
 Hasîse : Kötü huy
 Hâşiye :Bir eserin metnini izah eden kitap
 Havf : Korku
 Hedd : Bir binayı gürültü ile yıkma
 Hemvâr : Düz,uygun yer
 Henî : Hazmi kolay
 Hıdr : Mânî
 Hırâmân : Naz ve eda ile yürüyen
 Hışt : Kerpiç
 Hıtta : Memleket,ülke
 Hicâb : Utanma ,Sıkılma
 Hiffet : Hafiflik
 Hilâf : Karşı,zıt
 Hil'at : Kaftan
 Hîn : Vakit, an
 Hirbâ : Sık sık fikir değiştiren
 Hîz : Çoşma,dalgalanma
 Hodnumâ : Gösteriş meraklı olan
 Hudâşinâs : Allâh'ı tanıyan, birleyen
 Huma :Devlet kuşu
 Humâr : İçkiden sonra gelen sersemlik durumu

Hummâ : Âteşli hastalık
 Humret : Kırmızılık,kızılık
 Huruş : Coşma
 Hurûc : Çıkma, çıkış
 Huşunet :Sertlik,kabalık

I -İ -J

Isga' : Kulak verme, söz dinleme
 İztırârî: Mecburi
 Îâne: Yardım için toplanan para
 İd : Bayram
 İdbâr : Talihsizlik
 İfnâ : Yoketme, tüketme
 İftirâk : Ayrılma,perişan olma
 İhâta : Bir şeyin etrafını çevirme,kuşatma
 İhkak : Hakkı yerine getirme
 İhrâz : Alma, Kazanma
 İhtifâ' : Saklanma,gizlenme
 İhtirâm Saygı
 İhtirâz : Sakınma,korkma
 İhyâ-yi leyl : Geceyi ibadetle geçirerek zamanı değerlendirme
 İkdâm : Gayret ve sebatla devamlı çalışma
 İktifa' : Yetinme, kanaat etme
 İktizâ' : Gerekme
 İlhâd : Dinsizlik
 İlka' : Bırakma,terk
 İmtinâ' : Çekinme, geri durma
 İmtisâl : Gerekeni yapma
 İnfîâl : Gücenme,darılma
 İnkıbâz : Büzülüp toplanma,çekilme
 İntifa' : Faydalanma
 İntisâb : Bir kimseye mensub olma
 İrâs : Verme,verilme

İrsâl : Gönderme, yollama
 İrtifâd : Kazanma
 İrtihâl : Göçme
 İrtikâb : Kötü bir iş işleme
 İstidâd : 1-Alışma 2-Doğrulama
 İstidâne : Borç alma
 İstiHzâ' : Eğlenme,alay etme
 İstimâ' : Dinleme,işitme
 İsti'mâl : Kullanma
 İstişmâm : 1-Koklama 2-Hissetme
 İştîyâk : Göreceği gelime,özleme
 İtâb : Azarlama,tersleme
 İ'tidâl : Ortalama
 İ'tilâ' : Yükselme
 İ'tikad : Bir şeye gönülden inanma
 İttihâz : Kabul etme
 İtyân : Getirme, getirilme
 İzâa : Açığa vurma
 İzâle : Giderme , giderilme
 İ'zâm : Büyütme,büyütülme
 İzhâr : Meydana çıkarma ,gösterme
 İzid : Allâh Hudâ
 Jûn : Put

K-L

Kaddese : Kutlu ve mutlu olsun
 Kaht : Kıtlık,kuraklık
 Kâm-yâb : Bahtiyar,mutlu
 Karîn : Yakın
 Kasvet : 1-Gönül darlığı,sıkıntı 2-Sert
 Katre-i bâran : Yağmur damlası
 Kavî : Kuvvetli,güçlü
 Keennehu : Güya, sanki, benzer

Kemend : Ucu ilmekli uzun ip
 Kesân : Kişiler, insanlar
 Kesâfet : Bulanıklık, kirlilik
 Kesret : Bolluk, çokluk
 Keşti : Gemi
 Kevâkib : Yıldızlar
 Kezâ : Böylece,böyle
 Kîl : Kelam,söz
 Kilâb : Köpekler
 Kisb :Çalışıp kazanma
 Kuşa : Köşe, bucak
 Kutb-ul ârifin : Arif kimselerin en ileri geleni
 Kuzât : Kadılar
 Kühsâr : Dağlık
 Lâ-ya'kılâne : Düşüncesizce,dalgınlıkla
 Lâ-yenkati' : Ardı kesilmeksizin,durmadan
 Lâhut : uluhiyyet âlemi
 Leb-â-leb : Ağzına kadar dolu
 Liyâkat : Değerlilik,yararlılık

M

Mâ-adâ : Başka,gayrı
 Macid : Şan ve şeref sahibi
 Mahfi : Gizli ,saklı
 Mahir : Hünerli
 Mahmil : Deve üzerine konan sepet
 Mahmûl : Yüklenmiş,bir şey üzerine kurulmuş
 Mağz : Beyin,dimağ
 Makârr : Merkez
 Makdûr : Güç, kuvvet
 Makul : Söylenmiş
 Ma'sivâ :Birşeyden başka olan şeylerin hepsi

- Ma'siyet : Asilik, itaatsizlik
 Masnû' : 1-San'atle yapılmış 2-Sahte,düzme
 Maşrik : Doğuya mensub, doğu tarafı
 Mazhar : Bir şeyin görüldüğü yer
 Ma'zûl : İşinden çıkartılmış
 Mebni :Yapılmış, kurulmuş şey
 Mecânin : Deliler,çılgınlar
 Mecmu' : Toplanmış
 Mecerûh : Yaralanmış
 Medâyin : Borca batanlar
 Mehveş : Ay gibi
 Mekr : Hîle, aldatma,yanıltma
 Meksur : Kırılmış
 Mellâh : Kaptan, denizci
 Memât : Ölümden sonra
 Me'mûl : Beklenen,ümit olunan
 Menhûs : Uğursuz
 Menkul : Bir yerden bir yere taşınmış
 Menşur : Pâdişâhın verdiği vezirlik, müşirlik veya kazilkuzatlık rütbelerinin tevcihini hâvî ferman
 Merdân : Yiğitler, mertler
 Merdüm : İnsan ,Adam
 Merî : Gözle görülen
 Merid :Başı sert,inatçı
 Mestân : Sarhoşlar
 Mestur : Gizli, Hafi
 Meşâkk: Zahmetler,sıkıntılar
 Meşâyh : Şeyhler
 Meşid :Harçla yapılmış bina
 Metâ' : Satılacak mal
 Mevâız : Nasihatlar, öğütler
 Mevâzı' : Yerler
 Mevt-i ebyâz : Ani ölüm
 Me'yus :Ümidi kesilmiş
 Meyzede : Sarhoş
 Mikrâs : Makas

- Minâ : Şarap şişesi
Miyân : Orta, aralıklı
Muaccib : Şaşkınlık veren
Muâd : Geri çevrilmiş
Muâllege : İlaç kullanma
Muattal : Bırakılmış,boş
Muhavvef : Korkutulmuş
Muhâzarât : Faydalı bilgiler
Muhlis :Gönülden olan
Muhtelit : Karışık,karma
Mukadder : Değeri biçilmiş,takdir olunmuş
Mukarin : Ulaşmış, yaklaşmış
Muktezi : İcab eden,gerekli
Mumtır : Yağmur yağdıran
Munkabız : Çekilmiş, toplanmış
Munkalib : Dönen,değişen
Murâi :İki yüzlü
Murtazâ : İrtizâ edilmiş,beğenilmiş
Musallî : Namaz kılan
Musahhar : Ele geçirilmiş
Musarrah : Açık söylenmiş, belirtilmiş
Musaykal : Cilalı,parlak
Mu'tedil : Orta halde bulunan
Mu'terif : İtiraf eden
Mu'tî : Veren,ita eden
Muttasîf :Kendisinde bir sıfat bulunan
Mûy-ı miyan :İnce belli
Muzâf :İzafe olunmuş,katılmış
Muzmahil : Çökmüş,darmadağın
Mübâlât : Dikkat ,itina
Mübeşşir : Müjdeci
Mübtedi : Yeni başlayan ,acemi
Mübtelâ' : Yutulmuş,yenilmiş
Mücâhedât : Uğraşmalar, savaşmalar
Mücâveret : Komşuluk

- Mücellâ : Parlatılmış, parlak
Mücerrib : Deneyen,sınayan
Mücmel :Kısa ve az sözle anlatılmış
Mücrim : Suçlu
Müdâhane : Dalkavukluk
Müddea : İleri sürülen şey
Müekked : Tekrar edilmiş
Müfâkehe : Şakalaşma
Müfid :Faydalı
Müheyya :Hazır
Mühre : Bir çeşit yuvarlak şey
Mükâlebe : Dalaşma
Mükedder : Bulanık
Mülakkab : Lakaplanmış
Mülâzemet : Bir yere veya bir kimseye sıkı sıkı bağlanma
Mülhâk :Sonradan katılmış
Mülhid : İmansız, dinsiz
Mümhil : Bekleyen
Münâkis : Yansıma
Müntehib : Yağma eden
Mürtefi' : Yükselen, yükselmiş
Mürür : Geçip gitme
Müsâv î : Eşit , denk
Müstagnî : Doygun, gönlü tok
Müstefâd : 1-Kazanılmış 2-Anlaşılmış
Müstezil : Birini hakir gören
Müşbi' : Doyuran
Müşedded : Kuvvetlendirilmiş
Müşkil : Güç, zor
Müştak : Şiddetle isteyen,iştiyaklı
Müştemil : Anlayan,kavrayan
Mütâlaa : Okuma
Müte'addide: Çoğalan, çok
Müteallik : Asılı, bağlı

N

- Nâs : Herkes ,halk
 Nâsûr : Basur deliği
 Ne'al : Nalbant
 Nef ' :Çıkar,kâr
 Nefehât : Esintiler
 Nehk : Yıpratma,yıpranma
 Neşât : sevinç, şenlik
 Nez' : Bir şeyi yerinden koparma,yok etme
 Nezd : Yan, kat
 Nîk : İyi ,güzel
 Nikâb : Peçe,yüz örtüsü
 Nistân : Yokluk
 Niza' : çekişme, kavgâ
 Nuhûs : Merih ve Zühre yıldızları
 Nûş : İçki, işret
 Nümâyân : Görünen,zahir

O-Ö

Ömr-i Tavîl: Uzun ömür

P-R

- Pâmâl: Ayak altında kalmış
 Pehlûdâr : Yardımcı
 Pervâz : Uçma,uçuş
 Pes : Arka, geri
 Pesend: Beğenme ,seçme
 Pey: işâret
 Peyderpey: Yavaş, yavaş
 Pinhân: Gizli
 Pirâhen : Gömlek
 Pirân: Yaşlılar
 Piş-i çeşm : Gözün ön tarafı
 Pûş: Örtü,örtünecek şey
 Pûte: İçinde maden eritilen tava

Pür-hûn: Kan içinde

Rabt: Bağlanma

Râh : Tutulan yol

Râiyye: Görücü,gören

Râm: Boyun eğen

Râyiha : Koku

Rehîde : Dert ve sıkıntıdan kaçmış kimse

Rey'ân: her şeyin evveli

Re'y-el ayn: kendi gözüyle görerek

Rîh: Rüzgar

Rîk :Salya, ağız suyu.

Rind: Aldırışsız ,kalender

Rîşe: Saçak,püskül

Riyâzât : Dünya lezzetinden sakınmalar

Ruâf: Burun kanaması

Rûd: Irmak,nehir

Rû-yı muvâfakat: Uygun görme .

Rû: Yüz , çehre

Rûşen : Aydın, parlak

Rüveyde: İnce,nazik

S-Ş

Sa'a: 1-Genişlik ,bolluk 2-Güç

Saâdet-i dâreyn : İki dünya saâdeti

Sadef: İnci kabuğu

Sadr: Göğüs

Safâ-yâb: safa bumuş,berraklaştırılmış

Sâhir : Büyücü

Sâir : Diğer, başka

Sâlik: Bir tarikata giren kimse

Sanem: 1-Put 2-Güzel

Sarîh:Açık ,belli

Sarsar: Gürültülü

Sahv: Ayılma,kendine gelme

Sa'y: Emek,çalama

Sayd: Avlanma, Avcı

Sâye-endâz: Gölge olan,koruyan

Sebbî: Esir edilmiş

Sebt : Yazma, Kaydetme

Senâ: Övme,övüş
 Serâir: Gizli şeyler
 Serbülend : Yüce
 Seri-üz zevâl : Çok dayanmayan, çabuk geçen
 Sernigün: Başaşağı olmuş,ters dönmüş
 Seyf: Kılıç
 Seyl : Sel
 Sezâ: Münasib,uygun
 Sıhriyyet: Evlenmek yoluyla olan akrabalık
 Sîb: Elma
 Sipend: Üzerlik tohumu
 Sirâb: 1-Suya kanmış 2- Taze
 Sirkat : Hırsızlık, çalma
 Siyemmâ: Her şeyden önce
 Su': Kötülük, fenalık
 Suhan: Kelam, söz
 Sûriye : Görünürde olan, içten olmayan
 Surûh: Köşkler,yüksek binalar
 Sûz:Yanma, acı ,dert
 Sülûk: Bir yola girme,bir tarikata intisab etme
 Süver : Sureler

Şâkka : Zahmetli , eziyetli
 Şathiyyât: Alaylı hikayeler
 Şâyeste: Yakışır, uygun
 Şâyi': Herkesçe bilinen
 Şebgîr : Sabah vakti
 Şebistân : Harem dairesi
 Şeb-rûz: Gece gündüz
 Şecî : Cesur , yürekli
 Şefeteyn: İki dudak
 Şehper: Kuş kanadının en uzun tüyü
 Şehvâr: İri ve iyi cins inci
 Şekvâ : Şikayet
 Şenâ: Kötü iş, yakışsız
 Şerâre: Kıvılcım
 Şerazet : Çok sert ve kuru olma
 Şi'âr: İşaret
 Şimşâd : Şimşir ağacı
 Şirâze : İnce şerit
 Şûh: 1-Serbest 2-Neşeli

Şükûfe : Çiçek
Şüyûh: Şeyhler

T

Ta'accüb: Şaşırma
Tabâyi': Tabiatler
Tahayyür : Hayran olma, hayrete düşme
Tahkir : Küçük görme
Tahrir: Yazma, yazılma
Takarrüb: Yaklaşma, yakınlaşma
Tahrîr : 1. yerleştirme, yerleştirilme. 2. sağlamlaştırma,
Târ: Karanlık
Tard: Uzaklaştırma
Târem: Kubbe,dam
Tathir: Temizleme
Tatvil : Uzatma
Tavk : Gerdanlık
Tazarru': Kendini alçaltarak yalvarma
Ta'zim :Saygı gösterme
Tebdîl : Değiştirme
Tefrî': Ferlendirme, aydınlatma
Teheccüd: Gece namazı
Tekâpu : Telaş ile koşarak araştırma
Tekellûf: Zahmetli iş görme
Telh : Acı
Temâşa :Bakıp seyretme
Temellük: Sahip olma,kendine mal etme
Tena'um: Bolluk içinde bulunma
Tencîde : Buruşmuş
Tenfîr: Nefret ettirme
Tergîb: İsteklendirme
Teşbi': Karnını doyurma
Teşeyyüh: Şeyhlik taslama
Teşne: Susamış
Tevâbi':Bir kimsenin hizmetinde bulunanlar
Tevakkuf :1- Eğlenme2- Bekleme
Tevellâ : Birine yanaşma
Te'vil : Sözü çevirme
Tezâyüd : 1-Sıkışma 2-Çoğalma ,artma
Tezyîn: Süsleme,süslendirme

Tîr- endâz: Ok atıcı
 Tûde : Yığın
 Tûl: Uzunluk,boy
 Tulû': Doğma,doğuş

U-Ü

□d: Odun,ağaç
 Ukba : 1- Ahiret, öbür dünya 2- Ceza
 Ukde : düğüm,istenilip ulaşılmadığından dolayı içte dert olan şey
 Ulûm-u zâhire : Medrese ilimleri dışında kalan ilimler
 Üns : Alışkanlık,alışma

V-Y-Z

Vahid : Yalnız ,tek
 Vâki': Olagelen, geçmiş olan
 Vakur : Ağırbaşlı
 Vârid : Gelen ,erişen
 Verâ : Arka ,geri

Zahib: Gidici giden
 Zahid: Ham ,sofu
 Zail: Sona eren, sürekli olmayan
 Zahm: Yara
 Zânû: Diz
 Zârî: Ağlayıp sızlama
 Zebun: Güçsüz,aciz
 Zelil : Alçak, âdi
 Zell : Yanılma
 Zenahdân: Çene
 Zibâ: Yakışıklı,süslü,güzel
 Zillet : Hakirlik,Alçaklık
 Zükâ : Güneş, âftâb
 Zükâm: Nezle